TARTALOMJEGYZÉK

Ábrajegyzék ... 2
Táblázatjegyzék ... 3
I. Bevezetés ... 6
II. Felhasznált irodalom ... 9
III. A ruszin történetírás és nyelv kutatásának kezdetei ... 16
IV. A ruszinok korai történeti háttere ... 21
IV. 1. A ruszin népnév eredete ... 21
IV. 2. Korai adatok a ruszinokról ... 23
IV. 3. Ruszin törzsek ... 27
V. Adatok Kárpátalja és a ruszinok 1918 utáni történelméhez ... 31
VI. A ruszinok egyházi-vallási viszonyainak alakulása ... 39
VII. Irodalmi nyelvteremtő kísérletek Kárpátalján – A ruszin művelődési és kulturális helyzet a XVII–XX. században ... 44
VII. 1. Csopey László (1856–1934) ... 53
VII. 2. Bacsinszky András (1732–1809) a ruszin felvilágosodás képviselője ... 55
VII. 3. Hodinka Antal (1864–1946) ... 58
VIII. 1. A kelet-szlovákiai (Eperjes környéki) ruszin irodalmi nyelv ... 63
VIII. 1. 2. A kelet-szlovákiai ruszin irodalmi nyelv grammatikai sajátosságai ... 66
VIII. 2. A ruszin nyelv Lengyelországban ... 79
VIII. 2. 1. A lengyelországi (lemkó) ruszin nyelv főbb fonetikai (fonológiai) és grammatikai sajátosságai ... 79
VIII. 3. A magyarországi ruszin szórványok kialakulásáról ... 94
VIII. 3. 1. A magyarországi ruszin nyelvészeti jellegzetességei ... 99
VIII. 4. A bács-szerémi (jugoszláviai) ruszin irodalmi nyelv ... 106
VIII. 4. 1. Adatok a bács-szerémi ruszin irodalmi nyelv grammatikai jellemzéséhez ... 111
VIII. 5. A kárpátaljai (ukrajnai) ruszin nyelv ... 124
VIII. 5. 1. A kárpátaljai ruszin nyelv grammatikai jellemzése ... 126
VIII. 6. Románia ... 136
VIII. 7. Amerikai Egyesült Államok ... 139
IX. A ruszin nyelv(ek) szókészlete ... 140
X. Lexikai germanizmusok ruszin népnyelvű nyomtatott művekben ... 144
Szójegyzék ... 257
Bibliográfia ... 261
Ruszin nyelvű források ... 267
Rövidítések jegyzéke ... 268
Irodalom ... 268
Nyelvészet ... 269
MELLÉKLETEK ... 270

Ábrajegyzék

1. ábra A Kárpátaljai Rusz a XIII–XIV. században 25
2. ábra A Kárpátaljai Rusz etnográfiai határai 26
3. ábra Kárpátalja a XIX. században 37
4. ábra Kárpátalja 1919–1939 38
5. ábra Alekszander Duchnovics 46
6. ábra Csopey László 53
7. ábra Bacsinszky András 56
8. ábra Hodinka Antal 59
9. ábra Eperjes 63
10. ábra A Vajdaság tájegységei 106
11. ábra Jugoszlávia 107
12. ábra Szerémség községeinek lakossága 2002-ben 108
13. ábra Szerémség lakosságának nemzeti összetétele 2002-ben 110
14. ábra Kárpátalja 124
15. ábra Máramaros vármegye a Magyar Királyságban 136
16. ábra A Kárpát-medence régiói és vásárvonalai 270
17. ábra Az észak-keleti vármegyék és a mai Kárpátalja 270
18. ábra A ruszin néprajzi egységek hipotetikus térképe 271
19. ábra Komlóska 271
20. ábra Lemkó fatemplom 272
21. ábra Rutén fatemplom 272
22. ábra A Szent Miklós székesegyház – Eperjes (Szlovákia) 273
23. ábra A ferencesek temploma – Eperjes (Szlovákia) 273

Táblázatjegyzék

1. táblázat Az I. főnévragozásba tartozó nőnemű főnevek ragozása 66
2. táblázat Az I. főnévragozásba tartozó *газда, судця* típusú élőt jelentő hímnemű főnevek ragozása 66
3. táblázat A II. főnévragozásba tartozó hímnemű élőt jelentő főnevek ragozása 67
4. táblázat II. főnévragozású élettelent jelentő hímnemű főnevek ragozása 68
5. táblázat A II. főnévragozásba tartozó semlegesnemű főnevek ragozása 68
6. táblázat A III. főnévragozásba tartozó nőnemű főnevek ragozása 69
7. táblázat A IV. főnévragozásba tartozó semlegesnemű főnevek ragozása: 69
8. táblázat Többes számú főnevek ragozása: 69
9. táblázat Kemény tövű melléknevek ragozása 70
10. táblázat Lágy tövű melléknevek ragozása 70
11. táblázat A birtokos melléknevek ragozása 71
12. táblázat Személyes névmások ragozása: я, ты, він/она/оно (egyes szám) 71
13. táблázat Személyes névmások ragozása: мы, вы, они (többes szám) 72
14. táblázat A birtokos névmások ragozása: мій, моя, моє, мої (egyes szám) 72
15. táblázat A birtokos névmások ragozása: наш, наша, наше, нашы (többes szám) 73
16. táblázat Mutató névmások ragozása: тот, тота, тото, тоты 73
17. táblázat Kérdő névmások ragozása: хто, што; чій, чія, чіє, чіє 73
18. táblázat Általános névmások ragozása: сам, сама, саме, самы; вшыток, вшытка, вшытко, вшыткы 74
19. táblázat Határozatlan névmások ragozása: котрыйсь, котрась, котресь, котрысь 75
20. táblázat Tagadó névmások ragozása: ничій, ничія, ничіє, ничії; никотрый, никотра, никотре, никотры 75
21. táblázat Tagadó névmások ragozása: нихто, нич 76
22. táblázat Az igék jelen idejű ragozása 76
23. táblázat Az igék múlt idejű ragozása 77
24. táblázat A jövő idő analitikus képzése 77
25. táblázat Jelen idejű feltételes mód szintetikus és analitikus képzése 77
26. táblázat Múlt idejű feltételes mód szintetikus és analitikus képzése 78
27. táblázat Kemény tövű főnevek: муха, нога, нонашка 80
28. táblázat Lágy tövű főnevek: земля, хвиля, синиця 81
29. táblázat [иј]-, [ij]-, [ыј] tövű főnevek: адміністрация, єпархія 81
30. táblázat Ж, ш, ч, щ mássalhangzóra végződő főnevek: хыжа, душа, куча, пуща 82
31. táblázat Az II. főnévragozási csoportba tartozó főnevek ragozása 82
32. táblázat A III. főnévragozási csoportba tartozó főnevek ragozása 83

33. táblázat A IV. főnévragozási csoportba tartozó főnevek ragozása: -<ат> (-ат-, -ят-), -<ен>- szuffixumokkal ... 83
34. táblázat Többes számban használatos főnevek ... 84
35. táblázat Kemény tövű melléknevek ragozása ... 84
36. táblázat Lágy tövű melléknevek ragozása ... 85
37. táblázat A <к>, <г>, <х> tövű melléknevek ragozása ... 85
38. táblázat Személyes névmások ... 86
39. táblázat Visszaható névmás ... 86
40. táblázat Birtokos névmások (egyes szám) ... 87
41. táblázat Birtokos névmások (többes szám) ... 87
42. táblázat Mutató névmások ... 87
43. táblázat Kérdő és vonatkozó névmások ... 88
44. táblázat Határozott névmások ... 88
45. táblázat Határozatlan névmások ... 89
46. táblázat Tagadó névmások ... 89
47. táblázat Jelen és egyszerű jövő idő ... 90
48. táblázat Összetett jövő idő ... 91
49. táblázat Szintetikus múlt idő ... 91
50. táblázat Analitikus múlt idő ... 91
51. táblázat A *быти, гнати, істи, хотіти/хтіти* jelen idejű ragozása ... 92
52. táblázat A *быти, гнати, істи, хотіти/хтіти* múlt idejű ragozása ... 92
53. táblázat Főnévragozás ... 101
54. táblázat Melléknévragozás ... 101
55. táblázat Személyes névmások ragozása: йа, ти, він, воно, вона ... 102
56. táblázat Személyes névmások ragozása: ми, ви, вони ... 102
57. táblázat Visszaható névmás: *себе* ... 102
58. táblázat A birtokos névmások ragozása: мій, мойе, мойа, мойі; свій, свойе, свойа, свойі ... 103
59. táblázat Mutató névmások ragozása: тот, тото, тота, тоти ... 103
60. táblázat Általános névmások ragozása: сам, саме, сама, сами ... 103
61. táblázat Kérdő névmások ragozása: хто, што ... 104
62. táblázat Vonatkozó névmások ragozása: котрій, котре, котра, котри ... 104
63. táblázat Hímnemű főnevek ragozása ... 113
64. táblázat Semlegesnemű főnevek ragozása ... 115
65. táblázat Nőnemű főnevek ragozása ... 116
66. táblázat Vegyes ragozású főnevek ... 116
67. táblázat Melléknévragozás ... 117
68. táblázat Személyes névmások ragozása ... 118

69. táblázat Birtokos névmások ragozása 118
70. táblázat Mutató névmások ragozása 119
71. táblázat Kérdő-vonatkozó névmások ragozása 119
72. táblázat Határozott névmások ragozása 119
73. táblázat Határozatlan névmások ragozása 120
74. táblázat Tagadó névmások ragozása 120
75. táblázat Az igék jelen idejű ragozása 121
76. táblázat Egyszerű jövő idő 121
77. táblázat Összetett jövő idő 121
78. táblázat Múlt idő 121
79. táblázat Régmúlt idő 122
80. táblázat Jelen idejű feltételes mód 123
81. táblázat A múlt idejű feltételes mód a *бы* + *бүү* múlt ideje + ige múlt ideje kapcsolata 123
82. táblázat Hímnemű főnevek ragozása 126
83. táblázat Nőnemű főnevek ragozása 127
84. táblázat Semlegesnemű főnevek ragozása 128
85. táblázat Személyes és mutató névmások ragozása 130
86. táblázat Melléknévragozás 131
87. táblázat A быти segédige ragozása 133
88. táblázat Az igék jelen idejű ragozása 134
89. táblázat -з, -с, -р tövű főnévi igenevek 134
90. táblázat -чи-re végződő főnévi igenevek 135
91. táblázat -ну-ra végződő főnévi igenévi tövek 135
92. táblázat Rendhagyó igék 135

Dr. Udvari István,
a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék
egykori vezetője,
s egyben volt tanárom emlékének

I. Bevezetés

A nyelvtudomány egyik legfontosabb és egyben egyik legeredményesebb kutatási területe a szókincs eredetének vizsgálata. A szókincs a nyelv legdinamikusabban változó része, mely egy nép történelmét, illetve művelődéstörténetét, valamint eredetét tekintve igen sokrétű lehet. Egy nyelv szókincsének gyarapításában nagy szerepük van az idegen nyelvi hatásoknak, melyek az egyes nyelvek történetében különböző korokban és különböző módon jelentkezhetnek.

A szótörténet (etimológia) művelése nemcsak a nyelvi anyag vonatkozásában vezethet lényeges tudományos eredményekre, hanem a történeti nyelvészettel szoros kapcsolatban álló történettudományban és néprajzban is hasznosíthatóak az etimológia következtetései, és fordítva. Mivel a szófejtés egyik fontos ága az idegen eredetű szavak vizsgálata, egy adott nyelv szűkebb vagy tágabb környezetében található nyelvek körében végzett hasonló tudományos tevékenység eredményeire is kihathat. Vannak olyan módszertani szempontok, amelyeket minden jövevényszó vizsgálatánál követni kell: 1. a számba jövő nyelvek érintkezése; 2. az átadó és az átvevő nyelv vagy nyelvek megállapítása; 3. az átvétel ideje; 4. az átvevő nyelvi réteg meghatározása; 5. az esetleges közvetítés módja.

Szóföldrajzi szempontból fontos a nyelvjárásterületek megkülönböztetése. Bárczi szerint a középnémet nyelvjárások a Rajna felső folyásának vidékén helyezkednek el, a felnémetek (köztük a bajor) pedig délen, holott a középnémet nyelvjárások nyugati csoportja a magyar szóhasználat szerint inkább a Rajna középső folyásának vidékén található (középfrank, rajnai frank), keleti csoportja pedig ettől keletre (thüringiai, felsőszász, sziléziai, érchegységi). Az érchegységi és a sziléziai nyelvjárások a felvidéki (ma szlovákiai) német nyelvjárásokkal való összefüggések miatt fontosak. A középnémet nyelvjárások a felsőnémet (felső frank, alemann, bajor) nyelvjárásokkal együtt alkotják a felnémet nyelvjárásterületet, s ez áll szemben az alnémettel (Mollay 1958: 146–157).

Lexikális kölcsönzések minden nyelvre jellemzőek. A jövevényszavak átvétele leggyakrabban új ismeretek, tárgyak, fogalmak átvételével függ össze, s a szókölcsönzések többnyire hang- és alakváltozásokkal is együttjárnak. Ezeket a változásokat gyakran a nyelvek közötti hangtani illetve alaktani különbségek követelik meg. A jövevényszavak olyan idegen eredetű szavak, melyek fonetikai, morfológiai és szintaktikai tekintetben is beilleszkednek az átvevő nyelv grammatikai rendszerébe. A beilleszkedésben természetesen szerepet játszanak az esetenkénti hanghelyettesítések, valamint az adaptációs (honosító) képzők. (vö.

Nyomárkay 1984: 15–88; Hadrovics 1985: 52–75). Az átkerült szavak számaránya nagymértékben függ az idegen népekkel való érintkezés időtartamától, erősségi fokától, egyik népnek a másikra gyakorolt gazdasági és művelődési hatásának mértékétől. A jövevényszavaknál az átadó nyelv sokszor nem is állapítható meg biztosan. A jövevényszavak gyakran, több nyelv közvetítésével kerülnek be egy nyelvbe, átadó nyelvként azonban mindig a közvetlen forrást nevezzük meg.

A magyar nyelvben a német hatás igen korán jelentkezett, s hosszú évszázadokon keresztül meghatározó szerepet töltött be a szókincs alakulásában. A német-magyar kapcsolatok történeti, művelődéstörténeti, gazdasági, kulturális és politikai téren egyaránt nagy múltra tekintenek vissza. A német jövevényszavaknak egy jelentős része már az Árpád-házi királyok idejében, a német nyelvnek középfelnémet korszakában került be nyelvünkbe (Balassa 1900). Körülbelül ezer német műveltségszó honosult meg, ennek majdnem fele a köznyelvben illetve az irodalmi nyelvben, másik fele pedig a nyelvjárásokban. Nem lehet tagadnunk, hogy német jövevényszavainknak jó része a bajor-osztrák nyelvjárás révén jutott hozzánk, mely nyelvjárás annak következménye, hogy Ausztria ideig-óráig a bajor nagyhercegséghez tartozott, és a bajorsággal való történelmi, irodalmi és nyelvi kapcsolatai mindenkor szorosak voltak. A bajor nyelvjárás már a X–XI. században is hatott szókincsünkre, s a bajor hatás sokkal nagyobb mértékű és korábbi a középnémet nyelvjárások hatásánál. Másrészt a múlt század folyamán bevándorolt német telepesek is számos új szót terjesztettek el a körülöttünk élő lakosság körében, s végül a német irodalmi nyelv hatását sem szabad alulértékelnünk. Szinte felmérhetetlen az ausztriai német nyelvnek a magyarra tett hatása, melyet számos szó- és kifejezéspélda igazol. Azt viszont leszögezhetjük, hogy ennek a szókincsnek tetemes része vagy már elavult, vagy kiveszőben van (Erdődi 1973: 157–166).

A gyarapodás legnagyobb mértékben a katonai kifejezésekben, valamint a társadalmi élet, háztartás, öltözködés és szórakozás fogalomkörébe tartozó szókincsben figyelhető meg. Erre utalnak a következő szavak, pl.: *parádé, gléda, raport, cibak, curukk, egrecíroz, poszt, kadét, matróz, másli, slicc, lila, smink, kuglóf, kalarábé, szaft, trón, bronz, vicc,* stb. A középkorban a Kárpát-medencében letelepedett németség a bányászati, ipari szakszókat éppúgy terjesztette, mint a városi élet, valamint a polgárosodás kifejezéseit. A hadi események, a török hadjáratok, a harmincéves háború hatása, Bécs és Buda ostroma, a kuruc korszak kezdetei megszaporítják a magyar nyelvbe áramló német elemek számát. A német nyelv nemcsak német szavakat, más nyelvekből származó szavakat is közvetített. Érdemes megemlítenünk, hogy régen Bécs közvetítette hozzánk a divat francia szókincsét.

A legtöbb szláv nyelv lexikai germanizmusainak számbavétele már megtörtént, így a német-szláv nyelvi érintkezés története gazdag irodalommal rendelkezik. A szláv nyelvekben megtalálható német jövevényszavak vagy közvetlenül a németből vagy más nyelvek (pl. magyar) közvetítésével kerültek be ezekbe a nyelvekbe. A germánok kapcsolatba kerülve a szláv törzsekkel, már az ősszláv nyelv korában hatást gyakoroltak a szlávok nyelvére. A kereszténység felvételével a szlávoknak a megfelelő terminológiát is át kellett venniük.

Dolgozatomban kísérletet teszek a ruszin nyelvjárásokban előforduló germanizmusok fonetikai (fonológiai) és morfológiai vizsgálatára népnyelvi kiadványok alapján. Napjainkban a ruszin nyelv és kultúra legjelentősebb hazai kutatójának, a fiatalon elhunyt Udvari István (1950–2005) számított, aki 1992-től egészen haláláig a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszékét vezette. A professzor úr volt az, aki ösztönözte kutatómunkámat, illetve figyelmemet a ruszinok interetnikus kapcsolataira, s ezen belül is a ruszin nyelv(ek) lexikai germanizmusaira irányította. Ez a téma azért is érdekes számomra, mert úgy gondolom, a ruszinság történelmi sorsa nem mindennapi tanulságokat hordoz, melyek valamennyi Duna-medencei nép számára hasznosak lehetnek.

A Duna-medencében a magyarokkal szinte a kezdetektől együtt élő valamennyi nép és nemzetiség közül a ruszinok sorsa a legsajátosabb. Soha sem volt önálló államuk, bármiféle területi elhatárolódásuk. Nemzeti identitásukat, önálló entitásukat görög katolikus vallásuk, a korábbi irodalmi nyelvteremtő kísérletek kudarcai után egymáshoz közel álló nyelvjárásaik, gazdag és színes szellemi és tárgyi néprajzuk, valamint a sok évszázados magyar-ruszin együttélésből fakadó történelmi tudatuk határozza meg. A ruszinok lakóhelye az Északkeleti felvidéknek a Szepességtől a máramarosi Visó-völgyig terjedő szakasza.

A Magyar Királyságban egykor élt ruszinok, ma hat államban élő utódainak nyelvét, és annak német eredetű elemeit eltérő intenzitással kutatták. A ruszin nyelvjárásokban is megtalálhatók a német jövevényszavak, amelyek vagy közvetlenül a németből vagy más nyelvek közvetítésével kerültek be ezekbe a nyelvjárásokba. A német eredetű szavak beáramlása szorosan összefügg a helyi lakosságnak a német nyelvű lakosokkal fenntartott gazdasági, politikai és kulturális kapcsolataival, melyek jelentős részét az északkeleti-magyar nyelvjárásban is használják. Az adaptáció folyamán a német szavak hangalakja valamennyire megváltozott, azaz beilleszkedett a ruszin nyelvek morfológiai, illetve ragozási rendszerébe.

A ruszin népnyelvű kiadványok gazdag forrásai a különböző szókészlettani kutatásoknak, illetve a német-szláv nyelvi kapcsolatok tanulmányozásának. Dolgozatomban többnyire ma is élő ruszin írók, költők és műfordítók verseskötetein, elbeszélő műveiben, továbbá különböző szótárak szócikkeiben fellelhető germanizmusokat vizsgáltam meg.

II. Felhasznált irodalom

Dolgozatomhoz magyar és külföldi szakirodalmakat egyaránt felhasználtam. Ebben a fejezetben azokat a szakirodalmakat mutatom be néhány mondatban, melyekre a VIII. fejezetben található lexikai germanizmusok szócikkeinél hivatkozom. Kronológiai sorrendben először a magyar etimológiai szótárakról, illetve nyelvészeti munkákról, ezt követően pedig a külföldi szakirodalmakról ejtek néhány gondolatot.

Czuczor Gergely és Fogarasi János nevéhez fűződik a XIX. század magyar nyelvészetének páratlan kincse, a *Magyar Nyelv Szótára* (Czuczor–Fogarasi 1862–1874). Czuczor Gergely (eredetileg István, a pannonhalmi bencés rendben kapta a Gergely nevet) tudós és költő, a magyar romantikus nemzeti eposz egyik megteremtője. Megbízták – Fogarasival együtt – a magyar nyelv nagy szótárának szerkesztésével. Szótára 1874-es bemutatását már nem érhette meg: 1866-ban a kolerajárvány áldozata lett. A nagy szótárt tudós munkatársa, Fogarasi János fejezte be. Fogarasi János (1801–1878) jogtudós és nyelvész. 1845-től Czuczorral, majd az ő halála után egyedül szerkesztette a hatkötetes szótárat. Az áldozatos munkával összegyűjtött anyag a szavak értelmezését illetően még ma is egyedülálló értéket képvisel. A hatkötetes szótár a magyar nyelv egy korábbi állapotának hű tükre, számos, azóta nyelvünkből már kiveszett szó tára.

Ballagi Mór szótárának (A magyar nyelv teljes szótára I–II. – Ball 1866–1873) bevezető részében így ír: „Az én célom csupán az volt, hogy ami kifejezések akár a köznyelven, akár csak régi nyelvemlékeinkben előfordulnak vagy egyes tájakon divatoznak, akár újonnan alkotva vagy idegen nyelvekből kölcsönözve közhasználatban vannak, szóval az egész szókincset ábécérendbe szedjem és megmagyarázzam, tartózkodván mind azon hangtani és származtatási elemzésektől és hasonlítgatásoktól, melyek az akadémia szótára nagy és jellemző részét teszik.” A szerző munkájában inkább a kifejezések különböző jelentéseire, azoknak sajátos használatára fordított nagyobb hangsúlyt.

Szinnyei József (1857–1943) nyelvész elsősorban a finnugor nyelvek hang- és mondattanával foglalkozott. Szinnyei Magyar Tájszótár-a (MTSz 1893–1901) a népnyelvi szókincs gyűjteménye. A Magyar Tudományos Akadémia már a 30-as években gyűjtötte a tájszókat, s 1838-ban adta ki a régi Tájszótárt. A szótár mintegy 80 ezer szóadatot tartalmaz. Értelmezései rövidek, szabatosak; a szakszók jelentését latinul vagy németül is közli, példamondatokat is idéz a jelentések megvilágítására. A szótár II. kötetéhez “Pótló utalások, Helyreigazítások és Pótlások” csatlakoznak. A szótár anyaga nem azonos a folyamatosan készülő Új magyar tájszótár anyagával. Többek között azért sem, mert régebbi nyelvállapotot rögzít: az I. kötet 1893-ban, a II. 1901-ben jelent meg Budapesten. A Magyar Nyelv c. folyóirat 1907-ben a szótár kiegészítéséül népnyelvi gyűjtésre hívta fel olvasóit. A beérkezett anyagot Gombocz Zoltán szerkesztette egybe Pótlékok a Magyar Tájszótárhoz címmel.

Balassa József (1864–1945) a nyelvtudomány jelentős képviselője. Sokoldalú munkássága a nyelvtudomány majdnem minden ágára kiterjedt. Szűkebb érdeklődési köre a fonetika és a nyelvjáráskutatás, úttörője a hangtan hazai művelésének, és első rendszerezője a magyar nyelvjárásoknak. A nyelvművelés két ágában szerezte a legnagyobb érdemeket: a helyesírás és a nyelvhelyesség terén. A Magyar nyelv szótára I–II. (Balassa 1940) bemutatja a magyar nyelv szókészletének jelenét és részben múltját. Magában foglalja a korabeli irodalmi és köznyelv szavait, kiegészítve a régi nyelv kihalt szavaival, s a népnyelv, nyelvjárások azon szavaival, melyek bekerültek az irodalmi illetve a köznyelvbe.

Bárczi Géza Magyar szófejtő szótárának (SzófSz. 1941) körülbelül hatezer címszavában az érdeklődő olvasó a magyar köznyelv alapszavait származékaival együtt találja meg. A szerző feltünteti a szavak első előfordulásának korát s helyét, eredetét, illetve az eredetére vonatkozó valószínű feltevéseket, az azt támogató rokon- vagy idegennyelvi egyeztetések alapjául szolgáló szavakat s a szó eredetének fontosabb irodalmát. Ahol szükséges, utalás történik a szó jelentéstörténetére, ami a szótár művelődéstörténeti értékét emeli. A származékok felsorolásánál jelen vannak az időrendi, irodalmi utalások. Bárczi szóanyaga kiválóan alkalmas arra, hogy a magyar nyelv eredetére vonatkozóan az olvasó alapvető tájékozódást szerezhessen, s a magyar nyelv szógazdagságát és annak jellegét megismerhesse. Rendeltetésén túlmenő érdeme, hogy eredményeinek összefoglalásával a magyar nyelvtudomány műhelyébe is bevezet: a szótár 1940 őszéig a magyar nyelvtudomány minden idevágó alkotását felöleli.

Bárczinak *A magyar nyelv életrajza* c. (1963) könyve a magyar nyelv több mint ezer éves történetének legfontosabb változásain kalauzolja végig az olvasót. A szerző rámutat azokra a szálakra is, amelyek a nyelv történetét a nép sorsával összefűzik. A maga nemében ez a munka az első kísérlet az egész magyar nyelvtörténetnek a fő vonásokra szorítkozó, teljes tudományossággal előadott összefoglalására.

A magyar nyelv története c. (1967) kiadvány nyelvünk történetét tekinti át a legrégebbi időktől napjainkig. Bár érinti a magyar nyelv előtörténetét, a rokon nyelvi együttélés idejét, de a fő hangsúlyt nyelvünk önálló történetének megrajzolására fekteti. A magyar nyelvtörténet forrásainak bemutatása és felhasználásuk módszerbeli kérdéseinek tárgyalása után sorra veszi a nyelvrendszer különféle területeinek történetét: nyelvünk hangfejlődését, szókincsbeli és szerkezeti változásait. Mindezen területek összefoglalásaként általános áttekintést ad a magyar nyelv életének egészéről, népünk történetéhez, a gazdasági, társadalmi, művelődési változásokhoz fűződő viszonyáról.

Terjedelmét és módszereit tekintve is korszakalkotó A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3. (TESz 1967–1976), mely a magyar szókészlet történetének és eredetének első nagyarányú szintézise. A benne található szótörténeti anyag, valamint a korábbi etimológiai irodalom feldolgozása, valamint a szófejtések túlnyomó részének helytálló volta folytán a nemzetközi etimológiai irodalomban is a legjobbak között számon

tartott szótár. Összegezi, kritikailag értékeli és a szükséges kiegészítésekkel bővíti azt a hatalmas szótörténeti-etimológiai ismeretanyagot, amely a magyar szókészlet kutatásában fölhalmozódott. A TESz tudománytörténeti előzményeként két szótárszerű feldolgozás vehető számba: az 1914-ben Gombocz Zoltán és Melich János által elindított Magyar Etymologiai Szótár füzetei, valamint az 1941-ben megjelent Magyar Szófejtő Szótár Bárczi Géza tollából. A TESz körülbelül 11000 szócikket tartalmaz. A szócikkek első, szótörténeti részében adatszerűen végigkísérhető a szavak, illetve a szócsaládok egész magyar nyelvi útja. A szótár közli a legkorábbi előfordulásokat, fontosabb alaki és jelentésbeli változatokat, módosulásokat. A szótörténeti adatközlések – amellett, hogy egybegyűjtik a legkülönfélébb nyelvtörténeti forráskiadványokban található adatokat – viszonylag sok olyan adatot is tartalmaznak, amely korábban nem volt ismeretes a magyar nyelvészeti irodalomban.

Horváth Mária a *Német elemek a 17. század magyar nyelvében* c. (1978) könyvében szótárszerűen dolgozta fel azokat a német eredetű vagy német közvetítésű szavakat, melyeket a XVI. század második felétől a XVIII. század első évtizedéig gyűjtött össze. Vizsgálatai nem csupán a „maradandó", azaz később jövevényszóvá váló elemekre terjedtek ki, hanem számba vette az elszigetelten jelentkező adatokat is, a bennük rejlő nyelvi (hang- és jelentéstörténeti), valamint művelődéstörténeti tanulságok miatt. Az így feldolgozott szavak száma mintegy négyszáz. A munka levéltári gyűjtésre és történeti, kisebb részben szépirodalmi jellegű forrásokra épül. A szerző főként a bajor-osztrák nyelvterületről beszivárgott elemeket kutatta. Ennek a szóanyagnak túlnyomó része történeti, művelődéstörténeti okok miatt bajor-osztrák jellegű. A bizonyító német szótári adatokat magyar nyelvészeti vonatkozásban a Bajor-Osztrák Tájszótár cédulaanyagának példái egészítik ki.

A *Magyar Értelmező Kéziszótár* (ÉKSz 1978) önálló, új szótári mű, mely mintegy 70 000 szócikkében a magyar irodalmi nyelv, illetve a beszélt nyelv szókészletét mutatja be. A szótár értelmezi a címszavak jelentéseit, állandósult szókapcsolatait, szólásait és szóhasonlatait, közli azok szófaját, használatuk szabályait, stilisztikai jellemzőit, eligazít a szavak helyesírásában és kiejtésében, valamint közli az alapszavak eredetét. A Kéziszótár a szép és helyes élőbeszédnek, a tudatos nyelvhasználatra irányuló önnevelésnek egyik legfőbb segédeszköze és forrása.

Az *Új Magyar Tájszótár 1–4.* (ÚMTSz 1979–1992) az 1890 és 1960 közé eső időszak nyomtatott és kéziratos, nyelvjárási és néprajzi jellegű forrásaiban szétszórtan heverő, s így a tudomány számára szinte hozzáférhetetlen tájszóanyagot adja közre. Az *Új Magyar Tájszótár* a maga nemében sajátos lexikográfiai alkotás, mégpedig nemcsak a forrásokhoz való ragaszkodás tekintetében, hanem abban a vonatkozásban is, hogy nyelvjárási adatokat közöl. A mintegy 120 ezer szócikket tartalmazó szótár még nem készült el teljesen. Forrásanyaga többféle szempontból is heterogén. Arra törekszik, hogy az adatokat mind alak, mind jelentés vonatkozásában, a forrásokban megtalálható formában adja vissza.

Mollay Károly *Német–magyar nyelvi érintkezések a 16. század végéig* c. (1982) könyve összefoglalóan tárja fel a német-magyar nyelvi érintkezések tudománytörténeti összefüggéseit és a nyelvi érintkezések külső történetét. Szól a magyarországi latin és német írásbeliség kialakulásáról; elsőként elemzi nyelvtörténeti szempontból az 1153. évi pannonhalmi oklevelet. Önálló szócikkekben vizsgálja a magyar szókincs német elemeinek etimológiai kérdéseit, és számos új etimológiát állapít meg. A német-magyar nyelvi érintkezések külső történetének kiegészítéséül összegzi a belső változások grafématikai, fonológiai, fonetikai és morfológiai eredményeit is.

Hadrovics László az ötletekben leggazdagabb és legtermékenyebb magyar etimológusok sorába tartozott. Érdeklődésének előterében a jövevényszavak, mégpedig a magyar nyelv szláv – főleg déli szláv – jövevényszavai, továbbá a szerbhorvát nyelv magyar jövevényszavai állottak. Az etimológia területén alkotta meg Hadrovics László azt az opus magnumot, amelyre fiatal kora óta készült, s amelynek megalkotásához még senkinek sem volt olyan ideális felkészültsége, mint neki. Az *Ungarische Elemente im Serbokroatischen* (1985) történeti aspektusban, híven mutatja be a horvát és szerb kultúra nyelvi alapszövetének valamennyi részterületén megnyilvánuló magyar nyelvi hatást. Könyve szóanyagát Hadrovics nem csupán irodalmi szövegekből gyűjtötte, hanem kicédulázott okiratokat, magánleveleket, végrendeleteket, leltárakat, gazdasági iratokat, számadásokat, árjegyzékeket stb. tartalmazó kiadványokat is. A monográfia szerkezetében is eltér a szokványostól. Nem szorítkozik a köznévi átvételeknek etimológiai szótár formájában történő bemutatására. Figyelemmel kíséri azt is, milyen származékai fejlődtek a szerbhorvátban az egyes magyar jövevényszavaknak, azaz menynyire váltak a szókészlet aktív elemeivé. Bevonja a vizsgálatba a magyar eredetű képzőket, személy- és helyneveket, ország- és népneveket is. Felvázolja az átvételek történelmi körülményeit, amelyek vidékenként, országrészenként mások és mások voltak. Bemutatja a magyar nyelv szerepét a latin, német, olasz, török és szláv eredetű szavak közvetítésében, továbbadásában. Tárgyalja az átvételkor bekövetkező hang- és alaktani módosulásokat. Megvizsgálja a magyar mintára alakult tükörjelentéseket és tükörszavakat, a frazeológiában, szószerkezetekben, vonzatokban, szórendben észlelhető magyar nyelvi hatást. Mindezt összevéve kimondhatjuk, hogy Hadrovics László teljes képet rajzolt arról, hogyan is jelentkezhet az a hatás, amelyet a magyar nyelv egy szomszédos nyelvre gyakorol.

A Balázs János szerkesztésében megjelent *Nyelvünk a Duna-tájon* c. (1989) tanulmánykötet az eddigi vizsgálatok eredményeit összegezve, s a kutatások egyes új területeit is bemutatva ad számot a magyar nyelv és a szomszédos Duna-táji nyelvek közötti, több mint ezeréves, igen mélyreható kapcsolatokról és kölcsönhatásokról. A kötet szerzői azt a fontos felismerést szeretnék az olvasókkal megosztani, hogy finnugor eredetű, de rokonaitól a népvándorlás során messze elszakadt anyanyelvünk fejlődését és európai szintre emelkedését, e térségben való megtelepedésünk óta igen jelentős mértékben az itteni nyelvek közötti, rendkívül szoros érintkezések tették lehetővé.

Gerstner Károly *A német vonatkozású elemek újabb etimológiai szótárainkban* c. (1998) értekezésében hangsúlyozottan német vonatkozású anyagot mutat be, azaz nemcsak „tiszta" jövevényszókat, hanem német mintájú tükörképződményeket, a német nyelv közvetítésével a magyarba került szavakat. A szerző a munkájához szükséges adatokat hagyományos módszerrel gyűjtötte. A tanulmány szerzője igyekezett kiemelni a TESz és az EWUng közötti eltéréseket, a címszóállomány összetételét, a szótörténeti adatolás dátumát és az etimológiai megítélést illetően is. Figyelme nemcsak azokra a szókészleti elemekre terjedt ki, amelyek a szótárakban címszóként vagy alcímszóként állnak, hanem felszínre hozott a vizsgált művekben (különösen az EWUng-ban) más pozícióban található minden szót. A kötetben található szavak mind német vonatkozásúak, s az egyes csoportok alapján az is látható, hogy milyen formában alakították a magyar szókészletet. Másrészt az egyes témakörökben található szavak további, mélyebb elemzés alapjául szolgálhatnak.

A Zaicz Gábor szerkesztette *Etimológiai Szótár* (ESz. 2006) Bárcziéhoz hasonlóan egykötetes, ám a toldalékok etimológiáját is tartalmazza. A Tinta Könyvkiadó gondozásában megjelent 1024 oldalas szótár több évtizedes hiányt pótol. A nagyközönség számára készített kézikönyv 8945 szócikkben magas színvonalon és szakszerűen dolgozza fel a magyar nyelvi elemek eredetét. 8670 szócikk a szavak etimológiáját ismerteti, 275 pedig – elsőként a magyar szótárirodalomban – a magyar toldalékok eredetét adja meg. Az Etimológiai szótár közel kétszáz olyan szót is tartalmaz, mely korábban nem szerepelt egy etimológiai szótárunkban sem. A szócikkekben a címszavakon túl további 11585 származékszó eredetét találja meg az olvasó. Zaicz Gábor főszerkesztő és a szócikkek öt szerzője a magyar nyelvtörténet elismert kutatói. Az ESz. sokak számára nyújt izgalmas szellemi élményt, szolgáltat új kultúrtörténeti, művelődéstörténeti ismereteket azáltal, hogy betekintést ad a magyar szavak, toldalékok színes és kalandos történetébe. Az *Etimológiai szótár* ösztönzőleg hathat újabb szófejtő kutatások számára, és továbbgondolások kiindulásául szolgálhat.

Borisz Dmitrovics Hrincsenkot (1863–1910), a kiváló ukrán írót, fordítót, filológust és etnográfust az ukrán kultúrtörténet mindenekelőtt úgy tartja számon, mint a négykötetes *Словарь української мови I–IV*. (1907–1909) c. alapmű szerzőjét. A négykötetes szótár kb. 68 ezer szócikket tartalmaz, mindegyik szócikk mellett fel van tüntetve az orosz nyelvi megfelelő. A szótárban megtaláljuk a XIX. századi irodalmi nyelvének, folklórjának lexikáját, valamint az ukrán nyelvjárások szavait, kifejezéseit. Érdemes figyelmet fordítani a szótárban fellelhető mezőgazdasággal kapcsolatos lexikára, az ukrán növény- és állatnevekre, a népi mesterségek neveire, valamint a népi szokásokra, melyekről kiegészítő leírásokat is közöl. Ezzel egyidejűleg s ennek köszönhetően értékes etnográfiai-enciklopedikus kézikönyvként is használható. Elég széleskörű az ukrán frazeologizmusok, a nép körében megszilárdult népi üdvözlések bemutatása. A szótár gazdag, egyedülálló illusztrációs anyagot tartalmaz, főként közmondásokat. Hrincsenko szótára megfelel a kor igényeinek, és nemcsak a szakemberek –

filológusok, történészek, etnográfusok, írók –, hanem az olvasók legszélesebb körének érdeklődését is felkeltheti.

Ugyancsak értékes Oleksza Horbacsnak a *Лексика говірки бачвансько-срімських українців* c. (1969) tanulmánya, melyben a bács-szerémi ruszin nyelv leggyakrabban használatos lexikai germanizmusait gyűjtötte össze. A ruszin szókészletről írott tanulmányában Horbacs részletesen foglalkozik a germanizmusokkal és a hungarizmusokkal egyaránt.

Gyura Szopkának 1976-ban jelent meg *Варваризми нємецкого походженя у нашим язику* c. dolgozata a bács-szerémi ruszin nyelv német eredetű kifejezéseiről.

Vaszil Szlimak *Германізми в словниковому складі лемківського українського діалекту околиці Бардієва* c. (1983.) írásának célja, hogy megismertesse az olvasót a Bártfafürdő környékén használatos lemkó (ruszin) dialektusban található német lexikai elemekkel, amelyek vagy közvetlenül a német nyelvből, vagy pedig annak közvetítésével más nyelvekből kerültek be az itt élő ruszin lakosság nyelvébe. A tanulmány bemutatja a germanizmusok lexikai jellemzőit, valamint fogalmi körök szerinti rendszerezésüket.

Melnicsuk O. Sz. etimológiai szótára, az *Етимологічний словник української мови I–IV*. (1982–2003) a mai ukrán irodalmi nyelv szókészletének főbb jellemzőit tárja az olvasó elé. A szótár alapvetően tradicionális tudományos alapokon nyugszik. Eddig mindössze négy kötete jelent meg. Legjellemzőbb vonása más szláv nyelvek etimológiai szótáraival szemben az, hogy nagy terjedelmű lexikai anyagot ölel fel. A szótárban a XIX. és a XX. század ukrán irodalmi nyelvének, illetve ukrán dialektusainak etimológiai magyarázata található. A szótár csak azokat a jövevényszavakat közli, amelyek csak az ukrán nyelv, vagy pedig valamelyik ukrán nyelvjárás szókészletének elemeivé váltak. A négykötetes szótár alapjául a hatkötetes Ukrán-orosz szótár (Українсько-російський словник, 1953–1963) és Hrincsenko négykötetes szótára (Словарь української мови, 1907–1909) szolgáltak. A szótár az egyes szócikkekben megadja az ószláv nyelvi alakot, rávilágít a szavak történeti alakulására kezdve a legrégebbi rekonstruálható állapottól, a jövevényszavaknál a forrásnyelv, valamint a kölcsönzés útját is feltüntetve, továbbá az elemzett szó más szláv nyelvi megfelelőit is a következő sorrendben: orosz, fehérorosz, óorosz, lengyel, cseh, szlovák, felső-, alsóluzsicei szorb, poláb, bolgár, macedón, szerb-horvát, szlovén, ószláv.

Max Vasmer német nyelvész, finnugorista négykötetes orosz etimológiai szótárát napjaink egyik legfigyelemreméltóbb szótárai között tarthatjuk számon. Az *Этимологический словарь русского языка I–IV*. (1986) a *Russisches Etymologisches Wörterbuch* (Heidelberg, 1950–1958) németből való fordítása, mely 1964–1973 között készült el. A szerző főleg külföldi etimológiai kutatások eredményeit foglalja össze szótárában. Az etimológiai kutatások másik két jelentős munka megszületését segítették elő: *Wörterbuch der russischen Gewässernamen* (1960–1973), *Russisches geographisches Namenbuch* (1962–1981).

A Majtán Milan főszerkesztésében napvilágott látott *Historický slovník slovenského jazyka I–V.* c. (1991–2000) kiadványsorozat a szlovák nyelvet mutatja be az írásbeliség előtti időszaktól egészen napjainkig abban a formájában, ahogyan az megőrződött a kéziratokban és a nyomtatott nyelvemlékekben. Ez a munka kiválóan segíti a régi szlovák történeti szövegek megértését, megbízható alapjául szolgál a szlovák lexikológiai kutatásoknak, valamint hozzájárul a szlovák történeti-összehasonlító nyelvészet további eredményeinek alakulásához. A könyv a mai társadalom, illetve a jövő generációinak nevelésében tudományos, illetve kultúrtörténeti és kultúrpolitikai jelentőséggel bír.

Halaga O. R. kétkötetes szótára, a *Východoslovenský slovník I–II*. (2002) több mint 40 ezer szócikket tartalmaz az 1750 előtti illetve utáni időszakról, továbbá archív anyagot is közöl a 921–1918 közötti évekből. Ez a történeti szóanyag hasznos forrásul szolgálhat különböző kutatásoknak (pl. társadalmi, gazdasági, történelmi), s elősegítheti a kulturális kapcsolatok megértését, megismerését. A lexikával kapcsolatos történeti-nyelvészeti elemzések, összehasonlítások és következtetések, bevezető tanulmányok nemcsak szűk regionális szemléleten alapulnak. A kötet felhasználóinak, olvasóinak alapismereteket ad az adott országról, s az ott élő emberekről.

Stefan Michael Newerkla *Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen* c. (2004) könyvében a német, cseh és szlovák nyelv közötti nyelvi kapcsolatokat vizsgálja német jövevényszavak alapján, egészen a kezdetektől a XX. századig. A kiadvány kronológiai sorrendben és regionális változataiban, több mint 3.500 szócikkben és kb. 15.000 szóalakkal együtt tárja az olvasó elé a kifejezéseket. Ez a szótár a nyelvi kapcsolatok kutatása szempontjából értékes forrásmű a germanisztika és a szlavisztika számára egyaránt. A kiadvány végén a német-cseh-szlovák nyelvi kapcsolatok számos bibliográfiája található. Napjainkban a szerző főként a nyugati szláv nyelvek területén folytat kutatói tevékenységet.

Kercsa Igor szerkesztésében jelent meg a *Русинско-русский словарь I–II./Словник русинсько-руськый I–II.* (2007) c. kiadvány, mely több mint 58 000 szócikkével a ruszin nyelv történetének egyik legteljesebb szótára. A szótár főképpen a mindennapi beszélt nyelv szókincsére épülő szócikkeket közöl. A szerző mai ruszin publikációk, illetve régebbi szótárak lexikáját dolgozta fel. A kötet szláv filológiával foglalkozó szakemberek eredményes munkájához célszerű és jól hasznosítható forrásul szolgálhat.

A *Русин* és a *Народны новинкы* gondozásában megjelent *Русиньска лексіка* (2007) többnyire a kelet-szlovákiai ruszin irodalmi nyelv szókincsét öleli fel, de találunk példákat a nyelvjárásokban használatos kifejezésekre is. Ez a könyv nemcsak az iskolás gyerekeknek íródott, hanem az érdeklődő olvasók azon széles táborának, akik helyesen szeretnék kifejezni magukat ruszin irodalmi nyelven írásban és szóban.

III. A ruszin történetírás és nyelv kutatásának kezdetei

A kiindulópont a ruszin történetírásban egyházi jellegű volt. A ruszin történetírás lényegében egyidős az unióval, abból a küzdelemből fejlődött ki, amelyet a munkácsi főpapok az egri püspökkel a XVII–XVIII. században folytattak. Elsősorban az egyháztörténetre vonatkozóan készült el jelentős számú kéziratos munka. A ruszin történelem kutatásának kezdeteit először Zsatkovics Kálmán, majd Hodinka Antal foglalta össze. A ruszinok történelmére vonatkozó első nyomtatott mű Décsy Antaltól jelent meg Kassán 1797-ben Bacsinszky Andrásnak ajánlva.

Joannes Basilovits (1742–1821) a bazilita rend tudós tartományfőnöke munkájának célja, a munkácsi monostor jogainak megvédése. Ez a munka pótolhatatlan alapmű, mely a Korjatovics-legenda fenntartásával, valamint a magyarországi ruszinok autochtonitásának bemutatásával megvetette a ruszin nemzetiségi tudat alapját. Basilovits felhasználta mindazt a gazdag és sokrétű anyagot, mely az egri és munkácsi püspök viszálya során összegyűlt, s ő maga is nagyszámú forrást tárt fel. Basilovits latin nyelvű munkája a XIX. századi ruszin nemzeti ébredés előfutára, Bacsinszky András püspök (1732–1772–1809) idejében íródott. Talán ez az egyik tudománytörténeti magyarázata annak, hogy a polgári történetírás egyháztörténetre összpontosító képviselői, Duliskovics János, Hodinka Antal és Zsatkovics Kálmán a munkácsi püspökség önállóvá válásáig tárgyalták a ruszin történelmet (Udvari 1994a).

Kéziratban maradt meg Lutskay Mihály (1789–1843) hatkötetes munkája is. Lutskay a legrégebbi időktől a XIX. század 30-as éveiig tárgyalja a ruszin történelmet.

Mészáros Károly (1821–1890) helytörténész, politikus, ügyvéd, író. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc résztvevője, a ruszinok történetének kutatója. Nevét a hajdúdorogi Városi Könyvtár viseli. Zsatkovics György tanulmányában, s másutt is politikai irányműnek nevezte Mészáros Károly 1850-ben megjelent monográfiáját, melynek legfőbb célja az volt, hogy kimutassa a ruszinok 1848–49 után jelentkező politikai szándékát. Egyéb munkáihoz hasonlóan, Mészárosnak ez a műve is aktuális politikai cél szolgálatában állt.

A XIX. századi adatokban mindmáig leggazdagabb, az osztrák Biedermann Herman Ignáctól származó 1862–1867 között készült összefoglaló mű. A háromkötetesre tervezett műből csak kettő jelent meg.

A ruszinság történetének kutatója Lehoczky Tivadar (1830–1915) is, aki a XIX. század 60-as éveiben tűnt fel kisebb cikkeivel. Lehoczkyt a magyar és ruszin néprajztörténet egyaránt számon tartja. Az 1864-ben Sárospatakon magyarul megjelent népdalkötet anyaga is az ő nevéhez fűződik, melynek darabjait ő gyűjtötte s fordította ruszinból. Két évtizedes levéltári kutatásainak eredménye a háromkötetes *Bereg megye monográfiája* (1881). *A Bereg megyei görög szertartású katolikus lelkészségek története a XIX. század végéig* c. munkája (1904) nemcsak a helytörténet, de a ruszin művelődéstörténetnek is igen fontos forrása.

Magyar, illetve latin nyelvű munkák után a XIX. század 70-es éveiben orosz nyelven jelent meg Duliskovics János (1815–1883) tollából *A magyaroroszok történelmi sajátosságai* (*Исторические черты угрорусских* Ungvár, 1874–1877) c. munka. A háromkötetes mű legértékesebb része a XVIII. századot tárgyaló harmadik kötet, mely valóságos kincsesbánya a ruszin művelődés- és iskolatörténetet kutató szakemberek számára.

Zsatkovics Kálmán (1855–1920) 1892-től főmunkatársként közreműködött az Ungváron megjelenő magyar nyelvű, ruszin vonatkozású lap, a *Kelet* szerkesztésében. Zsatkovics mintegy három évtizedes irodalmi működése alatt magyar, ruszin és orosz nyelvű periodikákban számos cikket írt, és szinte alig van a ruszinok történetének olyan kérdése, melyet ne érintett volna. Történeti tanulmányai közül kiemelkedik *Az egri befolyás és az az ellen vívott harc...* c. munka.

Hazánkban a ruszin történeti kutatás az elmúlt két évszázad során – külső és belső okok miatt – nem folyt intézményes keretek között. Mindenekelőtt Hodinka Antal (1864–1946) nevét kell itt kiemelnünk, aki nemcsak szakképzett történész volt, hanem a modern szlavisztika magyarországi előfutára is.

A századelőn Hodinka kortársa volt az ukránofil irányzatot képviselő sokoldalú kutató, Sztripszky Hiador (1875–1946), akinek művelődéstörténeti, történelmi dolgozatai ma is értékállóak. Sztripszkynek több tanulmánya jelent meg galíciai és magyarországi ukrán, illetve ruszin kiadványokban.

Az első világháború előtti évekből még a Károlyi-kormány ruszin miniszterének, Szabó Oresztnek a monográfiáját érdemes megemlíteni. A *Ruthének* c. munkája (1914) magyar nyelven mindmáig a legterjedelmesebb összefoglalás a ruszinokról. Hodinka Antal és Szabó Oreszt monográfiái végeredményben a ruszinokra vonatkozó magyarországi kutatások szintézisei. A történelmi Magyarországon a ruszinok gazdasági, társadalmi-politikai történetét alig kutatták, viszont jelentős eredmények születtek a XVIII. századdal lezáruló korszak település- és egyháztörténetének, valamint kultúrtörténetének kutatásában.

Az első világháború utáni időkben megkezdődik a Kárpátalja területét alkotó négy vármegye, Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung történetének ukránosítása és ruszinosítása. Az 1919 előtti ruszin történelmet tárgyalva a szovjet szerzők is általában e négy vármegye adataival dolgoznak. Csehszlovákia megalakulásától kezdve nyomon követhető az a szovjet történészeknél ma is érvényesülő nacionalista és ahistorikus nézet, mely szerint a Kárpátalját alkotó négy vármegye gazdaságilag Magyarország gyarmati függvénye volt. A szovjet történetírásban egyetlen jelentősebb tanulmány sem született a szepesi, sárosi, zempléni ruszinokról vagy a szórványokban élt ruszin népről. Nagyobb jelentőséget kap a ruszinokat Galíciával és Oroszországgal összekötő szálak kutatása. E témának mindmáig nincs korszerű összefoglalása.

Kárpátalja, illetve a ruszinok történetének első ukrán nyelvű összefoglalását egy ukrán emigráns történész, a Prágai Ukrán Szabad Egyetem munkatársa, Micjuk Olekszander

készítette el. Kétkötetes munkájában Micjuk noha a korábbi szakirodalom szintézisére törekedett, művében mégis nagyobb teret szentelt azoknak a korszakoknak és megyéknek, melyekről gazdagabb irodalom állt rendelkezésére.

A ruszinok történelmének egyik legsokoldalúbb és legeredményesebb kutatója Alekszej Petrov (1860–1932) orosz tudós. Jelentős számban jelentek meg a XVIII. századra vonatkozó tanulmányai, forrásközlései. *Adatok Magyar Oroszország történetéhez* címmel 1905-től sorozatot jelentetett meg Péterváron, melynek két utolsó kötetét Csehszlovákiába történő emigrálása után Prágában adta ki. Petrov érdeme, hogy felhívta a figyelmet a ruszin szórványok történetére is. Ebből a szempontból külön figyelmet érdemel a gazdag apparátussal készült *Adatok Szlovákia történeti demográfiájához* c. könyve.

A két világháború közötti korszak magyarországi ruszinisztikai irodalmából kiemelkednek Bonkáló Sándor (1880–1959) szláv filológus, irodalomtörténész és műfordító munkái. Ismert személyiség az egyház- és tudománytörténet, illetve a szlavisztika terén. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Lipcsében, valamint Szentpétervárott végezte. Szegeden, Gyöngyösön és Zalaegerszegen gimnáziumi tanár, majd 1917-től a budapesti egyetemen az orosz, 1919-től a ruszin nyelv és irodalom tanára. Orosz és ukrán irodalommal foglalkozó tanulmányai jelentek meg, orosz klasszikusokat fordított, továbbá kárpátaljai ruszin irodalom- és művelődés kérdéseiről értekezve történelmi kérdésekben is állást foglalt.

Kárpátaljának a Szovjetunióhoz történő csatolása után új témákkal és eredményekkel bővült a terület történeti irodalma, melyben szerves részt vállaltak az Ungvári Állami Egyetem Történettudományi Karának oktatói. Szembeötlő, hogy a középkori, illetve feudalizmuskori kutatások eddig nem kaptak kellő hangsúlyt, így a XIX. és a XX. század történetét feldolgozó tanulmányok és forráskiadványok dominálnak.

Korszakunkra vonatkozóan jelentős számú kisebb cikk, előadástézis és néhány monográfia készült el. Az 50-es években készítette el *Kárpátontúl X–XIX. századi történetének vázlatát* Kolomijec I., aki a forrás feltüntetése nélkül oldalakat vett át Duliskovics és Micjuk fentebb említett műveiből.

Sulha I. munkái: *Kárpátalja szociális-gazdasági viszonyai a XVIII. század második felében*; *Szociális-gazdasági viszonyok és az osztályharc Kárpátalján a XVIII. század végén a XIX. század első felében*. A szerző levéltári források alapján mutatja be a parasztság helyzetét, rétegződését, osztályharcát, a kárpátaljai városok és kereskedelem fejlődését, a földesúri manufaktúrákat, valamint a háziipart. Az adataiban, szerkezetében értékes munkát módszertani, szemléleti hiányosságok és ellentmondások is jellemzik.

Komoly, tudományos munkához alig illő, romantikus-regényes címmel jelent meg 1973-ban *A boldogság útján* címmel Kárpátontúl vázlatos történelme.

A Szlovákiában élő ruszinokkal kapcsolatos filológiai, történeti kutatások a legszerteágazóbbak és a legeredményesebbek. A kutatások eredményei elsősorban a szvidniki (= Felsővízköz) Ukrán Kultúra Múzeumának Tudományos Gyűjteményében, továbbá önálló

monográfiákban láttak napvilágot. Az eperjesi szerzők közül itt feltétlenül említést kell tennünk Macinszkij Iván *Az évszázadok beszélgetése* c. tanulmányáról, valamint Bajcura Tamarának az Oroszországba kivándorolt ruszin értelmiségiekről írott szintéziséről. A nyugatruszinok, a hajdani Zemplén, Sáros és Szepes vármegyék ruszinjainak történetét Haraksim L'udovit vázolta fel. A Rákóczi-szabadságharc eseményeiről és az úrbérrendezésről írott fejezetei nagyszerűen kiegészítik Lehoczky, Hodinka, Sulha közép- és kelet-kárpátaljai adatait.

Bélay Vilmos, Maksay Ferenc és Szabó István, a magyar historiográfia kutatói a keleti Felföld vármegyéinek vizsgálatával a Kárpát-medence keleti-északkeleti térsége népesség- és gazdaságtörténetének alapvető összefüggéseire világítottak rá. Az interetnikus kapcsolatok vonatkozásában ki kell emelnünk Udvari István professzor eredményeit a ruszin nyelvfejlődés, illetve nyelvhasználat területén, aki megkülönböztetett figyelmet szentelt a XVIII. századi ruszin írásbeliségnek. Vizsgálatai szerint a szlovákiai ruszin nyelvjárásokban is több évszázados népi kapcsolatok tükröződnek, melyek kölcsönhatásban fejlődtek a szlovák, lengyel és magyar dialektusokkal, de hatott rájuk a német telepesek nyelve is. Észak-Zemplénben, Sáros, és Szepes megyékben jelentős a szlovák nyelvi hatás (Viga 1994).

A bács-szerémi ruszinok XVIII. századi története Labos Fedor monográfiájában (*Isztorija Ruszinoch Bacskej, Szrimu i Szlavoniji 1735–1918*. Vukovár, 1979 / *История Русинох Бачкей, Сриму и Славониї 1745–1918*. Вуковар, 1979) és Gavrilović tanulmányában (*Vesti o zemljotresima u Slavoniji, Sremu i Srbiji u XVIII prvog polovini XIX veka* Novi Sad, 1989 / *Вести о уемљотресима у Славонији, Срему и Србији у XVIII и у првој половини XIX века* Нови Сад, 1989) kapott megvilágítást. A bácskai ruszinoknak, mint különálló nyelvi-etnikai csoportnak a történelme, a töröknek Magyarországról történt kiűzése után, a XVIII. század közepén kezdődött. A XVIII. század közepe előtti Felvidék történetét tárgyalva Lábos meggyőzően mutatja be a ruszin területek XVII. század végi, XVIII. század eleji pusztulását. Főbb megállapításai a következők: a bácskai telepesek nagy része a ruszin etnikai terület nyugati részéről, Zemplén, Abaúj, Sáros és Borsod megyéből származik, de a két ruszin faluba, Bácskeresztúrra és Kocurára a történelmi Magyarország és Erdély szinte minden vármegyéjéből érkeztek telepesek, akik idővel elruszinosodtak. A szerző említést tesz Szabolcs és Szatmár megyei, valamint hajdúsági eredetű telepesekről is. Rámutat arra, hogy a bácskai ruszinok lényegesen kedvezőbb körülmények között gazdálkodhattak, mint kárpátaljai testvéreik. Könyve részletesen szól a bácskai ruszinok XVIII. századi egyházi-vallási és kulturális életéről. A bács-szerémi ruszinok művelődése egy mederben folyt a felvidéki ruszinokéval, a XVIII. századi papok, tanítók szinte kivétel nélkül a Felvidékről származtak.

Figyelemre méltó Olejar Jan bácskeresztúri falumonográfiája, valamint Zsíros Miron és Ramacs Janko tanulmányai. Ramacs 1991-ben monográfiát jelentetett meg *A dél-magyarországi ruszinok gazdasági és társadalmi élete 1745–1848 között* címmel. Az

Újvidéki Egyetem Ruszin Tanszékének munkatársa képzett történészként nyújt objektív képet a vizsgált száz esztendő ruszin történelméről.

Figyelmet érdemel a Vasvári Pál Társaság Füzetei 3. köteteként Nyíregyházán 1990-ben megjelent többszerzős monográfia, melynek témája a munkácsi püspökség 1806. évi összeírása. A térképekkel, kéziratokkal illusztrált monográfiában bemutatásra kerül az összeírást elrendelő püspöknek, a magyarországi felvilágosodás figyelemre méltó alakjának, Bacsinszky Andrásnak élete és tevékenysége, valamint cirill betűs püspöki körleveleinek elemzése. A Vasvári Pál Társaság Füzeteinek további kötetei is foglalkoznak a ruszinok történelmével. A 4. kötet a szepességi ruszinok Mária Terézia-korabeli szociális helyzetét világítja meg. A könyvből tizenkilenc, a korabeli forrásokban ruszinnak jelzett, szepességi község népéletéről kapunk hű képet. A 7. kötet zempléni ruszin falvak XVIII. századi népéletéről nyújt adatokat. Ruszinokra vonatkozó részek, fejezetek, Magyarország, Ukrajna, Szlovákia történeti kézikönyveiben is találhatók.

IV. A ruszinok korai történeti háttere

IV. 1. A ruszin népnév eredete

A ruszinság a nemzettudat kialakulásának korai szakaszától megkülönböztette magát a többi keleti szláv néptől. A ruszinok a keleti szlávok legnyugatibb csoportjába tartoznak, nyelvészetileg, néprajzilag és genetikailag közeli rokonai a Kárpátok túlsó oldalán, Galíciában és Bukovinában élő szláv népnek, amelyet szintén ruszinnak neveztek.

A *ruszin* terminus történelmileg összefogja több nemzetiség gyökereit, amelynek eredeti jelentése: 'északi germán, skandináv'. A *ruszin* szó a *rusz* kifejezésből származik, mely régi hagyományokra tekint vissza. A *ruszin* etnonimát a középkorban azokra a keleti szlávokra értettek, akik a IX–XIII. században a Kijevi Rusz területén éltek. A Kijevi Rusz felbomlása után a *ruszin* elnevezést a Lengyel Királyság, a Litván Nagyfejedelemség, valamint a Magyar Királyság fennhatósága alatt élő keleti szlávokra alkalmazták. Később a név jelentéstartalma kibővült, és az ezeken a területeken élő keleti keresztényekre, a pravoszlávokra, majd később a görög katolikus egyház követőire is vonatkoztatták. Egyes vélemények szerint azonban a ruszinok nem képeznek önálló nemzetiséget, hanem csupán az ukránok egyik ága, mivel sem nyelvük, sem néprajzuk nem mutat olyan különleges, egyedi sajátosságokat, ami ezt alátámaszthatná. Az ilyen felfogás a ruszinokat és a (nem egységes) ruszin nyelvet csak mint az ukrán egyik változatát ismeri el. Megjegyzendő azonban, hogy a ruszinok önmagukat mindig önálló népként határozták meg, és vallásuk is megkülönböztette őket a pravoszláv ukránoktól.

A *rutén* név nagyon régi. Bohorics Ádám szláv nyelvész (XVI. sz.), 1684-es grammatikájában is felleljük e név nyomait (Csopey 1883). A ruszinoknak többféle elnevezésük is van: rutén, kárpátukrán, rusznyák, rusznák, kisorosz. A nép körében elterjedt volt a *ruszin*, *rusznyák* elnevezés, a köznyelv pedig a latinból átvett *rutén* megjelölést használta. A magyarban a *rusznák* és *ruszin* nevek kölcsönzés a ruszinok nyelvéből, a *rutén* pedig a latin *ruthenicus* (= 'ruszin') magyar megfelelője.

Mindkét népnév, a *ruszin* és az *ukrán* nyelvünk viszonylag fiatal terminusai. A *rutén* szó a XVIII. században nem feltétlenül ruszint jelöl, hanem a földesúrral meglevő jogi viszonyt, státust, nevezetesen 'szabad költözésű jobbágy'-ot. A XVIII. században a Magyar Királyság területén élt ruszin nép önmaga megnevezésére a *ruszkij, rusznák, ruszin* etnonimát használta és használja részben ma is. A Galíciával fennálló intenzív népi és értelmiségi kapcsolatok eredményeképpen a magyarországi ruszin értelmiségiek szóhasználatában már a XVII. században feltűnik az *uhroruszkij* (= 'magyarországi ruszin'). Ez az elnevezés 1699-ben jelenik meg először nyomtatott műben, egy Nagyszombatban készült, speciálisan a ruszinok számára írt katekizmus címében. Az *uhroruszkij* név korabeli magyar nyelvű fordítása a *magyarorosz* (= 'magyarországi ruszin'), mely a magyar nyelvű nyomtatott

művekben a XVIII. század végén bukkan fel először. A szó az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig használatban volt. A korábbi évszázadokban – a XVIII–XIX. századi magyar nyelvű levéltári források tanúsága szerint – a magyar köz- és irodalmi nyelv a közvetlen szomszédságunkban élő keleti szláv nép megnevezésére csak az *orosz* (= 'ruszin') népnevet használta, az Orosz Birodalomban élő keleti szlávokat pedig *muszkáknak* (= 'nagyorosz') hívták. Máramarossziget és környékének archaikus magyar népnyelvében az ott élő ruszinokat ma is oroszoknak nevezik. A ruszinok megnevezésére az *orosz* szó használatos a XVI–XVIII. századi urbáriumokban, a Rákóczi-család irataiban és II. Rákóczi Ferenc leveleiben is. A XIX. század folyamán a magyar irodalmi nyelvben az *orosz* népnév jelentésváltozáson ment át. A XVIII. század végi – XIX. század eleji magyar nyelvű levéltári források orosz nyelvnek nevezik a görög katolikus egyház liturgiai nyelvét is, vagyis az egyházi szláv nyelvet. Azzal van összefüggésben, hogy a korabeli ruszin értelmiség a ruszin népnyelvet azonosította az egyházi liturgia nyelvével. A két világháború közötti időben a *magyarorosz* népnevet részben felváltotta a *kárpátorosz*, amely azonban nem bizonyult hosszú életűnek.

A ruszinok megjelölésére a két világháború között bukkan fel a *karpato-ruszkij* ('kárpátorosz') név, amely már arról tanúskodik, hogy használói a ruszinokat az orosz nép részének tekintették. A *kárpátorosz* mintájára alakult ki nyelvünkben, szintén fordításként a *kárpátukrán* elnevezés, amelyben viszont az fejeződik ki, hogy alkalmazói a ruszinokat az ukránság részének tekintik. Az *ukrajinec* ('ukrán') népnév a XIX. században ugyan már ismeretes volt a ruszin értelmiségiek körében, de azt magukra nem vonatkoztatták. Az *ukrán* ('határvidéken élő, határvidék lakója') az ukránok körében is viszonylag későn, a XIX. század végére és a XX. század elejére terjedt el. A XIX. század elejétől a kisoroszokként ismert ukránok nemzeti mozgalmának vezetői szükségesnek tartották egyértelműen elkülöníteni magukat az oroszoktól. Bevezették az *ukrán* népnevet, amely más nyelvekben is fokozatosan elterjedt. A ruszin értelmiségiek egy vékony, ún. ukrainofil rétege a kárpátaljai szláv nép megnevezésére csak a XX. század elejétől kezdte használni az *ukrajinec* nevet. Az *ukrán* népnév a kárpátaljai és a csehszlovákiai ruszinok körében csak 1945-től terjedt el, majd a második világháborút követően általánossá vált annak használata. Ezt a változást híven tükrözte a magyar nyelv is, az *orosz, magyarorosz, rusznák, rusznyák, ruszin, rutén, kisorosz, magyarországi kisorosz* népnevek után megjelentek az *ukrán* és *kárpátukrán* elnevezések, melyek nem váltak általánossá (Udvari 1994e). Napjainkban Kárpátalján feléledt a *ruszin, rusznák* nevek használata. A szovjet érdekszférán kívül eső Jugoszláviában, továbbá az USA-ban és a Kanadában élő ruszinok magukra vonatkoztatva korábban sem fogadták el az *ukrán* népnevet.

A nevek körüli látszólagos zűrzavar ellenére a legmegfelelőbb elnevezés a *kárpáti ruszin*, vagy egyszerűen csak *ruszin*. Ezt a nevet használta a nemzettudat XIX. századi ébresztője, Alekszander Duchnovics költői soraiban („Ruszin voltam, Ruszin vagyok, s

leszek"), melyek nemzeti hitvallássá lettek, és ugyanezt a nevet alkalmazta a nemzeti himnusz első sorában: „Kárpátaljai ruszinok, ébredjetek mély álmotokból".

A (kárpáti) ruszin nevet használják azok az új kulturális szervezetek és kiadványok, amelyek az 1989-es fordulat után jöttek létre. Lengyelországban a kárpáti ruszinok *lemkók*-nak nevezik magukat, ami új elnevezés. (A XX. század előtt a lemkók is ruszinnak vagy rusznyáknak mondták magukat.) Eredetük ismeretében a Lengyelországban megjelent mai publikációk és szervezetek gyakorta használják a *lemkó ruszin* kifejezést is.

IV. 2. Korai adatok a ruszinokról

A ruszinok egy köztes szláv nép a Kárpátok hegyláncainak északi és déli lejtőin. Hazájuk a Kárpátaljai Rusz, Ukrajna, Szlovákia és Lengyelország határainak találkozásánál terül el. A ruszin népcsoport alaprétege minden bizonnyal az a csekély számú szláv népesség, melyet a honfoglaló magyarság Kárpátalján talált. Ezek nyugati szláv fehér horvátok, az ungi és borzsavai földvárakhoz, a tiszaújlaki révhez tartozó, őrséget ellátó bolgárok, valamint a Balkántól a Kárpátok ívén át Morvaországig vándorló vlach pásztorokból leszakadó népesség tagjai voltak. Egységes etnikummá szerveződésükben döntő volt annak a legendák szerint 40 ezer, a valóságban azonban jóval kevesebb szláv nyelvű embernek az érkezése, akik Korjatovics Teodorral (Tódor), a litván fejedelem fiának a vezetésével menekültek erre a vidékre (S. Benedek 2005: 48–55).

A ruszinok ősei a halics-volhíniai fejedelemség területéről vándoroltak Kárpátaljára. Az Alföld közelében, a síkföldön és a Kárpátok alacsony nyúlványain élnek a völgy-, illetve síklakók, míg a Kárpátok gerince közelében a hegylakók. Az elnevezésbeli változatosság nagyrészt annak köszönhető, hogy a ruszin népcsoportok nem egyszerre települtek be új lakóhelyükre, hanem évszázadok alatt lassan szivárogtak be és foglalták el a még lakatlan területeket. A ruszinok új lakóhelyükön sem forrtak egységes nemzetté, hanem a hegyvidéki táj sajátosságai, az izoláltság következtében megőrizték sajátos szokásaikat és nyelvjárásaikat.

A ruszinok Kárpát-medencében történt megtelepedéséről több hipotézis létezik. A ruszin vándorlás két nagy szakaszáról tehetünk említést: a XIII. századtól fokozatosan birtokba veszik és benépesítik Zemplén és Kárpátalja (Bereg, Máramaros, Ung, Ugocsa vármegyék) lakatlan, erdős vidékét; a második nagy vándorlási folyamat, amikor a török kiűzése után megindul a felföldi népesség áramlása a pusztásodott síkvidéki tájakra. A ruszinok legnagyobb része szervezett telepítések során Galíciából vándorolt be a soltészek és kenézek hívására az eladományozott földesúri birtokokra, s így jutottak rendszeres munkához és lettek jobbágyokká a XIII–XIV. században (Bonkáló 1940). A szomszédos Galíciából és Bukovinából a szervezett telepítés mellett sokan titokban keltek át a Kárpátok innenső oldalára és települést hoztak létre. Az első ruszin telepesek a sík vidéket foglalták el az egykori gyepűvonal mentén. A földbirtokosok nagyobb tömegekben a XV–XVII. században telepítettek ruszinokat a Kárpát-medencébe, de a vándorlás, illetve a ruszin lakosság számbeli

gyarapodása a Magyar Királyság területén még a XVIII–XIX. század folyamán is megfigyelhető. Ruszinok jobbágy- és katonaszökevényekből is kikerültek, akik a lengyel földesurak kegyetlenkedései, a hosszú katonáskodás, vagy az igazságszolgáltatás keze elől futva Lengyelország, Törökország és Magyarország határa mentén, a Tisza és a Prut forrásvidéke között kerestek menedéket. Az eredeti ruszin terület a XVI–XVII. század folyamán felduzzadt, megsokasodott népe a XVII. században megindult a hegyek szélső vonalairól a síkföld megfogyatkozott lakosságú magyar falvaiba. A török hadjáratok alatt elpusztult borsodi, abaúji, s az alföldi tájakra a viszonylagosan túlnépesedett beregi, zempléni, máramarosi hegyekből a ruszinok kisebb-nagyobb csoportokban ereszkedtek le a sík vidékre. A XVII–XVIII. század hatalmas önkéntes migrációinak eredményeként ruszin szigetek keletkeztek Bács, Bihar, Borsod, Abaúj, Szabolcs és Szatmár megyékben, valamint Dél-Zemplénben. Déli migrációjuk a Bácskába, Szerémségbe és Szlavóniába irányult. A XVIII. század derekán ruszinok Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén és Sáros megyékben, tömbökben helyezkedtek el; Szatmár, Szabolcs, Bihar, Borsod, Abaúj, Szepes és Bács vármegyékben pedig szórványokban. Egyházszervezetileg a munkácsi és eperjesi püspökség területén éltek.

A kapcsolatok és vándorlások irányát alapvetően meghatározták a geográfiai és történeti-politikai tényezők. Az, hogy a ruszinság a Kárpátok nyugati oldalán helyezkedett el, egyértelművé tette kapcsolódását a síkvidékkel, elsősorban a magyar Alfölddel, valamint Galíciával. E két- vagy többirányú kapcsolatok emlékét jól megőrizte a nyelv is. A keleti szlovák és a ruszin népnyelv szókészletében számos kifejezés jelzi a Tokaj-Hegyalján egykor végzett szőlőmunka nyomát. Jelentős szómennyiség tanúskodik a magyar szekerezésnek a ruszin népnyelvre tett hatásáról: pl. kocsi, kocsis, hintó stb….

Egy 1806. évi Munkács egyházmegyei összeírás szerint a ruszinok aránya az egyes vármegyékben (vö. Udvari 2005a: 6–14):

Abaúj-Torna vármegye	8%
Bereg vármegye	61%
Borsod vármegye	4%
Máramaros vármegye	66%
Sáros vármegye	33%
Szabolcs vármegye	1,5%
Szatmár vármegye	3%
Szepes vármegye	9%
Ugocsa vármegye	58%
Ung vármegye	61%
Zemplén vármegye	35%

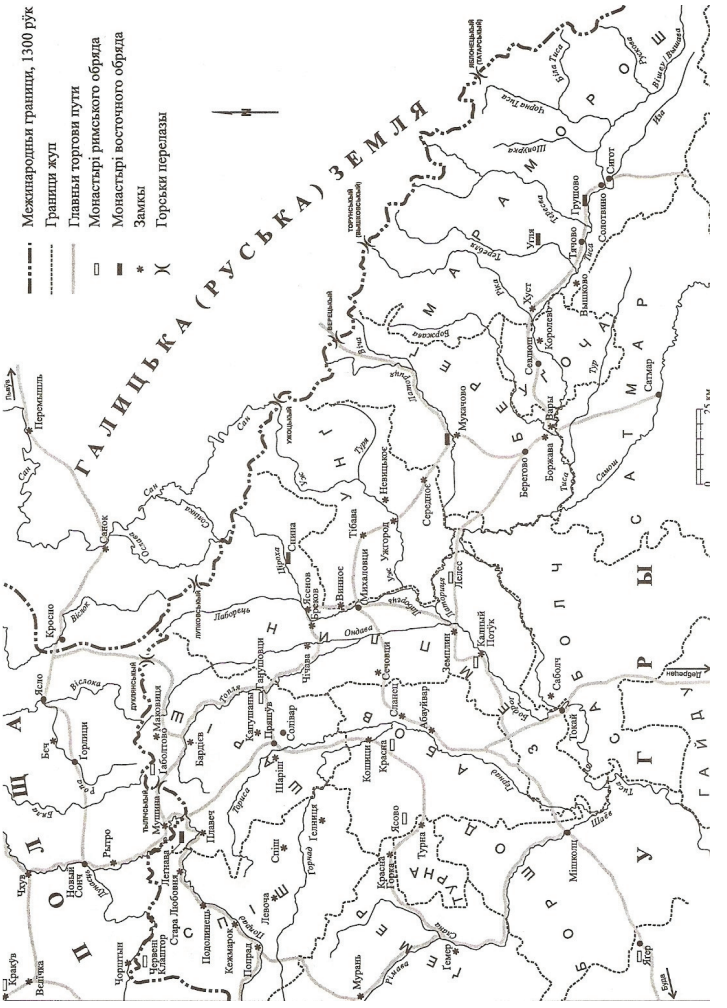

1. ábra
A Kárpátaljai Rusz a XIII–XIV. században (Forrás: Магочій Павел Роберт: *Наша отцюзнина. Історія карпатськых русинўв.* Ужгород, 2005.)

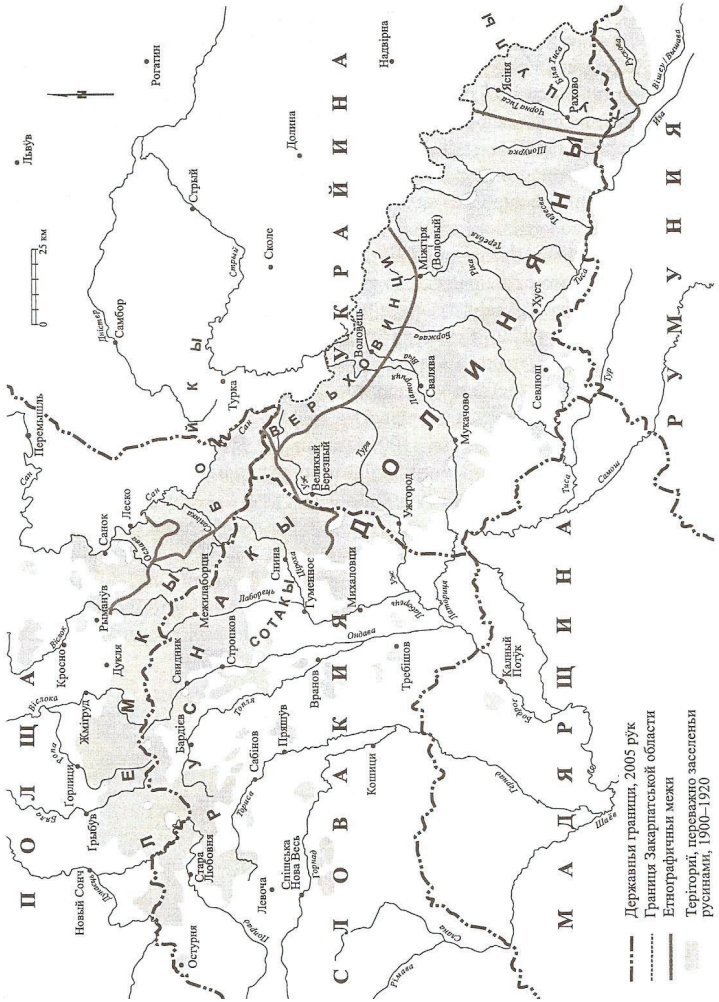

2. ábra
A Kárpátaljai Rusz etnográfiai határai (Forrás: Магочій Павел Роберт: *Наша отцюзнина. Історія карпатських русинўв.* Ужгород, 2005.)

IV. 3. Ruszin törzsek

Ahogy már korábban is említettem, földrajzi elhelyezkedésük szerint a ruszinok két fő csoportját különböztethetjük meg: a hegylakókat (verhovinaiak) és a síklakókat (dolisnyánok vagy dolisnyákok). A legrégebbi bevándorlók a dolisnyánok, ugyanis a tatárjárást követően a gyepűrendszer felszámolása után az Erdős Kárpátok benépesülése Dél-Észak irányban ment végbe. Ruszin felfogás szerint a síkvidéki ruszinok őseit Korjatovics Tódor litván származású podóliai fejedelem hozta a Kárpát-medencébe, mikor 1360-ban Podóliából menekülni kényszerült. E vélekedés szerint ő alapította a munkács-csernekhegyi bazilita kolostort is, mely kezdetben egyházilag megszervezte a ruszinokat.

A síklakók az Alföld közelében, a Kárpátok alacsony nyúlványain éltek. Valószínűleg Moldávián és Erdélyen keresztül jutottak el Kárpátaljára. A történelmi Máramaros vármegye délnyugati, Bereg és Ung megye déli részén, valamint Ugocsában, az egykori gyepűvonal közelében telepedtek meg. A többi ruszin törzstől eltérően az eredeti lakhelyük nem Galícia, hanem a történeti nyelvészet tanúsága szerint valószínűleg a volhíniai Poleszje vagy Podólia. (A dolisnyánok ugyanis az etimológiai hosszú *o* helyén zárt szótagban *ó, ö, u-t* vagy *ü* -t ejtenek, az *e* helyén pedig *ju* -t vagy *jü* -t. Az összes többi hazai (és külföldi) ruszin nyelvjárásokban *i* van. Pl. az orosz *kony* (‘ló’) a ruszin és ukrán nyelvjárásokban *kiny* -nek hangzik, de Poleszje egy-két járásában és a dolisnyánoknál *kon, köny, kuny, küny.*)

A dolisnyánok előbb hosszabb-rövidebb ideig a mai Székelyföldön tartózkodhattak, s onnan vándoroltak észak felé, mai lakóhelyeikre. Ők a legkorábbi ruszin betelepülők, kb. 600–700 évvel ezelőtt költöztek ide. A hosszú együttélés következtében sok szempontból hasonultak a magyarokhoz, ruházatuk, életmódjuk, lakásuk is hasonló, még a földművelő életmódot is átvették. Elsősorban a nagyobb városok környékén (Huszt, Nagyszőlős, Beregszász, Munkács, Ungvár) éltek, csak görög katolikus vallásuk különböztette meg őket a magyaroktól. Mivel a nyelvhatáron helyezkedtek el, a legkevésbé őrizték meg ruszin nyelvi és néprajzi sajátosságaikat, viszont a legtöbbet vettek át Beregben és Ugocsában a magyar kultúrából, Máramarosban a románból és a magyarból, Ungban pedig a szlovákból és a magyarból (Kobály 1998). A síklakók szokásaikban, viseletükben szinte teljesen egységesek, jelentősebb eltéréseket nem lehet kimutatni, legfeljebb némi nyelvjárásbeli különbséget az ungi és a máramarosi nyelv tekintetében.

A másik nagy néprajzi csoportba tartoznak a verhovinaiak, azaz a hegylakók. A síklakók és a hegylakók közötti határvonal a máramarosi Lonkánál kezdődik, innen Szinevéren és Ökörmezőn keresztül csaknem egyenes vonalban húzódik az Ung megyei Perecsenyig. Ettől a vonaltól északra a hegylakók, délre a síklakók éltek. A terület hegyvidéki jellegéhez alkalmazkodva a lakosság elsősorban állattenyésztésből élt, de a sűrű településrendszer és a földművelés mellett nem juhot, hanem elsősorban szarvasmarhát és sertést tenyésztett, és csak a síkségi területeken foglalkozott földműveléssel. A verhovinaiak

egymástól jelentősen eltérő néprajzi csoportokra oszlanak. Három legfőbb csoportjuk: a huculok, a lemkók és a bojkók.

Az Erdős-Kárpátok északkeleti csücskében, a Tisza forrásvidékén élnek a huculok, akik a legkésőbb betelepült néptörzs. Nevük eredete nem teljesen tisztázott. A románok a galíciai útonállókat a saját nyelvükön *hocul* vagy *hucul* névvel illették, erről ragadt rájuk a *hucul* név. Ők maguk nem használták ezt a nevet. A huculok eredetileg pásztorkodással foglalkoztak, szarvasmarhát, lovat, juhot és disznót tenyésztettek. Ma kiváló erdőmunkások és tutajosok, valamint mesterei a fafaragásnak. Pagodaszerű fatemplomai (Bilib, Havasalja) a népies építészet remekei. A huculok a XVI–XIX. század folyamán lassan települtek be Galíciából és Bukovinából. A múlt század első felében Bilin, Gyertyánliget, Kaszópolyána, Kőrösmező, Lonka, Rahó, Tiszabogdány, Terebesfejérpatak, Visóoroszi, Oroszkó és Havasmező községekben települtek meg, számukat kb. 30.000-re becsülték. Máramaros vármegye északkeleti része népesült be utolsóként, mivel itt voltak a legzordabbak a természeti viszonyok. Itt a legrégebbi hucul település Rahó, a legnagyobb Kőrösmező. A betelepülők a jobb megélhetési viszonyok reményében választottak új hazát, némelyek a halicsi lengyelek elől kerestek menedéket (Hodinka 1923). A legtöbb hucul csekélyszámú görögkeleti (ortodox) kivételével görög katolikus vallású.

A huculoktól nyugatra, a Szopurka folyótól a Laborc folyóig elterülő hegyvidéken, a Vihorlát és a Beszkidek vidékén találjuk a bojkókat. Nevük eredete ismeretlen. Egyesek a *bojkoj* (‘ügyes, élénk’), mások a *boje* (‘úgy van’) szóval hozzák összefüggésbe, amit a bojkók beszédükben gyakran használnak. A hegylakó ruszinok többsége bojkó. A Kárpátok gerincének közelében élnek. Csendesen, észrevétlenül vándoroltak ide a XVI–XVIII. században Halics bojkó lakta hegyvidékéről, Turka, Stryj, Drohobycz, Dolina, Kalusz és Sambor járásaiból. A hegyek között a patakok völgyeiben és a partok lejtőin helyezkedtek el. Sok halicsi bojkó vándorolt be Rákóczi szabadságharcának a leverése után, 1711–1720 között. A bojkó az egyetlen ruszin néptörzs, amelynél a régi házközösség nyomaival találkozunk. Egyes bojkó falvakban ma is patriarchális az élet. A bojkó házközösség (dvoricse) hasonló volt a délszláv házközösséghez, a zadrugához. A házközösség emléke ma is él a nép körében. A terület adottságai miatt kizárólag állattenyésztéssel és pásztorkodással foglalkoztak. Mivel azonban ebből nem tudtak megélni, a munkácsi és a szentmiklósi uradalom bojkói már a XVI. századtól eljártak a magyar Alföldre aratni. A lányok és asszonyok a fonóba jártak. A népi iparművészet remekeinek számítanak a bojkó fatemplomok, amelyek háromosztatú épületének középső gerendázata a legmagasabb, tetőzete sátoros vagy kettős nyeregtetős kiképzésű. Legszebb darabjai Uzsokon, Viharoson, Erdőludason, Csontoson és Szárazpatakon épültek.

A hegyvidéki ruszinok harmadik, egyben legkisebb csoportja a lemkók, akiket a bojkóktól keletre, a Latorcától Poprádig húzódó hegyvidéken, az Alacsony-Beszkidek lejtőjén találunk. Öltözetükben közelebb állnak a tótokhoz és a lengyelekhez, mint a többi hegyvidéki

ruszinhoz. Nevük a *lem* (‘csak’) szóra vezethető vissza, melyet az általában elterjedt *lis* vagy *ano* kifejezések helyett használtak. A lemkók a Kárpátoktól északra, Galíciában laktak, onnan költözött át egy részük a XIII. századtól, és mivel ott nem voltak túl magasak a hegyek, jobban megmaradt a kapcsolat a Kárpátok két oldalán élő lemkók között. A lemkók eredetileg pásztorkodással foglalkoztak, ám a későbbiekben a földműveléssel is megismerkedtek. A juh mellett kecskét, szarvasmarhát és lovat is tenyésztettek. A lemkók kiváló famunkások voltak, ezt elsősorban a sátoros stílusú fatemplomaik tanúsíthatják (Alsóapsa, Középapsa, Padóc, Aklos, Darva). A lemkó fatemplomokat a ruszin barokk stílushoz sorolják. Nyelvükben és szokásaikban egyaránt sok a szlovák elem, a Sáros és Ung megyében élő lemkók egy része el is szlovákosodott, de görög katolikus vallását megtartotta.

A kárpáti ruszinok a Kárpátok hegyláncának északi és déli lejtőin élnek. A ruszin népesség háromnegyed része Ukrajna határain belül található, pontosabban a kárpátaljai térségben. 1945-ig a kárpáti szülőhazában élő ruszinok túlnyomó többsége mintegy 1000, átlagosan 600–800 lakosú falucskában lakott. Bár kis százalékban (5%–15%) e falvak mindegyikében a ruszinok mellett más nemzetiségű lakosok is éltek. A ruszinok többnyire földművesek voltak, állatokat (főként juhokat) tenyésztettek, vagy erdei munkát végeztek. A Kárpátaljára jellemző hegyvidéki táj sosem tette lehetővé a kiterjedt mezőgazdasági termelést, következésképpen a ruszinok általában szegények voltak, és gyakran kényszerültek arra, hogy más szomszédos országban keressenek megélhetést, vagy véglegesen külföldre vándoroljanak, különösen az Amerikai Egyesült Államokba. A második világháború után Kárpátalján vagy annak közelében ipari üzemek létesültek, és számos ruszin falusi lakos költözött a közeli városokba; mint például Ungvár (Užhorod), Munkács (Mukačevo), Eperjes (Prešov), Homonna (Humenné), Kassa (Košice), Nagymihály (Michalovce), Sanok (lengyel elnevezése; lat. Sanocum, ném. Saanig), Új Szandec (Nowy Sacz), Gorlice, Újvidék (Novi Sad) (Magocsi 1996).

Kárpáti szülőhazájukon kívül a szomszédos országokban is élnek ruszinok, mint például a volt Jugoszlávia utódállamai területén, Szlovákia keleti részén (Eperjes környéke) és Délkelet-Lengyelországban. Több kárpáti ruszin falu van Romániában a máramarosi területen, továbbá néhány szétszórt település Észak-kelet Magyarországon. Saját önkormányzattal, ill. önkormányzatilag elkülönült területtel a ruszinok ezen országok egyikében sem rendelkeznek. A legrégebbi ruszin közösség, amelynek eredete a XVIII. század közepéig nyúlik vissza, a volt Jugoszlávia vajdasági területén, azaz a történelmi Bácskában, valamint a Szerémségben él, a mai Észak-Szerbiában, továbbá Horvátország keleti részén. A Cseh Köztársaságban, főként Észak-Morvaországban és a fővárosban, Prágában élnek ruszinok, kiknek többsége közvetlenül a második világháború után vándorolt oda. A legnagyobb, szülőföldjén kívüli ruszin közösség az Amerikai Egyesült Államokban található, ahová mintegy 225.000 kárpáti ruszin vándorolt be az 1880-as évek és 1914 között.

Ők főként az észak-keleti és északi ipari államok területén telepedtek le, ahol a leszármazottaik mind a mai napig élnek. Az 1920-as években kárpáti ruszinok vándoroltak be kisebb számban Kanadába és Argentínába, valamint az 1970–80-as években Ausztráliába.

Magyarországon a ruszinok csonka társadalmat alkottak, általában véve mindegyik társadalmi csoport megtalálta a számára megfelelőt, ahová beilleszkedett. Így például a tehetősebbek magyar nemessé váltak, a birtokkal és hadi érdemekkel nem rendelkezők a szabadon költöző jobbágyságba olvadtak. Főleg északnyugaton kijárt a betelepülők egyik-másik csoportjának a rangot adó *hospes* minősítés. A szlávság nagy tömege nem képviselte a katonai szolgálatot, a városban létrehozott értékgyarapítást, ennél fogva nagy többségük azon a szinten élt, ami a magyarországi jobbágyságnak kollektív módon osztályrészéül jutott.

A ruszinoknak nincs önálló államuk. A legjobb esetben legálisan elismert nemzeti kisebbségként léteznek azokban az országokban, ahol élnek, de nem mindegyikben. Óvatos becslések az egész világon összesen mintegy 1,5 millióra teszik a ruszinok számát.

A ruszin népesség megoszlása:

Ukrajna	650.000 (becslés)	
Szlovákia	49.000 (hivatalos adat)	130.000 (becslés)
Lengyelország	60.000 (becslés)	
Jugoszlávia	19.000 (hivatalos adat)	25.000 (becslés)
Románia	1.000 (hivatalos adat)	20.000 (becslés)
Cseh Köztársaság	1.700 (hivatalos adat)	12.000 (becslés)
Horvátország	3.500 (hivatalos adat)	5.000 (becslés)
Magyarország	6.000 (becslés)	
Egyesült Államok	12.500 (hivatalos adat)	620.000 (becslés)
Kanada	20.000 (becslés)	
Ausztrália	2.500 (becslés)	

V. Adatok Kárpátalja és a ruszinok 1918 utáni történelméhez

A kárpáti ruszinoknak sohasem volt önálló államuk. A XI. századtól 1914-ig a Kárpátoktól délre elterülő régió – Kárpátalja és az eperjesi körzet – a Magyar Királyság része volt. A Kárpátoktól északra fekvő lemkó terület a XIV. század derekáig megoszlott a galíciai fejedelemség és a lengyel királyság között. Az 1340-es évektől 1772-ig teljes egészében Lengyelországhoz került, majd 1772-től 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchia fennhatósága alatt állt.

Amikor 1918 végén befejeződött az első világháború, a ruszin területet több ország között osztották fel. A Párizs-környéki békeszerződések értelmében a történelmi Magyarország kompakt ruszin népességű területei Csehszlovákiához és részben Romániához kerültek. Az eperjesi körzet és Kárpátalja Csehszlovákia része lett, a fennmaradó rész, a Tiszától délre fekvő mintegy húsz falu kivételével Romániához került. A lemkó körzetet Lengyelországhoz csatolták. A Magyar Királyság korábbi délvidékén fekvő néhány ruszin település Jugoszlávia része lett.

Az első világháborút lezáró szerződések eredményeként a történelmi Magyarország ruszinlakta területei közigazgatásilag, politikailag, kulturálisan, s bizonyos értelemben nyelvileg is két részre osztódtak. Bereg, Ugocsa, részben Ung és Máramaros megyék ruszin népessége a bizonyos autonómiával bíró Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz, Ruszinszko) keretein belül élt, mely területet 1945-ben az Ukrán SzSzK-hoz csatoltak. Ung vármegyének az Ung folyótól nyugatra eső területei, továbbá Zemplén, Sáros és Szepes megyék északi részein élő ruszinok Szlovákiához kerültek. Ezzel a volt magyarországi ruszinok nyelvi, kulturális és politikai fejlődése lényegében kettévált. A Szlovákiához csatolt területeken a szlovák hivatalos (közigazgatási, iskolai, művelődési) szervek tudatos és módszeres denacionalizáló politikát folytattak, aminek következtében a ruszinok száma jelentősen csökkent. A nemzetiségi lét megőrzésének egyik legfontosabb eszközére, az iskolára különösen kedvezőtlen hatással volt az a szlovák iskolaügyi határozat, amely elrendelte, hogy azokban a görög katolikus iskolákban, amelyekben a hírhedt 1907-es Apponyi-törvény értelmében a magyar lett a tanítás nyelve, nem a ruszint kell visszaállítani, hanem szlovákul kell tanítani (Udvari 1995a).

A ruszinok által lakott területeken csak az őszirózsás forradalom után alakultak meg az önigazgatás szervei. A Habsburg Birodalom összeomlása után létrejött első magyar kormány 1918 végén a Kárpátaljai Rusz (Kárpátalja) területén, Ruszka Krajna néven létrehozott egy autonóm régiót. Ugyanebben az időben a hegyektől északra élő lemkó ruszinok önálló köztársaságot kiáltottak ki, amely 1920 elejéig állt fenn. 1918 november 9-én Ungváron jött létre az a 35 tagú Magyar – Rutén Néptanács, amely a területi integritás elvét vallotta. November 21-én csatlakozott hozzájuk a máramarosi rutén ráda, majd december 5-én 22 Ugocsa vármegyei község. A Károlyi-kormány az első világháború végén, 1918 december

15-én közzétette a Magyarországon élő ruszin nemzet autonómiájáról szóló néptörvényt. Ez az ún. 1918. évi X. számú néptörvény a közigazgatásban, a közoktatásban, a közművelődésben, a vallásgyakorlatban és a nyelv használatában önrendelkezési jogot adott a ruszinoknak, s kimondta: „Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék ruszinlakta részeiből Ruszka Krajna néven autonóm jogterület alakíttatik." (Ruszka Krajna legfőbb kormányzati szerve a ruszka krajnai minisztérium és a ruszka krajnai kormányzóság. Az előbbi székhelye Budapesten, az utóbbié Munkácson volt.)

A néptörvény 17.945 km²-ben határozta meg Ruszka Krajna területét, mely a magyar és román településeket is magában foglalta, nem tartalmazta ugyanakkor Zemplén, Sáros és Szepes hegyvidéki ruszin településeit. A törvényben felsorolt megyék összlakossága 1910-ben 848.428 lakos, amelyből 356.067 volt a ruszin és 267.091 a magyar. A mai Kárpátaljára kivetítve az összlakosság 602.774 volt, amelyből 184.789 vallotta magát magyarnak, 334.755 ruszinnak, míg a németek száma 63.561, a szlovákoké 6.344, a románoké 11.460 volt. A rövid életű Károlyi-kormány autonómiatörvényét a demokratikusabb államberendezkedés igénye mellett nyilvánvalóan a területmegtartás szándéka is befolyásolta. A kormány bukásával és a történelmi Magyarország széthullásával e szándék gyakorlati megvalósítására nem maradt idő.

Az orosz összeomlást és a bolsevik rendszer bevezetését követően a szövetségesekkel és többek között a rövid ideig fennálló Ukrán Köztársasággal folytatott konzultációk után kezdte meg fegyveres és politikai harcát Prága Kárpátalja (Ruszinföld) meghódításáért. Az antant hosszas vita után, az Amerikába emigrált ruszinok véleménye alapján, ám az itt élő lakosság megkérdezése nélkül 1919 március 13-án eldöntötte, hogy Kárpátalját Csehszlovákiához fogja csatolni. A párizsi békekonferencia saint germain-i egyezménye (1919 december 10) elismerte a Csehszlovákiához való csatlakozást azzal a feltétellel, hogy a ruszinok autonómiát kapnak. 1919 decemberében a saint germain-i szerződés Ruszinföldet Csehszlovákiához csatolta s kimondta, hogy ezen a területen széles körű autonómiát kell kiépíteni a ruszinok számára. A békeszerződés Szlovákia és Kárpátalja határvonalát a demarkációs vonalnál szűkebben, a Csap – Ungvári vasútvonalnál, illetve az Ung folyónál határozta meg. Összesen 11 község tartozott a mai Kárpátaljából Szlovákiához (S. Benedek 2003).

Az első világháborút követő államváltást Kárpátalja Közép-Kelet-Európa talán legszegényebb kisrégiójaként élte meg. A csehszlovák kormány létrehozta a Kárpátaljai Rusz elnevezésű tartományt, amely 1919-től 1938-ig működött saját ruszin kormányzójával és korlátozott autonómiával. Mind az eperjesi körzetben a szlovák közigazgatás alatt élő ruszinok, mind pedig a lengyelországi lemkói ruszinok szerettek volna a Kárpátaljai Ruszhoz tartozni, de ez irányú próbálkozásaiknak mind a csehszlovák, mind a lengyel kormány útját állta.

Ha lett volna őszinte szándéka, a Csehszlovák Köztársaság megvalósíthatta volna Podkarpatszká Rusz autonómiáját. Annál is inkább, mert a nemzetközi szerződés mellett erre

saját alkotmánya is kötelezte, s a Közép-Európában rendhagyóan demokratikus jogrendje ezt lehetővé is tette volna. A prágai kormányok azonban arra hivatkozva, hogy a ruszin társadalom éretlen az autonómiára, halogatták annak bevezetését. Ha valamennyire meg is állja a helyét ez az érvelés, az igazsághoz hozzátartozik, hogy Prágában nem is törekedtek az egyébként kétségkívül meglévő gazdasági és politikai visszamaradottság megszüntetésére. Kényelmesebbnek, s jövedelmezőbbnek tűnt és annak is bizonyult az etnikai és történeti szempontból indokolatlanul Csehszlovákiához csatolt távoli tartomány „gyarmati sorban" tartása. Csak 1938 őszén, néhány héttel az első bécsi döntés előtt alakulhatott meg Podkarpatszká Rusz autonóm kormánya, amely a döntően magyarlakta területek Magyarországhoz való visszacsatolása után Ungvárról Husztra helyezte át székhelyét. Amikor a bécsi döntést követően Kárpátalja visszatért Magyarországhoz, a ruszinlakta területeken nem állították vissza a vármegyerendszert, hanem Kárpátalja néven, külön kormányzati egységet hoztak létre, melynek élén kormánybiztos állt. Hivatalos nyelvei a ruszin és a magyar nyelvek voltak.

1938 szeptemberében Kárpátalján kiéleződött az ukrán nacionalisták és az autonómok harca. Amikor Csehszlovákiát a müncheni egyezmény idején szövetségesei elárulták és 1938 októberében szövetségi államma alakították, a Kárpátaljai Rusz teljes önkormányzati státust kapott. Prága kénytelen volt Podkarpatszka Rusz autonómiáját elismerni. 1938 október 9-én megalakult Kárpátalján a Podkarpatszka Rusz első autonóm kormánya, melynek miniszterelnöke Bródy András lett. A prágai közös minisztertanácson Bródy előterjesztette autonómia-elképzeléseit, melyek értelmében a hivatalokban, vezető állásokban ruszin tisztviselőket kell alkalmazni, az egyházmegyék terén pedig a ruszinoknak olyan jogokkal kell rendelkezniük, mint az önálló államalkotó nemzeteknek. Népszavazást követelt Kárpátalja területi hovatartozásáról, azonban indítványát leszavazták, őt pedig megfosztották mentelmi jogától és vizsgálati fogságba vetették. Az autonómia kérdését Bródy igyekezett napirenden tartani, törekvései azonban nem járhattak sikerrel. Feltehetően jó prágai forrásai voltak az ukrán irányzatú Volosin Ágostonnak, aki Bródy letartóztatásának másnapján a kisebbséget alkotó ukrán párt nevében átvette a hatalmat, eltávolította a ruszin irányzat képviselőit, betiltotta a magyar és ruszin nyelvű lapokat, fölöszlatta a magyar és ruszin politikai pártokat, egyesületeket, de ugyanakkor Prága irányítását sem fogadta el. A magyarlakta sáv visszacsatolását követően az autonóm ruszin kormány Volosinnal az élén Husztra tett át székhelyét, s a környezetében egyre jelentősebb szerepet elfoglaló ukrán emigránsok és a szomszédos területekről szervezetten érkező fegyveresek nyomására galíciai mintára szervezte meg mini államát, s hozta létre fegyveres testületét, a Szics-gárdát. Az így létrejött állam területe 11.085 km², lakossága 545.131 fő, amelynek háromnegyede ukrán (ruszin), de jelentős magyar, német, román kisebbség mellett több mint 65.000 zsidó is élt itt. A Németország politikai támogatásával létrejött autonóm Kárpát-Ukrajna önmagában életképtelen volt. Egyedül fa és kősó állt nagyobb mennyiségben rendelkezésére, ennek piacát

azonban a politikai körülmények ellehetetlenítették. Az autonómia majdnem hat hónapig tartott, 1939 március 15-ig, amikor a hitleri Németország megsemmisítette azokat a területeket, melyek Csehszlovákiából megmaradtak, Magyarország pedig kezdte megszállni a Kárpátaljai Ruszt. 1939 március 14-én a pozsonyi nemzetgyűlés kikiáltotta az önálló szlovák államiságot. A cseh-morva területek német megszállása idején, 1939 március 15-én a huszti kormány Kárpát-Ukrajna néven kikiáltotta a maradék Podkarpatszká Rusz függetlenségét. A törpeállam azonban rövid ideig állt fenn, mert a magyar honvédség alakulatai megkezdték katonai megszállását. Március 16-án Volosin még bejelentette Kárpát-Ukrajna csatlakozását Romániához, majd még aznap, a Szics-gárda főparancsnokát követve kormányával együtt maga is Romániába, majd Jugoszláviába menekült.

A Magyarországhoz visszakerült Kárpátalján az akkori miniszterelnök, Teleki Pál egy kárpátaljai területi autonómia kialakításával türelmesebb nemzetiségpolitikai gyakorlatot kívánt bevezetni. Telekit erre kötelezte tudósi és politikusi felfogása, valamint az, hogy a még be nem teljesedett területi igények (Erdély, Vajdaság) előtt a magyar kormány vonzó nemzetiségpolitikai modellt kívánt felmutatni. Magyarországot erre erkölcsileg is kötelezte a csehszlovák érában tanúsított nyílt autonómiapártoló magatartása. Teleki Pál ezért jogtudósok és politikusok bevonásával kidolgoztatta a széleskörű területi, közigazgatási és kulturális autonómia elvén alapuló Kárpátaljai Vajdaság tervezetét. A törvénytervezetet 1940 nyarán terjesztette a Parlament elé, azt azonban a háborúba sodródó ország törvényhozása sohasem vitatta meg.

Újabb önkormányzati szakasz következett a második világháború végső hónapjaiban, amikor Kárpátalját 1944 októberétől 1945 végéig saját kormányzótanácsa irányította. A második világháború során ismét változtak a határok, de a harcok befejezése után nagyjából helyreállt a háborút megelőző helyzet. Kivételt jelentett a Kárpátaljai Rusz, melyet Szovjet-Ukrajna foglalt el, majd a Szovjetunió Kárpátontúli terület névre keresztelte és fennhatósága alá vonta. A magyarokat elűző szovjet hadsereg védőszárnya alatt a Kárpátontúli Nemzeti Tanács a Szovjetunióhoz való csatlakozásra szólított fel. 1944 november 26-án Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának kezdeményezésére Munkácson összeül a népbizottságok első kongresszusa, amely Kiáltványban követeli a terület Szovjet-Ukrajnához való csatolását. 1944 novembere és 1946 januárja között Kárpátalján minisztériumokkal, kiépített hatalmi struktúrával rendelkező "szövetségi köztársaság" jött létre, amelynek vezetője Ivan Turjanica lett. Ebben az államalakulatban csak a kommunista eszmeiség és az ezzel társult ukrán nacionalizmus érvényesülhetett. 1945 június 29-én Szovjetunió és Csehszlovákia Moszkvában szerződést ír alá, amelyben kimondják Kárpátaljának a Szovjetunióhoz való csatolását. (A csehszlovák-szovjet államszerződés hozta létre a mai szlovák-ukrán határvonalat Őrdarma – Kisszelmenc – Salamon – Strázs vonalában.) Miután az egyesülés megtörtént, Kárpátalja elvesztette önkormányzati státusát, és 1946 elején Szovjet-Ukrajna egyszerű megyéjévé vált. Látszatorgánumai és szervezetei megszűntek. A párt és az orosz,

illetve ukrán sovinizmus minden olyan megnyilvánulást igyekezett megtiltani, amely a ruszinság, mint önálló etnikum sajátosságait mutatta volna fel. A Kárpátalján lévő szovjet uralom egyik közvetlen eredménye és egyben kihatása a szomszédos, kommunista uralom alatt álló Lengyelországra és Csehszlovákiára az ukránosításban nyilvánult meg. Ez azt jelentette, hogy a különálló ruszin nemzeti azonosság gondolatát törvényen kívül helyezték, s csak az ukrán identitást ismerték el. Ez a helyzet egészen a kommunizmus és a szovjet uralom 1989–91-es bukásáig fennmaradt. A következő négy évtizedben a ruszinok, bármelyik európai országban éltek, mind a kommunista világon belülre kerültek, akár közvetlenül a Szovjetunió, akár valamelyik szomszédos ország lakosai voltak. A szovjethatalom a 18–50 év közötti magyar és német férfilakosság elhurcolásán túl különböző koncepciós perekben számolt le a görög-katolikus, római katolikus és református egyház képviselőivel, a kisegyházak lelkészeivel, valamint a magukat ártatlannak tudó, így a visszavonuló magyar hadsereggel nem távozó tanítókkal, tisztviselőkkel. A szomszédos eperjesi körzetben 1945-ben a ruszinok létrehoztak egy Ukrán Nemzeti Tanácsot, amelytől azt remélték, hogy autonóm kormányzó testületként fog működni, de ezt megakadályozta a helyreállított Csehszlovákia kormánya, amely 1949-ben el is törölte a tanácsot.

1945 után a centralizált Szovjetunióban az autonómia kérdése már föl sem merült. A terület lakói, ruszinok, magyarok, ukránok, románok, szlovákok, egyaránt szenvedő alanyai voltak a nyelvi oroszosításban megnyilvánuló szovjet homogenizáló törekvéseknek. Nem kívánván alábecsülni a nemzeti függetlenségért küzdő ukrán nemzeti-demokratikus mozgalmak jelentőségét, biztonsággal állítható, hogy Ukrajna a külső körülmények számára kedvező összhatásának, a Szovjetunió összeomlásának köszönheti függetlensége elnyerését. A váratlanul megkapott függetlenség készületlenül találta a rendszerváltó ukrán ellenzéki elitet, amelynek a nemzeti függetlenség programján kívül egyéb – gazdasági, államépítési, stb. – koncepciója nem nagyon volt.

Az 1989-es fordulat és a kommunizmus bukása után a ruszinok több új állam polgárai lettek: a Kárpátaljai Rusz (Kárpátalja) ma a független Ukrajna része; az eperjesi (prešovi) körzet a független Szlovákiáé; a lemkó körzet Lengyelországon belül maradt; az a kis csoport pedig, amely a volt Jugoszláviában élt, megoszlik az észak-szerbiai Vajdaság és a független Horvátország között. A ruszinok, noha egész történelmük során különböző államok fennhatósága alatt éltek, mindig igyekeztek legalább az önkormányzat minimumára szert tenni.

Politikai újjászerveződésük a Szovjetunió végnapjaiban, 1990 februárjában kezdődött, amikor Ungváron megalakult a Kárpáti Ruszinok Társasága. Azóta az ukrán és ruszin irányzat képviselői között éles vita alakult ki, mert az előbbi nem ismeri el a ruszinokat önálló nemzetiségként, s nyelvüket az ukrán nyelv egyik dialektusának tartja. A Társaság fő célkitűzése e népcsoport önállóságának, nyelvének elismertetése, melyet azonban az ukrán hatóságok minden eszközzel megakadályoznak. Amikor a Szovjetunió széthullott, és Ukrajna

önálló állammá vált, a kárpátaljai ruszinok autonóm „történeti státusuk" helyreállítására törekedtek. A magyar, román, szlovák, német és a cigány nemzetiségi szervezetek támogatták először a ruszinok Kárpátalja autonóm státusával kapcsolatos szándékát. Ezt a szándékot erősítette meg az 1991 december 1-én megtartott népszavazás, amelyen a terület lakosságának túlnyomó többsége a terület különleges státusa mellett döntött, s az Ukrajnán belüli „önkormányzati státus" mellett tette le voksát. Ezen a népszavazáson a kárpátaljai választópolgárok nagyobb hányada a régió különleges gazdasági jogállására is szavazott, s a magyarlakta beregszászi körzetben egy etnikai autonóm körzet kialakításának igénye is megerősítést nyert. Amikor kiderült, hogy az ukrán kormány nem tartja magát az 1991 decemberi népszavazáskor vállalt kötelezettségeihez, a kárpátaljai ruszin vezetők 1993 májusában a Kárpáti Ruszinok Társasága Munkácson tartott konferenciáján megalakították a Kárpátaljai Rusz Ideiglenes Kormányát. 1994 nyara óta a regionális önkormányzatért folyó küzdelem legfőbb színhelye az az 51 tagú Kárpátontúli Néptanács (parlament), melynek tagjai közül többen az autonómia hívei.

A ruszinok a szomszédos országokban is aktivizálódtak, legfőképpen az 1989-es fordulat óta, amikor Szlovákiában, Lengyelországban és Magyarországon is megbukott a kommunizmus. Ezekben az országokban azonban a ruszinok követelései nem politikai, hanem kulturális jellegűek. 1990–91-ben új kulturális szervezet alakult mindazon országokban, ahol ruszin kisebbség él: a Ruszin Újjászületési Társaság Szlovákiában, a Lemkó Szövetség Lengyelországban, a Magyarországi Ruszinok Szervezete Magyarországon, a Ruszin Matka Jugoszláviában, valamint a Kárpátaljai Rusz Barátai a Cseh Köztársaságban. Ezen szervezetek célja önálló nemzetiségként elismertetni a ruszinságot és kodifikálni a ruszin irodalmi nyelvet az iskolai oktatás nyelveként, valamint a sajtó, rádió, színház és más kulturális szervezetek és események számára. Az ukrajnai Kárpátaljai Ruszin Társasággal és az Egyesült Államokbeli Kárpáti Ruszin Kutatóközponttal együtt ezek a szervezetek alkotják a Ruszin Világkongresszust, amely 1991 márciusa óta rendszeresen ülésezik, hogy közös célokat fogalmazzon meg a ruszinságnak, mint önálló nemzetiségnek a megőrzésére. Ezeknek a sorra kibontakozó kapcsolatoknak az eredménye, hogy most először közös programok születtek és szoros együttműködés alakult ki az egész ruszinság kulturális, tudományos és gazdasági törekvései területén, függetlenül attól, mely országban élnek (Magocsi 1996). A ruszinság körében megindult a rekonstruáló-teremtő munka, s ezt már hatalmi szándék nem akadályozhatja meg. Kijev ma azt a politikát folytatja, hogy elismeri a ruszinságot, ha az a maga erejéből képes nyelvét, s kultúráját az emberekkel elfogadtatni.

A régió történelmi sorsfordulóit és fő hatalomváltozásait vörös fonalként kíséri az autonómia és az önkormányzatiság gondolata. Ez jól láthatóan a térség sajátos geopolitikai helyzetéből, integrációs érdeklődéséből adódik. Ezt az igényt a XX. században a totalitárius Szovjetuniót leszámítva, valamilyen mértékben minden érdekelt ország jóhiszeműen, vagy kevésbé jóhiszeműen kénytelen volt figyelembe venni.

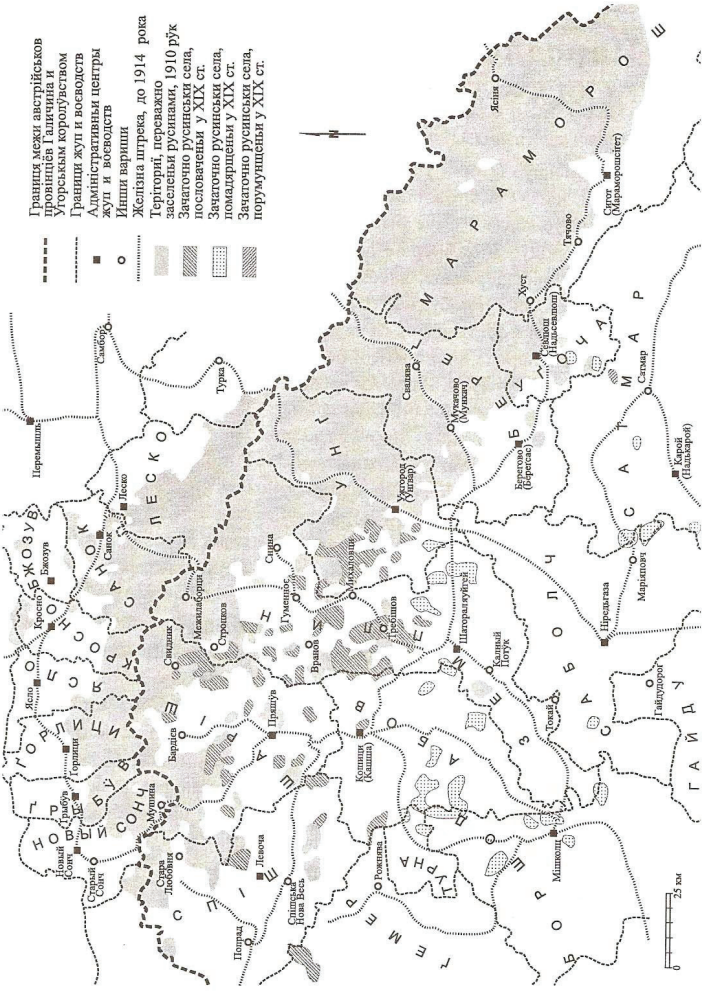

3. ábra
Kárpátalja a XIX. században (Forrás: Маґочій Павел Роберт: *Наша отцюзнина. Історія карпатськых русинўв*. Ужгород, 2005.)

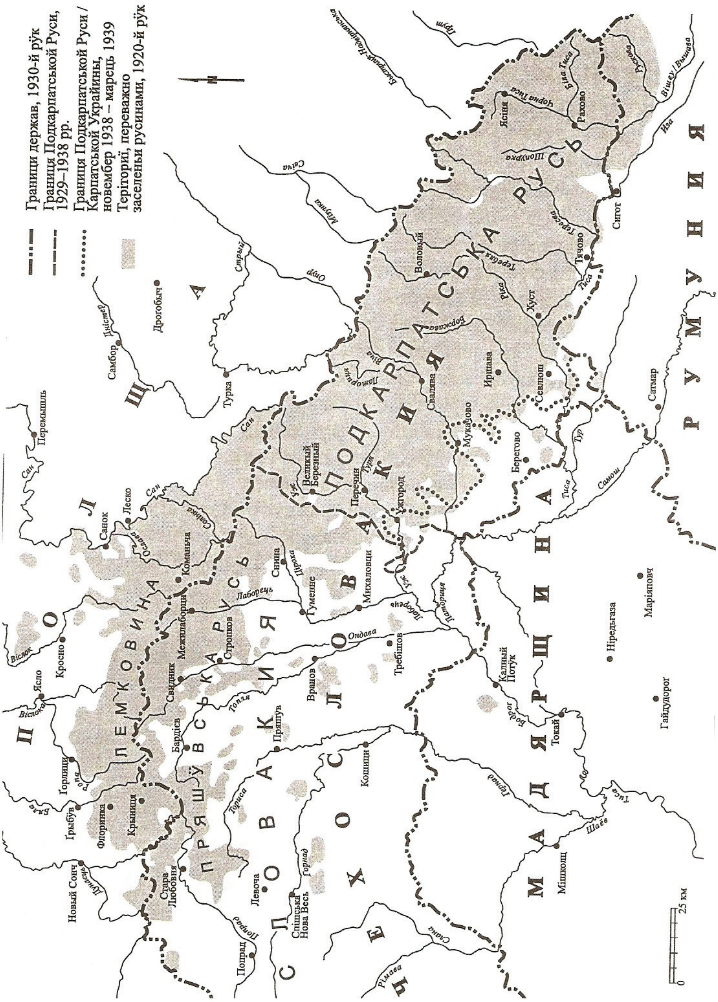

4. ábra
Kárpátalja 1919–1939 (Forrás: Маґочій Павел Роберт: *Наша отцюзнина. Істория карпатськых русинўв*. Ужгород, 2005.)

VI. A ruszinok egyházi-vallási viszonyainak alakulása

A ruszin történelem igen fontos és az évszázadok során folyamatosan kimutatható forrása az egyháztörténet. A ruszin művelődéstörténet kutatásában megkülönböztetett hely illeti meg az egyház szerepét s jelentőségét. Akárcsak nyelvük és kultúrájuk, a ruszinok egyháza is egyesíti a keleti (Slavia ortodoxa) és nyugati (Slavia Romana) kereszténység világát. A vallási hovatartozás a ruszinok életének egyik legfontosabb aspektusa maradt, mely segített megőrizni azonosságtudatukat, megkülönböztette őket szlovák, magyar és lengyel szomszédaiktól, akik római katolikusok vagy protestánsok voltak.

A tudományosan is alátámasztott népi legendák szerint a kárpáti ruszinok a 860-as évek elején vették fel a kereszténységet a két bizánci szerzetestől, Cirilltől és Metódtól. A két bizánci görög misszionárius 862-ben vitte el a kereszténységet a Kárpátoktól délre élő ruszinokhoz. A IX. században hozták létre a przemysli egyházmegyét, s ez által a Lemkó területen is elterjedt a kereszténység. (A mai Lengyelország déli része és Szlovákia észak-keleti vidékei.) Amikor 1054 után a keresztény egyház kettészakadt, a kárpáti ruszinok a keleti ortodox szférában maradtak, névleg a konstantinápolyi ökumenikus pátriárka irányítása alatt. Bár a gyakorlatban nem nagy a különbség az ortodox és a görög katolikus istentisztelet között, mégis állandóak a súrlódások a két egyház között a XVII. század óta egészen napjainkig. A helyzetet csak rontotta az európai világi hatóságok beavatkozása, amelyek bizonyos időkben üldözték, sőt teljesen betiltották hol az ortodox, hol a görög katolikus egyházat.

Ha egyházigazgatási, egyházszervezeti szempontból határozzuk meg a ruszinok lakóhelyét, azt mondhatjuk, hogy a ruszinok az egykori munkácsi és eperjesi görög katolikus püspökség területén élnek. A munkácsi püspökség 1818. évi szétválásáig, a ruszinok néhány község kivételével egyházszervezetileg a munkácsi püspökséghez tartoztak. A bihari és a bácskai szórványok kivételével minden ruszin falu a munkácsi egyházmegye területén feküdt, melynek határánál jelentős számban éltek más nemzetiségű hívek is, mint például románok, magyarok és szlovákok. A Bácskába települt ruszinok 1777-ig joghatóságilag a kalocsai érsekséghez tartoztak, azt követően pedig az akkor alapított kőrösi (krizseváci) püspökséghez kerültek. A XVIII. század folyamán azonban papjaik kivétel nélkül a felvidéki ruszinok közül kerültek ki.

A munkácsi püspökség kialakulását sokféle legenda övezi. 1396-ban a podóliai Koriatovics Tódor fejedelem telepedett le Munkácson, s a Szerzetes-dombon megalapította az ortodox Szent Miklós kolostort. A kolostor igumenjének hatáskörét mindenkor behatárolta a munkácsi váruradalom irányítójának szándéka. Az egyházmegye történetének monográfusa, Hodinka Antal szerint a munkácsi püspökség 1439–1445 között jött létre. A püspökség megalakulása nem köthető egy konkrét alapítólevélhez, hanem belső fejlődés eredménye, mégpedig a csernekhegyi igumenek (házfőnökök) által kormányzott parókiák közösségéből

fejlődött ki. A ruszinok első püspökei 1440 körül kezdenek kormányozni Munkácson. A munkácsi püspök joghatósága ebben az időben igen gyenge alapokon állt.

A római katolikus és a pravoszláv egyház egyesítésére már a XV. század elején történtek kezdeményezések. A munkácsi egyházmegye papsága körében a XVII. első felében uniós mozgalom indult, melynek eredményeként az egyházmegye a XVIII. század első harmadában egyesült Rómával. Vallási indítékokon túl a ruszin papság uniójának társadalmi és gazdasági okai is voltak. A földesúri függésben élő papság az unió révén meg kívánt szabadulni a földesurak hatalma alól, s a római katolikus papsággal való anyagi, jogi, tekintélybeli emancipálódását remélte.

A ruszin etnikum kialakulásában döntő szerepe volt a görög katolikus egyháznak, amely a mai Kárpátalján lényegesen nagyobb területen – tizenhárom északkeleti vármegyében Sárostól Máramarosig – hosszas előkészítés után jött létre az 1646-ban kötött ungvári unióval, amikor a római katolikus és a pravoszláv egyház egyesült. Az unió értelmében a szepesi, sárosi, zempléni és ungi papság csatlakozott Rómához, Bereg és Máramaros megyék papsága, mivel az erdélyi fejedelmek ellenezték az uniót, 1745-ig megmaradt a pravoszláv vallásban. 1692-ben a przemysli ortodox egyházmegye is csatlakozik a Rómával létrejött egyházi unióhoz. Az 1773. évi helységnévtár, a Lexicon locorum szerint az imént említett tizenhárom vármegye összesen 742 településén dominált a ruszin nyelv, amelyet ekkor mintegy 290 ezren beszéltek. Ezek szerint a ruszin népcsoport már a XVIII. században etnikai túlsúlyban volt Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék – lényegében a mai Kárpátalja – hegyvidéki területein. Az utóbbi részeken 1880-ban 276 ezer, 1910-ben 356 ezer, 1930-ban 450 ezer fő lakott. Az ezt követő újabb, immár szovjet népszámlálás Kárpátalján csak ukránokat vett számításba.

A XVII. század közepén megvalósult egyházi uniótól kezdődően a XVIII. század elejéig a ruszin papság körében két püspök működött: egy unitus és egy ortodox. Az egyesülés után a görög katolikus egyházat az egri püspök fennhatósága alá rendelték. 1777-ig a munkácsi egyházmegye az egri püspökség felügyelete alá tartozott, a munkácsi püspökség szabályszerű felállításáig a munkácsi püspökök joghatóságilag az egri püspökök helynökei voltak, akik előtt hűségesküt kellett tenniük. A papképzést római katolikus tanintézetekben, Egerben és Nagyszombatban szervezték meg. Az egyesülést követően harc indult a Kárpátok déli oldalán élő görög katolikusok feletti egyházi fensőbbségért. Az egri joghatóságot a munkácsi püspökök szinte az első pillanattól fogva vitatták.

A ruszin egyházi vezetők egyre növekvő elégedetlenséggel tűrték ezt az alávetett helyzetet, s 1689-től egyházjogi csatározásokat folytattak Egerrel. Az önállóság vagy függőség kérdései körül forgó küzdelem eredményeként a pápa 1771-ben kanonizálta a munkácsi püspökséget, ekkor szentelték fel az első teljes jogú munkácsi püspököt, az addig is az egyház vezetőjének számító Bradács Jánost. A mai Csehszlovákiához tartozó ruszin területekről a XVIII. században öt munkácsi püspök került ki: a két Olsavszky, Blazsovszky

Gábor, Bradács János, Bacsinszky András. A püspökség székhelye 1778-ig Munkácson, ezt követően Ungvárott volt. Bradács János halála után került a püspökség élére a mind egyházjogi, mind kulturális, mind gazdasági szempontból kiemelkedőt alkotó Bacsinszky András, akinek három évtizedes munkássága alatt a püspökség átkerült a feloszlatott jezsuita rend ungvári kollégiumába (1775–76), teljes egészében rendeződtek a püspökség jogi és gazdasági gondjai és megindult a ruszin nyelv és kultúra fejlődése.

A munkácsi görög katolikus egyházmegye, az eperjesi görög katolikus egyházmegyéhez hasonlóan, Róma közvetlen fennhatósága alá tartozott. (Az eperjesi püspökség 1818-ban alakult.) Mindkét egyházmegye tanítóképző intézetet, ez utóbbi pedig papképző szemináriumot is fenntartott. Az 1744-ben Munkácson létesített kántortanító- és papképző intézmények oktatói között a nyugat-kárpátaljaiak voltak többségben. (A lemkó területek gazdaságilag fejlettebbek voltak, közelebb voltak a nagymúltú iskolai, művelődési központokhoz, mint Kassa, Bártfa, Lőcse és Kézsmárk.) Az önálló egyházi hierarchia kiépítése szűkebb egyházi vonatkozásokon túlmenően, alapjában véve pozitív hatással volt a ruszin művelődés, sőt részben a népi-nemzeti öntudat fejlődésére is. A munkácsi püspökök egyházszervezetüket és iskoláikat a latin szertartású püspökségek, illetve a katolikus iskolák mintájára igyekeztek kiépíteni. A század közepére, a megyék szerinti főesperességekre, továbbá esperességekre tagolódó munkácsi görög katolikus egyházmegye igazgatási nyelve a latin mellett egy olyan nyelvváltozat volt, mely a liturgikus egyházi szláv nyelvhez, a kárpátaljai ruszin népnyelvhez és a korabeli ukrán irodalmi nyelvhez egyaránt kapcsolódott. E több nyelvi réteget szintetizáló, de normával nem rendelkező nyelvváltozat tulajdonképpen a XVIII. századi kárpátaljai ruszin irodalmi nyelvnek tekinthető. A ruszinokat a többi keleti kereszténytől (oroszok, fehéroroszok, ukránok), még a latin rítusú szomszédoktól átvett bizonyos gyakorlatok és szertartások, valamint liturgikus zenéjük különböztette meg. Az egyház a maga eszközeivel nyelvi igényeket igyekezett szolgálni, nem törekedett az etnolingvális folyamatok megfordítására. A fejletlen társadalmi struktúra következtében a XVIII. században az egyház volt az egyetlen olyan intézmény, mely az anyanyelvi kultúrát ápolta, és ahol az anyanyelvi kultúra és nyelvhasználat szerepet játszhatott. A rendkívül elmaradott ruszin társadalmi berendezkedés következményeként az egyház, az egyházi hagyományok nemcsak a művelődésre gyakoroltak nagy hatást, hanem az értelmiség politikai gondolkodására is (Udvari 1994d). A görög katolikus egyház a ruszinok népi-etnikai, kulturális, valamint potenciális politikai kerete is volt. A szovjet érdekszféra országaiban a görög katolikus egyház üldözése, majd felszámolása rendkívül negatívan hatott a ruszinok kulturális, nemzeti és politikai életére is. A ruszin kulturális, nyelvi irányvonalat látszik képviselni az 1989–90-ben legalizálódott kárpátaljai görög katolikus egyház.

1950-ig a kelet-szlovákiai ruszinok túlnyomó többsége görög katolikus, kisebb hányada pravoszláv vallású volt. Arra hivatkozva, hogy az ukrán nép egysége megköveteli a vallási-egyházi egységet is, 1950-ben betiltották a görög katolikus egyház működését, óriási

csapást mérve ezzel a ruszin művelődésügyre is. 1950-ig a görög katolikus egyház volt a szlovákiai ruszinok egyetlen nemzetinek nevezhető intézménye, mely iskolát, több gimnáziumot és tanítóképzőt tartott fenn. Mivel a ruszinok egy része nem fogadta el a pravoszláv vallást, római katolikussá lett vagy illegálisan gyakorolta vallását. A kelet-szlovákiai eperjesi görög katolikus egyházmegye 1968-ban legalizálódott, de hierarchiáját 1989-ig nem építhette ki. 1989-ben Róma a szlovák származású Ivan Hirkát nevezte ki eperjesi püspökké.

A bács-szerémi ruszinoknak is a görög katolikus egyház nyújtott védelmet a pravoszlavizáló, illetve katolicizáló törekvésekkel szemben. Az 1981-es népszámlálás szerint Horvátországban és a Vajdaságban 23.321 ruszin és 12.809 ukrán élt. A volt Jugoszlávia területén a ruszin az ukrán mellett önálló nemzetiségnek számított.

Egyházi tekintetben Máramaros megye 14 római katolikus egyházközsége a szatmári püspöki, 88 görög katolikus egyházközsége a munkácsi, 49 a szamosújvári egyházmegyébe, 1 evangélikus fiókegyháza a tiszai, 6 helvét egyháza a tiszántúli egyházkerülethez tartozik, továbbá 11 izraelita anyakönyvi kerülete van. A XIII. században letelepült oláhok kikötötték, hogy a görög keleti egyház hívei szándékoznak maradni. Máramaros vármegye már a XIII. században egyházilag az erdélyi püspöksséghez tartozott. Az egri püspökség igényt tartott rá és azt érvényre is juttatta, s a XIV. századtól már joghatósága alá tartozott. Vallásukban történt háboríttatásuk miatt hagyták el sokan Máramaros vármegyét Nagy Lajos korában. A visszamaradtak és az új települők egyházukat a XV. században újjászervezték, s a szomszéd vármegyék híveivel alakították ki a XVIII. század közepéig fennmaradt máramarosi görög keleti püspökséget, melynek utóda napjainkban a munkácsi görög unitus püspökségnek máramarosi vikáriátusa.

A ruszinság első vallási központjai a monostorok voltak. Számos ilyen jött létre, különösen Máramaros és Bereg megyék területén, azonban idővel a legjelentősebbé a munkács-csernekhegyi bazilita monostor vált. Ez a kolostor a terület legfontosabb hatalmi központjának, a munkácsi várnak a hatósugarába tartozott, s nyilván ennek a támogatása, pártfogása tette lehetővé azt, hogy az egész régióra kiterjedő tekintélyt szerzett magának, s idővel püspökséggé vált.

Ma sok ruszin faluban és városban található görög katolikus és ortodox templom. Ezen kívül minden országban, ahol ruszinok élnek, legalább egy görög katolikus és egy ortodox püspök működik. Az egész világon élő kárpáti ruszinok között nagyjából egyenlő a görög katolikus és az ortodox hívők aránya. Ukrajna Kárpátokon túli területén, ahol a legnagyobb a ruszinok aránya, a helyzet ennél összetettebb. Az 1993-ban regisztrált 1210 egyházközség közül 38% ortodox és 17% görög katolikus. Egyház-közigazgatási szempontból a munkácsi (Ukrajna), eperjesi (Szlovákia), hajdúdorogi (Magyarország) és a krizseváci (volt Jugoszlávia) görög katolikus egyházmegyék, valamint a pittsburghi (Amerikai Egyesült Államok) érsekség mindegyike önkormányzó, s közvetlenül a Vatikán hatáskörébe tartozik. Az Egyesült

Államokban az ortodoxok vagy az amerikai önkormányzó egyházhoz, vagy pedig az amerikai ruszin ortodox görög keleti egyházhoz tartoznak, amely a konstantinápolyi ökumenikus pátriárka fennhatósága alatt áll. A munkács-ungvári ortodox egyházmegye az ukrán ortodox, nem autokefál egyház része, az eperjesi egyházmegye a csehszlovák autokefál ortodox egyházhoz, a Sanok-Przemyśl-i egyházmegye pedig a lengyel autokefál egyházhoz tartozik (Magocsi 1996).

Míg a ruszin nyelvi kultúra ápolására egyáltalán nem nyílt mód évtizedekig, az egyház, tagjai által a mártíromságot is vállalva, szervezetileg is fennmaradt egészen a nyolcvanas évek végéig, amikor a hatalom rákényszerült elismerésükre, részleges rehabilitálásukra. A ruszin egyház a keleti rítus híveként összefogta a ruszin közösséget, az unió után pedig a görög katolikus egyház egyet jelentett a ruszinsággal.

VII. Irodalmi nyelvteremtő kísérletek Kárpátalján – A ruszin művelődési és kulturális helyzet a XVII–XX. században

A ruszinok gazdasági-társadalmi helyzetének ismeretében, figyelembe véve az egyház viszontagságait is, nyilvánvaló, hogy komoly kulturális élet, írásbeliség a kárpátaljai ruszinok körében a korai időszakban semmiképpen sem jöhetett létre. A változást érdekes módon a protestantizmus elterjedése hozta meg. A ruszinok ugyan megmaradtak óhitűeknek, de engedtek híveik nyomásának, akik azt kérték, hogy protestáns prédikátorokhoz hasonlóan az ő papjaik is tanítsák őket.

A ruszinoknak saját irodalmi hagyományuk van, amely a XVII. századig nyúlik vissza. A XVII. században a kárpáti ruszinok könyveket kezdtek megjelentetni, melyek vagy a beszélt ruszin világi nyelven, vagy egyházi szláv nyelven íródtak; azon a – funkcióját tekintve a latinhoz hasonlítható – liturgiai nyelven, melyet a keleti keresztény vallású keleti és déli szlávok használtak. A XVII. században és a XVIII. század elején megjelent irodalmi művek alapjában véve vallásos jellegű könyvek voltak. Valószínű, hogy a protestáns vallás hatása jelentős szerepet játszott a ruszin nyelv sorsának alakulásában, ennek eredménye az is, hogy a Bibliát lefordították a nép nyelvére. Különösen nyilvánvaló volt ez Magyarország északi, északkeleti részén, ahol abban az időben többnyire protestánsok éltek. Az új vallás megszilárdítása érdekében, a Kárpátaljai Rusz első püspöke Josef de Camelius 1698-ban kiadott egy Katekizmust, egy évvel később gyermekeknek szóló ábécéskönyvét. Kiadványainak nyelvezete az egyszerű emberek számára is érthető. Már ebben a korai időszakban éles versengés folyt a kárpátaljai ruszin és az egyházi szláv között (Dulicsenko 1998: 126–140).

A XVIII. század írásbeliségéről igen alapos képet festett Hodinka Antal, majd röviden összefoglalta kismonográfiájában Bonkáló Sándor. (Hodinkáról ld. részletesen az 58. old.) A legpontosabb elemzést, alapvetően nyelvi szempontból Dr. Udvari István, a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszékének nemrégen elhunyt vezetője készítette. A *Ruszin /kárpátukrán/ hivatalos írásbeliség a XVIII. századi Magyarországon* c. monográfiájában a szerző elemzi a különböző funkcionális-műfaji kategóriába tartozó kéziratok jellegzetességeit. Rámutat arra, hogy a magánjogi írásokban a népnyelv, míg a hivatalos írásbeliségben az egyházi szláv és a galíciai óukrán irodalmi nyelv dominál. A XVIII. században figyelhető meg Szmotrickij nyelvtanának, illetve más vallásos könyveknek az egyházi szláv nyelvre tett hatása. 1788-ban jelent meg a Kárpátaljai Rusz első nyelvtankönyve Arszenyij Kocak tollából. Bacsinszky 1809-ben fordította le a Biblia teljes szövegét egyházi szláv nyelvre, mely eddig ez az egyetlen fordítás Kárpátalján. Közvetlenül az unió után eseti támogatásokkal segítette a kincstár vagy a szepesi kamara a ruszin fiatalok Egerben, illetve Nagyszombatban történő képzését. Olsavszky Munkácson iskolát is szervezett, ahol a legfontosabbnak a latin nyelv elsajátítását tartották. Ezért adta ki a püspök

1746-ban Kolozsváron az *Elementa puerilis institutionis in lingua latina* c. könyvét, amelyben a latin szavak alá nyomattatta annak ruszin illetve egyházi szláv megfelelőjét. Végleges megoldást azonban csak az 1776-os év hozott, amikor Mária Terézia megalapította az ungvári papnevelő intézetet, amelyben eleinte latin és egyházi szláv nyelven folyt az oktatás. 1809-ben áttértek a latinra, s csupán néhány tantárgyat adtak elő ruszin, később magyar nyelven. A latin előtérbe helyezése nem tett jót az anyanyelvi műveltségnek. Bacsinszky András 1798-ban elkeseredetten ír arról, hogy a latin iskolákban tanult és papi szolgálatra jelentkező fiatalok szinte semmit sem tudnak a nép nyelvén. Nagyrészt latin (s részben egyházi szláv) nyelven írt Lutskay Pap Mihály ungvári esperes (1789–1843). Fő műve a *Historia Carpatho-Ruthenorum* kéziratban maradt, csupán egy orosz nyelvű átdolgozása látott napvilágot 1874–1877-ben. Fontos és színvonalas munkája a *Grammatica Slavo-Ruthena*, amely 1830-ban jelent meg Budán. Az anyanyelvi kultúra fejlődése szempontjából azonban az 1831-ben megjelent kétkötetes prédikációgyűjteménye a legjelentősebb, amely az egyházi szláv és ruszin nyelv ötvözésének példája. Kutka János katekizmusának és ábécéskönyvének alapját egyszerre képezi az orosz, a ruszin és az egyházi szláv. A magyar reformkor a ruszin értelmiséget is magával ragadta, egyre nagyobb szerepet kapott a kétnyelvűség a közéletben és a magánéletben is. A nemzeti újjászületés korának jelentős képviselője Dohovics Vaszil (1783–1849), lucskai, munkácsi, végül huszti parókus, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Tanulmányai a kor legjelentősebb fórumaiban láttak napvilágot (*Tudományos Gyűjtemény, Felső-Magyarországi Minerva, Társalkodó*). A reformkor képviselői voltak a Duliskovics testvérek is (János és Mihály), munkásságuk egy része azonban az abszolutizmus korára tehető.

A XIX. század elejétől figyelhető meg az a tendencia, hogy az egyházi szláv kárpátaljai változata kezd eltávolodni a helyi nyelvjárástól. A kétnyelvűség 1848-ig maradt fenn, bár gyakrabban írtak latinul, mint egyházi szláv nyelven. Ez a tény nem meglepő, mivel a latin 1844-ig a Magyar Királyság hivatalos nyelve volt. Az 1848-as forradalommal egyidőben az Osztrák-Magyar Monarchiában kezdetét veszi a ruszin újjászületés. Ebben az időben jelennek meg nyomtatásban az első versek, és alakulnak meg az első kulturális szervezetek. A kétnyelvűség állapota 1918-ig maradt fenn. A XIX. század közepén az egyházi írásbeliségben a népi és irodalmi elemek sajátos szintézise tapasztalható. Megjelenik ugyan a tiszta egyházi szláv nyelvet, illetve az újonnan megjelenő oroszt képviselő tendencia, a korszak legnagyobb teljesítménye azonban a Bacsinszky kancellária tevékenységéhez kapcsolható. (Bacsinszkyról részletesen ld. 55 old.) Itt alakult ki az a kárpátaljai műnyelv, a *jazicsie*, amelyet az elkövetkező két-három nemzedék értelmisége használt. Maga a tiszta népnyelv csak egyes regionális központokban volt jelen. A ruszin folyóírásos hivatali (kancelláriai) írásbeliség a nyomtatott könyvekben, kiadványokban is megjelent, így az Urbáriumokban, a II. József idejében megjelent Törvénykönyvben, illetve az 1801-es és 1803-as katekizmusokban is. E katekizmusok újrakiadása, illetve a kezdeti iskoláskönyvek

(ábécék) újrakiadása illetve nyelvi feldolgozása ugyancsak Udvari István professzor úr nevéhez fűződik.

A XIX. század első felének legnagyobb jelentőségű ruszin alkotója Duhnovics Alekszander, kinek sokoldalú munkássága a XIX. század közepétől veszi kezdetét. A zempléni származású Duhnovics középiskoláit Ungváron és Kassán végezte, majd teológiát tanult Ungváron. Előbb a püspöki irodában dolgozott, majd az ungi alispánnál, Petrovaynál nevelősködött. Két év vidéki lelkészi munka után újra Ungvárra került szentszéki jegyzőnek, végül eperjesi kanonokká nevezték ki. 1843-tól egy évtizeden át Eperjest a ruszin szellemi élet központjává tette, ahol 1850-ben irodalmi társaságot is alapított, melyet azonban a hatóságok hamarosan betiltottak. Munkássága elsősorban népe kulturális felemelkedését célozta meg. Első műve *(Olvasókönyvecske kezdők számára.* Buda, 1847*)* gazdag és változatos, kevert egyházi szláv és ruszin nyelven írt munka. További könyvei, elsősorban a tanítóknak szánt *Rövid földleírás fiatal ruszinok számára*, valamint imakönyve, drámája, és a ruszinok dicső múltjáról szóló romantikus írása egyaránt a nemzeti tudat és önismeret fejlesztését kívánták szolgálni. Az utókor elsősorban mint költőt ismeri, hiszen az ő nevéhez fűződik a ruszinok két, nemzeti himnuszként is számon tartott verse. Az első („Kárpátaljai ruszin népem / elég volt az álomból") himnikus, Istenhez fohászkodó ima. A másik („Ruszin voltam, vagyok, leszek, / Én ruszinnak születtem.") a legnagyobb hatást kiváltó ruszin vers, nyílt hitvallás a költő nemzetisége, népe mellett. Mozgósító hatása igen jelentős, felkeltette az érdeklődést a ruszin értelmiségben saját népe és nyelve iránt. A XIX. század legkiválóbb ruszin költője, a ruszin nemzeti himnusz szerzője is behódolt a pánszláv agitációnak. 1856-tól maga is oroszul kezdett írni, azonban orosz nyelven nem tudott maradandót alkotni. A ruszin értelmiség fél évszázados késéssel, a századfordulón talált vissza népéhez. Duchnovics 1865-ben hunyt el, s halála után az ő nevét tűzték a ruszofil nyelvi-irodalmi mozgalmak zászlajára.

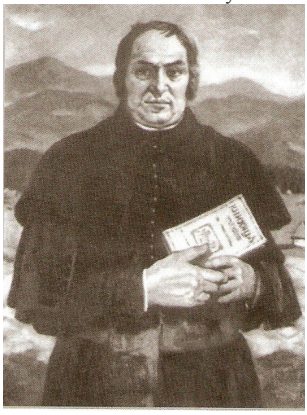

5. ábra
Alekszander Duchnovics

E korszak időszakos kiadványai kárpátaljai orosz nyelven láttak napvilágot. 1881-ben jelent meg Alekszander Mitrak orosz-magyar szótára, nyelvezete az orosz kárpátaljai változata. Az 1883-ban megjelent Csopey László ruszin-magyar szótárának szóanyaga igen közel áll a népnyelvhez. 1883-ban jelenik meg Teodor Zlotszkij Grammatikája, ahol már kárpátaljai nyelvjárások elemeivel is találkozunk. Szintén ekkor jelenik meg ruszin nyelven két irodalmi szöveggyűjtemény kisiskolások részére. Érdemes megemlítenünk még Volosin Ágoston szerkesztette a *Nauka*-t és megjelentette *Методическа грамматика карпато-русского языка для народныхъ школъ* (Ungvár, 1899)c. nyelvtankönyvét is. Ebben az időszakban a magyar kormány nyelvpolitikája nem tett eleget a nép nyelvi igényeinek. A kulturális és társadalmi életben egyfajta magyarosítási törekvés figyelhető meg.

A ruszofil irányzat bizonyíthatóan idegen kezdeményezés volt. Oroszország és a Monarchia szláv népei közötti kapcsolatok fő moderátora a bécsi orosz követség pravoszláv lelkésze, egyben az orosz titkosszolgálat ügynöke, M. Rajevszkij volt. Az orosz törekvések támogatása mellett számos, a budai, pesti vagy bécsi nyomdákba érkező ruszin könyvet írtak át irodalmi oroszra „lektorálás" címén. A kommunizmus bíbor álruhájába öltözött pánszláv sovinizmus nemcsak a görög katolikus vallást, de a ruszin nyelvet, a ruszin önelnevezést is betiltotta, tűzzel-vassal irtotta a folklorizmust, a Kárpáti Könyvkiadó buzgó lektorai újrakiadáskor szorgalmasan átírták ukránra a legjobb ruszin regényeket, a szaktudomány legalapvetőbb szabályait megszegve ukrán átiratban jelentek meg a folklórgyűjtemények is. Maga a ruszin nép, a görög katolikus egyház vezetésével megőrizte szellemi autonómiáját, amely Teleki Pál kiállásának köszönhetően négy évig valódi autonómiává vált.

A kárpátaljai ruszinok közül az orosz irányzat hangadói közvetlenül Duchnovics halála után Ungváron megalakították a Szent Bazil Társulatot. Bár alapcéljuk a nép műveltségének emelése volt, vezetőik (Dobrjánszky Adolf, Rakovszky Iván, Kimák Viktor F., Szabó Cirill és Mitrák Sándor) elfogult ruszofilizmusa már eleve meghatározta a mozgalom irányát. Mint Bonkáló Sándor monográfiájában kiemeli, a *Svjet* ('Világ') c. lap már az első évfolyamában kifejtette a társulat sajátos programját. Ami a mozgalom vezetőit, Dobrjanszky Adolfot és Rakovszky Ivánt illeti, náluk a politikai motiváció is megfigyelhető.

Rakovszky Iván (1817–1885) az ungvári tanítóképző tanára volt, majd az ötvenes években Pesten a kormány hivatalos ruszin fordítója, aki a törvényeket és rendeleteket ruszin helyett oroszra fordította. *Orosz nyelvtant* írt, Dobrjanszky jobbkeze volt. Követőik közül Kralickij Anatolijt (1834–1893) kell megemlítenünk, aki történészként szenvedélyesen gyűjtötte a helyi kultúra emlékeit. Az ő nevéhez fűződik a *Laborc vezér* c., eredetileg szépirodalmi mű, amelyet azonban az utókor, mint történelmi alapművet kezel. Fencik Jevhen a szerzője a *Koriatovics* c. legendateremtő műnek. Mitrák Alekszandernek (1837–1913) költői ambíciói voltak, de látva a nyelvi korlátokat szótárszerkesztésre szánta rá magát. 1881-ben saját költségén Ungváron adta ki *Orosz-magyar szótárát*. A sajtóban még az első

csehszlovák időszakban is a ruszofil kulturális irányzat volt a meghatározó anélkül, hogy a ruszin lakosság, a görög katolikus egyház vagy az igazán jelentős pártok támogatását élvezték volna. A magyar kormány változtatni szeretett volna a ruszin kultúra lehetetlen helyzetén, s ezért – az oktatásnál kezdve – megbízta Csopey Lászlót ruszin iskolakönyvek szerkesztésével. (Csopeyről részletesen ld. 53 old.) Ezek nyelvezete valóban közel állt a beszélt nyelvhez, az alapvető gondot az jelentette, hogy Csopey lényegében a meglévő tankönyveket fordította ruszinra. A kormány egy néplapot is adott ki *Negyilja* ('Vasárnap') címmel (1898–1919), ugyanakkor 1886-tól Ungváron is megjelent egy ruszin nyelvű lap, a *Nauka* ('Tudomány'). Az írók között is voltak olyanok, akik a nép művelődését tartották szem előtt és a köznép nyelvén írtak, így például Zsatkovics György malmosi lelkész (1855–1920) is. A néphez közel álló kultúra ebben az időszakban maga a népi kultúra volt, a folklór különböző megnyilvánulásai. Már korábban, a zbornikokban jelen volt a népi hitvilág. A ruszin múltról igen sokat mondanak ezek a nyílt, őszinte művek, népdalok, balladák, mondák és népmesék. Az első gyűjtők (Lehoczky Tivadar, Fincicky Mihály, Zloczky Antal, Zsatkovics György Kálmán, Sztripszky Hiador, Vrábely Mihály, Nemes Mihály) néprajzi munkái elsőként magyar szakfórumokban láttak napvilágot.

Sztripszky Hiador (1875–1946) a hazai russzisztika történetének egyik figyelemreméltó alakja. Sztripszkynek több, orosz eredetiből készült fordítását ismerjük. Sztripszky Hiador nagyszombati töredékes hagyatékában találhatók feljegyzései, bibliográfiai jegyzetei, újságkivágásai. A jegyzetekben Sztripszky ráirányítja a figyelmet arra, hogy orosz írókat először kárpátaljai ruszinok fordítottak magyar nyelvre orosz eredetiből, ugyanakkor megállapítja azt is, hogy e fordítók magyar nyelvezete olykor szegényes. Szerkesztője volt a magyarországi ruszinok számára, 1918 decemberében létesült Ruszka Krajna autonóm tartomány hivatalos lapjának a *Русько-Краïнська Правда* ('Ruszka-Krajnai Igazság') c. hetilapnak, s ő indította útjára a *Русько-Краïнська Бібліотека* ('Ruszka-Krajnai Könyvtár') c. sorozatot is. A *Читанка для дорослих* ('Olvasókönyv felnőttek részére') c. gyűjteményes kötetben Sztripszky több kárpátaljai ruszin nyelvemléket is közzétesz, s egy írást is közöl, melyben a szerző a kárpátaljai ruszin irodalmi nyelv fejlesztése mellett tesz hitet. A ruszin irodalmi nyelv kibontakoztatásának két fő forrása, a hazai ruszin irodalmi hagyományok, ezekből is főleg a népnyelvi irodalmi emlékek, valamint a helyi nyelvjárások. A népnyelven alapuló emlékek fontosságát bizonyítva 1919 tavaszán Sztripszky az Egyetemi Nyomdában elindította egy magyar nyelvből 1791-ben ruszinra fordított kéziratos gazdálkodási tanácsadó könyv kiadását. Aktívan részt vett a Kárpátaljai Tudományos Társaság Ruszin Nyelvi és Irodalmi Szakosztályának munkájában. A Társaság által kiadott periodikákban, elsősorban a *Literaturna negyilja*-ban és a *Zorja*-ban rendszeresen publikált. A második világháború idején két kiadásban is megjelent Sztripszkynek a magyarországi orosz nyelvoktatás története szempontjából is figyelemre méltó műve, az *Orosz beszélgetések magyarok részére...* (Udvari 2001).

A múlt század 20–30-as éveiben már rendelkezésre állt az a szakmai tudás, amely megalapozhatta volna a ruszinság etnográfiájának tudományos feldolgozását. A szakmailag színvonalas munka így csak a ruszin autonómia rövid időszakában teljesedhetett ki, fejlődése azonban 1944 októbere után megtört. Bonkáló Sándor (1880–1959), aki 1898–1902 között az ungvári görög katolikus szeminárium, 1902–1906-ban pedig a budapesti egyetem hallgatója volt, monográfiájában a népdalokat, balladákat ismertetve lírai hangon szól a dalokról, s a dalokban megelevenedő ruszin tájról és emberekről. Ezekből a dalokból megismerhető a ruszin társadalom gazdasági-szociális helyzete, valamint a Kárpátok szinte teljes növény- és állatvilága. A ruszin népköltés legszebb értékeinek az általa románcoknak nevezett balladás dalokat és balladákat tartja. Ortutay Gyula *Ruszin magyar kapcsolatok a népköltészetben* c. tanulmánya számos olyan párhuzamot mutat be, ami a ruszin népköltészetet a Kárpátok Duna medencei történelméhez kapcsolják. Adatai szerint minden politikai érvnél hatásosabbak a néprajzi adatok, rövid mesék, dalok, szólások, amelyek mindennél közvetlenebbül bizonyítják, hogy a ruszin nép a maga zárt etnikai határain belül is átélte a magyar történelmet, a múlt jelentős pillanatait, s évtizedek magyarellenes propagandája ellenére is a magyarság mellé állt. Ortutay Hodinka Antalra hivatkozva szögezi le, hogy a ruszinság történetének talán meghatározóbb korszaka a kuruckor volt.

Az első világháború és az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után Kárpátalja Csehszlovákia része lett és teljes autonómiát kapott. Ez jótékonyan hatott a ruszin nép nemzeti öntudatának alakulására. Ebben az időben jönnek létre a társadalmi-politikai szervezetek, melyek célja a kulturális örökség megőrzése, terjesztése, propagálása. Ilyen csoportosulást alkottak a russzofilok, az ukrainofilok és a ruszinofilok. A russzofilok úgy vélték, hogy az orosz nyelvnek három főbb nyelvjáráscsoportja van: az északkeleti (nagyorosz), déli (kisorosz) és a nyugati (fehérorosz). Ennek megfelelően a ruszin a kisoroszhoz tartozik, azaz az ukrán nyelvjáráscsoporthoz. Szabó Eugenij, aki russzofilnak vallotta magát, Kárpátalja középiskolái számára nyelvtankönyvet írt, amely a russzofil filozófia szimbóluma lett. A könyvben a szavak végén ‰ és ъ olvasható. A russzofil felfogást képviselték: A. Dobrjanszkij, I. Rakovszkij, K. Szabó, később A. Pavlovics, E. Fencik, A. Mitrak, A. Kralickij, I. Szilvay és I. Sztavrovszkij-Popradov. A XIX. század végén a russzofil irányzat meggyengülni látszott, s a népnyelv eszméje, illetve a Galíciával való nyelvi-kulturális kapcsolat egyre több követőre talált. Csopey rutén-magyar szótárában arról olvashatunk, hogy Malinovszki Ferenc, lengyel tudós *A lengyel nyelv kritikai nyelvtanában* megkülönbözteti a rutén vagy kis-orosz nyelvet az orosz vagy muszka nyelvtől. Petr Lavrovszkij, Dalj Vlagyimir Ivanovics (*A nagy-orosz nyelv magyarázó szótára*/*Толковый словарь великорусского языка I–IV*. Москва, 1887), valamint Alekszandr Nyikolajevics Pipin (*A szláv irodalmak története*/*История славянских литератур*. Szentpétervár, 1865; második kiadás 1880) orosz nyelvészek elismerik, hogy a ruszin nyelv önálló. Az oroszországi kis-oroszok, L. Makszimovics, A. Potebnya és P. Zsiteckij alapos munkákban

minden kétséget kizárólag mutatják ki a ruszin nyelv önálló voltát. Ezen a nyelven írtak: Ivan Kotljarevszkij, Kvitka Osznovjanenko, Marko Vovcsok, Tarasz Sevcsenko, Lutskay Mihály és Alekszander Duchnovics.

Az ukrainofilok ahhoz a teóriához tartották magukat, hogy az ukrán mindig önálló nyelv volt és soha, semmilyen mértékben nem függött az orosztól. Az ukrainofilok úgy gondolták, hogy a ruszin szerves része az ukránnak, vagyis a ruszin nyelvjárások egyáltalán nem különböztek a szomszédos galíciai dialektusoktól. A ruszin nyelv csak a szlovák és a magyar hatás elferdített dialektusa. Csopey László szótárának megjelenésével kiéleződött az ukrainofilok és a russzofilok közötti ellentét. A russzofilok szerint a szótár nyelvezete egy magyarosítási folyamatot tükröz, az ukrainofilok pedig az anyanyelv újjászületését vélik felfedezni benne. Ivan Panykevics nyelvtankönyve, amely 1922-ben jelent meg először az ukrainofilok eszméit tükrözi. A kiadvány helyesírása az etimológiai elvet követi, azaz továbbra is alkalmazza a ‰, ы, ъ betűket.

A ruszinofilok (Bonkáló Sándor, Sztripszky Hiador) egy saját irodalmi nyelv megteremtése mellett léptek fel, melynek alapját néhány helyi nyelvjárás alkotja. Azon a véleményen voltak, hogy a ruszinok nem tartoznak sem az oroszokhoz, sem az ukránokhoz, valamint rendelkeznek elegendő feltétellel ahhoz, hogy önálló, saját irodalmi nyelvet hozzanak létre. Számukra a XVII. és XVIII. századbeli régi ruszin szövegek egy új keleti szláv irodalmi nyelv kialakulásának kezdetét jelentették. A ruszinofilok és ukrainofilok közötti különbség abban nyilvánult meg, hogy a ruszinofilok nem akarták elismerni azokat a nyelvjárásokat irodalmi nyelvük alapjaként, melyeket Galíciában beszéltek.

A Magyarországgal való újraegyesülés után, 1939-ben kísérletek folytak egy új irodalmi nyelv, az uhro-ruszkij létrehozására. Ezen a nyelven íródott két nyelvtankönyv is, többek között Ivan Harajdáé. Ezzel a kiadvánnyal megpróbáltak változtatni a nyelvi helyzeten, vagyis az ukrán és az orosz dominanciáján. A magyar rezsim betiltott minden ukrán nyelvű publikációt, mely némileg pozitív módon hatott a ruszin irodalmi nyelv létrejöttére. Az 1939 és 1944 közötti időszakban úgy tűnt, hogy kibontakozhat a ruszin öntudat, megszülethet az egységes irodalmi nyelv, és fejlődésnek indulhat a ruszin kultúra.

1944-ben ismét jött egy kormányrendelet, mely szerint a tanításnak anyanyelven kell folynia, vagyis ukrán nyelven. Elfogadtak egy új ábécét is, mely már nem tartalmazta az ô, ґ, ы, ‰ betűket. A második világháború után más országokban a ruszinok már nem számítottak önálló nemzetiségnek, hanem az ukránokhoz sorolták őket. Ebben az időszakban a nyelvvel kapcsolatos viták sem voltak annyira már a középpontban, mivel hivatalosan a ruszinok az ukránokhoz tartoztak és nyelvük az ukrán egyik dialektusa volt.

Az elmúlt másfél évszázad, s különösen az elmúlt ötven év azonban nem múlt el nyomtalanul a ruszin nép életében sem. Mivel a pánszláv propaganda miatt a reformkorban már-már megvalósult nemzetté válás folyamata megtört, az irodalmi nyelv kialakítása sem teljesedett ki, s nem születtek meg a nemzeti kultúra alapkönyvei (szótárak, monográfiák,

folklórgyűjtemények, stb.) sem. A nyelvi és politikai vitáktól függetlenül elsősorban a történelem és a helytörténet területén születtek hasznos dolgozatok. A ruszin történelmi munkák értelemszerűen a magyar történelmet is érintették és ugyanez érvényesült fordítva is. A Lehoczky múzeum gyűjteményének feldolgozója, a kiváló tanár és régész, Jankovics József 1931-ben Munkácson adta ki máig pótolhatatlan fontosságú könyvét *(Podkarpatszka Rusz a prehisztoriában)*. Kontratovics Iréneusz a két világháború közötti időszakban három kiadást is megért, középiskolások számára íródott *Kárpátalja története* c. munkájával tűnt ki. Hladonik István a ruszin népdalok gyűjtőjeként vált ismertté. Ami ennek a zűrzavaros helyzetnek az alkotó kultúrára való hatását illeti, viszonylag sok olyan munka keletkezett, amely nyelvtől függetlenül a ruszin realitások megjelenítésére törekedett. A ruszin nép ugyanakkor nem törődött a nyelvi vitákkal, hanem saját, évszázadokon keresztül kiérlelődött nyelvét beszélte.

Az 1945 utáni korszak balladagyűjteményeit elemezve napjainkban Vári Fábián László foglalkozik a folklórkincs magyar tolmácsolásával, s a balladaanyag korszerű tipizálásával, motívumrendszerének elemzésével. Igen erős a magyar folklór hatása, s a magyar nyelv behatolása abba az archaikus vagy az újabb kori szöveganyagba, amely a ruszin népballadák legértékesebb részét alkotják. Az ezeréves együttélésnek ezek a nyomai természetesek és gazdagító hatásúak.

Az 1989-es fordulat óta nemzeti újjászületés kezdődött mindazon országokban, ahol ruszinok élnek, és több kísérlet történt arra, különösen Szlovákiában és Lengyelországban, hogy mértékadó ruszin irodalmi nyelvet hozzanak létre az iskolák és a kiadványok számára. 1991-ben kiáltották ki Ukrajna függetlenségét és létrejöttek a volt Szovjetunió önálló utódállamai. A régen elfeledett teóriák újra felszínre kerültek, folytatódtak, illetve megújultak a ruszin nyelvvel kapcsolatos kutatások. Ezen kívül újból elkezdték működésüket a különböző társadalmi-politikai szervezetek, mint például Ungváron a Kárpáti Ruszinok Társasága, Munkácson az Alekszander Duchnovics Társulat. A Kárpáti Ruszinok Társasága 1990 február 17-én tartotta meg alakuló ülését Ungváron. A Társaság célul tűzte ki a kárpáti régióban élő ruszinok konszolidációját, a ruszinok történelmének, kultúrájának feltárását és megújítását, történelmi, építészeti, régészeti emlékek megőrzését, valamint ruszinisztikai központ létesítését az Ungvári Állami Egyetem mellett. A Kárpáti Ruszinok Társasága politikai követeléseket is megfogalmazott, amelyek Kárpátalja autonóm köztársasági státuszának visszaállításához s a ruszin nemzeti jogok biztosításához kapcsolódnak. Igen rövid idő alatt jelentek meg – ruszinul vagy ukránul – különböző folyóiratok, újságok. Ilyen volt például a *Подкарпатська Русь*, melyet a Kárpáti Ruszinok Társasága jelentetett meg. Ugyancsak ebben az időben látott napvilágot az *Отчий храм* (‘Atyai templom’) és a *Карпато-Русский вестник* Ungváron, a *Християнська Родина* csak részben jelent meg ruszinul. 1997-től jelenik meg Ungváron a *Русинська бесида*. Folytatódik más periodikák megjelentetése, és természetesen a ruszin irodalmi nyelv normatív grammatikáinak kidolgozása. Az első 1992-ben jelent meg, melynek szerzői az Alekszander Duchnovics Társaság tagjai, Ivan Kercsa és

Vaszil Borzsavin. A Társaság 1995-ben publikálta a második nyelvtankönyvet, melynek címe: *Материнськый язык. Писемниця про пудкарпатськых Русинув*. Két évvel később ismét kiadták, de már Igor Kercsa és Sztepan Popovics szerzőségében. Az utóbbi években, különösen a lexikográfia területén szaporodtak meg a ruszin nyelvvel kapcsolatos vizsgálatok, melyek eredményeként néhány nagyon fontos és érdekes szótár látott napvilágot. Ilyen pl. Sztepan Popovicsnak az 1999-ben megjelent Ruszin-magyar-orosz-ukrán négynyelvű szótára, Dmitrij Popnak a ruszin nyelv szinonimáinak szótára (2001), és Pop Almássy Mihállyal együtt társszerzőségben jelentette meg ruszin-ukrán-orosz szótárát (2001) Ungváron, mely kb. 7000 szócikket tartalmaz. A legújabb ruszin nyelvű munkákhoz tartozik még Kercsa Igornak a *Русинско-русский словарь I–II./Словник русинсько-руськый I–II.* (2007) c. szótára, mely több mint 58 000 szócikket mutat be. A *Русин* és a *Народны новинкы* gondozásában megjelent *Русиньска лексіка* (2007) többnyire a kelet-szlovákiai ruszin irodalmi nyelv szókincsét öleli fel (ld. II. fejezet).

Ma szinte minden európai országban, ahol ruszinok élnek, megjelennek ruszin nyelvű újságok, folyóiratok és könyvek. Ruszin drámaírók műveit játssza az Alekszander Duchnovics Színház hivatásos társulata Eperjesen, a Gyágyá Színház a jugoszláviai Újvidéken és Ruszki Keresztúron, valamint a Lemkó Szövetség amatőr színháza a lengyelországi Legnicában (Magocsi 1996).

A legismertebb mai ruszin nyelvű írók: Ukrajnában Volodimir Fedinisinec, Dmitro Keselja, Ivan Petrovcij és Vaszil Petrovaj; Szlovákiában Anna Halgasova, Mikolaj Kszenjak, Marija Malcovszka és Stefan Szuhij; Lengyelországban Olena Ducfajfer, Volodimir Graban, Sztefanija Trohanovska és Petro Trohanovszkij; Jugoszláviában Natalija Dudás, Irina Hardi-Kovačevic és Gyura Papaharhaji; Magyarországon Hattinger-Klebasko Gábor.

Számos tudományos kutató tanulmányozza a ruszinok történetét, nyelvét, irodalmát, néprajzát és zenéjét. Sokan állnak kapcsolatban olyan tudományos intézetekkel, mint a Kárpáti Tanulmányok Intézete az Ungvári Egyetemen (Ukrajna), a Ruszin Nyelv és Kultúra Intézete (Szlovákia), a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke (Magyarország), az Újvidéki Egyetem Ruszin Nyelvi és Irodalmi Tanszéke (Jugoszlávia), és a Kárpáti Ruszin Kutatási Központ (Egyesült Államok). Több tudós él külföldön is, akiknek ruszin témák a szakterületük, köztük Alekszander Dulicsenko (Észtország), Sven Gustavsson (Svédország) és Paul Robert Magocsi (Kanada).

VII. 1. Csopey László (1856–1934)

Csopey László szótár- és tankönyvíró, fordító a kárpátaljai Ramocsaházán született 1856-ban. Szülőfalujában végzett elemi iskolai tanulmányok után Munkácson és Sárospatakon járt gimnáziumba. A középiskola elvégzése után a budapesti egyetem matematika-fizika szakos hallgatója lett. 1883-ban szerzett tanári oklevelet. 1879-ben alkalmazást nyert a magyar miniszterelnöki hivatal fordító osztályán rutén-orosz fordítóként, ahol főállásban 1883 szeptemberéig dolgozott. Életének e viszonylag rövid szakaszában intenzíven foglalkozott a ruszin nyelvvel és tankönyvírással. Ezt követően már csak korábbi tankönyvei, tankönyvfordításai újra kiadásával és nagyon ritkán könyvismertetéssel kapcsolódott a ruszin ügyekhez. 1883-tól nyugdíjba vonulásáig, 1929-ig különböző budapesti gimnáziumokban tanított. 1934-ben Budapesten hunyt el.

6. ábra
Csopey László

Csopey László több lap, illetve folyóirat szerkesztője is volt, 1885-ben a *Magyar Ifjúság* lapját szerkesztette, 1896-tól 1905-ig a *Természettudományi Közlöny* társszerkesztője volt. Közel négy évig volt munkatársa a *Nemzet* c. lapnak, ahol főleg oroszországi állapotokat ismertető politikai és szépirodalmi cikkeket közölt. Kiemelkedő érdemei vannak az orosz irodalom magyar olvasókkal való megismertetésében. Orosz irodalommal kapcsolatos cikkei javarészt fővárosi lapokban, így pl. a *Pesti Naplóban* és a *Budapesti Szemlében* jelentek meg. Érdeklődésének középpontjában a természettudományok álltak. A Magyar Királyi Természettudományi Társulat másodtitkáraként több természettudományi tárgyú cikket írt, számos természettudományi művet fordított németből magyarra (Hollós 2004).

Csopey nyelvészeti munkásságának kiemelkedő művei a *Rutén-magyar szótár* és a *Magyar szók a rutén nyelvben* c. dolgozat. A *Rutén-magyar szótár* pályázati munkaként

született. A szótár előszava szerint Csopey eredetileg hármas célt tűzött maga elé: 1. a rutén szavakból lehetőleg teljes gyűjteményt adni; 2. az egyházi szlávból felvenni a leggyakrabban használt kifejezéseket; 3. s végül több orosz szót is felvenni. Tekintettel azonban Mitrák orosz-magyar szótárának Ungváron megkezdett kiadására, Csopey csak kevés orosz szót vett fel szótárába, s az előszóban megfogalmazott hármas célból csak az első kettő kidolgozására koncentrált. A magyarországi ruszin népnyelv szókincsének összegyűjtéséhez Holovackyj, Miklosich, Lutskay és mások művein kívül felhasználta a Vallás- és Közoktatási Minisztérium által a ruszin népiskolák számára kiadott tankönyveket és a munkácsi egyházmegye által kiadott katekizmust. Az egyházi szláv nyelv szavait a leggyakrabban használt szertartási könyvekből, evangéliumokból, az Apostolok Cselekedeteiből és a zsoltáros könyvekből gyűjtötte össze. A szóbeli források a szerzőnek a ruszinok között való, különböző időben és vidékeken átélt élményeiből kerültek ki.

Csopey szótárában a kárpátaljai ruszin nyelvjárásoknak kora tudományos színvonalán álló felosztását adta. Utal arra is, hogy egyes fogalmakra négy-öt megnevezés is él a ruszinok körében. Csopey helyesen konstatálta, hogy Magyarországon tulajdonképpeni ruszin nyelven, azaz népnyelven nem írnak, mivel az értelmiségiek egy olyan műnyelvet használnak, melyet az orosszal azonosítanak. Magyarországon ő kezdett el először ruszinul írni, amikor 1881-től a ruszin nép által is érthető könyveket írt és szerkesztett. Csopey szótára a ruszin nyelvjárások tanulmányozásának értékes, becses forrása.

1881–84 között Csopey több tankönyvet írt kárpátaljai ruszin nyelven, illetve fordított, átdolgozott ruszin népnyelvre. E tankönyvek nyelvi alapját Csopey beregi anyanyelvjárása képezi, azonban tekintetbe vette a korábbi ruszin irodalmi nyelvi hagyományokat is, melyek nyugat-ruszin nyelvjárásokon alapultak. Ezzel magyarázhatóak a Csopey tankönyveiben található lemkizmusok, szlovakizmusok és polonizmusok is. A korabeli galíciai ukrán írásbeliség több helyesírási elemét átvette, de nem alkalmazta következetesen a fonetikus írásmódot. A fonetikus elv alkalmazásában Sztripszky Hiador fellépéséig talán ő ment a legmesszebb.

Csopey általában magyar, ritkábban szlovák nyelvből fordította a ruszin népiskolai tankönyveket. Mivel a nyelvjárási ruszin szókinccsel nem minden esetben tudta visszaadni a fordított könyvek tartalmát, egyfajta nyelvújítást vitt véghez. Az általa alkotott ruszin szavak között sok a tükörszó, tankönyvei szókincsének a műszaki élethez kapcsolódó tárgyköri-tematikai csoportjában pedig sok az idegen szó.

A korabeli, jobbára az egyházi értelmiség köréből kikerülő moszkvofil ruszin intelligencia élesen támadta Csopey azon törekvését, hogy a kárpátaljai ruszinok számára egy népnyelven alapuló irodalmi nyelvet teremtsen. A századfordulón, a fonetikus helyesíráshoz közelítő, népnyelvet érvényesítő Csopeynek a Csehszlovákiához tartozó Kárpátalján voltak követői. Részben hozzájuk tartozott Volosin Ágoston is, aki pozitívan ítélte meg Csopey szótárát. Pavlovics Alekszander ruszin költő, aki számos költeményét népnyelven írta, a

moszkvofilok szemszögéből igazságtalan, sértő kritikát fogalmazott meg Csopeyről és tevékenységéről. Orosz nyelvű, kéziratban terjesztett versében, Pavlovics Csopeynek nemcsak helyesírását, népnyelvi orientálódását, hanem a hungarizmusok használatát is bírálja. Pavlovics Alekszander verse jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Csopey felhagyott a ruszinok nyelvére vonatkozó intenzív kutatásokkal.

A russzofilok elítélték Csopey szótár- és tankönyvírói munkásságát, az ukránofilok üdvözölték, hogy Csopey kiadványai a nép nyelvén alapulnak. Több lexikográfia-történeti munka azt emeli ki, hogy Csopey szótára viszonylag jól illusztrálja a kárpátaljai, s ezeken belül főleg a közép-beregi nyelvjárásokat, és ezért értékes forrása az ukrán történeti lexikográfiának.

VII. 2. Bacsinszky András (1732–1809) a ruszin felvilágosodás képviselője

Bacsinszky András püspök a XVIII. századi ruszin történelem és művelődéstörténet jelentős alakja. Nevéhez fűződik a ruszin nemzeti újjászületési mozgalom kezdete, a XIX. századi ruszin nemzetiségi mozgalom egyik előfutárának tekinthető. Bacsinszky András munkálkodása alatt egészen a XX. század közepéig ható reformok születtek az egyházi élet minden területén.

Bacsinszky András, a felvilágosodás korának legjelentősebb ruszin személyisége 1732 november 14-én született az Ung megyei Benetine községben galíciai nemesi családban. A gimnáziumi tanulmányok megkezdéséhez szükséges elemi ismereteket a szülői házban kapta meg. Az ungvári jezsuita gimnázium elvégzését követően 1752–1758 között Nagyszombatban folytatott teológiai stúdiumokat, ahol teológiai doktori fokozatot is szerzett. Felszentelése után hosszabb ideig Hajdúdorogon szolgált, ahonnan már kanonokként került Bécsbe, mint az egyház ügyeinek képviselője. 1763-ban hajdúdorogi parochus, rövidesen Szabolcs megye és a Hajdú Kerület főesperese lett. Ehhez a területhez kapcsolódó tevékenységét, a püspöki székbe kerülését követően is a nyelvi szinkretizmus jellemezte. Az egyházi előírásoknak megfelelően az anyakönyvet Bacsinszky András egyházi szláv nyelven vezette, hívei számára magyar nyelvű feljegyzéseket, szerződéseket készített, az egyházi főhatóságokkal latin és ruszin nyelven, a vármegye embereivel hivatalos latin nyelven, főespereskénti pedig a szabolcsi főesperesség egyházközségeivel magyarul levelezett. A dorogi esperesség levéltárában jelentős számú ízes magyar nyelvű levél őrződött meg tőle.

1768-ban, mikor folytatódott a munkácsi egyházmegye latin püspökségek mintájára történő megszervezése, az első négytagú káptalan tagja lett. 1769-ben őt választották a Mária Teréziához vezetett küldöttség élére, mely a munkácsi püspökség kanonizálását volt hivatva képviselni. 1772-ben sikeres működésének köszönhetően választották munkácsi püspökké. 1780-tól 1809-ben bekövetkezett haláláig a püspökség új székhelyén, Ungváron élt és

dolgozott. Püspökként széleskörű és aktív kulturális, szervező tevékenységet fejtett ki. Tevékenysége szinkronban volt a felvilágosult abszolutista Habsburg-monarchák görög katolikusokkal kapcsolatos politikájával, amit a ruszin klérus számára maximálisan kamatoztatott. A kormányzatnak az anyagi jólét, a műveltség, valamint az iskoláztatás színvonalának emelésére irányuló felvilágosult abszolutista törekvései találkoztak Bacsinszky magas fokú felelősségtudattal végzett, messze tekintő, a konkrét politikai erőviszonyoknak megfelelő, aprónak tűnő problémákra is figyelő munkálkodásával.

7. ábra
Bacsinszky András

Bacsinszky megszervezte a héttagú káptalant, amelynek tagjai számára megfelelő anyagi fedezet birtokában lehetővé vált, hogy tudományos munkával és szépirodalommal is foglalkozzanak. Átszervezte a papnevelést, mely 1777-től Ungváron folyt. A püspöki papnevelde tanítási nyelve Bacsinszky haláláig a ruszinok irodalmi nyelve volt, a latin csak ideiglenes nyelvként funkcionált. Egységesítette és továbbfejlesztette az elődeitől örökölt és a jezsuitáktól Ungváron maradt könyvtárat. Levéltárat létesített, ahová körlevélben bekérette a parochiális irattárak értékesebb régebbi darabjait is.

A nép anyagi és szellemi jólétével is foglalkozott. Kamarai, vármegyei szervekkel együttműködve a papság anyagi helyzetét jelentősen javító parochiarendezést hajtott végre. Bacsinszky püspöksége idején történt meg a görög katolikus klérus teljes anyagi, jogi, és tekintélybeli emancipálódása.

Bacsinszky mintegy tucatnyi tankönyv kiadására nyújtott be igényt. A jó erkölcsök, a keresztényi tanítások, szertartástani ismeretek elsajátításához szükséges tankönyvek megjelentetésén kívül szükségesnek tartotta számtankönyv és a jó állampolgár polgári kötelességeit részletező tankönyv kiadását is.

1793-ban Ungváron egyházmegyei tanítóképzőt létesített, melyben az oktatás a korabeli ruszin irodalmi nyelven folyt. 1789-ben főrendi házi tag lett és országgyűléseken vett részt. Tiszteletére nagyszámú latin, ruszin, magyar és román nyelvű dicsőítő verset, költeményt írtak. Bacsinszky idején számos tiszántúli görög katolikus közösségben magyar nyelven olvasták a szentírási olvasmányokat, s magyarul folyt a prédikáció is. Bacsinszky püspökségének idején keletkeztek az első, kéziratban máig fennmaradt teljes magyar nyelvű liturgia-fordítások is. Egyházi téren igen jelentőset a szentírás és a káté kiadatásával cselekedett. Kricsfalussi György ungvári magyar tanár Aranyszájú Szent János miséjét fordította le magyarra, és 1795-ben András napi ajándékként nyújtotta át Bacsinszkynak (Udvari 1994c; 2002b).

A rendszeres tavaszi és őszi esperesi kerületi gyűlésekhez kapcsolódóan Bacsinszky minden ősszel és tavasszal küldött körleveleket. Ezekben a körlevelekben a XIX–XX. századi ruszin nemzeti ideológia szinte minden lényeges eleme megjelent. Mivel a ruszin kulturális törekvéseket születésüktől fogva végigkísérte a nyelv problémája, fontos kitérni arra is, hogy Bacsinszky körleveleinek nyelvi hatása óriási volt. A körlevelek nyelvezetét irodalmi nyelvi normák hordozójának tekintették. Az 1795 utáni körlevelekből érződik a nemzetiségi mozgalmak visszhangja, a nemzeti-nemzetiségi ideológiák egyik legfontosabb összetevője: a nép felé fordulás, az intelligencia és a nép egységének gondolata. A körlevelekből kitűnik, hogy Bacsinszky az egyházon belül érvényre akarta juttatni a felvilágosodás ésszerűsítő tendenciáit, s ezt összekapcsolta az anyanyelvűség elvével.

Népmegtartó, nyelvmegőrző, nemzet-népébresztő programja megvalósulásának fő zálogát a ruszin társadalom egyetlen potenciális politikai erejében, a papságban, népe felemelkedésének, identitástudata megőrzésének, a vallási, kulturális és nyelvi asszimilálódástól való megmenekülésének fő zálogát az anyanyelvi katekizálásban, iskoláztatásban, a valláserkölcsi nevelés erősítésében és elmélyítésében látta. Továbbá abban, hogy a ruszin népnek, melyet azonosított a munkácsi püspökség híveivel, ruszin anyanyelven iskolázott papjai legyenek, s a nép anyanyelvén jusson hozzá az iskolában szerzett ismeretekhez. Körleveleiben egyértelműen hangot adott annak a nézetének is, hogy nem a nép van a papságért, hanem éppen fordítva, a papság van a népért. Világosan látta azt is, hogy a nagyvonalú uralkodói politika nélkül nem történhetett volna meg a ruszin klérus jogi és gazdasági emancipációja. A körleveleiben nemcsak elvárások, hanem szankciók is megfogalmazódnak. A körlevelek szerint a parochusok elsőrendű feladatai közé tartozik a mindkét nembeli gyerekek keresztényi tudományokra történő oktatása. Bacsinszky a kisiskolák legfontosabb feladatának a keresztényi tudományok megtanulását tartotta. Körleveleiben a katekizálást mindkét

nembeli gyermekek számára 6 éves kortól 14 éves korig rendelte el. Az óriási könyvhiány miatt a tanításnak ezt a formáját legtöbb helyen könyv nélkül végezték. A katekizmus hiányán Kutka János 1801-ben Budán megjelent munkája enyhített.

Bacsinszky azonosította egyházának liturgiai nyelvét az élő ruszin nyelvvel, vagy legalábbis egy nyelv két változatának tekintette őket. A körlevelekből arra is fény derül, hogy a görög katolikus vallást azonosította a ruszinok vallásával. Bacsinszky népfelfogásában – hasonlóan kortársaihoz – a ruszin etnikai népfelfogás, valamint az összes keleti szlávokhoz fűződő közösségtudat egybekapcsolódott a soknemzetiségű Magyarország iránti patriotizmussal. A felvilágosodás eszméi bonyolult áttételeken keresztül a ruszin felső klérus körébe is eljutottak. A XVIII. század kilencvenes éveitől Bacsinszky András püspök a felvilágosult színezetű gondolatokat a ruszin nép-nemzeti identitás, az anyanyelv megőrzése és továbbfejlesztése szolgálatába igyekezett állítani. A széles érdeklődési körű Bacsinszkyt 1804-ben tagjául választotta a jénai minerológiai társaság. 1809 november 7-én hunyt el.

VII. 3. Hodinka Antal (1864–1946)

A század legkiválóbb ruszin tudósának, Hodinka Antalnak munkássága valóban példa és példázat. A magyarországi művelődéstörténet kiemelkedő alakjának kutatásai túlnyomórészt a munkácsi egyházmegye történetére irányultak, de a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében is jelentős szerepet játszott. Hodinka a keleti országrészek szellemiségének hű megtestesítője, a magyar történelem kiváló szakértője volt. Pályája sok tekintetben emlékeztet a magyar görög katolikus egyház másik kiválóságának, Vasvári Pálnak az életútjára.

Hodinka Antal görög katolikus papcsaládban született a Zemplén vármegyei Ladomér községben (ma Ladomirov) 1864 február 7-én. Máramarosszigeten és Ungváron járt gimnáziumba. Eleinte a családi hagyomány, illetve a környezet hatására egyházi pályára készült. Érettségi után a Munkácsi Egyházmegye papnövendéke lett. Elöljárói korán felismerték tehetségét, s 1882-ben a budapesti Központi Teológiai Akadémiára küldték tanulni. Itt ébredt fel benne a történettudomány iránti érdeklődés, s így a teológia mellett az egyetem bölcsészkarán történelmi és szláv filológiai előadásokat is hallgatott.

Teológiai tanulmányainak befejezése után közel egy esztendőt Máramarosban, szülei otthonában töltött, mely időt a görög katolikus egyház liturgiája és szláv történelmi munkák tanulmányozására fordított. 1888-ban a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában helyezkedik el, ahol működését szláv nyelvű kéziratok rendezésével kezdi. Hodinka a ruszin és a magyar nyelv mellett magas fokon ismerte az egyházi szláv nyelvet, továbbá az oroszt és a szerbet, emellett kitűnően tudott latinul és németül. Hivatali felettesei állami ösztöndíjon 1889-ben a bécsi Osztrák Történeti Intézetbe küldték, ahol diplomatikával, paleográfiával és szláv filológiával foglalkozott. Itt kora talán legnagyobb szlavistájának, Vatroslav Jagićnak volt a tanítványa. Hodinka délszlávok iránti fokozottabb érdeklődését Jagić ösztönzésének is

köszönhette. Bécsből hazatérve 1891-ben doktorátust szerzett *A szerb történelem forrásai és első kora* c. értekezésével. Bécsben megismerkedett Thallóczy Lajossal, az osztrák-magyar közös pénzügyminisztériumi levéltár igazgatójával, a kiváló magyar szlavista történettudóssal, aki akkor a középkori magyar-balkáni történelmi kapcsolatokat kutatta. Thallóczy nagyszabású kutatásaiba bevonta Hodinkát is, s 1891-ben levéltárába neveztette ki. Itt csak egy esztendőt töltött, mert 1892-ben a bécsi Császári és Királyi Hitbizományi Könyvtár könyvtárnoka lett, egészen 1906-ig (Udvari 1991).

8. ábra
Hodinka Antal

A Császári és Királyi Hitbizományi Könyvtár őreként több délszláv vonatkozású dolgozatot írt és nagyszámú szerb, horvát témájú könyvet ismertetett. Thallóczyval és Jagić-csal közösen tárta fel és publikálta a magyar honfoglalás szláv kútfőit. Thallóczyval szorosan együttműködve, annak irányításával állította össze a törökellenes harcok szláv vonatkozásai szempontjából ma is alapvető fontosságú *Horvát véghelyek levéltára* c. forrásgyűjteményt, amelyhez ő írt előszót, de ennek sajnos csak az I. kötete jelent meg nyomtatásban, a II. és III. kötet kéziratban maradt.

Hodinka széleskörű érdeklődésére vall, hogy egyéves római ösztöndíjas tartózkodását nemcsak az ottani szláv, illetve görög katolikus vonatkozások összegyűjtésére használta fel, hanem a témára vonatkozó irodalom és saját tanulmányai alapján 1917-ben kiadta *A római levéltárak és könyvtárak ismertetése* c. munkáját. 1905-ben a budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi karán *A magyar és szláv érintkezések története 1526-ig* c. tárgykörből egyetemi magántanári képesítést szerzett. 1906-ban a Pozsonyi Akadémián a magyar művelődéstörténet, 1916-ban a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen a magyar történelem professzora lett, 1918-tól a Pécsi Egyetem bölcsészettudományi karán a magyar történelem

tanszéket, 1923-tól az egyetemes történeti tanszéket vezette. Pécsett kétszer (1918–19, 1926–27) volt a bölcsészettudományi kar dékánja, 1932-ben pedig egy évre az egyetem rektorává választották. 1935-ben ment nyugdíjba, és 1946 július 15-én hunyt el Budapesten. Színvonalas tudományos munkásságának elismeréséül az MTA 1910-ben levelező, 1933-ban pedig rendes tagjává választotta.

Pécsi munkálkodásának idején megszűntek lehetőségei a rendszeres levéltári kutatásokra, az egyetemes történeti tanszékre való áthelyezése is sok munkával járó feladatot rótt rá. Közleményeivel mindkét egyetemi város, Pécs illetve Pozsony történetének megírásához is hozzájárult. Pozsonyi vonatkozású cikkei a Nyugat-Magyarországi Híradóban láttak napvilágot, ruszin és görög katolikus témájú közleményeket a *Görögkatolikus Szemlében* jelentetett meg. Pozsonyi működése alatt jelent meg az orosz évkönyvek magyar vonatkozásait bemutató kétnyelvű műve.

A szülőföld, a teológiai tanulmányok és Bécs voltak azok a tényezők, amelyek Hodinka Antal történetírói egyéniségére hatottak és munkásságát meghatározták. Kárpátalja, a ruszinok, s a görög katolikus egyház történetét folyamatosan kutatta. E témát vizsgálva minden számba vehető archívumot felkeresett: a Magyar Országos Levéltárat, az erdélyi, marosvásárhelyi Teleki Levéltárat, a vármegyei archívumokat, a Munkácsi Egyházmegye, az esztergomi és egri érsekség, valamint Bécs, Róma és Pozsony roppant gazdagságú levéltárait, továbbá eljutott a munkácsi és máriapócsi bazilita rendházak archívumaiba is.

Hodinka ruszin tematikával 1896-ban jelentkezik először nyomtatásban, ezt követően pedig 1900-ban. *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben* c. sorozatban megjelent ruszin néprajzi témájú dolgozatához terepmunka során gyűjtött adatokat, s ruszin és magyar nyelven jegyezte fel az épületek, berendezési tárgyak, használati eszközök neveit, és saját kezűleg készített szabadtéri rajzvázlatokat.

1909-ben jelent meg *A munkácsi görög-katholikus püspökség története* c. munkája, amely nemcsak egyháztörténeti mű, de a régió történetének mindmáig legfontosabb forrása. Ebben a monográfiában az egyháztörténeten kívül kitér a település-, társadalom- és művelődéstörténeti vonatkozásokra is, ezen kívül részletes elemzését adja a ruszin historiográfiának. Az egyházmegye magas színvonalon megírt történetéhez négy kötet forráskiadást tervezett, melynek csak az első kötete jelent meg nyomtatásban. A munkácsi egyházmegye történetéhez kapcsolódva az egyes parochiák történetéhez is nagyszámú forrást gyűjtött össze, a tokaji görög katolikus parochia történetét össze is foglalta. Hodinka Antal bazilita okmánytár kiadását is tervezte, mely Lengyelországban jelent volna meg, de a nyomtatásra előkészített anyag a második világháború során elkallódott. Cikket írt a máriapócsi kegykép történetéről is.

Az egyháztörténeti források feldolgozása után hozzálátott a településtörténeti, valamint a gazdaság- és társadalomtörténeti források feltárásához is. Forrásgyűjteménye nagyobbrészt kéziratban maradt, az összegyűjtött anyagnak csak kisebb részét dolgozta fel.

Hodinka eredetileg meg akarta írni a ruszinok teljes történetét. A ruszinokról 1923-ban kiadott kismonográfiájában bemutatja a máramarosi parasztgazdaságok helyzetét, azt a viszonylagos jómódot, mely egy naturális gazdaságban földesúr és jobbágy között fennmaradt évszázadokon keresztül. Ez a földesúr-jobbágy viszony a régió természeti sajátosságainak alapvető törvényeire épült. A szűk patakvölgyekben megtelepült falvak eltartóképessége csak a havasok és az erdőségek használata mellett felelhetett meg az egyre szaporodó lakosság életigényeinek és a földesúr elvárásainak.

Gazdaság- és társadalomtörténeti érdeklődését és szemléletét jól tükrözik az ungvári domíniumról, valamint a kárpátaljai ruszinok XV–XVII. századi gazdaságáról írott munkái. Ez utóbbi több nyelven, így ruszinul (máramarosi u-zó nyelvváltozatban) és franciául is napvilágot látott. Ezután Hodinkának már csak egyetlen jelentősebb ruszin vonatkozású értekezése jelent meg, mely a Rákóczi-szabadságharcban részt vett munkács-szentmiklósi uradalom ruszin jobbágyainak, a "gens fidelissima" fiainak állít örök emléket. II. Rákóczi Ferenc fejedelem halálának 200. évfordulóján, 1937-ben megjelent könyvében a szerző név, fegyvernem, szolgálat vagy csapattest és rang szerint felsorolja mindazokat, akik a fejedelem seregében 161 Bereg vármegyei faluból szolgáltak. Hodinka ezt a témát már korábban is kutatta. Közreműködött abban is, hogy a ruszinokra vonatkozó kutatások eredményei magyar nyelven is publikussá váljanak. Pécsi rektorsága idején személyes közbenjárására a Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda elvállalta Bonkáló Sándornak a ruszin irodalomról és művelődésről írott munkája megjelentetését.

A két világháború között Csehszlovákiában, Lengyelországban – ungvári és zsovkai ruszin kiadványokban – Hodinkának több dolgozata és forráskiadványa jelent meg ruszin nyelven. Ezek közül kiemelkedik a görög katolikus papság Bacsinszky András püspök (1732–1772–1809) előtti iskoláztatásáról írt cikke, és Olsavszky Manuel püspöknek (1700–1743–1767) a máriapócsi házfőnökökkel folytatott levelezésének kiadása. Ebben a kiadványban megmutatkoznak Hodinka paleográfiai, grafikai ismeretei, óriási nyelvtudása, egyház- és liturgiatörténeti tájékozottsága. Olsavszky levelei elsőrangú forrásai a kárpátaljai ruszin irodalmi nyelv történetének.

Hodinka a görög katolikus egyházzal való kapcsolatát mindvégig megtartotta. Önálló levéltári kutatások alapján hiteles képet nyújt a munkácsi püspökség történetéről. Ő állította össze 1900-ban XIII. Leo pápának, a magyar liturgikus nyelvet kérelmező emlékirat történeti részét. A máriapócsi monostor levéltárában megtalálható leveleiből kitűnik, hogy bensőséges, baráti kapcsolatokat tartott fenn a bazilita szerzetesekkel.

Amikor a kárpátaljai és ruszin kulturális érdekek és értékek tudományos szolgálatára 1941 január 26-án megalakult a Kárpátaljai Tudományos Társaság, annak tudományos szakosztályába Hodinka Antalt is meghívták. Az idős tudós a Társaság mindkét időszaki kiadványát támogatta cikkeivel. A ruszin-magyar kétnyelvű *Зоря-Hajnal* c. folyóirat első számához előszót írt. Több kisebb dolgozata a *Literaturna Negyiljaban* jelent meg. A

Kárpátaljai Tudományos Társaság által 1944-ben megjelentetett *Kárpátalja Általános Bibliográfiájában* megtalálhatjuk Hodinka fontosabb ruszin tárgyú műveinek adatait.

Gazdag kéziratos hagyatékát, melyet élete utolsó napjáig rendezett, Perényi József, magyar Kelet-Európa történész rendszerezte, s a család kívánságára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárában helyezte el, s tette kutathatóvá 1964–65-ben. Terjedelmes hagyatékában kéziratban maradt meg, viszonylag rendezett állapotban a magyarországi cirill betűs nyomtatás történetéről szóló munkája, melyet már nem tudott befejezni. Élete és munkássága azt bizonyítja, hogy lehetséges az együttélés szomszédos népek, nemzetek között, a nyelvi és kulturális különbségek áthidalhatók, Kelet-Európa szellemi egysége nem elérhetetlen álom.

VIII. 1. A kelet-szlovákiai (Eperjes környéki) ruszin irodalmi nyelv

A szláv népek-nemzetek közül a kárpátaljai és Eperjes környéki ruszinok használták legtovább kizárólagos irodalmi nyelvként az egyházi szlávot. A XIX. század első felében a szinte kivétel nélkül papokból álló értelmiség, amely ellátta a nemzetébresztő feladatokat is, nem is számolt vele, hogy népeik másféle nyelven is imádkozhatnának, tanulhatnának, hozhatnának létre irodalmi alkotásokat, mint egyházi szláv nyelven. Sőt, csupán ezt a "szláv-orosz" nyelvezetet tartották alkalmasnak arra, hogy feltartóztathassák a latinizációs és magyarizációs kísérleteket, amelyek mind erőteljesebben jelentkeztek.

9. ábra
Eperjes

Az említett irányzat képviselői köréből mindenekelőtt Fogarasi Iványt és Lutskay Mihályt kell megemlítenünk. Lutskay 1830-ban kiadott munkájában, a *Grammatika Slavo-Ruthena*-ban egyes helyi beszélt nyelvi párhuzamokat is szerepeltetett, mint elfogadható nyelvi alakokat. Később, a XIX. század második felében az irodalmi nyelv problematikája olyan igényként fogalmazódott meg, hogy valójában minden szláv nép számára az orosz nyelv "dukálna" irodalmi nyelvül az általa terjesztett kultúra mérete és minősége folytán. Az ezt valló irányzat képviselőit nevezték "moszkvabarátoknak". A csoportból egyesek azonban észrevették, hogy a "moszkvai kiejtésű" orosz nyelvet a helyi lakosok nehezen értik meg. Megoldásként azt ajánlották, hogy a helybeli kiejtésű orosz legyen a kárpátaljai és Eperjes környéki ruszinok irodalmi nyelve. A "moszkvabarátokkal" egy időben, velük párhuzamosan alakult ki az eperjesiek csoportja, amelynek vezéralakjai (A. Duchnovics, A. Pavlovics) azt vallották: mindenképpen a helyi nyelv kiművelése révén kell a ruszinok számára az irodalmi nyelvet megteremteni. A. Duchnovics (1803–1865) *Knižica* ('Ábécés könyv') c. művének többszöri kiadásaiból (1850, 1852, 1967) világosan kitűnik, hogy az eperjesiek miként képzelték el az általuk javasolt helyi nyelvet, illetve annak cirillika alapú helyesírását. (Ezt később a Kárpátoktól északkeletre élő ruszinok is átvették.)

Az eperjesiek irodalmi nyelvi elképzelése mindenesetre nem valósult meg tiszta formában, mivel Duchnovics és köre kettős "ideológiai" szorításban élt: egyfelől mint vallásos emberek érzelmileg erősen kötődtek az egyházi szlávhoz, másfelől mint népnevelők tudták, hogy az irodalmi nyelvet a kevésbé művelt köznépnek is értenie kell (Futala 2000).

Nyelvileg, etnográfiailag, a szlovákiai ruszin területek egy egészet képeztek a Kárpátokon túl élő lengyelországi lemkókkal. A szlovákiai ruszinok a kárpátaljai ruszinokkal alkottak egy történetileg kialakult és megszilárdult egységet. 1945-ig a kelet-szlovákiai ruszinoknak is Ungvár volt a kulturális központjuk, s irodalmi nyelvként az orosz nyelvet vagy annak ruszin változatát használták. Mint már korábban említettem, az 1945 utáni évek kulturális és irodalmi életét a nyelvi dualizmus jellemezte, amikor két irodalmi nyelv, az orosz és az ukrán is használatban volt. Egy 1953-as határozat alapján 1953–54-től az iskolákban, a sajtóban és a könyvkiadásban áttértek az ukrán irodalmi nyelvre. Az ukrán nyelvű művelődésre, iskoláztatásra való radikális áttérés, az ukrán népnév elfogadásának erőszakolása kedvezőtlenül befolyásolta a szlovákiai ruszinság nemzetiségi öntudatát, nemzeti életét. Az *ukrán* szó a szlovákiai ruszinok szervezeteinek nevében először csak 1945-ben jelent meg. A ruszin lakosság jelentős aránya szlovák nemzetiségűnek vallja magát. Iskolaügyük visszafejlődött, viszont könyvkiadásuk fejlett. A kelet-szlovákiai ruszin értelmiség egy része a ruszin népesség számának radikális csökkenését az ukrainizálásban látja. Az iskolák szlovákosítását részben a szülők kérték, aminek egyik oka az, hogy az ukrán nyelvet úgy tették kötelezővé, hogy ehhez a legelemibb feltételek is hiányoztak: a tankönyvek, az ukrán irodalmi nyelvet ismerő tanítók, s nem utolsósorban az ukrán öntudat. A ruszin falvak iskoláiban ezt követően tömegesen tértek át a szlovák nyelvre. Ukrán nyelvű tanítási intézmény egy sincs (Udvari 1995b).

A szlovákiai ruszinok a 90-es évek közepe táján standartizálták irodalmi nyelvüket, mely az oktatás minden szintjén érvényesül. 1990 november 17-én Mezőlaborcon (Medzilaborce) *Ruszinszka obroda* ('Ruszin Újjászületés') néven társadalmi egyesület alakult, melynek programja: alkotmányosan is biztosítani a ruszin népnév használatát; a csehszlovákiai ruszin-ukrán kiadványokban helyet biztosítani a népnyelvi anyagoknak; a Mezőlaborc környéki ruszin népnyelv alapján önálló ruszin irodalmi nyelvet létrehozni. Kezdetben a *Ruszinszka obroda* kiadványai vagy cirill betűs vagy latin betűs vagy pedig párhuzamosan cirill- és latin betűs írással láttak napvilágot. A latin betűs írás alkalmazását az tette szükségessé, hogy a szlovákiai ruszinok körében egyre kevesebben ismerték a cirill ábécét. Két évvel később megnyílt az eperjesi főiskolán a Ruszin Nyelv és Irodalom Tanszék.

A *Ruszinszka obroda* 1991 őszétől Eperjesen két periodikát jelentet meg: a *Народны Новинкы* c. kéthetente megjelenő újságot, és a *Русин* c. kéthavonta megjelenő keresztény-kulturális folyóiratot, melynek célkitűzései között a következőket olvashatjuk: hozzájárulni a ruszin nép történetének megismertetéséhez; a ruszin nemzetébresztők hagyományainak ápolása; a ruszin népi öntudat erősítése; a ruszin települések szlovákizálása elleni küzdelem;

hozzájárulni a ruszin nyelv kodifikálásához; átfogó információkat nyújtani a világ ruszinságáról. A *Народны Новинкы* 1994 folyamán párhuzamosan latin és cirill betűs fejléccel, azonos terjedelemben latin és cirill betűs írással jelent meg. Azonban figyelembe véve azt, hogy a szlovákiai ruszin irodalmi nyelv kodifikálása a cirill betűs írás bázisán folytatódott tovább, a lap 1995 januárjától teljes egészében cirill betűs írással jelenik meg. 1991-ben indult útjára a *Подкарпатська Русь* c. folyóirat Prágában. Mezőlaborcon ruszin nyelvre lefordították a görög katolikus vallás legfontosabb liturgikus könyveit. Szlovákiában eddig számos könyv jelent meg ruszin nyelven. Például 1994-ben Eperjesen a ruszin nyelv helyesírási szótára és a nyelvészeti terminusok ruszin-orosz-ukrán-szlovák-lengyel szótára. Ezek különösen hasznos és értékes források a ruszin irodalmi nyelv tekintetében.

A kelet-szlovákiai ruszinok nyelvében meghonosodott német lexikai elemek vizsgálata terén is jelentős eredmények születtek. A kelet-szlovákiai ruszin nyelv germanizmusait monografikusan Vaszil Szlimák dolgozta fel. Dr. Udvari István kezdte el Vaszil Petrovaj *Ruszinok* c. művével a szlovákiai ruszin kiadványok cédulázását és elemzését, akit régóta foglalkoztatott a magyar nyelvterülettel közvetlenül nem érintkező kelet-szlovákiai ruszin nyelvjárásokban fellelhető lexikai hungarizmusok száma.

A szlovákiai ruszin irodalmi nyelvű művek hűen visszaadják a magyarsággal immár egy évezred óta nyelvi kapcsolatban lévő ruszinság szókincsét, közöttük természetesen a germanizmusokat és hungarizmusokat. A szlovákiai ruszin nyelvjárások német eredetű szavainak túlnyomó többsége a közvetlen ruszin-német népi kapcsolatok, illetve a közvetlen ruszin-német nyelvi érintkezés révén gyökeresedett meg a befogadó nyelvjárásokban.

1995 januárjában Szlovákiában a ruszin nyelvet hivatalosan is kodifikálták, s az ott élő ruszin kisebbség hivatalos irodalmi nyelveként ismerték el. A szlovákiai ruszinok többsége ismeri és beszéli a keletszlovák nyelvjárást, a közép és ifjabb generáció pedig a szlovák irodalmi nyelvet.

VIII. 1. 2. A kelet-szlovákiai ruszin irodalmi nyelv grammatikai sajátosságai

A dolgozat ezen fejezetében a kelet-szlovákiai ruszin nyelv néhány fontos fonetikai és grammatikai sajátosságairól szólok.

A kelet-szlovákiai ruszinban 38 fonémát különböztetünk meg: 6 magánhangzót (і, е, у, о, а, ы) és 32 mássalhangzót. A mássalhangzókat különböző szempontok szerint csoportosíthatjuk:

Kemény és lágy párral rendelkeznek: т–т’, д–д’, н–н’, р–р’, л–л’, с–с’, з–з’.

Kemény mássalhangzók (labiálisok): п, б, в, ф, т.

Velárisok: к, ґ, г, х.

Frikatívák: ш, ж.

Mindig lágy mássalhangzók: ц’, дз’, ч’, д’.

Zöngés-zöngétlen párok: ф–в, п–б, т–д, т’–д’, с–з, с’–з’, т–ж, ц–дз, ц’–дз’, ч’–дж’, х–г, к–ґ.

Nincs zöngétlen párjuk (szonánsok): м, н, н’, л, л’, р, р’, й.

Kettős mássalhangzók: ау, оу, еу, иу, іу, ыу, уу. Például: жôутыj, мôркôу, цêр’кôу, прауда, криуда, биу, віуц’а, дрыу, обуу.

A kelet-szlovákiai ruszinban a szavak hangsúlya dinamikus, bármelyik szótag lehet hangsúlyos. Vannak azonban olyan nyelvjárások is, amelyekben a hangsúly stabil és mindig az utolsó előtti szótagon van.

A főneveknek 4 ragozási csoportját különböztetjük meg.

1. táblázat

Az I. főnévragozásba tartozó nőnemű főnevek ragozása

Eset	egyes szám		többes szám	
alanyeset	жена	неділя	лелія	жены
tárgyeset	-у	-ю	-ю	-ы
birt. eset	-ы	-і	-ї	–
részeshat. eset	-і	-і	-ї	-ам
eszközhat. eset	-ов	-ёв	-ёв	-ами
elöljárós eset	-і	-і/-и	-ї	-ах
megszólító alak	-о	-ё	-ё	-ы

2. táblázat

Az I. főnévragozásba tartozó *ґазда, судця* típusú élőt jelentő hímnemű főnevek ragozása

Eset	egyes szám		többes szám	
alanyeset	ґазда	судця	ґаздове	судцёве
tárgyeset	-у	-ю	-ів	-ів
birt. eset	-ы	-і	-ів	-ів
részeshat. eset	-ови	-ёви	-ам/-ім	-ям/-ім
eszközhat. eset	-ом	-ём	-ами	-ями
elöljárós eset	-ови	-ёви	-ах/-ох	-ях/-ёх
megszólító alak	-о/-а	-ё	-ове	-ёве

3. táblázat
A II. főnévragozásba tartozó hímnemű élőt jelentő főnevek ragozása

Szám	Eset					
egyes szám	alanyeset	сын	учітель	геній	дідо	кінь
	tárgyeset	-а	-я	-я	-а	коня
	birt. eset	-а	-я	-я	-а	коня
	részeshat. eset	-ови	-ёви	-ёви	-ови	-ёви
	eszközhat. eset	-ом	-ём	-ём	-ом	-ём
	elöljárós eset	-ови	-ёви	-ёви	-ови	-и/-ёви
	megszólító alak	-у	-ю	-ю	-у	-ю
többes szám	alanyeset	сынове	учітелі	генії	дідове	коні
	tárgyeset	-ів	-ів	-їїв	-ів	-ей/-і
	birt. eset	-ів	-ів	-їїв	-ів	-ей/-ів
	részeshat. eset	-ам/-ім	-ям/-ім	-ям	-ам	-ям/-ім
	eszközhat. eset	-ами/-ми	-ями	-ями	-ами	-ями/-ми
	elöljárós eset	-ах/-ох	-ях/-ёх	-ях/-ёх	-ах/-ох	-ях/-ёх
	megszólító alak	-ове	-і	-ї	-ове	коні

Többes szám alanyesetben többféle variáns létezik: a kemény tövű (mássalhangzóra végződő) főneveknél -ы: pl. *быкы, псы, домы, дубы, возы, пецы, столы*; a lágy tövű főneveknél -і: pl. *вороблі, коні, заці, гандлярі, учітел'і, танці, ключі, злодії*; az -ак-, -к- szuffixumos főneveknél -и: pl. *вояци, вовци, златници, словаци* (к > ц!); az -ан- szuffixumos főneveknél -е: pl. *белґічане, американе, пряшівчане, сабіновчане, циґане*; a rokoni viszonyokat kifejező főneveknél -ове: pl. *братове, сынове, дідове, зятёве, кумове, шовґрове, панове, членове, стрыкове*. Birtokos esetben mindkét tövű főnév -ів végződést kap, és csak a *коні, гості* típusúak rendelkeznek párhuzamos -ей végződéssel: pl. *дубів, белґічанів, братів, панів, попів, конів (коней)*; részeshatározós esetben párhuzamos -ім/-ам végződés van: pl. *ангелам / ангелім, хлопам / хлопім, братам / братім; зацям / зацім*.

Többes szám részeshatározós esetben a fiatalabb generáció, főként az élettelent jelentő főneveknél és az állatneveknél -ім helyett -ом végződést használ: pl. *дням / днём, псам / псом, букварям / букварём, знакам / знаком*.

Többes szám eszközhatározós esetben -ами mellett az egy szótagból álló főneveknél előfordul a -ми is: pl. *конями / кіньми; псами, домами, днями*.

4. táblázat
II. főnévragozású élettelent jelentő hímnemű főnevek ragozása

Szám	Eset					
egyes szám	alanyeset	образ	день	край	сноп**и**ско	жаль
	tárgyeset	образ	день	край	сноп**и**ско	жаль
	birt. eset	-а	дня	-ю/-я	-а	-ю
	részeshat. eset	-у	дню	-ю	-у	-ю
	eszközhat. eset	-ом	днём	-ём	-ом	-ём
	elöljárós eset	-і	дню/-і	-ю/-ї	-у	-ю/-і
	megszólító alak	-е	дню	-ю	-о	-ю
többes szám	alanyeset	образы	дні	краї	сноп**и**ска	
	tárgyeset	-ы	-і	-ї	-а	
	birt. eset	-ів	-ів	-їв	–	
	részeshat. eset	-ам/-ом	-ям/-ём	-ям/-ём	-ам	
	eszközhat. eset	-ами	-ями	-ями	-ами	
	elöljárós eset	-ах/-ох	-ях/-ёх	-ях/ёх	-ах	
	megszólító alak	-ы	-і	-ї	-а	

A II. főnévragozásba tartozó főnevek egyes szám birtokos esetben -а/-я, -у/-ю végződéseket kapnak; -а/-я-t a konkrét jelentéssel bíró főnevek: pl. *стола, воза, носа, ножа, пня, стрыка*; -у/-ю végződést az anyagneveket ill. az absztrakt fogalmakat jelölők: pl. *цукрю, чаю, маку (*de *сыра!); крику, гніву, жалю, розуму*…

5. táblázat
A II. főnévragozásba tartozó semlegesnemű főnevek ragozása

Szám	Eset				
egyes szám	alanyeset	крыло	небо	лице	поле
	tárgyeset	-о	-о	-е	-е
	birt. eset	-а	-а	-я	-я
	részeshat. eset	-у	-у	-ю	-ю
	eszközhat. eset	-ом	-ом	-ём	-ём
	elöljárós eset	-і	-і	-ю/-і	-ю/-і
	megszólító alak	-о	-о	-е	-е
többes szám	alanyeset	крыла	небеса	лиця	поля
	tárgyeset	-а	-а	-я	-я
	birt. eset	–	–	лиць	поль/полей
	részeshat. eset	-ам	-ам	-ям	-ям/-ём
	eszközhat. eset	-ами	-ами	-ями	-ями
	elöljárós eset	-ах	-ах	-ях	-ях/-ёх
	megszólító alak	-а	-а	-я	-я

6. táblázat
A III. főnévragozásba tartozó nőnemű főnevek ragozása

Szám	Eset					
egyes szám	alanyeset	тінь	ніч	мыш	мати	церьков
	tárgyeset	тінь	ніч	мыш	матірь	церьков
	birt. eset	-и	ночі	-ы	-ери	церькви
	részeshat. eset	-и	-і	-і	-ери	церькви
	eszközhat. eset	-ёв	-ов	-ов	-ірёв	церьквов/ церьковлёв
	elöljárós eset	-и	-і	-і	-ери	церькви
	megszólító alak	-е	ніч	мыш	мати	церьков
többes szám	alanyeset	тіни	ночі	мышы	матери	церькви
	tárgyeset	-и	-і	-ы	-и	церькви
	birt. eset	-ей	-ей	-ей	-ей	церьквей
	részeshat. eset	-ям	-ам	-ам	-ям	церьквам
	eszközhat. eset	-ями	-ами	-ами	-ями	церьквами
	elöljárós eset	-ях	-ах	-ах	-ях	церьквах
	megszólító alak	-и	-і	-ы	-и	церькви

Ehhez a csoporthoz tartoznak a régi ū- (vagy v-) tövű főnevek is: pl. *кров – кырви, морков – моркви*. Ezeknél a főneveknél egyes szám eszközhatározós esetben entetikus -л- jelenik meg: pl. *кровлёв, морковлёв, церьковлёв*.

7. táblázat
A IV. főnévragozásba tartozó semlegesnemű főnevek ragozása:

Eset	egyes szám		többes szám	
alanyeset	дівча	гуся	дівчата	гусята
tárgyeset	-а	-я	-а	-а
birt. eset	-ати	-яти	–	–
részeshat. eset	-ати/-ю	-яти/-ю	-ам	-ам
eszközhat. eset	-атём	-ятём	-ами/-ми	-ами/-ми
elöljárós eset	-ати/-ю	-яти/-ю	-ах	-ах
megszólító alak	-а/-е	-я	-ата	-ята

A IV. főnévragozású főneveknél egyes szám birtokos esetben a szótő kibővül egy -ат, -т- szuffixummal, mely után -и áll. Többes szám eszközhatározós esetben a teljes alakú -ами mellett megvan a rövid alak -ми is (Ябур – Панько 1994).

8. táblázat
Többes számú főnevek ragozása:

Eset	többes szám		
alanyeset	помыї	отрубы	ножычкы
tárgyeset	-ї	-ы	-ы
birt. eset	помый	–/-ів	ножычок
részeshat. eset	-ям	-ам	-ам
eszközhat. eset	-ями	-ами	-ами
elöljárós eset	ях	-ах	-ах

A ruszin mellékneveknek van kemény (-ый, -а, -е) és lágy (-ій, -я, -є) csoportja. Ragozásuk a következőképpen alakul:

9. táblázat
Kemény tövű melléknevek ragozása

Eset	egyes szám		többes szám
	hím- és semlegesnem	nőnem	mindhárom nemben
alanyeset	новый, нове	нова	новы
tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	-у	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.
birt. eset	-ого	-ой	-ых
részeshat. eset	-ому	-ій	-ым
eszközhat. eset	-ым	-ов	-ыми/-ыма
elöljárós eset	-ім	-ій	-ых

10. táblázat
Lágy tövű melléknevek ragozása

Eset	egyes szám		többes szám
	hím- és semlegesnem	nőnem	mindhárom nemben
alanyeset	синій, синє	синя	сині
tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	-ю	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.
birt. eset	-ёго	-ёй	-іх
részeshat. eset	-ёму	-ій	-ім
eszközhat. eset	-ім	-ёв	-іми/-іма
elöljárós eset	-ім	-ій	-іх

Eszközhatározós esetben a keménytövű melléknevek gyakrabban kapnak -ыма, mint -ыми végződést; a lágytövű melléknevek -іма/-іми: pl. *чорныма, высокыма, жовтыма; вчерашніми, сініми, бараначіми*.

A birtokos mellékneveket -ин (-а, -е) vagy -ів (-ова, -ове) szuffixumokkal képezzük: pl. *сестрин – сестрина – сестрине; Іванів – Іванова – Іванове* (11. táblázat).

A minőségjelölő melléknevek közép- és felsőfokban fokozhatók. A középfokot -іш-, -ш- képzőkkel képezhetjük: pl. *новішый, молодшый, шыршый, простішый*. A középfok analitikusan is képezhető: pl. *веце теплый, веце мокрый, веце сухый*. A felsőfokot háromféleképpen lehet képezni: 1) a középfokú alakhoz a най- prefixumot hozzáadjuk: pl. *найвысшый, наймудрішый*; 2) a барз vagy a дуже és az alapfok kapcsolatával: pl. *барз великый, дуже глубокый, барз красный*; 3) a пре- előképző és az alapfok kapcsolatával: pl. *преміленый, продобреный/ предобрый, премудрый, преславный*.

11. táblázat
A birtokos melléknevek ragozása

Szám	Eset	hím- és semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	няньків, нянькове	нянькова
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	-у
	birt. eset	-ового	-ой
	részeshat. eset	-ому	-ій
	eszközhat. eset	-ым	-ов
	elöljárós eset	-ім	-ій
többes szám	alanyeset	няньковы	
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	
	birt. eset	-ых	
	részeshat. eset	-ым	
	eszközhat. eset	-ыми/-ыма	
	elöljárós eset	-ых	

A kelet-szlovákiai ruszinban a következő névmásokat különböztethetjük meg: személyes: *я, ты, він, она, оно, мы, вы, они*; visszaható névmás: *себе (ся)*; mutató: pl. *тот, тота, тото, тоты, тамтот, тамта, тамто, тамты, такый, сесь, тілько*; birtokos: pl. *мій, твій, свій, наш, ваш*; általános: pl. *сам, самый, всякый, каждый, жадный, іншакый, вшыток*; kérdő-vonatkozó: pl. *хто, што, якый, чій, котрый, кілько*; tagadó: pl. *нихто, ніч, ниякый, нічій*; határozatlan: pl. *хтось, штось, дахто, дашто, хоцьхто, хоцьшто, хоцьякый, хоцькотрый*.

12. táblázat
Személyes névmások ragozása: я, ты, він/она/оно (egyes szám)

egyes szám					
Eset	1. 2. szem.		3. szem.		
			hímnem	nőnem	semlegesnem
alanyeset	я	ты	він	она	оно
tárgyeset	мене/ня	тебе/тя	ёго/го/нёго	єй/ю/на ню/нєй	ёго/го/нёго
birt. eset	мене/ня	тебе/тя	нёго/ёго/го	нёй/у, єй/нєй	нёго/ёго/го
részeshat. eset	мені/мі	тобі/ті	ёму/му/нёму	єй/їй/ку ній	ёму/му/ку нёму
eszközhat. eset	(зо) мнов	(з) тобов	(з) ним	(з) нёв	(з) ним
elöljárós eset	мені/(о)мі	(о) тобі	(о) нім	(о) ній	(о) нім

Egyes szám birtokos, részeshatározós és tárgyesetben a személyes illetve a visszaható névmás rövid alakkal szerepel.

13. táblázat
Személyes névmások ragozása: мы, вы, они (többes szám)

többes szám			
Eset	1. szem.	2. szem.	3. szem.
alanyeset	мы	вы	они
tárgyeset	нас	вас	їх/них
birt. eset	нас	вас	них/їх
részeshat. eset	нам	вам	їм/ку ним
eszközhat. eset	(з) нами	(з) вами	(з) ними/нима
elöljárós eset	(о) нас	(о) вас	(о) них

A *себе, ся* visszaható névmás függő esetekben úgy ragozódik, mint a *ты*. Alanyeseti alakja nincs.

14. táblázat
A birtokos névmások ragozása: мій, моя, моє, мої (egyes szám)

Szám	Eset	hímnem	semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	мій	моє	моя
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	моє	мою
	birt. eset	мого/моёго	мого/моёго	моёй
	részeshat. eset	мому/моёму	мому/моёму	моїй
	eszközhat. eset	(з) моїм	моїм	(з) моёв
	elöljárós eset	моїм	моїм	моїй
többes szám	alanyeset	мої		
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.		
	birt. eset	моїх		
	részeshat. eset	моїм		
	eszközhat. eset	(з) моїми/моїма		
	elöljárós eset	моїх		

Ennek alapján ragozódik a *свій, твій*.

A hím- és semlegesnemű birtokos névmások egyes szám birtokos, részeshatározós és tárgyesetben – a mondat jelentésétől (értelmétől) függően – rövid és teljes alakkal is állhatnak (мого – моёго, твому – твоёму, свого – своёго). A korábban bemutatott mellléknevekhez illetve névmásokhoz hasonlóan az egyes szám hímnemű (мій), illetve a többes számú alak (мої) tárgyesetben kaphatja az alany- vagy a birtokos eset ragját, attól függően, hogy a birtok élő vagy élettelen dolog. Az egyes szám semlegesnemű és nőnemű alakokra ez nem vonatkozik.

15. táblázat
A birtokos névmások ragozása: наш, наша, наше, нашы (többes szám)

Szám	Eset	hímnem	semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	наш	наше	наша
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	наше	нашу
	birt. eset	нашого	нашого	нашой
	részeshat. eset	нашому	нашому	нашій
	eszközhat. eset	(з) нашым	нашым	(з) нашов
	elöljárós eset	(о) нашім	нашім	нашій
többes szám	alanyeset	нашы		
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.		
	birt. eset	нашых		
	részeshat. eset	нашым		
	eszközhat. eset	(з) нашыми/-ыма		
	elöljárós eset	нашых		

A *ваш, ваша, ваше, вашы* szintén így ragozódik.

16. táblázat
Mutató névmások ragozása: тот, тота, тото, тоты

Szám	Eset	hímnem	semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	тот	тото	тота
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	тото	тоту
	birt. eset	того	того	той
	részeshat. eset	тому	тому	тій
	eszközhat. eset	(з) тым	тым	(з) тов
	elöljárós eset	(о) тім	тім	(о) тій
többes szám	alanyeset	тоты		
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.		
	birt. eset	тых		
	részeshat. eset	тым		
	eszközhat. eset	(з) тыми/тыма		
	elöljárós eset	(о) тых		

Ennek alapján ragozódik még a *такый, таммот, гевтот, нон, сесь (сеся, сесе, сесі).*

17. táblázat
Kérdő névmások ragozása: хто, што; чій, чія, чіс, чіс

alanyeset	хто?	што?
tárgyeset	кого	што?
birt. eset	кого?	чого?
részeshat. eset	кому?	чому?
eszközhat. eset	(з) кым?	(з) чім?
elöljárós eset	(о) кім?	(о) чім?

Szám	Eset	hímnem	semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	чій	чіє	чія
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	чіє	чію
	birt. eset	чіёго	чіёго	чіёй
	részeshat. eset	чіёму	чіёму	чіїй
	eszközhat. eset	(з) чіїм	чіїм	(з) чіёв
	elöljárós eset	(о) чіїм	чіїм	(о) чіїй
többes szám	alanyeset	чії		
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.		
	birt. eset	чіїх		
	részeshat. eset	чіїм		
	eszközhat. eset	(з) чіїми/чіїма		
	elöljárós eset	(о) чіїх		

18. táblázat
Általános névmások ragozása: сам, сама, саме, самы; вшыток, вшытка, вшытко, вшыткы

Szám	Eset	hímnem	semlegesnem	nőnem	hímnem	semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	сам	саме	сама	вшыток	вшытко	вшытка
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	саме	саму	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	вшытко	вшытку
	birt. eset	самого	самого	самой	вшыткого	вшыткого	вшыткой
	részeshat. eset	самому	самому	самій	вшыткому	вшыткому	вшыткій
	eszközhat. eset	(з) самым	самым	(з) самов	(з) вшыткым	вшыткым	(з) вшытков
	elöljárós eset	(о) самім	самім	(о) самій	(о) вшыткім	вшыткім	(о) вшыткій
többes szám	alanyeset	самы			вшыткы		
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.			Megegyezik az alany- v. birt. esettel.		
	birt. eset	самых			вшыткых		
	részeshat. eset	самым			вшыткым		
	eszközhat. eset	(з) самыми/самыма			(з) вшыткыми/-ыма		
	elöljárós eset	(о) самых			(о) вшыткых		

19. táblázat
Határozatlan névmások ragozása: котрыйсь, котрась, котресь, котрысь

Szám	Eset	hímnem	semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	котрыйсь	котресь	котрась
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	котресь	котрусь
	birt. eset	котрогось	котрогось	котройсь
	részeshat. eset	котромусь	котромусь	котрійсь
	eszközhat. eset	(з) котрымсь	котрымсь	котровсь
	elöljárós eset	(о) котрімсь	котрімсь	котрійсь
többes szám	alanyeset	котрысь		
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.		
	birt. eset	котрыхсь		
	részeshat. eset	котрымсь		
	eszközhat. eset	(з) котрымись/-ымась		
	elöljárós eset	(о)котрыхсь		

20. táblázat
Tagadó névmások ragozása: ничій, ничія, ничіє, ничії; никотрый, никотра, никотре, никотры

Szám	Eset	hímnem	semlegesnem	nőnem	hímnem	semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	ничій	ничіє	ничія	никотрый	никотре	никотра
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	ничіє	ничію	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.	никотре	никотру
	birt. eset	ничіёго	ничіёго	ничіёй	никотрого	никотрого	никотрой
	részeshat. eset	ничіёму	ничіёму	ничіїй	никотрому	никотрому	никотрій
	eszközhat. eset	(з) ничіїм	ничіїм	ничіёв	никотрым	никотрым	никотров
	elöljárós eset	(о) ничіїм	ничіїм	ничіїй	никотрім	никотрім	никотрій
többes szám	alanyeset	ничії			никотры		
	tárgyeset	Megegyezik az alany- v. birt. esettel.			Megegyezik az alany- v. birt. esettel.		
	birt. eset	ничіїх			никотрых		
	részeshat. eset	ничіїм			никотрым		
	eszközhat. eset	ничіїми/чіїма			никотрыми/-ыма		
	elöljárós eset	ничіїх			никотрых		

21. táblázat
Tagadó névmások ragozása: нихто, нич

alanyeset	нихто	нич
tárgyeset	никого	нич
birt. eset	никого	ничого
részeshat. eset	никому	ничому
eszközhat. eset	(з) никым	(з) ничім
elöljárós eset	(о) никім	(о) ничім

Az Eperjes környéki ruszin főnévi igenevei -ти/-ті-re végződnek: pl. *чітати, куповати, сидіти, вести, робити, ходити, спати* stb. Itt megőrződött a -чі végű főnévi igenévi alak is: pl. *лячі, печі, мочі, веречі, запрячі, стричі, товчі, волочі*; ezekben az alakokban a ч a palatalizált ősszláv *kt', *gt' mássalhangzó-kapcsolatokra vezethető vissza.

Ahogy a többi szláv nyelvben, úgy a ruszinban is megkülönböztetjük az igék személy, szám, idő és mód kategóriáit. A kelet szlovákiai ruszinban van első, azaz -e-soros és második, vagyis -i/и-soros igeragozás. A jelen idejű igealakok képzése: a jelen idő töve + személyragok.

22. táblázat
Az igék jelen idejű ragozása

I. igeragozás			I. igeragozás V. igeosztály		II. igeragozás	
szem.	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.
1.	-у (-ю)	-еме (-єме)	-м	-ме	-у (-ю)	-име (-іме)
2.	-еш (-єш)	-ете (-єте)	-ш	-те	-иш (-іш)	-ите (-іте)
3.	-е (-є)	-уть (-ють)	-ть	-уть (-ють)	-ить (-іть)	-ать (-ять)

Egyes szám első személyben az -м az V. osztályba tartozó igéknél használatos, továbbá az -a-ra végződő igetöveknél: pl. *чітати – чітам, падати – падам, слухати – слухам, літати – літам*. Ez van meg a nyugati szláv nyelvekben, a keleti szláv nyelvek megőrizték az -aje típust. A -ме többes szám első személyben való használata a kelet-szlovákiai ruszin egyik legmarkánsabb ismertetőjegye. Ez a forma megegyezik a nyugati szláv formákkal. Az I. ragozási csoport igéi egyes szám harmadik személyben nullvégződést kapnak ugyanúgy, mint a nyugati szláv nyelvekben. A -ть végződést megtaláljuk a rövid igei töveknél vagy azoknál az igetöveknél, ahol nincs intervokális -j-: pl. *чітати – чітать, падати – падать, слухати – слухать; сидіти – сидить, робити – робить*.

A múlt idejű alakokat kétféleképpen képezzük: 1.) szintetikusan az l-participiummal, ahol az alany személyes névmással van kifejezve; 2.) analitikusan, mely az ige l-

participiumából és a быти segédige jelen idejű alakjainak (єм, єсь, сьме, сьте) kapcsolatából áll. Egyes és többes szám harmadik személyben nem használatos a segédige. Az analitikus igealakok használata gyakoribb.

23. táblázat
Az igék múlt idejű ragozása

szem.	Múlt idő			
	szintetikus		analitikus	
1.	я чітав, -ла, -ло	мы чітали	чітав, -ла, -ло єм (-ла-м, -ло-м)	чітали сьме
2.	ты чітав, -ла, -ло	вы чітали	чітав, -ла, -ло єсь (-ла-сь, -ло-сь)	чітали сьте
3.	він, она, оно чітав, -ла, -ло	они чітали	чітав, -ла, -ло	чітали

A jövő időt analitikusan képezzük a folyamatos ige főnévi igenévi alakjának és a быти segédige ragozott alakjainak (буду, будеш, буде; будеме, будете, будуть) a kapcsolatából (24. táblázat)

24. táblázat
A jövő idő analitikus képzése

szem.	Jövő idő	
1.	буду чітати	будеме чітати
2.	будеш чітати	будете чітати
3.	буде чітати	будуть чітати

A kelet-szlovákiai ruszinban van jelen és múlt idejű feltételes mód, mely kifejezhető szintetikusan vagy analitikusan. A jelen idejű feltételes mód: a бы szócska + az ige múlt idejű alakja (25. táblázat).

25. táblázat
Jelen idejű feltételes mód szintetikus és analitikus képzése

szem.	Jelen idejű feltételes mód			
	szintetikus		analitikus	
1.	я бы чітав, -ла, -ло	мы бы чітали	чітав, -ла, -ло бы єм/бы-м	чітали бы сьме
2.	ты бы чітав, -ла, -ло	вы бы чітали	чітав, -ла, -ло бы єсь/бы-сь	чітали бы сьте
3.	він, она, оно бы чітав, -ла, -ло	они бы чітали	чітав, -ла, -ло бы	чітали бы

A múlt idejű feltételes mód: a бы szócska + a быти múlt idejű alakja + az ige múlt idejű alakja (26. táblázat).

26. táblázat
Múlt idejű feltételes mód szintetikus és analitikus képzése

szem.	Múlt idejű feltételes mód			
	szintetikus		analitikus	
1.	я бы быв, -ла, -ло чітав, -ла, -ло	мы были бы чітали	быв, -ла, -ло бы єм/бы-м чітав, -ла, -ло	были бы чітали
2.	ты бы быв, -ла, -ло чітав, -ла, -ло	вы были бы чітали	быв, -ла, -ло бы єсь/бы-сь чітав, -ла, -ло	были бы чітали
3.	він, она, оно бы быв, -ла, -ло чітав, -ла, -ло	они были бы чітали	быв, -ла, -ло бы чітав, -ла, -ло	были бы чітали

A határozói igeneveket is kétféle módon képezzük: 1.) a jelen idejű határozói igeneveket -учі, -ачі szuffixumokkal: pl. *чітаючі, малюючі, сидячі, клячачі*; 2.) a múlt idejű határozói igeneveket -вши, -ши képzőkkel: pl. *написавши, упавши, увидівши*.

A melléknévi igeneveknek három (ritkábban négy) alakjuk van: 1.) a cselekvő jelen idejű melléknévi igeneveket -уч-, -ач- szuffixumokkal képezzük: pl. *чітаючій, пишучій, говорячій, сидячій*; 2.) a cselekvő múlt idejű melléknévi igeneveket -вш-, -ш- képzőkkel: pl. *чітавшый, несшый, укравшый*; 3.) a szenvedő múlt idejű melléknévi igeneveket -н-, -ен-, -т- képzőkkel: pl. *прочітаный, договореный, закрытый, запаленый, засвіченый*; 4.) a szenvedő jelen idejű melléknévi igenév archaikus jellegű és csak vallási szövegekben találkozunk vele: pl. *видимый, любимый*.

A *ся* visszaható névmás a kelet-szlovákiai ruszinban nem az ige része, nem kapcsolódik szorosan össze az igével. Állhat az ige előtt vagy után, közötte és az ige között több, más szó is állhat, mert a mondatban elfoglalt helye a mondat aktuális tagolásától függ: pl. *Я ся мыю. Мыю ся студенов водов. Я ся студенов водов кажде рано мыю* (Ябур – Плішкова 2004: 147–209).

VIII. 2. A ruszin nyelv Lengyelországban

Lengyelországban már a 80-as években, több mint 10 000 lemkó-ruszin találkozott évente egyszer egy kulturális fesztivál alkalmával. Ez volt az első lehetőségük arra, hogy felismerjék, tudatosítsák önmagukban saját nemzeti hovatartozásukat. Az első kulturális szervezet 1990-ben kezdte meg működését *Стоварышыну Лемків* néven. Központjuk Legnyica városban található, s a *Бесіда* folyóiratot adják ki. Legnyica Lengyelország nyugati részén található, a Kárpátoktól igen távol esik. Ide számos lemkó-ruszint deportáltak a második világháború után. Napjainkban Legnyica az itt élő lengyelországi ruszinok kulturális központjává vált, ahol 1992-ben adták ki az első ruszin nyelvű nyelvtant. Szerzője Miroszlava Homjak. Ugyancsak ebben az évben írta meg Homjak ábécéskönyvét is kisiskolások részére. Mivel ebben az időben kezdtek lemkó-ruszin nyelven tanítani az iskolákban, így a ruszin nyelvű tankönyvek elengedhetetlenek voltak az oktatásban. 2000-ben a második nyelvtankönyv is napvilágot látott, mely M. Homjak és M. H. Fontanszky professzor társszerzőségében született.

VIII. 2. 1. A lengyelországi (lemkó) ruszin nyelv főbb fonetikai (fonológiai) és grammatikai sajátosságai

Először néhány hangtani sajátosságra szeretnék kitérni.

A lengyelországi ruszinban hat magánhangzó fonémát különböztetünk meg: <a>, <e>, <i>, <ы>, <o>, <y>. Ezeknek hét magánhangzó felel meg: [a], [e], [i], [и], [ы], [o], [y]. Az [i], [и] magánhangzók az <i> fonéma variánsai, amelyek nem állhatnak ugyanabban a pozícióban, szóalakokat különböztetnek meg egymástól. Az [i] szó elején fordul elő: pl. *імати*, *ікона* (a fakultatív jelleggel szó elején előforduló [и] nem változtatja meg a szó jelentését: pl. *імы/имы, іщы/ищы*); lágy mássalhangzó után: pl. *мій*, *дідо*; magánhangzó után: pl. *краі*, *боіско*. Az [и] csak kemény mássalhangzó után állhat, és magánhangzó után nem. A [ы] külön fonémát képvisel.

A lemkó-ruszin fonémái: [ў], [j], [v], [v’], [ф], [ф’], [з], [з’], [с], [с], [ж], [ш], [г], [г’], [х], [х’]; [дз], [ц], [дж], [ч], [дз’], [ц’]; [б], [б’], [п], [п’], [д], [д’], [т], [т’], [г], [г’], [к], [к’]; [м], [м’], [н], [н’], [ŋ] (ez az [н] fonéma hátsó nyelvállású variánsa, pl. a санкы szóban [саŋкы]); [л], [л’]; [р], [р’]. A középső nyelvállású mássalhangzók palatálisak, a többi kemény. Az [i] előtt mindegyik mássalhangzót lágyan ejtjük. Külön csoportot alkotnak azok a lágy mássalhangzók, amelyek nemcsak az [i] előtt állhatnak, és egyes fonetikai helyzetben van kemény párjuk. A [х’], [г’], [к’], [г’] lágy mássalhangzók nem külön fonémák, hanem csak variánsok, amelyek az elölképzett [e], [i] magánhangzók előtt állhatnak; az [ў’], [ф’] lágy mássalhangzók az [i] előtt: pl. *самохід*, *сухє*; *сетін*, *тєрок*; *скірні*, *кєбы*; *довгій*, *другє*;

голіст, *ціліст*; *фіта*, *фіялка*. A *ц* a szó végén mindig kemény, de birtokos esetben lággyá válik (pl. купе*ц* – купц*я*).

A legfontosabb hangváltozások: [o] > [i] (к*о*ня – к*і*н) és [e] > [i] (ос*е*ни – ос*і*н). Ezek a hangváltozások az ukrán nyelvben is megvannak. A lengyelországi ruszinban a hangsúly állandó, mindig az utolsó előtti szótagon van ugyanúgy, mint a lengyelben.

Most következzenek a fontosabb morfológiai ismérvek.

A lemkó ruszinban hat szófajt különböztetünk meg: főnevek, melléknevek, számnevek, névmások, igék (idetartoznak a főnévi, melléknévi, határozói igenevek), határozószók. Ezen kívül vannak az elöljárószók (pl. до, в, на, при, з, о), kötőszók (pl. і, а, бо, хоц), módosítószócskák (ци, лем, ся, бы), és az indulatszók (Ой!, Ах!, Ха-ха-ха!, Мяу-мяу!).

A főneveket négy ragozási csoportba sorolhatjuk.

Az I. főnévragozási csoportba az -а, -я végű nőnemű főnevek tartoznak: pl. *боденка, борода; вежа; хыжа; гуня, доля, конюшня; адміністрация, асекурация*; *Лука, слуга, староста*; ezen kívűl még olyan főnevek, amelyek lehetnek hím- és nőneműek egyaránt: pl. *лябздуля, ляпа, плетюга, сирота*.

Az I. főnévragozási csoportba tartozó főnevek ragozása

A *газда, староста, дружба* típusú főnevek

27. táblázat

Kemény tövű főnevek: муха, нога, нонашка

Szám	Eset			
egyes szám	alanyeset	муха	газда	дружба
	tárgyeset	муху	газду	дружбу
	birt. eset	мухы	газды	дружбы
	részeshat. eset	мусі	газді	дружбі
	eszközhat. eset	мухом	газдом	дружбом
	elöljárós eset	мусі	газді	дружбі
	megszólító alak	мухо	газдо	дружбо
többes szám	alanyeset	мухы	газды / газдове	дружбы
	tárgyeset	мухы	газдив / газдів	дружбив / дружбів
	birt. eset	мух	газдив / газдів	дружбив / дружбів
	részeshat. eset	мухам	газдам	дружбам
	eszközhat. eset	мухами	газдами	дружбами
	elöljárós eset	мухах	газдах	дружбах
	megszólító alak	мухы	газды/газдове	дружбы

Egyes szám részeshatározós és elöljárós esetekben a nőnemű főnevek, ha a szótőben *г, к, х* mássalhangzók állnak, akkor ezek *з, ц, с* mássalhangzókká palatalizálódnak (II. palatalizáció)

a végződés előtt: *муха, мухы, мусі, муху, мухом, мусі, мухо*. Egyes szám eszközhatározós esetben a hímnemű főnevek végződése etimologikus. Az *-ом* megléte a nőnemű főneveknél azzal magyarázható, hogy a hímnemű esetvégződés kiszorította a nőnemű alakot. A nőnemű főneveknél az élő/élettelen kategória nem létezik, viszont a hímneműeknél igen. Ez nagyon emlékeztet a lengyelre, ahol megvan a személy/tárgy kategória, és ahol a nőnemű főnevek akárcsak az állatnevek, az élettelent jelentő főnevek ragjait veszik fel. Itt a lengyel hatás érvényesül.

28. táblázat
Lágy tövű főnevek: земля, хвиля, синиця

Szám	Eset			
egyes szám	alanyeset	земля	хвиля	синиця
	tárgyeset	землю	хвилю	синицю
	birt. eset	землі	хвилі	синиці
	részeshat. eset	земли	хвили	синици
	eszközhat. eset	земльом	хвильом	синицьом
	elöljárós eset	земли	хвили	синици
	megszólító alak	земльо/ земле	хвильо/ хвиле	синицьо/ синице
többes szám	alanyeset	землі	хвилі	синиці
	tárgyeset	землі	хвилі	синиці
	birt. eset	земель	хвиль	синиц
	részeshat. eset	землям	хвилям	синицям
	eszközhat. eset	землями	хвилями	синицями
	elöljárós eset	землях	хвилях	синицях
	megszólító alak	землі	хвилі	синиці

29. táblázat
[иj]-, [ij]-, [ыj] tövű főnevek: адміністрация, єпархія

Szám	Eset		
egyes szám	alanyeset	адміністрация	єпархія
	tárgyeset	адміністрацию	єпархію
	birt. eset	адміністрациі	єпархіі
	részeshat. eset	адміністрациі	єпархіі
	eszközhat. eset	адміністрацийом	єпархійом
	elöljárós eset	адміністрациі	єпархіі
	megszólító alak	адміністрацийо	єпархійо
többes szám	alanyeset	адміністрациі	єпархіі
	tárgyeset	адміністрациі	єпархіі
	birt. eset	адміністраций	єпархій
	részeshat. eset	адміністрациям	єпархіям
	eszközhat. eset	адміністрациями	єпархіями
	elöljárós eset	адміністрациях	єпархіях
	megszólító alak	адміністрациі	єпархіі

30. táblázat
Ж, ш, ч, щ mássalhangzóra végződő főnevek: хыжа, душа, куча, пуща

Szám	Eset				
egyes szám	alanyeset	хыжа	душа	куча	пуща
	tárgyeset	хыжу	душу	кучу	пущу
	birt. eset	хыжы	душы	кучы	пущы
	részeshat. eset	хыжи	души	кучи	пущи
	eszközhat. eset	хыжом	душом	кучом	пущом
	elöljárós eset	хыжи	души	кучи	пущи
	megszólító alak	хыжо	душо	кучо	пущо
többes szám	alanyeset	хыжы	душы	кучы	пущы
	tárgyeset	хыжы	душы	кучы	пущы
	birt. eset	хыж	душ	куч	пущ
	részeshat. eset	хыжам	душам	кучам	пущам
	eszközhat. eset	хыжами	душами	кучами	пущами
	elöljárós eset	хыжах	душах	кучах	пущах
	megszólító alak	хыжы	душы	кучы	пущы

31. táblázat
Az II. főnévragozási csoportba tartozó főnevek ragozása

Szám	Eset	hímnem		semlegesnem	
egyes szám	alanyeset	ворог	біль	село	весіля
	tárgyeset	ворога	біль	село	весіля
	birt. eset	ворога	болю	села	весіля
	részeshat. eset	ворогови	больови	селу	весілю
	eszközhat. eset	ворогом	больом	селом	весільом
	elöljárós eset	ворозі/ ворогу	болю	селі	весілю
	megszólító alak	вороже/ ворогу	болю	село	весіля
többes szám	alanyeset	ворогы	болі	села	весіля
	tárgyeset	ворогів	болі	села	весіля
	birt. eset	ворогів	болів	сіл	весіль
	részeshat. eset	ворогам	болям	селам	весілям
	eszközhat. eset	ворогами	болями	селами	весілями
	elöljárós eset	ворогах	болях	селах	весілях
	megszólító alak	ворогы	болі	села	весіля

A II. főnévragozási csoportba tartoznak: -о-ra ill. mássalhangzóra végződő hímnemű főnevek: pl. *ворог, дротар; біль, корабель; шугай; няньо, стрыко*; az -о, -е, -я-ra végződő semlegesnemű főnevek, valamint azok, amelyek a ragozás során -ат-, -ят-, -ен- szuffixummal bővülnek ki: pl. *повересло, ребро; море, сонце; весіля, зіля* (31. táblázat).

Részeshatározós esetben különböző variánsok lehetnek: *-у, -ю, -ови, -еви*. Többes szám alanyesetben az általánosan elterjedt -ы végződésen kívül van még *-ове* (pl. кум – кум*ове*).

A III. főnévragozási csoportba a mássalhangzóra végződő nőnemű főnevek tartoznak: pl. *груд, галуз, кість, кров, ніч, церков, част, матір; постіль; колей*.

32. táblázat
A III. főnévragozási csoportba tartozó főnevek ragozása

Szám	Eset			
egyes szám	alanyeset	долон	кість	мати/ матір
	tárgyeset	долон	кість	мати/ матір
	birt. eset	долони	кости	матери/ матере
	részeshat. eset	долони	кости	матери
	eszközhat. eset	долоню/ долоньом	кістю/ кістьом	матірю/ матірйом
	elöljárós eset	долони	кости	матери
	megszólító alak	долоне	кісте	мати/ матірйо
többes szám	alanyeset	долони	кости	матери
	tárgyeset	долони	кости	матери
	birt. eset	долони	кости ?	матери/ матерів
	részeshat. eset	долоням	кістям	матерям/ матірям
	eszközhat. eset	долонями	кістями/кістми	матерями/ матірями
	elöljárós eset	долонях	кістях	матерях/ матірях
	megszólító alak	долони	кости	матери

A IV. főnévragozási csoportba tartoznak az -a, -я-ra végződő semlegesnemű főnevek: pl. *Лемча, гача, кача, паця, теля, опліча; сімя, імя, вымя* (33. táblázat). A сімя, імя (-ен-szuffixumos) főneveknek itt két végződésük is lehetséges, -a/-и: *семена/семени*. A főnevek egy részénél többes szám részes- és eszközhatározós esetben párhuzamos végződések vannak: pl. *дівчатам/дівчатим*; *гачатами/гачатми, пацятами/пацятми*.

33. táblázat
A IV. főnévragozási csoportba tartozó főnevek ragozása: -<ат> (-ат-, -ят-), -<ен>-szuffixumokkal

Szám	Eset		
egyes szám	alanyeset	дівча	сімя
	tárgyeset	дівча	сімя
	birt. eset	дівчате/ дівчата	семена/ семени
	részeshat. eset	дівчату	семену
	eszközhat. eset	дівчатом	семеном
	elöljárós eset	дівчати	семени
	megszólító alak	дівча	сімя
többes szám	alanyeset	дівчата	семена
	tárgyeset	дівчата	семена
	birt. eset	дівчат	семен
	részeshat. eset	дівчатам	семенам
	eszközhat. eset	дівчатами/ дівчатми	семенами
	elöljárós eset	дівчатах	семенах
	megszólító alak	дівчата	семена

Csak többes számban használatos főnevek: pl. *ворота, гушлі, гачы, двери/двері, сіни, кліщы, ногавкы, санкы, ціпы, отрубы* ....stb.

34. táblázat
Többes számban használatos főnevek

alanyeset	ворота	кліщы
tárgyeset	ворота	кліщы
birt. eset	ворит/воріт	кліщи
részeshat. eset	воротам	кліщам
eszközhat. eset	воротами / воритми / ворітми	кліщами
elöljárós eset	воротах	кліщах
megszólító alak	ворота	кліщы

A lemkó ruszinban is megkülönböztetünk kemény- ill. lágytövű mellékneveket. A nőnemű melléknevek egyes szám részeshatározós és elöljárós esetében ж, ш, ч, с, р, л után -ий áll: pl. *ворожий* (силі), *ліпший* (роботі), *конячий* (нозі), *лысий* (голові), *мудрий* (жені), *цілий* (справі).

Egyes és többes szám tárgyesetben a hímnemű élőt jelentő főnevek mellett a melléknév a birtokos eset ragját veszi fel; az élettelent jelentő főneveknél pedig a melléknév alakja megegyezik az alanyesetével.

35. táblázat
Kemény tövű melléknevek ragozása

Szám	Eset	hím- és semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	головний, головне	головна
	tárgyeset	головний/головного, головне	головну
	birt. eset	головного	головной
	részeshat. eset	головному	головній
	eszközhat. eset	головным	головном
	elöljárós eset	головным	головній
	megszólító alak	головний, головне	головна
többes szám	alanyeset	головны	
	tárgyeset	головны/головных	
	birt. eset	головных	
	részeshat. eset	головным	
	eszközhat. eset	головныма	
	elöljárós eset	головных	
	megszólító alak	головны	

36. táblázat
Lágy tövű melléknevek ragozása

Szám	Eset	hím- és semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	синій, синє	синя
	tárgyeset	синій/синього, синє	синю
	birt. eset	синього	синьой
	részeshat. eset	синьому	синій
	eszközhat. eset	синім	синьом
	elöljárós eset	синім	синій
	megszólító alak	синій, синє	синя
többes szám	alanyeset	сині	
	tárgyeset	сині/синіх	
	birt. eset	синіх	
	részeshat. eset	синім	
	eszközhat. eset	синіма	
	elöljárós eset	синіх	
	megszólító alak	сині	

37. táblázat
A <к>, <г>, <х> tövű melléknevek ragozása

Szám	Eset	hím- és semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	тихій, тихє	тиха
	tárgyeset	тихій/тихого, тихє	тиху
	birt. eset	тихого	тихой
	részeshat. eset	тихому	тихій
	eszközhat. eset	тихым	тихом
	elöljárós eset	тихым	тихій
	megszólító alak	тихій, тихє	тиха
többes szám	alanyeset	тихы	
	tárgyeset	тихы/тихых	
	birt. eset	тихых	
	részeshat. eset	тихым	
	eszközhat. eset	тихыми	
	elöljárós eset	тихых	
	megszólító alak	тихы	

A melléknevek középfokát -ш-, -ійш- szuffixumokkal képezzük. Pl. *богат-ий – богат-ш-ий, син-ій – син-ійш-ий.* Az -ш- általában mássalhangzóra vagy mássalhangzócsoportra végződő töveknél fordul elő: pl. <гк>, <вг>, <рд>, <рт>: *легк-ий – лег-ш-ий, глубок-ий – глуб-ш-ий, довг-ій – дов-ш-ий*; a <к>, <ок>, <ек>, <г> kiesik a képzés során. Néhány melléknév középfokát más tőből képezzük: pl. *добрий – ліпший, великій – більший* vagy *векший, злий – гірший, малий – менший.* A középfokot analitikusan

is lehet képezni a барже, більше, менше szavak segítségével: pl. *барже синій, барже червений, менше спокійний.*

A melléknevek felsőfokát a най- prefixummal és a középfok alakjával képezzük: pl. *найстарший*. A як szócska a maximális szintet fejezi ki: pl. *якнайбільший, якнайменший*, stb. A пре- előképző hozzáadása az alapfokhoz a felsőfok stilisztikailag színesebb, irodalmi formáját jelöli: pl. *превеликій, предобрий*.

Névmások

38. táblázat
Személyes névmások

Szám	Eset	1-2. személy		3. személy		
				hímnem	semleges	nőnem
egyes szám	alanyeset	я	ты	він	оно	она
	tárgyeset	мене, мя, ня, мня	тебе, тя	його, него, нього, го		єй, ю, ню
	birt. eset	мене, мя, ня, мня	тебе, тя	його, него, нього, го		єй, ней
	részeshat. eset	мі	тоби, ти	йому, ньому, му		ій, ний,
	eszközhat. eset	мном	тобом	ним		ньом
	elöljárós eset	мі, мні	тобі	ним		ней
többes szám	alanyeset	мы	вы	они		
	tárgyeset	нас	вас	Іх		
	birt. eset	нас	вас	іх		
	részeshat. eset	нам	вам	ім, ним		
	eszközhat. eset	нами	вами	нима		
	elöljárós eset	нас	вас	них		

Az н-es alakok elöljárószavak mellett használatosak: pl. *ту ній, з ним, о ній, в него*… és a stb.

39. táblázat
Visszaható névmás

alanyeset	–
tárgyeset	себе, ся
birt. eset	себе, ся
részeshat. eset	соби, си
eszközhat. eset	собом
elöljárós eset	собі

A visszaható névmásnak nincs alanyesete!

40. táblázat
Birtokos névmások (egyes szám)

Eset	egyes szám			többes szám
	hímnem	semlegesnem	nőnem	
alanyeset	мій	моє	моя	мої
tárgyeset	мій, мойого/мого	моє	мою	мої, моїх
birt. eset	мойого/мого		мойої	моїх
részeshat. eset	мойому/мому		моїй	моїм
eszközhat. eset	моїм		мойом	моїма
elöljárós eset	моїм		моїй	моїх

Ennek mintájára ragozódik a *твій, свій*.

41. táblázat
Birtokos névmások (többes szám)

Eset	egyes szám			többes szám
	hímnem	semlegesnem	nőnem	
alanyeset	наш	наше	наша	нашы
tárgyeset	наш, нашого	наше	нашу	нашы, нашых
birt. eset	нашого		нашой	нашых
részeshat. eset	нашому		наший	нашым
eszközhat. eset	нашым		нашом	нашыма
elöljárós eset	нашым		наший	нашых

Ennek mintájára ragozódik a *ваш*.

42. táblázat
Mutató névmások

	Eset	egyes szám			többes szám
		hímnem	semlegesnem	nőnem	
тот	alanyeset	тот	тото	тота	тоты
	tárgyeset	тот, того	тото	тоту	тоты, тых
	birt. eset	того		той	тых
	részeshat. eset	тому		тій	тым
	eszközhat. eset	тым		том	тыма
	elöljárós eset	тым		тій	тых
сес	alanyeset	сес	сесе	сеса	сесы
	tárgyeset	сес, сесого	сесе	сесу	сесы, сесых
	birt. eset	сесого		сесой	сесых
	részeshat. eset	сесому		сесий	сесым
	eszközhat. eset	сесым		сесом	сесыма
	elöljárós eset	сесым		сесий	сесых

43. táblázat
Kérdő és vonatkozó névmások

alanyeset	хто	што
tárgyeset	кого	што
birt. eset	кого	чого
részeshat. eset	кому	чому
eszközhat. eset	кым	чым
elöljárós eset	кым	чым

	Eset	egyes szám		
		hímnem	semlegesnem	nőnem
який	alanyeset	який	яке	яка
	tárgyeset	який, якого	яке	яку
	birt. eset	якого		якой
	részeshat. eset	якому		який
	eszközhat. eset	якым		яком
	elöljárós eset	якым		який
котрий	alanyeset	котрий	котре	котра
	tárgyeset	котрий, котрого	котре	котру
	birt. eset	котрого		котрой
	részeshat. eset	котрому		котрий
	eszközhat. eset	котрым		котром
	elöljárós eset	котрым		котрий

44. táblázat
Határozott névmások

	Eset	egyes szám		
		hímnem	semlegesnem	nőnem
каждий	alanyeset	каждий	кажде	кажда
	tárgyeset	каждий, каждого	кажде	кажду
	birt. eset	каждого		каждой
	részeshat. eset	каждому		каждий
	eszközhat. eset	каждым		каждом
	elöljárós eset	каждым		каждий
сам	alanyeset	сам	саме	сама
	tárgyeset	сам, самого	саме	саму
	birt. eset	самого		самой
	részeshat. eset	самому		самій
	eszközhat. eset	самым		самом
	elöljárós eset	самым		самій

Ismeretes a *кождий* alak is. Hasonlóképpen ragozódik az *інчий/інший*.

45. táblázat
Határozatlan névmások

	Eset	egyes szám		
		hímnem	semlegesnem	nőnem
якысий	alanyeset	якысий	якысе	якыса
	tárgyeset	якысий, якысого	якысе	якысу
	birt. eset	якысого		якысой
	részeshat. eset	якысому		якысий
	eszközhat. eset	якысым		якысом
	elöljárós eset	якысым		якысий
дакій	alanyeset	дакій	дакє	дака
	tárgyeset	дакій, дакого		даку
	birt. eset	дакого		дакой
	részeshat. eset	дакому		дакій
	eszközhat. eset	дакым		даком
	elöljárós eset	дакым		дакій

alanyeset	хтоси	штоси	дахто	дашто
tárgyeset	когоси	штоси	дакого	дашто
birt. eset	когоси	чогоси	дакого	дачого
részeshat. eset	комуси	чомуси	дакому	дачому
eszközhat. eset	кымси	чымси	дакым	дачым
elöljárós eset	кымси	чымси	дакым	дачым

46. táblázat
Tagadó névmások

	Eset	egyes szám		
		hímnem	semlegesnem	nőnem
ничый	alanyeset	ничый	ничыє	ничыя
	tárgyeset	ничый, ничыйого	ничыє	ничыю
	birt. eset	ничыйого		ничыйой
	részeshat. eset	ничыйому		ничыій
	eszközhat. eset	ничыім		ничыйом
	elöljárós eset	ничыім		ничыій
ниякій	alanyeset	ниякій	ниякє	нияка
	tárgyeset	ниякій, ниякого	ниякє	нияку
	birt. eset	ниякого		ниякой
	részeshat. eset	ниякому		ниякій
	eszközhat. eset	ниякым		нияком
	elöljárós eset	ниякым		ниякій

alanyeset	нихто	нич
tárgyeset	никого	нич
birt. eset	никого	ничого
részeshat. eset	никому	ничому
eszközhat. eset	никым	ничым
elöljárós eset	никым	ничым

A lemkó ruszin igéknek jelen (egyszerű jövő) időben három alakjuk is van. A befejezett igék egyszerű (szintetikus) jövő idejű alakkal rendelkeznek. Ezek az alakok ugyanazzal a személyvégződéssel képződnek, mint a folyamatos igék jelen idejű alakjai.
Az I. igecsoportba tartozó igék: pl. *нести, бесідувати, писати, ярувати, ждати, тяти* stb.

47. táblázat
Jelen és egyszerű jövő idő

бесідувати, написати:

egyes szám		többes szám	
я	бесідую, напишу	мы	бесідуємe, напишеме
ты	бесідуєш, напишеш	вы	бесідуєте, напишете
він, она, оно	бесідує, напише	вони	бесідують, напишут

A II. igeragozási csoportba tartozó igék: pl. *вчыти, гварити, носити* stb.
вчыти, гварити:

egyes szám		többes szám	
Я	вчу, гварю	мы	вчыме, гвариме
Ты	вчыш, гвариш	вы	вчыте, гварите
він, она, оно	вчыт, гварит	вони	вчат, гварят

A III. igeragozási csoportba tartozó igék: pl. *дрылять, дуркати, жмыкати, катулять, кохати, лишати, ужвати, чытати* stb.
жмыкати, катуляти:

egyes szám		többes szám	
я	жмыкам, катулям	мы	жмыкаме,
ты	жмыкаш, катуляш	вы	жмыкате, катуляте
він, она, оно	жмыкат, катулят	вони	жмыкают,

A *знати, познати, мати* igéknek egyes szám 3. személyben 3 alakjuk is van: *зна, знає, знат; позна, познає, познат; ма, має, мат*. A *знат, познат, мат* formákkal gyakran lemkó énekek szövegeiben találkozunk.

Összetett jövő időt csak folyamatos igékből lehet képezni. A folyamatos igék összetett jövő idejét a быти segédige jelen idejű ragozott alakjaival képezzük. Egyes számban az ige elé tesszük, mint múlt időben (*Я буду* бесідувал.), többes számban pedig a főnévi igenév elé (Мы *будеме* бесідувати.).

48. táblázat
Összetett jövő idő

egyes szám		többes szám	
я	буду писал/писала	мы	будеме писати
ты	будеш писал/писала	вы	будете писати
він, она, оно	буде писал/писала	вони	будут писати

A múlt idejű alakokat az -л- szuffixummal képezzük, melyet az infinitivushoz adunk, ez utal a nemre és a számra: hímnem egyes szám -л-ø (бесідувал), nőnem egyes szám -л-а (бесідувала), semlegesnem egyes szám -л-о (бесідувало); többes szám -л-и (бесідували).
A lemkó ruszin igéknek múlt idő egyes és többes szám 1. és 2. személyében két alakjuk is van. Az egyiket személyes névmással használják, amely az ige előtt áll: pl. *я бесідувал (-а), ты бесідувал (-а), мы бесідували, вы бесідували,* stb… A másik személyes névmás nélkül a быти jelen idejű 1., 2. személyű alakjaival (єм, єс, сме, сте) használatos, mely az ige után áll: pl. *Бесідувал єм. Бесідувал єс. Бесідувала єс. Бесідували сме. Бесідували сте*. Egyes szám 1. és 2. személyben, nőnemben a segédige állhat rövid alakban is: *бесідувалам, бесідувалас*. Egyes és többes szám 3. személyben csak egy alak használatos, személyes névmással az ige előtt: pl. *він (она, оно) бесідувал (бесідувала, бесідувало), они бесідували*.

49. táblázat
Szintetikus múlt idő

чытати:

egyes szám		többes szám	
я	чытал, чытала	мы	чытали
ты	чытал, чытала	вы	чытали
він, она, оно	чытал, чытала, чытало	вони	чытали

50. táblázat
Analitikus múlt idő

egyes szám		többes szám	
я	чытал єм, чытала єм/чіталам	мы	чытали сме
ты	чытал єс, чытала єс/чіталас	вы	чытали сте
він, она, оно	чытал, чытала, чытало	вони	чытали

Egyes ill. többes szám 3. személyben nem használatos a segédige jelen idejű alakja. Egyes szám 1-2. személyben nőnemben használják még a *чіталам, чіталас* rövidített alakokat.

A *-чы* végű főnévi igenevek (влечы, печы, речы, стрічы) múlt idő egyes szám 1. személyben -л- nélkül szerepelnek: pl. влюк, рюк, міг. Itt magánhangzóváltozás mehet végbe a tőben; pl. е/ю: *влечы – влюк, речы – рюк*; о/і: *мочы – міг*; mássalhangzóváltozás: ч/к: *печы – пюк*; ч/г: *лячы/лечы – люг*.

Visszaható ige pl.: *я ся купам/я купам ся*. Egyes és többes szám jelen, múlt és jövő időben a *ся* állhat az ige előtt és után is: *я ся вчыл/я вчыл ся*. A személyes névmások nélküli alakoknál a *ся* a segédige után áll: *вчыл єм ся, вчыли сте ся*.

51. táblázat
A *быти, гнати, істи, хотіти/хтіти* jelen idejű ragozása

egyes szám					többes szám				
	быти	гнати	істи	хотіти / хтіти		быти	гнати	істи	хотіти / хтіти
я	єм	жену	ім	хочу / хцу	мы	(єсме) / сме/зме	женеме	іме	хочеме / хцеме
ты	єс	женеш	іш	хочеш / хцеш	вы	(єсте) / сте	женете	істе	хочете / хцеме
він, она, оно	єст	жене	іст	хоче / хце	вони	сут	женут	ідят	хотят / хтят, хочут / хцут

52. táblázat
A *быти, гнати, істи, хотіти/хтіти* múlt idejű ragozása

	egyes szám					többes szám			
	быти	гнати	істи	хотіти / хтіти		быти	гнати	істи	хотіти / хтіти
я	был, была/ был, была єм/ былам	гнал, гнала/ гнал, гнала єм/ гналам	ил, ила/ ил, ила єм/ ілам	хотіл, -ла/ хтіл, -ла/ хотіл, -ла єм/хтіл, -ла єм/ хотілам	мы	были / были сме	гнали / гнали сме	іли / іли сме	Хотіли / хтіли/ хотіли сме / хтіли сме
ты	был, была/ был, была єс/ былас	гнал, гнала/ гнал, гнала єс/ гналас	ил, ила/ ил, ила єс/ ілас	хотіл, -ла/ хтіл, -ла/ хотіл, -ла єс/хтіл, -ла єс/ хотілас	вы	были/ были сте	гнали/ гнали сте	іли/ іли сте	хотіли/ хтіли/ хотіли сте/ хтіли сте
він, она, оно	был, была, было	гнал, гнала, гнало	ил, ила, ило	хотіл / хтіл, хотіла / хтіла, хотіло / хтіло	вони	были	гнали	іли	хотіли/ хтіли/

A személytelen igéknek három igeidejük és feltételes módú alakjuk van: pl. *зперкати ся* – főnévi igenév; *зперкат ся* – jelen idő; *зперкало ся* – múlt idő; *буде ся зперкало/зперкати* – összetett jövő idő; *зперкне ся* – egyszerű jövő idő; *зперкало бы ся* – feltételes mód.

Az ige szenvedő alakja a быти jelen idejű ragozott alakja és az egyes (освітляний, освітляна, освітляне) vagy többes számú (освітляны) melléknévi igenév kapcsolatából áll: pl. *Стил єст освітляний лямпом*. – jelen idő; *Стил был освітляний лямпом*. – múlt idő; *Стил буде освітляний лямпом*. – jövő idő.

A felszólító módú alakot a jelen idő tövéből képezzük. Az igék többségének felszólító mód egyes szám 2. szem. alakja megegyezik a jelen idő tövével. Pl. *бесідуй, жмыкай, катуляй ся, чынь, уч*. Vannak olyan igék, melyek jelen idejű töve lágy mássalhangzóra végződik: pl. *ро<б'-ат>, розсту<п'-ат>ся; (робят, розступятся, направят*; gyakoriak: *роблят, розступлят ся, направлят); ле<т'-ат> (летят), препро<с'-ат> (препросят), во<з'-ат> (возят), одшма<р'-ат> (одшмарят)*. Ezeknek az igéknek felszólító módban van kemény párjuk is: pl. *роб, розступ ся, направ, лет, препрос, воз, одшмар*. Az *істи, повісти* igék jelen időben (egyszerű jövő időben): pl. *<ід'-ат> (ідят), повід'-ат/ (повідят)*; felszólító módban <ч>-re végződnek – írásban дж: *ідж, повідж*. Azoknál az igéknél, ahol a jelen idő töve csak mássalhangzóra végződik (pl. вч-ат); a felszólító mód -и szuffixummal képződik: pl. *вчи*. Néhány mássalhangzóra végződő ige felszólító módja -ий szuffixummal képződik: *прийм-ий!*

Többes szám 1. személyben a felszólító alak -ме ragot kap: pl. *бесідуйме, чытайме, печме,* stb. Többes szám 2. személyben -те: *бесідуйте, чытайте, печте,* stb. Egyes és többes szám 3. személy felszólító módban analitikus alakokkal találkozunk, amelyek a най szócska és a jelen idejű egyes vagy többes szám 3. személyű igealak kapcsolatából áll: pl. *най бесідує, най бесідують*, *най чытат, най чытают.* A *пити* ige felszólító módú alakja: <под>-: *под, подте, подме*. A felszólító módú igékhez hozzátehetünk emóciót kifejező szócskákat is, mint pl. a -ле és a же: *пиш-ле, пиште-ле, подже*.

Az igék feltételes alakja úgy képződik, hogy a бы szócskát az ige múlt idejű alakjához kapcsoljuk. Az -л morfémához hozzákapcsolódnak a nemet és a számot kifejező -а, -о, -и: pl. *писала бы, писало бы, писали бы*. Egyes szám 1. és 2. személyben a бы szócskához hozzákapcsolódnak a személyragok: *писал(-а, -о) бым, писал(-а, -о) быс*. Többes szám 1. személyben a бы szócska után a сме (зме) áll: *бесідували бы сме/зме*; többes szám 2. személyben – -сте: *чытали бы сте*. Ezeknél a formáknál a személyes névmások használata (я, ты, мы, вы) fakultatív: *Я бы бесідувал / Я бесідувал бы / Бесідувал бы* (Фонтаньскій 2004: 210–262).

VIII. 3. A magyarországi ruszin szórványok kialakulásáról

A Magyarország területén egykor élt ruszinság történetének mélyebb feltárása lényegében csak a kárpátaljai és a magyar kutatók együttműködésével végezhető el. A ruszinoknak az Északkeleti-Kárpátokban történt megtelepedéséről gazdag és sokrétű, egymásnak sokszor ellentmondó irodalom áll a kutató rendelkezésére. A magyarországi tudományosságról elmondható, hogy a ruszinok súlyának és jelentőségének megfelelően feladatának tartja a hazánk területén élt és élő ruszinok tudományos kutatását. A magyarországi ruszin szórványok kutatása csupán az elmúlt évtizedekben indult meg, s ebben Baleczky Emil, Dezső László, Paládi-Kovács Attila, Nidermüller Péter, Bartha Elek, valamint Mogyorósi Sándor vizsgálatai mellett Udvari István ért el fontos eredményeket. Az egyes ruszin szórványok településtörténetének feltárása (Komlóska, Rudabányácska, Bodzásújlak stb.) a nagy településtörténeti folyamatokat árnyalja, ugyanakkor új lokális eredményeket is hoz. Levéltári források segítségével rekonstruálható, hogy a ruszinok Szabolcs megyében és Dél-Zemplén falvaiban milyen feltételek mellett települtek meg.

A ruszin lakosság számbeli gyarapodása, területi terjeszkedése a Kárpát-medence északkeleti részein a XVI–XVII. században felgyorsult. Az eredeti ruszin terület megsokasodott népe a XVI. század végén, de különösen a XVII. században megindult a hegyek szélső vonalairól a síkföld megfogyatkozott lakosságú magyar falvaiba. A XVII–XVIII. század hatalmas, önkéntes migrációinak eredményeként ruszin szigetek keletkeztek Abaúj, Bács, Bihar, Borsod, Szabolcs, Szatmár megyékben, valamint Dél-Zemplénben.

Kialakult olyan vélemény is (Bazilovics, Lutskay, Hadzsega), amely a ruszinokat autochton nemzetnek tekinti a Kárpátok nyugati oldalán, azaz elutasítja a betelepülésükről szóló elméletet, és azt vallja, hogy azok már a magyarok IX. századi betelepülését megelőzően is mai lakóhelyükön éltek. A régészeti tanulságok szerint a magyar honfoglalás idején valóban éltek itt szláv törzsek, de a történeti nyelvészet kutatásai azt mutatják, hogy inkább a déli vagy a nyugati szlávokhoz tartoztak. Nyelvi sajátosságaik a csehekre és a szlovákokra jellemzőek, semmiképpen sem a keletiekre, ezért nem is tekinthetők a ruszinok őseinek. A későbbiekben általuk elfoglalt folyóvölgyekben, a Laborc, az Ung és a Latorca mentén a XIV. századig nem létesültek települések, az a vidék korábban lakatlan volt (Kniezsa 2000).

Az északról délre történő letelepedésük során a ruszinok gyakran tudatosan olyan területeket kerestek, melyeknek természetföldrajzi sajátosságai hasonlítottak az őket kibocsátó hegyes, erdős vidékekre, s ahol űzhették korábbi foglalkozásaikat, mint például a szarvasmarha- és juhtartást, sertéstenyésztést, famegmunkálást stb. Külön kell megemlítenünk az árucsere-kapcsolatokat, amelyek ugyancsak évszázadokon át összefűzték a szomszédos tájakat és népeiket. Sáros, Zemplén, s a kárpátaljai megyék fuvarossága rendkívül intenzíven vett részt a hegyaljai bor lengyelországi, illetve felföldi forgalmában, valamint a sószállításban.

Szabolcs megyében a XVI. század dereka táján jelennek meg első telepeik, melyekről csak szórványos adatok állnak rendelkezésre. A XVII. század közepéig Szabolcs megyének mindössze néhány községében éltek ruszinok. Szabolcs megye etnikai összetétele népességmigráció folytán a XVII–XVIII. század folyamán módosult, de a népesség túlnyomó többsége továbbra is magyar maradt. A túlnépesedett Zemplénből, Abaújból, Borsodból, Bereg északi részéről a migráció többek között a jobb népességeltartó feltételekkel rendelkező Szabolcsba irányult, ahol a népsűrűség a XVIII. század folyamán végig alacsonyabb volt. A régi lakosság visszaszivárgásának és az idegen etnikumok, valamint a magyarok betelepülésének eredményeként, a megye lakosságának száma a század első évtizedeihez képest 1784–1787-re megkétszereződött. A XVIII. század végére a ruszinok aránya is megnőtt.

A történelmi Magyarország ruszinok által lakott területei sem politikai, sem adminisztratív egységet nem alkottak. A XVIII. században nem volt ruszin többségű királyi város, a mezővárosok közül is csupán háromban volt ruszin többség. Ebben az időben a ruszin társadalom nem rendelkezett saját feudális osztállyal, nem volt polgársága sem. A fejletlen társadalmi struktúrából adódóan az egyház volt az anyanyelvi kultúra és nyelvhasználat befogadója, s a ruszin kultúra letéteményese. Az önálló egyházi szervezet kialakításának folyamatával kapcsolódik össze a ruszin történetírás kezdete (Udvari 1994b).

Az északkelet-magyarországi ruszin nép közismert elnevezése a „Rákóczi leghűségesebb nemzete". Ezt a megtisztelő jelzőt nem érdemtelenül kapták a fejedelemtől, hiszen a szabadságharc első perceitől a legvégsőkig kitartottak az ügy mellett. A Rákóczi-birtokon élő ruszinok sok áldozatot vállaltak, amiért a mozgalom bukását követően a császári kormányzat büntetése utolérte őket. A szabadságharc végére a legtöbb telek üresen maradt, a fejedelem hadseregében szolgáló ruszinok közül sokan nem tértek vissza eredeti lakóhelyükre, hanem a szomszédos vármegyékben, pl. Ugocsában és Szabolcsban kerestek menedéket, ahol elmagyarosodtak. Akadt olyan település (Csernipatak, Kisszolyva) is, amely teljesen elnéptelenedett. Az üresen maradt telkek visszakerültek az uradalom tulajdonába. A fontos birtokokat eladományozták, melyek korábbi tulajdonosai részt vettek a Habsburg-ellenes küzdelmekben, és a szatmári békében felkínált közkegyelmet visszautasították. Az elpusztult gazdaságok helyreállítására, s a néptelenné vált települések benépesítésére az új tulajdonosok német parasztokat és kézműveseket hívtak be Ausztriából, a Rajna-vidékről, Csehországból, valamint Erdélyből. Érkeztek telepesek a szomszédos Galíciából, de jöttek görög és örmény kereskedők is, akik Ungváron telepedtek le. A XVII. század végén indult meg a zsidó bevándorlás, aminek oka a hágókon túli hajdamák mozgalomhoz kapcsolódó pogromsorozat volt. Fejlődésnek indultak a városok, elsősorban Beregszász és Munkács, majd a püspöki székhely áthelyezését követően Ungvár. Ez utóbbi a század végére a vidék kulturális központjává vált, a püspöki könyvtár, a papi szeminárium, a gimnázium biztosították számára ezt a szerepet.

A ruszinok gazdasági helyzetét tovább súlyosbította, hogy a bécsi pénzügyi kormányzatnak a Rákóczi-szabadságharc leverését követően végre sikerült beteljesítenie közel két évszázados törekvését: az adómentesség megszüntetését. Ezzel újabb lendületet vett az északkelet-magyarországi ruszinok gazdasági hanyatlása. Az ígért adómentesség és szabadságjogok helyett az újjászerveződő Habsburg-közigazgatás a ruszinokat is bevonta a megújuló adórendszerbe. Az ország nagy sorsfordító eseményei az 1848–49-es forradalmi megmozdulások voltak. A görög katolikus egyház támogatta a változásokat, Popovics Vazul munkácsi püspök felkérte papjait a forradalom, majd a szabadságharc támogatására.

A mai Magyarország területén élt egykori abaúji, szabolcsi, szatmári, dél-zempléni ruszin szórványok már a XVIII. század végére beolvadtak a magyar vagy szlovák lakosságba. A trianoni határok közé szorított Magyarországon az 1920-as népesség-összeírás szerint mindössze 1.500 ruszin élt. Ruszin anyanyelvűnek vallotta magát Komlóska 715 lakosából 653, Kány 211 lakosából 42 fő. Ezen kívül Zemplén, Szabolcs és Szatmár megyék néhány községében jeleztek ruszin anyanyelvű egyéneket. Magyarország több településén találunk olyan idősebb személyeket, akik valamelyik ruszin nyelvjárást ma is megértik, esetleg beszélik is, vagy ruszin nyelvű dalokat, imákat, vallásos énekeket ismernek. Ez volt az a nemzetiség, amelynek a rendszerváltást megelőző rezsim államhatalma szerint nem volt létjogosultsága Magyarországon, ezért a hazai ruszinok 1991-ig kénytelenek voltak szlovákoknak vallani magukat. Ezzel kettős asszimilálódási folyamatnak voltak kitéve, a magyarnak és a szlováknak.

Az 1941-es népszámlálás idején a ruszinok több mint félmilliós lélekszámban éltek az akkori Magyarországon, mára becslések szerint számuk 6.000 fő körül mozog. Az asszimiláció ellenére a hazai ruszinság több településen (Mucsony, Komlóska) megőrizte nyelvét, kultúráját, néptáncait valamint népdalait. Mivel mélyen vallásos nemzetiség a ruszin, nem fordult el görög katolikus egyházától, vallását ma is gyakorolja, itt-ott anyanyelvén is. Az elmúlt ötven év felmérhetetlen károkat okozott e „kis” nemzetiség körében nem csak Magyarországon, de Közép-Kelet-Európa számos országában, ahol ruszinok élnek.

Magyarországi ruszin települések: Mucsony, Komlóska, Galvács, Abod, Irota, Rakaca, Viszló, Gadna, Rakacaszend, Garadna, Felsővadász, Abaújszolnok, Homrogd, Csobád, Abaújszántó, Boldogkőváralja, Miskolc-Görömböly, Mogyoróska, Sátoraljaújhely, Rudabányácska, Sárospatak-Végardó, Baskó, Filkeháza, Sajópálfala, Máriapócs, Mándok, Hajdúdorog, Szendrő, Szalonna, Tornabarakony, Hejőkeresztúr, Eperjeske, Vajdácska, Felsővadász, Abaújlak, Andrástanya, Baktakék, Füzér, Kány, stb.

Rudabányácska régi történelmi múltra tekint vissza. Első említése a XII. századból való. A falu a középkor folyamán jelentős település volt, mivel határában több mint háromszáz évig aranybánya működött. Az 1773-as Lexicon locorum szlovák, egy 1851-es összeírás pedig ruszin falunak jelzi. A ruszin és szlovák nyelvi elemeket egyaránt magában

foglaló nyelvjárásukat ma is beszélik, többé-kevésbé annak is tudatában vannak, hogy nyelvük nem azonos a szlovák nyelvvel.

A ma Cseh-Szlovákiában lévő Bodzásújlak szintén középkori település, már a XIII. században említést tesznek róla a történeti források. 1701-ben telepedtek meg ott a ruszinok.

A mai Magyarországon csupán egy községben, Komlóskán használatos aktívan a ruszin nyelv (Baleczky 1956: 345–364). A települést régen Aranyos-Komlóska néven is feljegyezték. Komlóska Tokaj-Hegyalja, a történelmi borvidék és a Zempléni Tájvédelmi Körzet határán fekszik. A többször elnéptelenedett és újratelepült falu mai ruszin lakóinak ősei a XVII–XVIII. században Sáros vármegye északi részéből, a makovicai uradalom falvaiból települtek át a dél-zempléni községbe. A ruszin nyelv lemkó nyelvjárását beszélték, s a leszármazottak napjainkig ezt a nyelvet örökítik át gyermekeikre. Szabolcs vármegye és Dél-Zemplén legtöbb, ruszinok által lakott falvában már a XIX. század elejére nyelvet váltott a ruszin lakosság. Borsodban, Abaújban is csak az egykor tiszta ruszin vagy ruszin többségű falvakban őrződött meg a XIX. század végéig a ruszin nyelv. Iskolák híján a görög katolikus egyház magyarosodásával a ruszin nyelv a borsodi és abaúji községekben is idővel visszaszorult.

A görög katolikus egyház a maga intézményeivel, iskoláival, az egyházi szláv nyelvű szertartással csökkentette az asszimiláció sebességét, de megállítani nem tudta. Az egyház arra törekedett, hogy híveiket nyelvi igényeiknek megfelelően szolgálja. Érzékelhető ez magyar-ruszin viszonylatban is, de különösen jól megfigyelhető szlovák-ruszin vonatkozásban, ahol még a ruszinról a szlovák nyelvre történő átváltás után is az egyházi értelmiség hatására hosszú ideig megőrződött a ruszin öntudat. A görög katolikus egyház hatásával összefügg, hogy a kelet-szlovák nyelvjárást beszélők jelentős tömegei csak századunkban azonosultak a szlovák nemzeti öntudattal. A ruszinság a templomban a XX. század első feléig, a hétköznapokban pedig napjainkig beszéli ősei nyelvét.

A lemkó nyelvjárást beszélő komlóskai lakosok ismerik a magyar nyelvet, többen beszélik a szomszédos kelet-szlovák nyelvjárást. A községben a tanítás magyar nyelven történik, ezen kívül fakultatív szlovák nyelvoktatás is folyik. Az egyház, a liturgia, és a prédikáció nyelve magyar. A komlóskai lakosoknak a rendszerváltásig, az őseiket egykor kibocsátó Eperjes környéki terület népével, kultúrájával semmilyen, társadalminak nevezhető kapcsolata nem volt. Az első világháborút követő években megszűntek a rokoni kapcsolatok is (Udvari 2002a).

A település ápolja hagyományait, évről évre ismétlődő programokat is szervez. A vízszentelést ma is a patak partján tartják, a búzaszentelést a földeken. A ruszin Betlehemes közkedvelt, ismert programja a nemzetiségek karácsonyi ünnepségeinek. Minden év augusztusában falunapot és nemzetiségi találkozót szerveznek. A görög katolikus templom 1820-ban épült a falu fölé emelkedő dombra. A ruszin tájház a XIX. század második felében készült, mely szobából, pitvarból és ólból tevődik össze. A lakóház pitvarát fallal

kettéosztották, a szabadkémény alatti részt kamraként használták. Berendezése az 1900-as évek első évtizedét mutatja be. Falazata gerendavázra épített sárral tapasztott paticsfal, zsúpszalmával fedve. Magyarországon csak itt maradt meg eredeti formájában a kabolás kemence a mellé épített masinával. Ruszin szabadidő- és szoborpark 1997 óta várja a pihenni vágyókat. Kialakításával lehetőség nyílik csoportos szabadtéri rendezvényekre, programokra. A ruszin mitológiai alakokat ábrázoló szobrok Perun főistent és Lada istennőt idézik. A ruszinokkal a XVII–XVIII. században betelepült község történetét, nyelvjárását Baleczky Emil dolgozta fel.

1991 május 4-én létrehozták a Magyarországi Ruszinok Szervezetét (MARUSZE), melynek célja a magyarországi ruszinság bekapcsolása a demokratizálódási folyamatokba, a ruszinok politikai, kulturális, jogi és államigazgatási érdekképviselete. Ezután került sor az érdemi munkára, melynek ma már igen látványos eredményei vannak: a kétnyelvű ruszin-magyar, havonta megjelenő *Ruszinszkij Zsyvot* c. folyóirat, a ruszin nyelvet oktató általános iskola Mucsonyban, a Magyarországi Ruszin Tudományos Intézet, a Magyarországi Andy Warhol Művészeti Társaság, a Drany (Holló) Néptánc Egyesület Budapesten, az Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék a Nyíregyházi Főiskolán, havonta egyszer ruszin nyelvű adás az MTV *Rondó* c. nemzetiségi műsorában, hetente ruszin televíziós magazinműsor a Zemplén TV-ben Sátoraljaújhelyen, továbbá több népdalkórus is működik Mucsonyban és Komlóskán, ahol az elsőben Ruszin Múzeum, az utóbbiban pedig tájház áll az érdeklődők rendelkezésére. A MARUSZE együttműködik minden olyan magyarországi szlovák szervezettel, továbbá minden olyan ifjúsági és nem ifjúsági szervezettel, melynek elvi és gyakorlati megnyilvánulásai a magyarországi ruszinság érdekeit szolgálják. A szervezet elnöke Hattinger Gábor.

A magyarsággal érintkező ruszinok sajátos történelmi utat jártak be, kulturális tájékozódásuk is nyitottabb volt, mint a többi keleti szláv népé. Ebből következően a Kárpát-medence ruszinjainak népi műveltsége, szellemi és tárgyi kultúrája, gondolkodásmódja és nyelve eltér a Kárpátokon túl élő keleti szlávokétól. A magyar nyelv híven tükrözi a ruszinok etnokulturális folyamatait. A magyar-ruszin nyelvi-néprajzi kapcsolatok, az interetnikus jelenségek értékelésekor Tokaj-Hegyalja megkülönböztetett figyelmet érdemel. Az itteni szőlőmunkának és borforgalmazásnak észrevehető egységesítő ereje volt a Felső-Tiszavidék népei – magyarok, szlovákok, ruszinok – életében.

A mai Magyarországon egykor élt ruszinok története nélkül nehezen érthetnénk és ismerhetnénk meg a volt jugoszláviai, a bácskai és a szerémségi ruszinok történelmét, családi névanyagát, népi kultúráját, s magyar elemekben bővelkedő nyelvét. A ruszin szórványok története nélkül lehetetlen árnyaltan megírni a ruszinok egyház- és művelődéstörténetét. Parthenus Péter, Bizánczy Gennadij, Bacsinszky András, Tarkovics Gergely püspökök Szabolcs vármegyében is működtek. A Szabolcs megyei Vencsellő községben született Vályi János eperjesi püspök (1837–1911). Máriapócson temették el Olsavszky Manuel püspököt, itt

működött a ruszin művelődéstörténet számos jeles képviselője, a történész Basilovits J., a nyelvtaníró Kocak A., s a szépíró Kralickij. Nyírvasvári községről vette fel nevét Vasvári Pál, az 1848-as magyarországi forradalom egyik vezéralakja, a márciusi ifjak egyike. Vasvári Pál apja, nagyapja, testvérei ruszin községekben működő görög katolikus papok voltak Vasvárinak személyesen is nagy szerepe volt abban, hogy a ruszin papság és az akkori munkácsi püspök támogatta az 1848-49-es forradalmat és szabadságharcot.

Magyarországon ezidáig sajnos nem próbálták kodifikálni a ruszin irodalmi nyelvet, s eddig egyetlenegy nyelvtankönyv sem született. 1991 májusában Budapesten megalakult az *Организація Русинів у Мадярску*. Folyóiratuk a *Русинскый жывот*. A szerzők cikkeiket saját nyelvjárásukon írják.

VIII. 3. 1. A magyarországi ruszin nyelvészeti jellegzetességei

A magyarországi ruszinok túlnyomó többsége Komlóskán és Mucsonyban él. Nyelvük nem egységes. Komlóska lakosságának dialektusa a keleti-szláv nyelvekkel mutat hasonlóságot, viszont nyelvhasználatában szlovák nyelvi sajátosságok is találhatóak, szókincsében pedig a magyar jövevényszavak. A nyelvészeti sajátosságok alapján az megállapítható, hogy a komlóskaiak ősei valamikor Zemplén, Sáros, Szepes megyék ill. Galícia ruszin-szlovák-lengyel-ukrán nyelvi területeiről érkeztek ide. A magyarországi ruszin nyelv alapja a komlóskai nyelvjárás, mely különféle dialektusok fokozatos keveredése, mely évszázadok alatt alakult ki a többi szláv nyelvtől illetve nyelvjárástól való geográfiai és etnikai elszigeteltség idején. Éppen ezért ez a nyelvjárás individuális jelleget öltött. A komlóskai dialektus nyelvészetileg a kárpátaljai ruszin nyelvhez áll a legközelebb, melyet fonetikai, grammatikai és lexikai (lexikális) kettősségek jellemeznek, illetve párhuzamos alakok.

A komlóskai nyelvjárás magánhangzói: *i, e, и, y, o, a*. Az и az ószláv *y és *i-nek felel meg: pl. (*y) *коритo, миша, риба, син*; (*i) *бити, вино, зима, писати*. Ebben a nyelvjárásban nincsen ы. A magánhangzók önállóan fejlődtek. Az *ó* az *e*-ből származik (льдъ, л‰дъ, льодъ); mindig lágyítja az előtte álló mássalhangzót, így lesz: *дь, зь, нь, сь, ть, ць*. Az *o*-ból *ó* lesz, ha egy vagy több mássalhangzó követi. Ha a szó *o*-val kezdődik és az utolsó szótagjában lévő *e ‰*-re vezethető vissza, akkor az egyes szám nominativus és accusativus kivételével a többi esetben az *o*-ból *ó* lesz, és a kiejtésben *v* hang járul elé: pl. N *овесъ*, G *вовса*; N *орелъ*, G *ворла*. Ha a többes szám genitivus mássalhangzóra végződik (a *j* nem tartozik ide), az utolsó szótag *o*-ja *ó*-ra változik: pl. *коньовъ, воловъ, ногъ, полъ*. Ahol a többes szám genitivus végződése *овъ*, ott a többes szám dativusban is megmarad az *ó*: pl. *попомъ, снопомъ*. A hím- és semlegesnemű melléknevek egyes szám elöljárós esetében is *ó* található: pl. *добромъ, великомъ*; a hímnemű főnevekből képzett melléknevek egyes szám nominativusában: pl. *пановъ, газдовъ*. Az elöljárószavak között: pl. *подъ, одъ (отъ)*. A *подъ*

az ü-ző nyelvjárásnál *пудъ*-nak ejtendő. Az *ó*-t *i*-nek ejtik Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Máramaros megyék északi részén; *и*-nak Ung megye déli, illetve Bereg megyével határos részén, és Beregnek Unggal határos területén, elvétve Beregszász környékén is; *о*-nak ejtik a tótokkal vegyesen lakott területeken, így Sáros, Zemplén megyékben; *у (ы)*-nek Szepes megyében; *ӱ*-nek Bereg középső és déli részén, valamint Ugocsában és Máramaros déli részén (Galíciában is).

Mássalhangzók: *б, в, г, ґ, д, д’, ж, з, й, к, л, м, н, н’, п, р, с, т, т’, ф, х, ц, дз, ч, дж, ш*. A ruszinban a *г, к, х* mássalhangzók kemények. Az ószláv *г* (g) a ruszinban *h* marad. Az *l* az ószlávban mindenkor *l* marad, a ruszinban, ha a szó közepén mássalhangzó előtt áll, a szó *v* ejtéskönnyítőt kap: pl. ószl. *влъкъ*, or. *волкъ*, rusz. *вовкъ*. Az egyszótagú szavakban a szóvégi *l* az *i*- és *у/ы*-ző dialektusoknál *v*-re változik: pl. *в‰въ (волъ)* és *вывъ*. A múlt idejű participiumot is *v*-vel képezi a ruszin: pl. *хваливъ, соливъ*. A hazai ruszinban (főként az ü-ző dialektus) a nőnemű mellékneveknél, a *той, сесь, онъ, мой, твой, свой* névmások nőnemű alakjainál egyes szám részes- és elöljárós esetben a *й* hang *v*-re változik: pl. *добровъ, товъ, сьовъ, йовъ, мойовъ, твойовъ, свойовъ*. Ha *d* áll *l* és *n* előtt, a *d*-ből *l*, illetve *n* lesz: pl. *голодный = голонный; подлый = поллый*.

Az ószláv *o helyén a zárt szótagokban i van: pl. *кінь, рік*; *e > i zárt szótagokban: pl. *йід, мід*; *y > и: pl. *високе, мидло, син*; *i > и: pl. *вили, вино, жити*; *ě > і: pl. *біле, вітер, оріх*; *ę > а: pl. *вжати, йазик*; *ą > у: pl. *голуб, дуб, рука*; teljeshangzósság a *tort, *tolt, *tert, *telt hangkapcsolatok helyén: pl. *борода, воробей; болото, голова; береза, берег; молоко, молоти*; *dl > л: pl. *вили, гарло, сало*; a дл megléte szlovák hatásról tanúskodik: pl. *бийадло, мидло*; *gv’, *kv’ > джв, кв: pl. *джвізда, квіт’а*; *tj, *gt’, *kt’ > ч: pl. *плачу, мачоха, мочі, ніч*; *dj > дж/д’: pl. *меджа/мед’а, саджа, ходжу/ход’у*; *l’, *lj > й: szó elején: pl. *йуде*; szó végén: pl. *бій (< *bol’ь), ковай, сій (< *solь)*; szó közepén: pl. *бобайка (< *bobulь/*bobъl’a/*bobul’a)*; і (< *ě) előtt: pl. *зейізо, йіва, йіто, хйіб*; а (< *ę) előtt: pl. *йагнути, кйачати*. A hangsúly az utolsó előtti szótagra esik.

A magyarországi ruszin ábécé 34 fonémából áll. A helyesírás fonetikai (fonológiai) átíráson alapul. A nyelvben nincs meg a ы, az и ejtésben hasonló az e magánhangzóhoz. A *я, ю, є, ё, ї* állhat: magánhangzó után (pl. *заяц, кошея, кошеём, моє, пою, валаї*); szó elején vagy egy szótagú szavak esetében (pl. яма, юде, ю, є, ёго, їдло) és mássalhangzó után (pl. *земя, угя, ключ*). A *я, ю* az előttük álló *т, д, н* mássalhangzókat lágyítják: pl. *лістя, щестя, видят, ходят, кухня, свиня, видю, ходю, земню, свиню*. A *т, д, н* mássalhangzóknak van lágy párjuk is (т’, д’, н’), viszont *і* előtt kemények maradnak. Ha az *і* magánhangzó zárt szótagban áll, akkor ragozás során az etimologikus *о, е* magánhangzókkal váltakozik: pl. *н**і**с, ст**і**л, н**і**ч, перст**і**нь – н**о**са, ст**о**ла, н**о**чі, перст**е**ня*. A *ті, ді, ні* betűkapcsolatok *т’і, д’і, н’і* hangkapcsolatokat jelölnek. Itt az *і* az ősszláv *ě* hangra vezethető vissza: pl. *гніздо, тіло, шніг*. A *ч* mindig lágy, kemény párja nincs.

„Hazánkban szorosan vett rutén nyelven nem írnak. 1881-ig a népiskolai könyvek is ilyen szellemben voltak szerkesztve. Ruténul a könyv szerzője kezdett írni 1881-től, akinek az volt a célja, hogy a népiskolák a nép által is érthető könyveket kapjanak kézhez. E szótár mintegy folytatását képezi annak a törekvésnek, hogy a rutén népnek a magyar nyelv elsajátítását megkönnyítse" (Csopei 1883: 23).

A hazai ruszinban a névszók alany-, birtokos, részeshatározós, tárgy-, elöljárós és eszközhatározós eset szerint ragozódnak.

A főneveket itt is négy főnévragozási csoportba soroljuk. *A ragozási csoportokról lásd korábbi fejezetek!*

53. táblázat
Főnévragozás

	Eset	I. fn. ragozás	II. fn. ragozás	III. fn. ragozás	IV. fn. ragozás
egyes szám	alanyeset	сестра	син/колесо	кіст/ніч	мати/праша
	tárgyeset	сестру	сина/ колесо	кіст/ніч	матір/праша
	birt. eset	сестри	сина/колеса	кости/ночі	матери/ прашата
	részeshat. eset	сестрі	синови/ колесу	кості/ночі	матери/ прашату
	eszközhat. eset	сестром	сином/ колесом	костом/ночом	матером/ матірйом/ прашатом
	elöljárós eset	сестрі	синови/ колеші	кості/ночі	матери/ прашату
többes szám	alanyeset	сестри	синове/ колеса	кости/ночі	матери/ прашата
	tárgyeset	сестрох	синів/колеса	кости	матери/ прашата
	birt. eset	сестрох	синів/колесох	костох/ночох	матерох/ прашатох
	részeshat. eset	сестрам/ сестром/ сестрим	синим / сином / колесом	костом/ночам	матером/ прашатам/ прашатим
	eszközhat. eset	сестрами	синами/ колесами	костами/ ночами	матерами/ прашатами
	elöljárós eset	сестрох	синох/ колесох	костох/ночох	матерох/ прашатох

54. táblázat
Melléknévragozás

Eset	egyes szám		többes szám	
	Hím-, semlegesnem	nőnem	Hím-, semlegesnem	nőnem
alanyeset	старій, старе	стара	стари	стари
tárgyeset	старій / старого, старе	стару	стари/старих	стари
birt. eset	старого	старей	старих	старох
részeshat. eset	старому	старі	старим	старим
eszközhat. eset	старим	старом	старима	старима
elöljárós eset	старім	старі	старих	старих

A magyarországi ruszin nyelvváltozatban a nőnemű melléknevek többes szám birtokos esete eltér a hím- és semlegesnemtől (54. táblázat).

A magyarországi ruszinban vannak: személyes, visszaható, birtokos, mutató, kérdő, vonatkozó, általános névmások.

55. táblázat
Személyes névmások ragozása: йа, ти, він, воно, вона

Szám	Eset	1-2. személy		3. személy		
				hímnem	semlegesnem	nőnem
egyes szám	alanyeset	йа	ти	він	воно	вона
	tárgyeset	мене/н'а	тебе/тя	його/го/н'го		йу/н'у
	birt. eset	мене	тебе	н'ого		н'ей
	részeshat. eset	мі	тобі	му/йому/н'ому		йій/йі/н'ій
	eszközhat. eset	мном	тобом	н'ім		н'ом
	elöljárós eset	мі	тобі	н'ім		н'і

Egyes szám birtokos, részeshatározós és tárgyesetben a személyes illetve a visszaható névmás rövid alakkal szerepelnek.

56. táblázat
Személyes névmások ragozása: ми, ви, вони

Eset	többes szám		
	1. szem.	2. szem.	3. szem.
alanyeset	ми	ви	вони
tárgyeset	нас	вас	йіх/н'іх
birt. eset	нас	вас	н'іх
részeshat. eset	нам	вам	йім/н'ім
eszközhat. eset	нами	вами	н'іма
elöljárós eset	нас	вас	н'іх

57. táblázat
Visszaható névmás: *себе*

alanyeset	–
tárgyeset	себе
birt. eset	себе/ша
részeshat. eset	собі/си
eszközhat. eset	собом
elöljárós eset	собі

A visszaható névmásnak nincs alanyeseti alakja.

58. táblázat
A birtokos névmások ragozása: мій, моє, моя, мої; свій, своє, своя, свої

	Eset	egyes szám			többes szám
		hímnem	semlegesnem	nőnem	mindhárom nemben
мій	alanyeset	мій	моє	моя	мої
	tárgyeset	мойого/мій	моє	мою	мої/мойіх
	birt. eset	мойого		мойей	мойіх
	részeshat. eset	мойому		мойій/мойі	мойім
	eszközhat. eset	мойім		мойом	мойіма
	elöljárós eset	мойім		мойій/мойі	мойіх
свій	alanyeset	свій	своє	своя	свої
	tárgyeset	свойого	своє	свою	свої/свойіх
	birt. eset	свого/свойого		свойей	свойіх
	részeshat. eset	свойому/си		свойій/свойі	свойім
	eszközhat. eset	свойім		свойом	свойіма
	elöljárós eset	свойім		свойій/свойі	свойіх

Ennek alapján ragozódik a *твій*.

59. táblázat
Mutató névmások ragozása: тот, тото, тота, тоти

Eset	egyes szám			többes szám
	hímnem	semlegesnem	nőnem	mindhárom nemben
alanyeset	тот	тото	тота	тоти
tárgyeset	тот/того	тото	тоту	тоти/тих
birt. eset	того		тей	тих
részeshat. eset	тому		тій/тій	тим
eszközhat. eset	тим		том	тима
elöljárós eset	тім		тій/тій	тих

60. táblázat
Általános névmások ragozása: сам, саме, сама, сами

Eset	egyes szám			többes szám
	hímnem	semlegesnem	nőnem	mindhárom nemben
alanyeset	сам	саме	сама	сами
tárgyeset	самого	саме	саму	сами/самих
birt. eset	самого		самей	самих
részeshat. eset	самому		самі	самим
eszközhat. eset	самим		самом	самима
elöljárós eset	самім		самі	самих

61. táblázat
Kérdő névmások ragozása: хто, што

alanyeset	хто	што
tárgyeset	кого	што
birt. eset	кого	чого
részeshat. eset	кому	чому
Eszközhat. eset	ким	чім
elöljárós eset	кім	чім

62. táblázat
Vonatkozó névmások ragozása: котрій, котре, котра, котри

Eset	egyes szám			többes szám
	hímnem	semlegesnem	nőnem	mindhárom nemben
alanyeset	котрій	котре	котра	котри
tárgyeset	котрій/котрого	котре	котру	котри/котрих
birt. eset	котрого		котрей	котрих
részeshat. eset	котрому		котрі	котрим
eszközhat. eset	котрим		котром	котрима
elöljárós eset	котрім		котрі	котрих

Az igéket 7 osztályba soroljuk: I. *вести* (веду, -еш, -ут); *печі* (печу, печеш, печут); II. *роснути* (росну, -еш, -ут); *ходити* (ходжу/ход'у, ходиш, ход'ат); III. *чітати* (чітам, -аш, -айут); IV. *писати* (пишу, -еш, -ут); V. *д'акувати* (д'акуйу, д'акуйеш, д'акуйут); VI. *хт'іти* (хцу, хцеш, хт'ат); VII. *їісти* (їім, їіш, їіст, їіме, їісте, їід'ат); a *бути* segédige (йем, йес, йе, зме, сте, сут).

A múlt időnek van egyszerű és összetett alakja. Az összetett múlt időt a személyes névmás, létige jelen idejű ragozott alakja és az л-es alak kapcsolata adja: pl. *їа їем робил; ти їеш/їес робил*. Az egyszerű múlt időt ugyanúgy kell képezni, mint a többi szláv nyelvben: pl. *влечі, вїік, влекла*; *печі, пік, пекла*.

Felszólító módú igealakok: pl. *пиш!, пижме!, пиште!; под'!, под'ме!, пот'те!; возмий!, хций!; най пише!, най пишут!*

Jelen idejű feltételes mód: pl. *Їа би пришла ґу тобі, кед би-м мала кеди; Пришла-м би ґу тобі, кед би-м мала часу*; múlt idejű feltételes mód: pl. *Їа був робил, кед був їем міґ; Шчера був їем пришол, кеби було часу; Шчера була-м пішла, кед була-м мала кеди.*

A hazai ruszinban a következő elöljárószavak használatosak:

– Birtokos esettel állnak: з/с, зо, зоз/зос: pl. *з ведра/зоз ведра, с хижи/зос хижи*; до: pl. *до дому, иду до сушіда*; коло: pl. *коло півночі, коло сто хлопів*; од/от: pl. *од вітца, от сестри*; през/прес: pl. *прес шапки, през мене*; прйа/прійа, пйа/пійа: pl. *пійа постели, прійа пса*; усеред, насеред: pl. *усеред їйса, насеред двора*; протім/протів: pl. *протім мене, протів орвоша*; під/піт: pl. *мачка вишла пімт постели*; за: pl. *пришол за хїіва*.

– Részeshatározós esettel áll: гу: pl. *гу нам, гу церкві, блиско гу хижі*.
– Tárgyesettel álnak: за: pl. *положил за секрен', за йеден тижден'*; меджі: pl. *меджі два древа шмарила-м*; на: pl. *на стіл положил*; над/нат: pl. *нат пост'і завиртал образ*; о: pl. *о мужа бешідуйу, о йеден ден'*; під/піт: pl. *пітстіл положил*; през/прес: pl. *през двір иде, прес цалі ден' лежал*; про: pl. *про тебе го робйу*.
– Elöljárós esettel állnak: на: pl. *на фронт'і*; у: pl. *у болот'і*; при/прійа/пійа: pl. *при церкві, при/прійа хижі*; по: pl. *по вечері*.
– Eszközhatározós esettel állnak: за: pl. *за роботом, за обідом*; з/с, зо, зоз/зос: pl. *з долотом, зоз женом, зос церузом*; над/нат: pl. *нат хижом*; пред/прет: pl. *пред обідом, пред очми*; меджі: pl. *меджі йапками*.

A mucsonyi dialektus élesen eltér a komlóskaitól. Ez a nyelvjárás alapjaiban véve a bács-szerémi ruszinnal mutat hasonlóságot. Számos nyelvészeti munka ezt a nyelvjárást szlováknak tartja. Ha a mucsonyi dialektus nyelvrendszerét megvizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy közel áll a keleti szláv nyelvekhez (nyelvjárásokhoz).

Néhány fontosabb hangtani jellemvonás:
– e van az ószláv *ě helyén: pl. *бешеда, мешачок, обед*; néha i: pl. *біле, віра, гвізда*. Érdekes, hogy ugyanez a jelenség van meg Sáros és Zemplén megyék szlovák dialektusaiban is, továbbá a magyarországi Háromhután, Nagyhután, valamint Rudabányácskán, mely ruszin hatásra utal (pl. *obid*).
– e, o a zárt szótagokban: pl. *гной, кон', рок; мед, попел*;
– az ószláv *y és *i összeolvadása i-vé: pl. *вігнац, відлі, йазік, мідло, ріба*;
– lágy ш', ж' a régi s, z helyén előlképzett magánhangzó előtt: pl. *ж'ел'ене, ж'ец, ж'іма, меш'ачок, ш'н'іг*;
– дз, ц a régi t', d' helyén: pl. *дзеці, мац, медвец, оцец*;
– ра, ла, ре, ле a *tort, *tolt, *tert, *telt hangkapcsolatok helyén: pl. *бразда, врана, прах, блато, глава, класок, брег, древо, млеко, млец*;
– а дл, тл hangkapcsolatok megléte: pl. *гардло, крідло, метла, садло, ...* (Бенедек 2004).

VIII. 4. A bács-szerémi (jugoszláviai) ruszin irodalmi nyelv

A mai Magyarországon egykor élt ruszinok története nélkül nehezen érthetnénk és ismerhetnénk meg a volt jugoszláviai, a bácskai és a szerémségi ruszinok történelmét, kultúráját. A *ruszin ~ rusznák* etnonimát a galíciai, bukovinai és kárpátaljai ukránok nyelvhasználatában a XIX. század közepétől fokozatosan kiszorította az *ukrán* népnév. A népi-nemzeti hovatartozás szempontjából szintén az ukránsághoz tartozó jugoszláviai, bács-szerémi ruszinok önmaguk megnevezésére továbbra is megőrizték a *ruszin ~ rusznák* nevet.

A bács-szerémi ruszinok a volt Jugoszláviában (Szerbia), a Vajdaságban és Horvátországban élnek, létszámuk 23–25 ezer. Az 1980-as népszámlálási adatok alapján Horvátországban és a Vajdaságban 23.321 ruszin és 12.809 ukrán élt. Az 1991-es vajdasági népszámlálás szerint a Vajdaságban 17.887 ruszin él, az 1980-ban megszámláltak 92,6%-a. Az elmúlt tíz évben jelentősen nőtt a szerbek és a crna-goraiak aránya (Udvari 1997b).

10. ábra
A Vajdaság tájegységei

A ruszinok népi-nemzeti hovatartozásukat tekintve az ukránsághoz sorolták és sorolják magukat, de nyelvük a kelet-szlovák dialektusokhoz áll közelebb. A bács-szerémi ruszin Jugoszlávia Vajdasági Szocialista Autonóm Tartománya öt hivatalos nyelvének (magyar, román, szerb, horvát, szlovák, ruszin) egyike, mely keletszlovák típusú, keleti szláv szubsztrátumon jött létre, szembetűnő benne az orosz, az egyházi szláv és az ukrán adsztrátum. Írásuk a cirill ábécé egyik ukrán változatának, az ún. "zselehivkának" átdolgozása. A bács-szerémi ruszinok népi kultúrája alapjaiban véve keleti szláv, de az évszázadok folyamán, a Kárpátok régiójában és Jugoszlávia területén a szomszéd népek kultúrkincsével gazdagodott.

Jugoszláviában a ruszin az ukrán és a szlovák nemzetiségek mellett önálló nemzetiségnek számít. A ruszin nyelv funkciója számos vonatkozásban bővült, fontos szerepet tölt be a ruszinok kulturális, társadalmi, politikai életében. Az ötvenes évek közepén

a ruszin értelmiség sajátos nyelvújítási mozgalmat indított el, melynek célja az volt, hogy a ruszin nyelvet alkalmassá tegye a tudományok művelésére és szépirodalmi művek alkotására. A mozgalom erényeit és hiányosságait jól tükrözi az első háromnyelvű, szerbhorvát-ruszin-ukrán szótár (Udvari 1995c).

11. ábra
Jugoszlávia

A bács-szerémi ruszinoknak, mint különálló nyelvi és etnikai csoportnak a történelme a töröknek a történelmi Magyarországról való kiűzése után kezdődött. A török kiűzése után óriási területek kerültek vissza lakatlanul vagy gyér lakossággal az országhoz. A XVIII. század első két harmadában a lakosság nagyarányú vándorlása zajlott le. A ruszinok bácskai (Bácskeresztúr, Újvidék, Kucora) megtelepedése abba a XVIII. századi migrációs folyamatba illeszkedik bele, amely az egész történelmi Magyarországot átfogta, s amely elsősorban északról dél felé tartott. Érkeztek telepesek szervezetten, de egyéni kezdeményezésből is. A bácskai ruszin községek újranépesítésében elsősorban azok a falvak vettek részt, melyek néhány évtizeddel korábban maguk is sok, északról érkező – szlovák, ruszin – telepest fogadtak be. A ruszin telepesek abaúji, borsodi, szabolcsi, dél-zempléni községekből adatolhatóak, de érkeztek a történelmi Magyarország és Erdély szinte minden vármegyéjéből. Az északról délre irányuló ruszin migráció során a bácskai ruszinok ősei a magyarok között éltek. A bácskai ruszinok lényegesen kedvezőbb körülmények között gazdálkodhattak, mint felvidéki testvéreik, akikre súlyosabban nehezedtek mind a földesúri, mind az állami terhek. A ruszin többségű Kucorán mintegy 450 római katolikus magyar él, akik 1/7 részét alkotják a ruszinok számának. A faluban 1945-ig németek is éltek, létszámuk kétszerese volt a magyarokénak. Az itt élő ruszinok, magyarok, németek ismerték egymás nyelvét, a közvetítő nyelv azonban a ruszin volt. A ruszin nyelv közelebb vitte a falu német és magyar lakóit a

szerb nyelv megtanulásához. Ma a ruszinokon és a magyarokon kívül mintegy 160 boszniai szerb él a faluban. A boszniai szerbek a második világháború után kitelepített németek helyére érkeztek. A kucorai magyarok a tömeges magyar-ruszin kétnyelvűség állapotában élnek. Többen gyengébben beszélik a magyart, mint a ruszin nyelvet. A bácskai ruszin családnevek közel 25%-a, a ragadványnevek 15%-a magyar eredetű, mely tény önmagában is a ruszin-magyar népi kapcsolatok intenzitásáról tanúskodik. A Monarchia felbomlása után a tömeges ruszin-magyar kétnyelvűséget a ruszin-szerb, illetve ruszin-horvát bilingvizmus váltotta fel. A bács-szerémi ruszinoknak mind a magyar katolizáló, mind a szerb pravoszlavizáló törekvésekkel szemben sikerült megőrizniük a Kárpátokból hozott görög katolikus vallásukat.

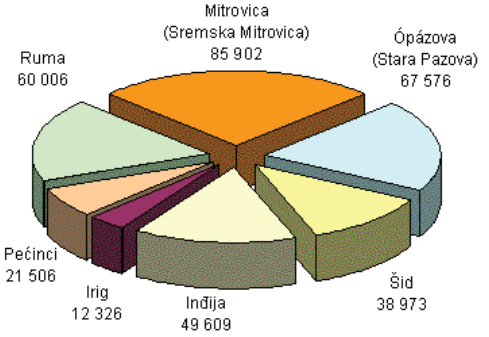

12. ábra
Szerémség községeinek lakossága 2002-ben

A kapitalizálódás folyamatával összefüggésben, a XIX. század első évtizedeitől a ruszinok egy része továbbköltözött a Szerémségbe. A második világháború után, a bácskai németek kitelepítése következtében keletkezett települési vákuum megszüntetésével tovább növekedett a ruszinok lakta helységek száma. A másodlagos kirajzási folyamat a Szerémségbe és Szlavóniába, Bácska minden népét jellemezte, amely 1848 után vett nagyobb lendületet. Ennek oka a bácskai földek árának nagymértékű növekedése, a szociális különbségek fokozottabb kiéleződése. Az újabb migrációs folyamatok eredményeként ma Jugoszlávia több településén élnek ruszinok: a Bácskában (Руски Керестур, Коцур, Дюрдьов, Петроварадин, Ново Орахово, Господïнци, Савино Село), Szerémségben (Шид, Сремски Карловци, Бачинци, Беркасово, Бикич Дол) és Horvátországban (Vukovar, Petrovci, Mikluševci, Vinkovci).

A ruszin nyelv szlovák nyelvjárástörténeti forrásértékére Király Péter mutatott rá. Pavlo Csucska, Joszip Dzendzelivszkij ukrán kutatók arra hívták fel a figyelmet, hogy a nyelv archaikus jellegéből következően fontos adalékot szolgáltat az ukrainisztikának és a kárpátisztikának egyaránt. A ruszin szókészletről írott tanulmányában Oleksza Horbacs is

részletesen foglalkozik a germanizmusokkal és a hungarizmusokkal egyaránt. A ruszin írók középgenerációjához tartozó Gyura Latyak újságíróból nőtt íróvá. Külön figyelmet érdemel műfordítói munkássága, de jelentős szerkesztői, irodalomszervezői tevékenysége is. Saját gyűjtése alapján a bácskai ruszin nyelv hungarizmusainak értelmező szótárát állította össze.

Az önálló ruszin irodalmi nyelv (руски литературни язик) és irodalom fejlődése a XX. század első éveiben indult el, s az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után vett nagy lendületet. A nyelv első leíró nyelvtana 1923-ban látott napvilágot. A nyelv helyesírási normáit G. Kosztelnik Grammatikájában (1923) lefektetett morfológiai-fonetikai elv alapján a *Ruszin nyelv helyesírási szótára* tartalmazza. G. Kosztelnik után M. Kocsis tett legtöbbet a ruszin irodalmi nyelv normalizálásáért, műveléséért, tudományos tanulmányozásáért. Értékesek általános iskolai ruszin nyelvtankönyvei, a helyesírási és háromnyelvű szótára.

Jugoszláviában a ruszin nyelv az alapfoktól a felsőfokig helyet kap az oktatásban, a ruszin nyelvű oktatás minden szinten megvalósul. Az 1945-ös felszabadulás után szervezték meg a ruszin nyelvű középfokú oktatást, 1978 szeptemberétől pedig a felsőfokú pedagógusképzést. Az Újvidéki Egyetem különböző karain ruszin lektorátus működik, ugyanitt az 1982–83-as tanévben nyílt meg a Ruszin Nyelv és Irodalom Tanszék. Az Újvidéki Rádió és Televízió rendszeresen közvetít adásokat ruszin nyelven. Ruszin nyelvű könyveket és periodikákat elsősorban a *Ruszke Szlovo* Kiadó ad ki, tankönyveket és iskolai célra szánt kiadványokat a Vajdasági Tankönyvkiadó Intézet. A Vajdasági Dolgozók Szocialista Szövetségének ruszin nyelvű hetilapja, a *Ruszke Szlovo* (‘Ruszin Szó’). A *Svetloszc* (‘Világosság’) c. irodalmi, kulturális és társadalmi folyóirat eredeti ruszin drámai alkotások mellett a világirodalom legszebb drámáit is tolmácsolja olvasóinak, mely évente hatszor jelenik meg. A Horvátországi Ukránok és Ruszinok Szövetségének folyóirata, a kéthavonta megjelenő *Nova Dumka* (‘Új Gondolat’), benne ruszin és ukrán nyelvű cikkek egyaránt helyet kapnak. Tartalmát, megformáltságát tekintve nívós a bácskeresztúri Művelődési Ház évkönyve, a *Visznyik Kulturi* (‘Kulturális Híradó’) és a Ruszin Nyelvművelő Egyesület almanachja a *Tvorcsoszc* (‘Alkotás’). Az évente megjelenő *Narodni Kalendar* (‘Népnaptár’) elsősorban a ruszin parasztokhoz szól. Ezeken kívül még számos vallásos, egyházi kiadvány is megjelenik ruszin irodalmi nyelven, ilyen például a rendszeresen megjelenő *Hrisztijanszkij Kalendár* (‘Keresztény Naptár’).

Az első világháború végéig, 1919-ig, amíg Kárpátalja és Bácska is Magyarország részét alkották, a kárpátaljai és a bács-szerémi ruszinok vallási, kulturális és irodalmi élete egy mederben folyt. Az önálló, öntörvényű ruszin irodalmi élet kezdetét Havriil Kosztelnik 1904-ben megjelent *Z mojoho valala* (‘Falumból’) c. verses elbeszélése jelzi. Az önálló ruszin irodalmi nyelv, s ezzel összefüggésben az irodalom fejlődése azonban csak az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után vett komolyabb lendületet, amikor a hagyományos kulturális, vallási központokkal (Eperjes, Ungvár) meglazultak a kapcsolatok, és 1919-ben

megalakult a *Ruszke Narodne Proszvitne Druzstvo* (‘Ruszin Népi Művelődési Egyesület’), mely hivatalos nyelvévé a helyi nyelvjárást tette.

A két világháború közötti kulturális életet kedvezőtlenül befolyásolták a népi-nemzeti hovatartozás kérdésében megnyilvánuló bizonytalanság, s a russzofil és ukrainofil irányzatok hadakozása. A különböző periodikák hasábjain élő irodalom a nyelvi, politikai küzdelmek, a megkésett és sajátos nemzeti újjászületési mozgalom szolgálatában állt. A felszabadulás gyökeres változást hoz a ruszinok kulturális, irodalmi életében: új folyóiratok jelennek meg, beindul a ruszin nyelvű középfokú oktatás, új kulturális-művelődési egyesületek alakulnak. Véglegesen elvetették az orosz vagy ukrán nyelvű iskoláztatás, illetve kulturális élet alternatíváját, minden területen következetesen áttértek a népnyelv használatára. Igazi kibontakozást a hatvanas évek hoztak. Az önigazgatásos szocializmus kiteljesedésével a ruszin nyelv funkciója számos vonatkozásban bővült, fontos szerepet töltve be a ruszinok társadalmi-politikai életében. A ruszin irodalom a hatvanas évekig az elbeszélésben és a versben jutott leggyakrabban kifejezésre. 1967-ben születik meg az első ruszin regény.

A bács-szerémi ruszinok a tömeges szerb-ruszin és horvát-ruszin kétnyelvűség állapotában élnek. A kétnyelvűség következménye egyrészről a nyelvi interferencia, a nyelvkeveredés, másrészről a diglosszia. A homogén ruszin környezetből való ruszinok kétnyelvűsége későbbi, a heterogén nyelvi közegből valóké pedig korai keletkezésű. A tömeges korai kétnyelvűségből adódik, hogy a ruszinul beszélők nagy száma jobban ismeri a szerb vagy a horvát nyelvet, mint anyanyelvét. A ruszin, szerb és a horvát nyelvek genetikai közelsége következményeként a ruszin nyelvi rendszer minden szintjén (fonetikai, morfológiai, szóképzés, szemantika, szintaxis) tetten érhetők az interferenciális jelenségek. Az interferencia elsősorban a szókincsben jelentkezik, de jelentősen kihat a szóképzésre, valamint a szintaxisra is.

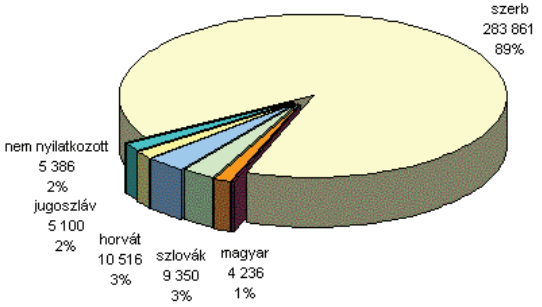

13. ábra
Szerémség lakosságának nemzeti összetétele 2002-ben

A népek, nemzetek együttélésének természetes következménye bizonyos fogalmak, tárgyak, s ezekkel együtt nyelvi elemek kölcsönzése. A ruszin nyelvben nagyon sok a német szó, meglehetősen sok a magyar, a szerbektől pedig nemcsak szavakat, hanem grammatikai elemeket is átvettek. A magyaron és a szlovákon keresztül számos német, latin, francia, olasz, stb. szó szüremkedett be a nyelvbe. A kölcsönzések legrégebbi rétege a XVII. században, túlnyomó része pedig a XVIII. században, s elsősorban az átköltözés idején ment át a bács-szerémi ruszin nyelvbe. Például: *бачи* < m. bácsi, bácsika; *вагаш* < m. vágás; *шмиргла* < ném. Schmirgel. Jelenleg 550 magyar és több mint 350 germanizmust tártak fel (Horbacs 1969; Kocsis 1978; Ramacs 1983). A ruszin irodalmi nyelv szakszókincsének alakulását tanulmányozva Kočiš megállapítja, hogy – az a történelmi körülmények függvényeként – kisebb mértékben a magyar és a német, nagyobb mértékben a szerb és a horvát nyelvek terminus-technikusainak hatása alatt fejlődött.

A magyar, illetve német nyelvvel intenzíven érintkező bács-szerémi ruszin sok vonását megőrizte a XVIII. századi állapotának, annak beszélt és irodalmi változata egyaránt becses forrása a sok évszázados magyar-szláv, illetve német-szláv kapcsolatok történetének mind nyelvészeti, mind művelődéstörténeti szempontból. Ruszin irodalmi nyelvű művek alapján megítélhető, hogy a német és a magyar nyelv hatása a ruszin nyelv valamennyi (összes) síkján kimutatható. A germanizmusok és hungarizmusok főleg a lexikában mutathatók ki. A német és magyar szavak zöme a közvetlen ruszin-német, illetve ruszin-magyar népi kapcsolatok és a nyelvi érintkezések révén gyökeresedtek meg a bács-szerémi ruszinban. A ruszin nyelvbe bekerült jövevényszavak a befogadó nyelv fonetikai, morfológiai és szintaktikai törvényszerűségeihez idomulva honosodtak meg. Az adaptáció folyamán a jövevényszavak hangalakja többé-kevésbé megváltozott.

A mai bács-szerémi ruszin dialektusok közötti nyelvi különbségek igen csekélyek. Csak minimális fonetikai, lexikális és szemantikai különbség van Kucora, Bácskeresztúr és néhány szerémségi illetve szlavóniai falu lakosainak a nyelvében: például *блїщаț ше* (ném. glänzen) – *блїщиț ше*; *бугноваț* (ném. trommeln) – *бубноваț*; *жовчок* (ném. Eigelb) – *жольчок*; *тлусти* (ném. dick) – *клусти*.

VIII. 4. 1. Adatok a bács-szerémi ruszin irodalmi nyelv grammatikai jellemzéséhez

A bács-szerémi ruszin ábécé 32 fonémából áll: 5 magánhangzó és 27 mássalhangzó. A bács-szerémi ruszinban nincsenek hosszú és rövid magánhangzók. Szerb hatásra a lágysági korreláció csak az /н/ és az /л/ hangoknál figyelhető meg. Ugyanez a jelenség van jelen a szláv nyelvek délnyugati csoportjánál (szerb, horvát, szlovén). A szavak hangsúlyozása dinamikus, a hangsúly mindig az utolsó előtti szótagra esik.

Magánhangzók:

	elöl képzett	középen képzett	hátul képzett
magas	и		у
közép	е		о
mély		а	

Mássalhangzók:

Szonánsok (8): в, л, ль, м, н, нь, р, й

Zöngés és zöngétlen mássalhangzók (19): б, п, д, т, дь, ть, ґ, к, дж, ч, дз, ц, ж, ш, з, с, г, х, ф

A képzés helye szerint vannak: ajakhangok: б, п, м, в, ф; fog-ínyhangok: д, т, дз, ц, з, с, л, н; pergőhang: р; elöl képzett hangok: дь, ть, дж, ч, ж, ш, ль, нь, й; hátul képzett hangok: ґ, к, х; torokhang: г.

A képzés módja szerint: explozívák (zárhangok): б, п, д, т, дь, ть, ґ, к; frikatívák (zárréshangok): ь, ф, з, с, ж, ш, г, х, й; affrikáták: дз, ц, дж, ч; szótagképző szonánsok: л, ль, м, н, нь, р.

A mai bács-szerémi ruszinban a дь, ть főleg jövevényszavakban fordul elő; pl. magyar jövevényszavakban: *андя, контя, дєплови*; ószláv és ukrán jövevényszavakban: pl. *дїло, потїха, дїя, надїя, подїя*; szerb jövevényszavakban: *ладя, дюрдїца, мутькац*.

A ґ számos jövevényszóban van jelen, pl. hungarizmusokban: *ґестиня, ґазда, ґовля, ґиризда, ґомбичка, ґалєр, ґачи*; germanizmusokban: *штранґ, ґлейта, ґнот, вербунґ*; szerb jövevényszavakban: *магарец, ґадни, згодни, сигурни, гурац, ґажиц*.

1923-tól Gábor Kosztelnik javaslatára a bács-szerémi ruszinok ukrán ábécét használnak: А а, Б б, В в, Г г, Ґ ґ, Д д, Е е, Є є (= йе), Ж ж, З з, И и, Ї ї (= йи), Й й, К к, Л л, М м, Н н, О о, П п, Р р, С с, Т т, У у, Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш, Щ щ (= шч), Ю ю (= йу), Я я (= йа), Ь ь (lágyságjel). Olykor használatos az aposztrof a kemény *д, т* és a *я, є, ї, ю*, illetve a *д* és a *ж, д* és a *з* szétválasztására. A bács-szerémi ruszin helyesírás fonetikus: a szavakat kiejtés szerint írják.

Mivel a mai bács-szerémi ruszinok ősei azokról a területekről származnak, amelyek ma Szlovákiához tartoznak, dialektusaik többnyire a keletszlovák dialektusokon alapulnak. Bár a nyelvészek többsége meg van győződve arról, hogy a bács-szerémi ruszin keleti szláv nyelv, a keleti szláv vonások mellett azonban ki lehet mutatni legalább annyi nyugati szláv jellemzőt is. Legfontosabb jellemzője a hangátvetés, vagyis a teljeshangzósság hiánya. Például a *корова* és *король* keleti szláv szavak így hangzanak a bács-szerémi ruszinban: *крава, краль*.

A hímnemű főnevek lehetnek: kemény- vagy lágytövűek: pl. *стол, дом; ремень*; -o-ra végződőek: pl. *дїдо, авто, радио, Петро, Янко, Фечо, Штефанко*. Függő esetekben nincs különbség a kemény- és a lágytövű végződések között.

63. táblázat
Hímnemű főnevek ragozása

	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.
alanyeset	стол	столи	конь	конї	сушед	сушеди
tárgyeset	стол	столи	коня	конї	сушеда	сушедох
birtokos eset	стола	столох	коня	коньох	сушеда	сушедох
részeshat. eset	столу	столом	коньови	коньом	сушедови	сушедом
eszközhat. eset	столом	столами	коньом	коньми	сушедом	сушедами
elöljárós eset	столє/-у	столох	коньови	коньох	сушедови	сушедох
megszólító alak	столу	столи	коню	конї	сушед	сушеди

Néhány hímnemű főnévnél ragozás során az o, e kiesik: pl. *сон – сна, парток – партка, майстор – майстра, шатор – шатру; палєц – пальца, ярец – ярцу*. Más jellegű hangváltozást mutatnak: *оцец – оца (< оцца), тидзень – тижня (дз > ж), цеснок – цеску (< цеснку)*. Egyes szám elöljárós esetben az -e előtt a következő hangváltozások lehetségesek: д, т, з, с, л, н > дз, ц, ж, ш, ль, нь; pl. *пойд – на пойдзе, кут – у куце, лєс – у лєше, стол – на столє, комин – у коминє.* Azoknál a személyt jelentő főneveknél, amelyek tövében -к- szerepel, többes szám alanyesetben a II. palatalizáció (к > ц) érvényesül, amely végig megmarad a többi esetben is: pl. *гудак – гудаци*, birt. *гудацох*, rész. *гудацом*; *Руснак – Руснаци*, birt. *Руснацох*, rész. *Руснацом; хробак – хробаци*, birt. *хробацох*, rész. *хробацом*. Az újabb keletű szavaknál (pl. szerb és a keleti szláv jövevényszavak), valamint néhány népi eredetű szó esetében ez a hangváltozás nem megy végbe: pl. *припаднїк – припаднїки*, Birt. *-кох*; *прихильнїк – прихильнїки*, Birt. *-кох*; *роботнїк – роботнїки*, Birt. *-кох*.

Rendhagyó végződések:

Egyes szám birtokos esetben az élőt jelentő főnevek -а/-я ragot kapnak: pl. *человек – человека, хлапец – хлапца, тащок – тащка, конь – коня*. Az élettelent jelentő főnevek -а/-я, -у/-ю-t vagy mindkettőt megkaphatják; -а/-я végződést kapnak: tárgyakat jelölő főnevek: pl. *трактор – трактора, плуг – плуга, стол – стола, гобель – гобля*; mértékegységek nevei: pl. *метер – метера, гольт – гольта*; hónapok nevei: pl. *януар – януара, фебруар – фебруара, ... децембер – децембра*; pénznemek nevei: pl. *динар – динара, долар – долара*; idegen eredetű szavak: pl. *атом – атома, квадрат – квадрата, роман – романа*; -у/-ю végződést kapnak: anyagnevek: pl. *квас – квасу, мед – меду, писок – писку, ляд – ляду, шнїг – шнїгу, каменєц – каменцу, цимент – цименту*; de! *овес – овса, хлєб – хлеба, сир – сира*; elvont fogalmak: pl. *боль – болю, жаль – жалю, гнїв – гнїву, страх – страху, крик – крику, одпочивок – одпочивку, успих – успиху*; behatárolt területet jelölő főnevek: pl. *край –*

краю, дєп – дєпу, рит – риту, пияц – пияцу, парк – парку, гай – гаю; de! *хотар – хотару/хотара, лєшик – лєшику/лєшика, лєс – лєса*.

Főnevek, amelyek -а/-я-t, -у/-ю-t vagy mindkettőt megkaphatják: pl. *хлїв – хлїва, приклєт – приклєта, пойд – пойда; салаш – салашу, шлайс – шлайсу; млїн – млїну/млїна*. Földrajzi nevek: pl. *Керестур – Керестура, Коцур – Коцура, Београд – Београду* (ez a gyakoribb) és *Београда, Нови Сад – Новог Саду*.

Egyes szám részeshatározós esetben az élőt jelentő főnevek -ови- végződést kapnak: pl. *сушед – сушедови, пайташ – пайташови, орел – орлови, пес – псови*. Néhányuk ritkán -у végződéssel is használatos: pl. *чловеку, хлапцу*.

Egyes szám megszólító alakja az élőt és élettelent jelentő főneveknek leggyakrabban -у/-ю, ritkán -е/-є vagy egyes szám alanyeseti végződés: pl. *брег – брегу, ашов – ашову, валал – валалу, витор – витру/витре, їж – їжу, зуб – зубу, край – краю*. Személyt jelentő főnevek kaphatnak: -у/-ю ragot (ez a gyakoribb): pl. *брат – брату, дїдо – дїду, син – сину, краль – кралю, муж – мужу, роботнїк – роботнїку, приятель – приятелю, рапух – рапуху, дурак – дураку*; -е/-є végződést: pl. *чловек – чловече, пан – панє, Бог – Боже, Митро – Митре, Петро – Петре, Ґабор – Ґабре, хлоп – хлопе*; egyes szám alanyeseti végződést: pl. *оцец, сушед, бачи, качмар, редактор, директор*; vezetéknevek: pl. *Гайдук, Горняк, Камюх, Джуджар*. Néhány hímnemű személynévnek két alakja is lehet: alanyeseti forma és -е/-є: pl. *Мирон – Мирон/Миронє, Яким – Яким/Якиме, Михал – Михал/Михалє*; alanyeseti forma és -у/-ю: pl. *пайташ – пайташ/пайташу, товариш – товариш/товаришу*.

Egyes szám elöljárós esetben az élőt jelentő főnevek -ови- végződést kapnak: pl. *сушед – о сушедови, пайташ – о пайташови, оцец – о оцови, брат – о братови, учитель – о учительови*. Élettelent jelentő főnevek: ж, ш, дж, ч, дь, ль, нь, й; дз, ц; ґ, к, х, г tövű főnevek -у/-ю végződést kapnak: pl. *нож – о ножу, уяш – у уяшу, дижджж – на дижджу; коч – на кочу, блющ – о блющу, Лалить* (falu neve) *– у Лалитю, карсцель – на карсцелю, камень – на каменю, край – на краю, медведз – о медведзу, палєц – на пальцу, кляґ – о кляґу, кармик – у кармику, мех – у меху, шнїг – на шнїгу*; б, п, в, ф, м; д, т, з, с; р, л-re végződő főnevek -е/-є, -у/-ю-t vagy mindkét végződést megkaphatják. A -е/-є leginkább a népies szavakra jellemző: pl. *дом – у доме, слуп – на слупе, гвозд – на гвозде, пойд – на пойдзе, кут – у куце, приклєт – у приклєце, мур – на муре, стол – на столє, хлїв – у хлїве, лєс – у лєше, хвост – на хвосце*. De! *дєп – на дєпу, гольт – на гольту, нос – на носу, мраз – на мразу, зуб – на зубу*. A szerb kifejezések, illetve néhány jövevényszó a beszélt nyelvben leggyakrabban -y-t kap: pl. *авто – на авту, камион – на камиону, фрижидер – у фрижидеру, трактор – на трактору, автобус – на автобусу, Нови Сад – у Новим Саду, Београд – у Београду*. De! *орман – на орманє/орману*. Az irodalmi nyelvben előfordulhatnak: *Нови Сад – у Новим Садзе, Београд – у Београдзе; авион – на*

авионє/авиону, фрижидер – у фрижидере/фрижидеру, трактор – на тракторе/трактору.

Többes szám alanyesetben -и/-ї végződést kapnak: az élettelent jelentő főnevek: pl. *стол – столи, дом – доми, мур – мури, валал – валали, мост – мости, кармик – кармики*; (néhány szerb jövevényszó -е és -о-val: *купе – купеи, биро – бирои*); állatokat jelölő főnevek: pl. *голуб – голуби, тащок – тащки, пес – пси, конь – конї, вол – воли*. Személyt jelentő főnevek közül -и/-ї végződést kapnak: a -ц -re végződő főnevek: pl. *Керестурец – Керестурци, Коцурец – Коцурци, Нємец – Нємци, Українєц – Українци*; a -к-ra végződő főnevek: pl. *унук – унуки, Руснак – Руснаци, гудак – гудаци*; egyéb: pl. *параст – парасти, апостол – апостоли, ангел – ангели, Чех – Чехи, Серб – Серби, Горват – Горвати, Рус – Руси*. Azok a főnevek többsége, melyek személyeket, tárgyakat, valamilyen tevékenységet, származást, nemzetiséget jelölnek, többes szám alanyesetben -е/-є-t kapnak: pl. *школяр – школяре, орач – ораче, бочкораш – бочкораше, учитель – учителє, писатель – писателє, Новосадян/-дянь – Новосадянє, директор – директоре*;

Többes szám eszközhatározós esetben néhány hímnemű főnév -ми ragot kap: pl. *конї – коньми, пенєжи – пенєжми, гудаци – гудацми*.

64. táblázat
Semlegesnemű főnevek ragozása

	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.
alanyeset	место	места	знанє	знаня	каче	качата
tárgyeset	место	места	знанє	знаня	каче	качата
birtokos eset	места	местох	знаня	знаньох	качеца	качатох
részeshat. eset	месту	местом	знаню	знаньом	качецу	качатом
eszközhat. eset	местом	местами	знаньом	знанями	качецом	качатми
elöljárós eset	месце/ месту	местох	знаню	знаньох	качецу	качатох

Egyes szám elöljárós esetben a hímnemű főnevekhez hasonlóan az -е/-є előtt hangváltozás megy végbe; д, т, з, с, л, н > дз, ц, ж, ш, ль, нь: pl. *гнїздо – у гнїздзе, место – на месце, брадло – на брадлє, гумно – у гумнє*. Azok az -е/-є végű, kölyökállatokat jelölő főnevek, ill. a -че végűek töve egyes számban -ец-, többes számban -ат- szótaggal bővül: pl. *щенє*, birt. *щенєца*, rész. *щенєцу*..., t.sz. *щенята*, birt. *щенятох*; *кольче*, birt. *кольчеца*, rész. *кольчецу*, t.sz. *кольчата*, birt. *кольчатох*. Ezek a főnevek többes szám eszközhatározós esetben leggyakrabban -ми végződést kapnak, de állhatnak -ами/-ями, vagy mindkét végződéssel is: pl. *щенятми/щенятами, мачатми/мачатами, кольчатми/кольчатами*.

65. táblázat
Nőnemű főnevek ragozása

	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.
alanyeset	школа	школи	косц	косци	мац	мацери
tárgyeset	школу	школи	косц	косци	мацер	мацери
birtokos eset	школи	школох	косци	косцох	мацери	мацерох
részeshat. eset	школи	школом	косци	косцом	мацери	мацером
eszközhat. eset	школу	школами	косцу	косцами	мацеру	мацерами
elöljárós eset	школи	школох	косци	косцох	мацери	мацерох
megszólító alak	школо	школи	косц	косци	мамо	мацери

A nőnemű főnevek többes szám tárgyesetben a többes szám alanyeset végződését kapják: pl. *Дзеци поцешели свойо мацери з добрим успихом*. A *мац* ragozása során – függő esetekben - kibővül egy -ep- szótaggal. Egyes szám megszólító esetben szuppletív alak használatos: *мамо/мама*. A *жена* többes szám eszközhatározós esetben – *женми*, a *женами* ritkább. A mássalhangzóra végződő nőnemű főnevek az irodalmi nyelvben szerb hatásra egyes szám megszólító esetben -и/-ї-t kapnak: pl. *жеми моя!, ей, старосци*! A *панї* nem ragozható főnév: pl. birt. *од панї*, rész. *ту панї*, t. *панї*, megsz. *панї*, eszk. *зоз панї*, el. *о панї*.

66. táblázat
Vegyes ragozású főnevek

	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.
alanyeset	газда	газдове	Новта (vezetéknév)	Новтове
tárgyeset	газду	газдох	Новту	Новтох
birtokos eset	газди	газдох	Новти	Новтох
részeshat. eset	газдови	газдом	Новтови	Новтом
eszközhat. eset	газдом	газдами	Новтом	Новтами
elöljárós eset	газдови	газдох	Новтови	Новтох
megszólító alak	газдо	газдове	Новта	Новтове

A vegyes ragozású főnevekhez néhány -а/-я (газда, слуга, Новта, Митя) és -ия (судия) végű hímnemű főnév tartozik. Egyes szám részes-, eszközhatározós és elöljárós esetben, valamint többes szám alanyesetben a hímnemű főnevek végződéseit kapják, de egyes szám birtokos, tárgy- és megszólító esetben a nőnemű főnevek ragjait. Pl. a *катона* többes számában a szótő végén -ц áll: *катонаци*, birt. *катонацох*, rész. *катонацом*, ... eszk. *катонацми*. Vegyes ragozásuk van a hímnemű személyneveknek is: pl. *Дюра, Владо, Любо*. A *тато* egyes szám megszólító alakjában és birtokos esetben -y -t kap.

A melléknevek ragozásánál nem teszünk különbséget a kemény- és lágytövű végződések között. Egyes szám elöljárós esetben hím- és semlegesnemben kétféle alak van: -им/-їм és -ому, ezek közül az -им/-їм gyakoribb: pl. *желєним/-ному, ярнїм/-ньому*.

67. táblázat
Melléknévragozás

	Eset	hímnem	semlegesnem	nőnem	többes szám
Kemény tövű melléknevek	alanyeset	желєни	желєне	желєна	желєни
	tárgyeset	желєни/ желєного	желєне	желєну	желєни/ желєних
	birtokos eset	желєного		желєней	желєних
	részeshat. eset	желєному		желєней	желєним
	eszközhat. eset	желєним		желєну	желєнима
	elöljárós eset	желєним/-ному		желєней	желєних
	megszólító alak	желєни	желєне	желєна	желєни
Lágy tövű melléknevek	alanyeset	ярнї	ярнє	ярня	ярнї
	tárgyeset	ярнї/ ярнього	ярнє	ярню	ярнї/ярнїх
	birtokos eset	ярнього		ярнєй	ярнїх
	részeshat. eset	ярньому		ярнєй	ярнїм
	eszközhat. eset	ярнїм		ярню	ярнїма
	elöljárós eset	ярнїм/-ньому		ярнєй	ярнїх
	megszólító alak	ярнї	ярнє	ярня	ярнї

A melléknevek középfokát kétféle szuffixummal képezzük: -ши és -ейши/-єйши. A -ши (-ша, -ше, -ши) képzőt az egy mássalhangzóra végződő szótövek kapják: pl. *били – билши (билша, билше, билши), тупи – тупши, худи – худши, бляди – блядши, шиви – шивши.* A -ки, -оки, -єки tövű melléknevek középfokban elvesztik ezt a szuffixumot és a -ши a tőhöz járul: pl. *блїзки – блїз-ши, узки – узши, швидки – швидши, кратки – кратши; високи – висши; далєки – дальши*. Az -ейши/-єйши képzőt a két mássalhangzóra végződő tövek kapják: pl. *густи – густ-ейши, прости – простейши, тварди – твардейши, цми – цмейши.* Az л, н a szó végén meglágyul: pl. *подли – подлєйши, нагли – наглєйши, масни – маснейши, пишни – пишнєйши*. De: *зли – злейши*. Vannak olyan egy mássalhangzóra végződő melléknevek is, melyek középfokban mindkét képzőt megkaphatják: pl. *горуци – горуцейши, швижи – швижши/швижейши.* Melléknevek, melyek középfoka más tőből képződik: *добри – лєпши, зли – горши, мали – меньши, вельки – векши.*

A melléknevek felsőfokát най- prefixummal képezzük, amelyet a középfokhoz kapcsolunk: pl. *били – билши – най-билши, блїзки – блїзши – найблїзши, густи – густейши – найгустейши*.

A bács-szerémi ruszinban a következő névmásfajták vannak:

Személyes névmások: *я, ти, вон (вона, воно), ми, ви, вони*. A személyes névmásoknak van teljes és rövid alakjuk, mely szintén megvan a nyugati és déli szláv nyelvekben. A birtokos esetű alakok (ме, це, його, го, єй, их/їх) visszaható igék mellett használatosak: pl. *Нє боїм ше го*. A це úgyis használatos, mint enklitikus forma elöljárószó mellett: pl. *Идзем од це*. Az н-es alakok egyes és többes szám 3. személyben elöljárószó mellett szerepelnek: pl. *од нього, без нєй, при нїх, ґу ньому, ґу нєй, ґу нїм, ...* A hím- és semlegesnemű й-es alakok egyes és többes szám részeshatározós és tárgyesetben a mondat elején állnak: pl. *Його (їх) зме видзели вчера. Волам сам його (їх), а нє тебе (вас).*

68. táblázat
Személyes névmások ragozása

Eset	egyes szám					többes szám		
alanyeset	я	ти	вон	воно	вона	ми	ви	вони
tárgyeset	мнє, ме	тебе, це	його, нього, ньго, го		ю, ню	нас	вас	их, нїх, їх
birtokos eset	мнє, ме	тебе, це	його, нього, ньго, го		єй, нєй	нас	вас	их, нїх, їх
részeshat. eset	мнє, ми	тебе, ци	йому, ньому, му		єй, нєй	нам	вам	им, нїм, їм
eszközhat. eset	мну	тобу	нїм		Ню	нами	вами	нїма
elöljárós eset	мнє	тебе, це	нїм/ньому		нєй	нас	вас	нїх
megszólító alak	–	ти	–		–	–	ви	–

Visszaható névmás: *себе*. Ragozása: A. –, B. *себе*, R. *себе*, T. *себе*, Megsz. –, Esz. *собу*, El. *себе*.

Birtokos névmások: *мой (моя, мойо, мойо), твой (твоя, твойо, твойо), його, єй; наш (наша, нашо, нашо), ваш (ваша, вашо, вашо), їх*. A його, єй, їх többes számban is használatos: pl. *його дом, його кнїжка, його дзецко, його доми (кнїжки, дзеци)*. A 3. személyű birtokos névmások (його, єй, їх) egyes és többes számban nem ragozhatók.

69. táblázat
Birtokos névmások ragozása

Eset	hímnem	semlegesnem	nőnem	többes sz.
alanyeset	мой	мойо	моя	мойо
tárgyeset	мой/мойого	мойо	мою	мойо/моїх
birtokos eset	мойого		моєй	моїх
részeshat. eset	мойому		моєй	моїм
eszközhat. eset	моїм		мою	моїма
elöljárós eset	моїм/мойому		моєй	моїх
megszólító alak	мой	мойо	моя	мойо

Mutató névmások: *тот (тота, тото, тоти), гевтот (гевта, гевто, гевти), тамтот (тамта, тамто, тамти), таки (така, таке, таки), телї (теля, телє, телї)*. А тот (тота, тото, тоти) közeli tárgyra mutat, a гевтот (гевта, гевто, гевти), тамтот (тамта, тамто, тамти) – távolira. А тот, гевтот, тамтот függő esetekben (a tárgyeset kivételével) то- nélkül szerepelnek.

70. táblázat
Mutató névmások ragozása

Eset	hím nem	semleges nem	nőnem	többes szám	hímnem	sem.nem	nőnem
alanyeset	тот	тото	тота	тоти	гевтот	гевто	гевта
tárgyeset	тот/того	тото	тоту	тоти/тих	гевтот/ гевтого	гевто	гевту
birtokos eset	того		тей	тих	гевтого		гевтей
részeshat. eset	тому		тей	тим	гевтому		гевтей
eszközhat. eset	тим		тоту	тима	гевтим		гевту
elöljárós eset	тим/тому		тей	тих	гевтим/-тому		гевтей

Kérdő-vonatkozó névmások: *хто, що, яки (яка, яке, яки), чий (чия, чийо, чийо), хтори (хтора, хторе, хтори), котри (котра, котре, котри), келї (келя, келє, келї)*. А *що* nyugati szláv, a *хто* keleti szláv forma.

71. táblázat
Kérdő-vonatkozó névmások ragozása

Eset			hímnem	sem.nem	nőnem	többes sz.
alanyeset	хто	що	чий	чийо	чия	чийо
tárgyeset	кого	що	чий/чийого	чийо	чию	чийо/чиїх
birtokos eset	кого	чого	чийого		чиєй	чиїх
részeshat. eset	кому	чому	чийому		чиєй	чиїм
eszközhat. eset	ким	чим	чиїм		чию	чиїма
elöljárós eset	ким/кому	чим/чому	чиїм/-йому		чиєй	чиїх

Határozott névmások: *шицок (шицка, шицко/-цке, шицки), сам (сама, само/саме, сами)*.

72. táblázat
Határozott névmások ragozása

Eset	hímnem	semlegesnem	nőnem	többes sz.
alanyeset	шицок	шицко/-цке	шицка	шицки
tárgyeset	шицок/шицкого	шицко/-цке	шицку	шицки/шицких
birtokos eset	шицкого		шицкей	шицких
részeshat. eset	шицкому		шицкей	шицким
eszközhat. eset	шицким		шицку	шицкима
elöljárós eset	шицким/-цкому		шицкей	шицких

Határozatlan névmások: *хтошка, цошка*; *якиш (якаш, якеш, якиш), якишик (якашик, якешик, якишик), хториш (хтораш, хтореш, хториш), хторишик (хторашик, хторешик, хторишик), чийшик (чияшик, чийошик, чийошик)*; *дахто, даџо, даяки (даяка, даяке, даяки), дачий (дачия, дачийо, дачийо)*; *койхто, койџо, койяки (койяка, койяке, койяки); койчий (койчия, койчийо, койчийо)*; *дзехто, дзеџо, дзеяки, дзечий*.

A -шка és a -ш/-шик képzős névmások olyan meghatározott fogalmat jelölnek, amely nem mindenki által ismert; a да- előképzős névmások viszont teljesen ismeretlen tárgyra utalnak, vagy olyan valamire, amiből választani lehet: pl. *Попорай хижу, може дахто наисц, палє, уж хтошка идзе. – „Купела ши ми даџо?" „Гей, цошка сом ци купела"*. A хтошка, цошка függő esetekben a semlegesnemű alak tárgyesetének kivételével -шка helyett -ш(ик) képzővel áll.

73. táblázat
Határozatlan névmások ragozása

Eset			hímnem	semlegesnem	nőnem	többes sz.
alanyeset	хтошка	цошка	якиш(ик)	якеш(ик)	якаш(ик)	якиш(ик)
tárgyeset	когош(ик)	цошка	якиш(ик)/ якогош(ик)	якеш(ик)	якуш(ик)	якиш(ик)/ якихш(ик)
birtokos eset	когош(ик)	чогош(ик)	якогош(ик)		якейш(ик)	якихш(ик)
részeshat. eset	комуш(ик)	чомуш(ик)	якомуш(ик)		якейш(ик)	якимш(ик)
eszközhat. eset	кимш(ик)	чимш(ик)	якимш(ик)		якуш(ик)	якимаш(ик)
elöljárós eset	кимш(ик)/ комуш(ик)	чимш(ик)/ чомуш(ик)	якимш(ик)/якомуш(ик)		якейш(ик)	якихш(ик)

Tagadó névmások: *нїхто, нїч, нїяки (нїяка, нїяке, нїяки), нїчий (нїчия, нїчийо, нїчийо)*.

74. táblázat
Tagadó névmások ragozása

alanyeset	нїхто		нїч	
tárgyeset	нїкого	нї на кого	нїч	нї на цо
birtokos eset	нїкого	нї од кого	нїчого	нї од чого
részeshat. eset	нїкому	нї гу кому	нїчому	нї гу чому
eszközhat. eset	нї з(оз) ким		нї з(оз) чим	
elöljárós eset	нї о (при) ким/кому		нї о (при) чим/чому	

A bács-szerémi ruszinban az infinitivus mellett még 9 igealakról tudunk: Az igéknek 4 igeidejű alakjuk van (jelen, jövő, múlt, régmúlt), 3 igemódban (kijelentő, feltételes, múlt idejű feltételes) állhatnak; és van határozói, illetve melléknévi igenév. A főnévi igenév -ци szuffixumot kap (ez a régi -ци alakból lett rövidítés): pl. *читаџ, писаџ, бешедоваџ* (A мочи kivétel.).

75. táblázat
Az igék jelen idejű ragozása

	читац (1. ragozás)		писац (1. ragozás)	
	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.
1.	я читам	ми читаме	я пишем	ми пишеме
2.	ти читаш	ви читаце	ти пишеш	ви пишеце
3.	вон чита	вони читаю	вон пише	вони пишу

	лєциц (2. ragozás)		палїц (2. ragozás)	
	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.
1.	я лєцим	ми лєциме	я палїм	ми палїме
2.	ти лєциш	ви лєцице	ти палїш	ви палїце
3.	вон лєци	вони лєца	вон палї	вони паля

Az egyszerű jövő idő a befejezett igéknél megegyezik a jelen idejű végződésekkel

76. táblázat
Egyszerű jövő idő

	пойсц		пречитац	
	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.
1.	я пойдзем	ми пойдземе	я пречитам	ми пречитаме
2.	ти пойдзеш	ви пойдзеце	ти пречиташ	ви пречитаце
3.	вон пойдзе	вони пойду	вон пречита	вони пречитаю

Az összetett jövő időt a folyamatos igékből képezzük a *буц* segédige + infinitivus kapcsolatából.

77. táblázat
Összetett jövő idő

	egyes sz.	többes sz.
1.	я будзем читац	ми будземе читац
2.	ти будзеш читац	ви будзеце читац
3.	вон будзе читац	вони буду читац

A múlt idő képzői: -л, -ла, -ло, -ли. A -ли a kocurai beszédben lágy l-lel ejtendő. Ha az alany nem szerepel a mondatban, a múlt időt a *буц* segédige alakjaival képezzük: pl. *сом, ши, –, зме, сце.*

78. táblázat
Múlt idő

	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.
1.	читал сом	читали зме	я читал	ми читали
2.	читал ши	читали сце	ти читал	ви читали
3.	читал	читали	вон читал	вони читали

Ha meg van nevezve az alany a mondatban, a segédige elmarad.

Az -и-/-ї- tövű infinitivusok múlt idejében -и-/-ї- helyett -е-/-є- szerepel: pl. *лєциц – лєцел, гвариц – гварел, палїц – палєл*. A mássalhangzóra végződő hímnemű alakok az -л előtt kapnak egy -о- ejtéskönnyítőt: pl. *плєсц* (inf. плєт-) – *плєтол, -тла, -тло, -тли; пресц* (inf. пред-) – *предол, -дла, -дло, -дли; печиц* (inf. пек-) – *пекол, -кла, -кло, -кли; везц – везол, -зла, -зло, -зли*. Azok az igék, amelyek prefixummal képződnek, a mássalhangzóra végződő főnévi igenévi tőből kétféle hímnemű alakkal rendelkeznek, -ол-lal és -ол nélkül: pl. *виплєсц – виплєт/виплєтол, -тла, -тло, -тли; упечиц – упек/упекол, -кла, -кло, -кли; одвезсц – одвез/одвезол, -зла, -зло, -зли; однєсц – однєс/однєсол, -сла, -сло, -сли; мочи – мог/могол, -гла, -гло, -гли*. Néhány egyszótagú p-tövű ige hímnemű alakjában nincs -л: pl. *дрец, я дрем* (j. i.) – *дар, дарла, дарло, дарли* (m. i.); *умрец, я умрем* (j. i.) – *умар, -рла, -рло, -рли* (m. i.). A -ну- tövű főnévi igeneveknél ez a szuffixum csak hímnemben van meg: pl. *спаднуц, я спаднєм – спаднул, -дла, -дло, -дли; спомнуц, я спомнєм – спомнул, -мла, -мло, -мли.*

A régmúlt idő (plusquamperfect) azt a cselekvést fejezi ki, amely még azelőtt ment végbe, mielőtt szó esett róla. Képzése: a *буц* segédige múlt idejű alakja + a főige múlt idejű alakja. Ha az alany nem szerepel a mondatban, a plusquamperfect a *буц* segédige jelen idejű alakjaival (сом, ши, зме, сце) használatos, és ha az alanyt ismerjük, ezek nélkül.

79. táblázat
Régmúlt idő

	egyes sz.	többes sz.
1.	Я був читал/був сом читал	ми були читали/були зме читали
2.	ти був читал/був ши читал	ви були читали/були сце читали
3.	вон був читал/був читал	вони були читали/були читали

A felszólító mód 2. személyű alakja azoknál az igéknél, ahol a jelen idő töve egy mássalhangzóra végződik, megegyezik a jelen idő tövével: pl. *писац*, j. i. *вони пиш-у* – felsz. *пиш*; *бежац*; j. i. *вони беж-а* – felsz. *беж*; *читац*, j. i. *вони читаю* – felsz. *читай*; *стануц*, j. i. *вони станю* – felsz. *стань*. Ott, ahol a főnévi igenév és a jelen idő töve -д-, -т-re végződik, a д, т meglágyul: pl. *весц, (вони) вед-у* – felsz. *ведз*; *пресц, (вони) пред-у* – felsz. *предз*; *исц, (вони) ид-у* – felsz. *идз*. Azok az igék kapnak -и/-ї-t 2. személyben, amelyek jelen idejű töve két mássalhangzóra végződik: pl. *шеднуц, (вони) шедню* – felsz. *шедні*; *одгаднуц, (вони) одгадню* – felsz. *одгадні*. Többes szám 1. személyben a végződés 1. -ме, 2. -це: *писац – пишме, пишце; бежац – бежме, бежце.* Az egyes és többes szám 3. személyű alak a най szócskával képzi a felszólító módot: pl. *най пише, най пишу; най чита, най читаю*.

A feltételes módot a *би* és az ige múlt idejű alakjaiból képezzük. Ha az alany nem szerepel, a *би* helyett: egyes számban 1. *бим/би сом*, 2. *биш/би ши*, 3. *би*; többes számban 1.

бизме, 2. *бисце*, 3. *би* állnak. Az egyes szám 1. és 2. személy (би сом, би ши) az irodalmi nyelvben ritkán fordul elő.

80. táblázat
Jelen idejű feltételes mód

	Az alany ismert.		Az alany nem ismert.	
	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.
1.	я би читал	ми би читали	читал бим/читал би сом	читали бизме
2.	ти би читал	ви би читали	читал биш/читал би ши	читали бисце
3.	вон би читал	вони би читали	читал би	читали би

81. táblázat
A múlt idejű feltételes mód a *би + бућ* múlt ideje + ige múlt ideje kapcsolata

	Az alany ismert.		Az alany nem ismert.	
	egyes sz.	többes sz.	egyes sz.	többes sz.
1.	я би бул читал	ми би були читали	бул бим читал/бул би сом читал	були бизме читали
2.	ти би бул читал	ви би були читали	бул биш читал/бул би ши читал	були бисце читали

A jelen idejű határozói igenév a jelen idő tövéből képződik -уци/-юци (1. igeragozás) és -аци/-яци (2. igeragozás) képzővel: pl. брац, (вони) бер-у – беруци; читац, (вони) читаю – читаюци; шедзиц, (вони) шедз-а – шедзаци; кричац, (вони) крич-а – кричаци. Ajakhangra (б, п, в, ф, м, р) végződő jelen idejű tövek: pl. *робиц, вони робя – робяци; твориц, вони творя – творяци*.

A múlt idejű (szenvedő) melléknévi igenevet az infinitivus tövéből képezzük -н-, -ен-/-єн és -т- szuffixumokkal: -н- képzőt az -а-ra végződő főnévi igenévi tövek kapnak: pl. *пречитаț – пречитани (-а, -е, -и); написаț – написани (-а, -е, -и)*; -ен-/-єн szuffixumot kapnak az -и-/-ї- tövű főnévi igenevek: pl. *кошиț – кошени (-а, -е, -и); погубиț – погубени (-а, -е, -и); похвалїț – похвалєни (-а, -е, -и)*; mássalhangzóra végződő tövek: pl. *плєсț (плєт-) – плєцени (-а, -е, -и); принєсț – принєшени (-а, -е, -и); одвезț – одвежени (-а, -е, -и)*. А -ну- tövű, valamint az egyszótagú igék többsége -т- képzőt kap: pl. *спаднуț – спаднути (-а, -е, -и); витхнуț – витхнути (-а, -е, -и); вжаț – вжати (-а, -е, -и); вистаț – вистати (-а, -е, -и)* (Рамач: 2004: 277–304).

VIII. 5. A kárpátaljai (ukrajnai) ruszin nyelv

A kárpátaljai ruszin lakosság nyelvi-kulturális élete a különböző történelmi periódusokban többé-kevésbé egységes folyamatot mutat.

A. Dulicsenko 1998-ban írt monográfiájában a kárpátaljai ruszin irodalom történetét három korszakra tagolja:

A korai korszakhoz azok az írásos emlékek tartoznak, amelyek a XII–XIII. századtól a XVI. század végéig datálhatók: pl. a vallásos irodalom orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelven, ahol már megtalálhatóak a helyi dialektusok elemei.

A második periódus a XVII. századtól a XVIII. század második feléig tart. Ebben az időszakban az egyházi szláv mellett a népnyelv is használatos volt (vallásos-oktató írások, pl. Njakov evangéliuma). Idesoroljuk az elbeszélő műveket, versgyűjteményeket, továbbá az első nyomtatott tankönyveket: pl. *Букварь Языка Славеньска* (1699) és a XVIII. század 70-es éveiből, kézírásban fennmaradt Arsenij Kocaks nyelvtankönyve. Ez a görög katolikus vallási szertartás átvételének és megszilárdulásának az időszaka is.

A harmadik korszak a XIX. és a XX. századot öleli fel. Egyes szerzők a XIX. század 40-es éveiben írtak latinul és magyarul is: pl. Ivan Pastel', Ionnakij Bazilovics, Vasil' Dovhovics (ő anyanyelvén is írt verseket), Michail Lutskay 1830-ban publikálta a *Grammatica slavo-ruthena* c. művét, Ivan Fohorašij 1833-ban a *Русько-угорска їлї мадярска Граматїка* c. írását. Sajnos ezeknek a műveknek a többsége nem volt hatással a ruszin népnyelv fejlődésére.

14. ábra
Kárpátalja

A nemzeti újjászületés az 1848–1849-es forradalom után kezdődött, melynek vezetője Alekszander Duchnovics (1803–1865), aki kiállt a ruszin nyelv használata mellett. Duchnovics a ruszin nyelvet gazdagon teletűzdelte a népnyelv elemeivel, melynek eredményeként létrejött egy keveréknyelv, a jazicsije. A XIX. századi kárpátaljai jazicsie gyökerei a Bacsinszky-kancellária írásgyakorlatához nyúlnak vissza, mely nem előzmények nélküli, nem érthetetlen irodalmi nyelvi képződmény.

A tehetséges kárpátaljai író több lehetőség közül választhatott. Az egyik válasz Jurij Skrobinecé, aki a magyar iskoláztatástól, kultúrától jutott el a Poltava-Harkov vidékén kialakult irodalmi nyelvhez, s lett nemzetközileg elismert műfordító. Volodimir Fedinisinec anyanyelve és az elvárások között vergődve élte át a nehéz időszakot. Ivan Petrovcij a francia irodalom szerelmeseként lett műfordítóvá, számos magyar verset is átültetett ukrán nyelvre. Igor Kercsa nyelvészként, a nyelvkodifikációs törekvések egyik résztvevőjeként is figyelemre méltót produkál. Magyarországi lapokban megjelenő tanulmányai igen tudatosan és történelmileg-nyelvtörténetileg indokoltan határolják be a nyelvjárásoknak azt a körét, amelyre az épülő ruszin nyelv alapozódhat. Ezek a déli és északkeleti máramarosi, ugocsai, beregi és dél-zempléni dialektusok.

Az ukrajnai (kárpátaljai) ruszin népnyelvű művek közül jelentősek Petróci Iván és Kercsa Igor írásai, melyek közül néhányat felhasználtam dolgozatom elkészítéséhez.

Petróci Iván (Szajkófalva 1945 –), ruszin költő és műfordító, aki a költő hivatását nem ideologizálja meg, nem törekszik magáról mítoszt teremteni. A költő műveiben kifejezi a kárpátaljai ruszinok életérzéseit, hétköznapi problémáit, utal az észrevehető szegénységre, a kényszerűségből vállalt kereskedelmi turizmusra (Udvari 1997a). Petróci 1976-ban telepedett le Beregszászon, s ezzel bekerült a magyar nyelv és kultúra vonzáskörébe. 1960-ban jelent meg első verse. Költészetét formai fegyelem, tartalmi gazdagság jellemzi. A *Znak veszni* („A tavasz jele”, 1979), a *Karpatszke lito* („Kárpáti nyár”, 1984) és a *Zimovi zositi* („Téli füzetek”, 1998) c. kötetek motívumai Kárpátalján gyökereznek. A *Dialektarij abo zs mila knizsocska ruszinszkoji biszidi u virsah* („Dialektárium, vagyis a ruszin beszéd kedves verseskönyve”, 1993) c. kötetében a feledésre ítélt ruszin szavakat énekli meg. A mű a ruszin-magyar együttélésnek állít költői emléket. Francia és magyar nyelvből nagyszámú fordítása jelent meg. A kortárs francia költészet antológiáját állította össze a *Prihlusenyi ridannya* („Elfojtott zokogás”, 1991) c. művében. Baudelaire-fordításait foglalta önálló kötetbe a *Litanyiji Szatanyi* („Litániák a Sátánnak”, 1994) c. kiadványában. Balla D. K. kárpátaljai magyar költő verseiből önálló kötetet jelentetett meg *Recsitativi* („Recitativok”, 1983) címmel. Magyar meséket és népdalokat is fordított: *Zolotonoszne derevo* („Aranyalmafa”, mesék, 1990); *Uhorszki narodnyi pisznyi* („Magyar népdalok”, 1984). Továbbá lefordította Gárdonyi Géza *Egri csillagok* c. regényét („Zirki Egera”, 1987) (VIL. XIX: 836).

Kercsa Igor, a költő Ivan Kercsa fia, 1943-ban született az ukrajnai Horondán. Az ungvári egyetem fizika szakán végzett 1965-ben, ezután a kijevi egyetemen számítástechnikát tanult 1971–1973 között. Társszerzője az első ruszin nyelvű nyelvtankönyvnek (*Материнськый язык: писемниця русинського языка* 1999). Kiadta Petőfi Sándor néhány versét ruszin nyelven (*Шандор Петевфій. Убрані поезії* 1998) (Поп 2001).

VIII. 5. 1. A kárpátaljai ruszin nyelv grammatikai jellemzése

A fejezet elején néhány hangtani sajátosságot szeretnék kiemelni.

A kárpátaljai ruszinban a következő magánhangzók vannak: első nyelvállásúak: [i], [и], [e]; középső nyelvállásúak: [ы], [a]; hátsó nyelvállásúak: [y], [o]; ezek labiálisok. Az o speciális ejtésmódja csak a kárpátaljai ruszinra jellemző: [oy] – közepesen labializált.

A mássalhangzók között vannak: ajakhangok: [б], [в], [м], [п], [ф]; foghangok: [д], [д’], [з], [з’], [дз], [дз’], [т], [т’], [с], [с’], [ц], [ц’], [н], [н’], [л], [л’]; torokhang: [г]; szonorikus mássalhangzók: [j], [л], [л’], [м], [н], [н’], [р], [р’]. A zöngés mássalhangzók zöngésség szerint zöngés-zöngétlen korrelációt alkotnak: [б] – [п], [в] – [ф], [г] – [х], [г] – [к], [д] – [т], [д’] – [т’], [ж] – [ш], [дж] – [ч], [з] – [с], [з’] – [с’], [дз] – [ц], [дз’] – [ц’]. A [г], [г] ejtése hasonló a latin [g], [h] ejtéséhez. A [д’], [з’], [дз’], [т’], [с’], [ц’], [н’], [л’], [р’] kemény párral rendelkeznek.

A továbbiakban a kárpátaljai ruszin nyelv morfológiai jellemzőiről szólok.

A kárpátaljai ruszin nyelv főnévragozásában, az eddig tárgyalt ruszin nyelvektől eltérően még több variáns található. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy a kárpátaljai ruszin nyelvet Ukrajnában még nem kodifikálták. A főnévragozási paradigmák nemek és típusok szerint különülnek el. Megkülönböztetünk alany-, birtokos, részeshatározó-, tárgy-, eszközhatározós-, helyhatározós esetet, valamint megszólító alakot.

A hímnemű főnevek típusai: kemény tövűek: pl. *вул, кул / бог, порох;* lágy és vegyes tövűek: pl. *царь, путь / змій, край; муж, нуж;* -а/я végű főnevek: pl. *газда / бача / судя.*

82. táblázat
Hímnemű főnevek ragozása

	Eset	kemény tövű fn.	lágy és vegyes tövű fn.	-а/я végű fn.
egyes szám	alanyeset	ø	-ь/-й/ø	-а/-я
	tárgyeset	-а, ø	-я, -ь/-й/ø	-у/-ю
	birtokos eset	-а	-я	-ы/-ї
	részeshat. eset	-ови, -у	-ёви, -ю	-ови/-ёви
	eszközhat. eset	-ом	-ём	-ом/-ём
	elöljárós eset	-ї, -ови, -у	-ёви, -и, -ю	-ови/-ёви
	megszólító alak	-е, -у	-ю	-о/-ё
többes szám	alanyeset	-ы	-ї	-ы/-ї
	tárgyeset	-ув, -ы	- юв, -ї	-ы/-ї
	birtokos eset	-ув, -ох	-юв, -ёх	-ув/-юв
	részeshat. eset	-ам, -ом	-ям, -ём	-ам/-ям
	eszközhat. eset	-ами, -ми	-ями, -ми	-ами/-ями
	elöljárós eset	-ах, -ох	-ях, -ёх	-ах/-ях
	megszólító alak	-ы	-ї	-ы/-ї

Egyes szám részeshatározós esetben az -ов végű főnevek csak -y-t kapnak: *бирову, Лермонтову, Сабову, фатёву*. Egyes és többes szám tárgyesetben az élőt jelentő főnevek ragjai megegyeznek a birtokos eset ragjaival; az élettelent jelentők ugyanazt a végződést kapják, mint alanyesetben: pl. *вола, волув, царя, царюв, кул, колы, путь, путї, край, краї.* A г, ґ, к, х végű főneveknél -ї előtt hangváltozás megy végbe: pl. *во бозї, у поросї*; -е előtt ж/ч/ш lesz: pl. *боже, мраче*. Az -о végű kemény tövű főnevek (бурмило, Митро) úgy változnak meg, mint az 1. típusba tartozó főnevek. A г, ґ, к, х végű főnevek (тєско, Ферко) megszólító alakja -у. A lágy tövűek a 2. típus (lágy és vegyes tövű fn.) szerint változnak. Az -ок szuffixumos főneveknél a ragozáskor kiesik az -о: pl. *горбка, воробка*. Az -ець/-иць végű főneveknél az -е/-и: pl. *корця, хлопця*. Kivételek: *горнеця, мертвеця, гостеця, клепеца*.

A nőnemű főnevek típusai: kemény tő + а: pl. *жона, рука;* lágy mássalhangzóra végződő tő (az ajakhangok kivételével) + я: pl. *воля;* magánhangzóra vagy ajakhangra végződő lágy tő + я: pl. *шия, сїмя;* -ø végű lágy tő: pl. *суль;* ж, ч, ш, щ végű vegyes tő + ø vagy -ов: pl. *нуч, цирьков*; ж, ч, ш, щ végű vegyes tő + а: pl. *ощa.*

83. táblázat
Nőnemű főnevek ragozása

	Eset	kemény tő +а	lágy msh. +я	lágy mgh. +я	-ø végű lágy tő	ж, ч, ш, щ végű vegyes tő + ø vagy -ов	ж, ч, ш, щ végű vegyes tő +а
egyes szám	alanyeset	-а	-я	-я	ø	ø	-а
	tárgyeset	-у	-ю	-ю	ø	ø	-у
	birtokos eset	-ы	-и	-ї	-и	-и	-і
	részeshat. eset	-ї	-и	-ї	-и	-и	-и
	eszközhat. eset	-ов	-ёв	-ёв	-ёв, -ив	-ов, -ив	-ов
	elöljárós eset	-ї	-и	-ї	-и	-и	-и
	megszólító alak	-о	-ё	-ё	-е	-е	-о
többes szám	alanyeset	-ы	-ї	-ї	-ї	-і(-и/ы)	-і
	tárgyeset	-ы	-ї	-ї	-ї	-і(-и)	-і
	birtokos eset	ø	ø	-й, -ий	-ий	ø, -ий	ø
	részeshat. eset	-ам	-ям	-ям	-ям	-ам	-ам
	eszközhat. eset	-ами	-ями	-ями	-ями	-ами	-ами
	elöljárós eset	-ах	-ях	-ях	-ях	-ах	-ах
	megszólító alak	-ы	-ї	-ї	-ї	-і(-и)	-і

А г, ґ, к, х tövű főnevek az -ї előtt tőhangbeli változáson mennek át (з/ц/с): pl. *руцї, нозї, блысї*. A lágy tő, a -j végű főnevek kivételével birtokos, részes- és helyhatározós esetben kemény lesz. Többes szám birtokos esetben megjelenhet egy [о/е/и] hang: pl. *бочка – бочок, земля – земиль;* néha az [о]-ból [е] lesz: pl. *суль – соли*. A *цирьков* (5. típus) elveszítheti az

[o]-t, az [p'] kemény lesz: pl. *из цирьковли, из церквы*; vagy kap egy [л] betoldást: pl. *церквов, цирьковлёв*.

A semlegesnemű főnevek típusai: -o végű főnevek: pl. *вино;* -e végű főnevek: pl. *поле;* -я végű főnevek: pl. *насїня;* -/н/я végű főnevek: pl. *им/н/я;* származékszók: pl. *потя;* kicsinyítő képzős főnevek – ж, ч, ш, щ + a: pl. *пташа;* ж, ч, ш, щ + a: pl. *заплеча, вїче*.

84. táblázat
Semlegesnemű főnevek ragozása

	Eset	-o végű fn.	-e végű fn.	-я végű fn.	-/н/я végű fn.	szárm.szavak	kics. képzős fn. – ж, ч, ш, щ+a	ж, ч, ш, щ+a
egyes szám	alanyeset	-о	-е	-я	-/н/я	-я	-а	-а, -е
	tárgyeset	-о	-е	-я	-/н/я	-я	-а	-а, -е
	birtokos eset	-а	-я	-я	-ени	-яти	-ати	-а
	részeshat. eset	-у, -ови	-ю, -ёви	-ю, -ёви	-ени	-яти, -ятю	-ати, -атю	-у
	eszközhat. eset	-ом	-ём	-ём	-ём	-ятём	-атём	-ом
	elöljárós eset	-ї, -ови	-ю, -ёви, -и	-ю, -ёви, -и	-ени	-яти, -ятю	-ати, -атю	-у, -и
	megszólító alak	-о	-е	-я	-/н/я	-я	-а	-а, -е
többes szám	alanyeset	-а	-я	-я	-ена	-ята	-ата	-а
	tárgyeset	-а	-я	-я	-ена	-ята	-ата	-а
	birtokos eset	ø	-їв, -ь, -ий	-їв, -ь	-ен	-ят	-ат	-ø
	részeshat. eset	-ам, -ом	-ям, -ём	-ям, -ём	-енам, -еном	-ятам, -ятом	-атам, -атом	-ам, -ом
	eszközhat. eset	-ами	-ями	-ями	-енами	-ятами	-атами	-ами
	elöljárós eset	-ах, -ох	-ях, -ёх	-ях, -ёх	-енах, -енох	-ятах, -ятох	-атах, -атох	-ах, -ох
	megszólító alak	-а	-я	-я	-ена	-ята	-ата	-а

Az 1. típusba (-o végű) tartozó főnevek (чудо, небо, тїло) többes számban -ec- betoldást kapnak: pl. *чудеса, небеса, тїлеса*. Szintén ebbe a csoportba tartozó főnevek egy részénél többes szám birtokos esetben [e] betoldás jelenik meg: pl. *стегно – стеген*. Többes szám birtokos esetben mássalhangzóváltakozásnál megjelenhet egy [e/и] betoldás: pl. *ярмо – ярем, сердце – сердиць*.

A gyűjtőfőneveknek csak többes számú alakjuk van. A *двирї, сани, сїни, яслї* főnevek úgy ragozódnak, mint a nőnemű főnevek 4. típusa (суль); a *граблї, гуслї, ногавчата, ножицї* – a nőnemű főnevek 1. típusa (воля) szerint; a *дружджї, окулярї* – a hímnemű főnevek 2. típusa (царь) szerint. Az *Алпы, бесагы, вечуркы, вилы, гозунтраґы, Карпаты, надраґы, ножичкы, носилкы, огребы, отрубы, пачмаґы, порткы, санкы* – a nőnemű főnevek 2. típusa (рука) alapján. A *ворота, уста* – többes számban a semlegesnemű főnevek 1. típusa szerint. A *клїщі, пасатіжі* – többes számban a hímnemű főnevek 2. típusa (муж) szerint.

A kárpátaljai ruszinban az alábbi névmásokat különböztetjük meg: személyes: pl. *я, ты, ун (овун, вун), она, оно, мы, вы, они*. A személyes névmásoknak van rövid és teljes alakjuk (*ня, мене, ми, менї, тя, тебе, ти, тобі*); határozott: pl. *сам, сама, само, самі, самый; ушиток, ушитка, ушитко, ушиткі; каждый, кажда, каждоє, каждї; иншый, инша, иншоє, инші; вшелиякый, вшелияка, вшелиякоє, вшелиякі; такый, така, такоє, такі; сякый, сяка, сякоє, сякі; тулькый, тулька, тулькоє, тулькі; многый, многа, многоє, многі; сюлькый, сюлька, сюлькоє, сюлькі*; visszaható: *себе*; mutató: pl. *сись, сеся, ся, сесе, се, сесї, сї; тот, тота, та, тото, то, тоты; антот, антота, анта, антото, анто, антоты; гевтот, гевта, гевто, гевты; адсись, адся, адсе*; kérdő-vonatkozó: pl. *ко, што; якый, яка, якоє, які; котрый, котра, котроє, котрі; чий, чия, чиє, чиї*.
A што – keleti szláv alak. A *ко* kicsit másképpen alakult ki, mint a többi szláv nyelvben. Az oroszban a juszok kiveszése után az ószláv *къто*-ból *кто* lett. Az ukránban ez a folyamat még tovább alakult, és a *к*-ból *х* lett (хто). Nagy a valószínűsége annak, hogy a ruszinban a juszok kiveszése után a *к* a *т* mássalhangzót háttérbe szorította, majd idővel ez a két hang egyesült, míg végül a *т* teljesen feleslegessé vált. Így alakult ki a *ко* kérdő névmás (Pfliegl 2002). Birtokos: pl. *муй, моя, моє, мої; твуй, твоя, твоє, твої; ёго, єї, їх; наш, наша, нашоє, наші; ваш, ваша, вашоє, ваші; свуй, своя, своє, свої*; határozatlan: pl. *дако, дашто; да(я)кый, да(я)ка, да(я)коє, да(я)кі; дачий, дачия, дачиє, дачиї; чиись, чиясь, чиєсь, чиїсь; хотько, хотьшто; хотьякый, хотьяка, хотьякоє, хотьякі; куды-котрый, куды-што; якыись, якась, якоєсь, якісь*; tagadó: pl. *нико, нич; ничий, ничия, ничиє, ничиї; ниякый, нияка, ниякоє, ниякі*.

A határozott, mutató, birtokos névmások hímnemű alakjai, valamint a kérdő-vonatkozó névmások egy része (котрый, чий) és a határozatlan névmások egyes és többes szám tárgyesetben külön alakot használnak az élőt és élettelent jelentő főnevekre. A személyes névmásoknál birtokos és tárgyesetben két alak is használatos: a rövid alak elöljárószó nélkül, a hosszú alak elöljárószóval használatos. Például: *не было го, без нёго, видит ю/єї, поклав на ню/ниї*. A *сам* névmást gyakran használják a személyes névmással

együtt: pl. *мене самого, з нима самыма*; és visszaható névmással: *самых себе, самому собі.*

85. táblázat
Személyes és mutató névmások ragozása

	alanyeset	tárgyeset	birt. eset	részeshat. eset	eszközhat. eset	elöljárós eset
személyes névmások	я	ня, мене	ня, мене	ми, менї	мнов	менї
	ты	тя, тебе	тя, тебе	ти, тобі	тобов	тобі
	ун, оно	го, ёго, нёго	го, ёго, нёго	му, ёму	ним	нюм
	она	ї, (н)ю, єї, ниї	ї, єї, ниї, нёї	юй	нёв, нив	нюй
	мы	нас	нас	нам	нами	нас
	вы	вас	вас	вам	вами	вас
	они	їх, них	їх, них	їм	нима/-ми	них
visszaható névmás	–	себе	себе	собі	собов	собі
mutató névmások	сись	сёго, сись	сёго	сёму	сим	сюм, сёму
	сеся, ся	сесю, сю	сёї	сюй	сёв, сив	сюй
	сесе, се	сесе, се	сёго	сёму	сим	сюм, сёму
	сесї, сї	сих, сесї	сих	сим	сима/-ми	сих
	тот	того, тот	того	тому	тым	тум, тому
	тота, та	ту, тоту	тої	туй	тов	туй
	тото, то	тото, то	того	тому	тым	тум, тому
	тоты, ті	тых, тоты	тых	тым	тыма/-ми	тых

A melléknevek lehetnek: minőséget kifejező, vonatkozó, birtokos. A minőséget kifejező melléknevek fokozhatók, a vonatkozó melléknevek nem: pl. *читавый, тунїй; май читавый, туншый*. Mindkét típusnál megtalálhatók a lágy és kemény tövű variánsok. A birtokos melléknevek csak kemény tövűek lehetnek: pl. *стрыюв – стрыёва, Митрув – Митрова, тютчин – тютчина, Анцин – Анцина*.

A hímnemű mellékneveknél a végződések egyes és többes szám tárgyesetben attól függően különböznek, hogy élőre vagy élettelenre vonatkozik; az élettelen főnévre vonatkozó melléknevek ragjai -ый, -їй, -і; a fokozott melléknevek nullvégződést is kaphatnak; a birtokos mellékneveknél -ы: pl. *отчый дом, синї носы, уйковы долары, низкого хлопа, пришлых торговцюв*. A semlegesnemű mellékneveket a legtöbb nyelvjárásban egyes szám alanyesetben elég gyakran használják rövid alakban; -ой, -ёй (az -оє, -ёє-ből): *Доброй рано!* Ragozáskor a hangtani szabályok miatt rendszeres hangváltakozással találkozunk, például [o] – [y]: *стрыюв – стрыёва – стрыёво – стрыёвы*.

86. táblázat
Melléknévragozás

		lágy tövű (minőséget jelölő, vonatkozó) melléknevek: тунїй, ярнїй			kemény tövű (minőséget jelölő, vonatkozó) melléknevek: коравый, маржинськый			Birtokos melléknevek: уйкув, уйнин		
egyes szám	Eset	hímnem	nő-nem	semleges-nem	hímnem	nő-nem	semleges-nem	hímnem	nő-nem	semleges-nem
	alanyeset	-їй	-я	-ёє, -ёй	-ый	-а	-оє, -ой	ø	-а	-о
	tárgyeset	-ёго, -їй	-ю	-ёє	-ого, -ый	-у	-оє	ø, -ого	-у	-о
	birtokos eset	-ёго	-ёї	-ёго	-ого	-ої	-ого	-ого	-ої	-ого
	részeshat. eset	-ёму	-юй	-ёму	-ому	-уй	-ому	-ому	-уй	-ому
	eszközhat. eset	-їм	-ёв	-їм	-ым	-ов	-ым	-ым	-ов	-ым
	elöljárós eset	-юм, -ёму	-юй	-юм, -ёму	-ум, ому	-уй	-ум, -ому	-ум	-уй	-ум
	megszólító alak	-їй	-я	-ёє	-ый	-а	-оє	ø	-а	-о
többes szám	alanyeset	-ї			-і			-ы		
	tárgyeset	-їх, -ї			-ых, -і			-ых, -ы		
	birtokos eset	-їх			-ых			-ых		
	részeshat. eset	-їм			-ым			-ым		
	eszközhat. eset	-їма, -їми			-ыма, -ыми			-ыма, -ыми		
	elöljárós eset	-їх			-ых			-ых		
	megszólító alak	-ї			-і			-ы		

A melléknevek középfokát az alapfokból -(ій/їй)ш szuffixummal képezzük: pl. *веселый – весел(їй)шый, тунїй – туншый*; vagy a май szócskával: *май веселый, май тунїй*. A felsőfokot a középfokból май előképzővel képezzük: pl. *майвесел(їй)шый, майтуншый*. Négy melléknévnél különbözik a közép- és a felsőfok az alapfoktól: *великый – булшый – майбулшый; добрый – лїпшый – майлїпшый; злый – гуршый – майгуршый; малый – меншый – майменшый*.

A kárpátaljai ruszinban 15 igealakot különböztetünk meg:

1. főnévi igenév: pl. *любити, полюбити*;
2. jelen idejű alakok: pl. *люблю, любиш, любит, любиме, любите, люблят*;
3. múlt idejű alakok: pl. *любив єм, я любив, любив єсь, ты любив, (ун) любив, любили сьме, мы любили, любили сьте, вы любили, (они) любили*;
4. régmúlt idejű alakok: pl. *любив єм быв, я любив быв, любив єсь быв, ты любив быв, (ун) любив быв, любили сьме были, мы любили были, любили сьте были, вы любили были, (они) любили были*;
5. jövő idejű alakok: pl. *буду любити, будеш любити, буде любити, будеме любити, будете любити, будут любити; полюблю, полюбиш, полюбит, полюбиме, полюбите, полюблят*;
6. felszólító alakok: pl. *най люблю, най любиш, люби, най любит, любім, най любиме, любіт, най любите, най люблят*;
7. jelen idejű feltételes alakok: pl. *любив бых/бы-м, я бы любив, любив бы-сь, ты бы любив, (ун) любив бы, любили бы сьме, мы бы любили, любили бы сьте, вы бы любили, (они) любили бы*;
8. múlt idejű feltételes alakok: pl. *любив бых/бы-м быв, я бы любив быв, любив бы-сь быв, ты бы любив быв, (ун) любив бы быв, любили бы сьме были, мы бы любили были, любили бы сьте были, вы бы любили были, (они) любили бы были*;
9. jövő idejű feltételes alakok: pl. *най бых/бы-м любив, най я бы любив, най бы-сь любив, най бы ты любив, най бы (ун) любив, най бы сьме любили, най бы мы любили, най бы сьте любили, най бы вы любили, най бы (они) любили*;
10. jelen idejű határozói igenév: pl. *люблячи*;
11. múlt idejű határozói igenév: pl. *любивши, полюбивши*;
12. cselekvő jelen idejű melléknévi igenév: pl. *люблячый*;
13. szenvedő jelen idejű melléknévi igenév: pl. *любимый*;
14. cselekvő múlt idejű melléknévi igenév: pl. *любившый, полюбившый*;
15. szenvedő múlt idejű melléknévi igenév: pl. *любеный, полюбеный*.

Mindegyik közös kategóriája a VID (folyamatos, befejezett) és az idő kategóriája. A befejezett igéknek nincs jelen idejük. A múlt idejű alakot a főnévi igenév tövéből képezzük a -в, -ла, -ло, -ли képzőkkel. A régmúlt alakok a múlt idejű alakból képződnek a *быти* segédige felhasználásával. Az infinitivus + быти kapcsolatából jön létre a folyamatos igék

jövő ideje. A befejezett igék jövő ideje úgy képződik, mint a folyamatos igék jelen ideje. A felszólító mód mindhárom alakját a múlt idő tövéből képezzük. Mindez jól látható a быти ragozásából:

87. táblázat
A быти segédige ragozása

mód	kijelentő			felszólító	
idő/személy	múlt	jelen	jövő	összetett	egyszerű
я	быв єм была-м было-м	єм	буду	най буду	–
ты	быв єсь была-сь было-сь	єсь	будеш	–	будь
ун	быв	є	буде	най буде	
она	была	є	буде	най буде	
оно	было	є	буде	най буде	
мы	были сьме	єсьме	будеме	най будеме	будьме
вы	были сьте	єсьте	будете	най будете	будьте
они	были	сут	будут	най будут	–

mód	feltételes		
idő/személy	múlt	jelen	jövő
я	быв бых быв была бых была было бых было	быв бых была быхбыло бых	най бых быв най бых была най бых было
ты	быв бы-сь быв была бы-сь была было бы-сь было	быв бы-сь была бы-сь было бы-сь	най бы-сь быв най бы-сь была най бы-сь было
ун	быв бы быв	быв бы	най бы быв
она	была бы была	была бы	най бы была
оно	было бы было	было бы	най бы было
мы	были бы сьме были	были бы сьме	най бы сьме были
вы	были бы сьте были	были бы сьте	най бы сьте были
они	были бы были	были бы	най бы были

Az egyes szám 2. személyű alak alapján két csoportba lehet sorolni az igéket: az 1. típus -ш/-єш/-еш, a 2. típus -иш ragot kap. Az 1.1. paradigma szerint ragozódnak a magánhangzóra végződő igék; 1.2. paradigma szerint azok, amelyek 1. személyű alakja magánhangzóra végződik, s amely [j]-re redukálódik (бити, вити, віяти, дїяти, лляти, пити, ...); a 1.3. paradigma szerint azok az igék, amelyek 1. személyű alakja mássalhangzóra végződik.

88. táblázat
Az igék jelen idejű ragozása

ragozási típus	1.			2.
személy	1.1	1.2	1.3	
я	-ю/(в)у	-ю	-у/ю	-у/ю
ты	-ш/єш/еш	-єш	-еш	-иш
ун, она, оно	-т/є/е	-є	-е	-ит
мы	-єме/еме	-єме	-еме	-име
вы	-єте/ете	-єте	-ете	-ите
они	-ют/(в)ут	-ют	-ут/ют	-ат/ят

ragozási típus	1.1	1.2	1.3	1.4	2.
szem./fn.	дозерати	лляти	наганути	кашлати	рыбарити
я	дозераю/(в)у	ллю	нагану	кашлю	рыбарю
ты	дозераш/еш	ллєш	наганеш	кашлеш	рыбариш
ун, она, оно	дозерат/є/е	ллє	нагане	кашле	рыбарит
мы	дозераєме/еме	ллєме	наганеме	кашлеме	рыбариме
вы	дозераєте/ете	ллєте	наганете	кашлете	рыбарите
они	дозерают/(в)ут	ллют	наганут	кашлют	рыбарят

1.1. típus: Az -ова- szuffixum -у-ba megy át: pl. *бир-ова-ти – бир-у-ю, бир-у-єш.* Csak erre a típusra jellemző a flexiók megkeményedése, amely a népnyelvben is megvan: *-ю>-ву, -єш>-еш, -є>-е, -єме>-еме, -єте>-ете, -ют>-вут.*

1.3., 2. típus: A tőben végbemehet hangváltozás: [д] > [ж], [з] > [ж], [к] > [ч], [с] > [ш/щ], [ст] > [д/н/т/щ], [ст] > [ø], [т] > [ч], [ч] > [ж/чн]; például: *судити – сужу, мерзити – мержу, плакати – плачу, носити – ношу, упасти – упаду, гребсти – гребу, хотіти – хочу, зачати – зачну*. Az ajakhangok után megjelenik egy betoldásos [л]: pl. *дрімати – дрімлю*. A tőben is megjelenhet egy [о], [е] vagy kieshet: pl. *брати – беру, взяти – возьму, перти – пру.* Különösen érdekes az az igecsoport, ahol a főnévi igenév -я-ra végződik, és amely -н- (-м-) szuffixumot kap, és olykor betoldásos [о]-t a tőben: pl. *зняти – здойму, удтяти – удотну*. Némely 1.3. típusú ige a ragozás során kap egy mássalhangzót, amely a főnévi igenévi alakban nincs meg: pl. *ид-у – и-ти, жн-у – ж-а-ти.*

Azok az igék, amelyek főnévi igenévi töve mássalhangzóra végződik, a múlt időt rendhagyóan képzik:

89. táblázat
-з, -с, -р tövű főnévi igenevek

	hímnem	nőnem	semlegesnem
fn. igenév	ун	она	оно
везти	вюз (єм, єсь)	везла (-м, -сь)	везло (-м, -сь)
мести	мюв/г (єм, єсь)	мела (-м, -сь)	мело (-м, -сь)
прясти	пряв (єм, єсь)	пряла (-м, -сь)	пряло (-м, -сь)
скубсти	скуб (єм, єсь)	скубла (-м, -сь)	скубло (-м, -сь)
терти	тер (єм, єсь)	терла (-м, -сь)	терло (-м, -сь)

90. táblázat
-чи-re végződő főnévi igenevek

	hímnem	nőnem	semlegesnem
fn. igenév	ун	она	оно
веречи	вер(г) (єм, єсь)	вергла (-м, -сь)	вергло (-м, -сь)
лячи	люг (єм, єсь)	лягла (-м, -сь)	лягло (-м, -сь)
сїчи	сїк (єм, єсь)	сїкла (-м, -сь)	сїкло (-м, -сь)
товчи	товк (єм, єсь)	товкла (-м, -сь)	товкло (-м, -сь)
печи	пюк (єм, єсь)	пекла (-м, -сь)	пекло (-м, -сь)

91. táblázat
-ну-ra végződő főnévi igenévi tövek

	hímnem	nőnem	semlegesnem
fn. igenév	ун	она	оно
гаснути	гас (єм, єсь)	гасла (-м, -сь)	гасло (-м, -сь)
гыбнути	гыб (єм, єсь)	гыбла (-м, -сь)	гыбло (-м, -сь)
слабнути	слаб (єм, єсь)	слабла (-м, -сь)	слабло (-м, -сь)
сягнути	сяг (єм, єсь)	сягла (-м, -сь)	сягло (-м, -сь)
пристигнути	пристиг (єм, єсь)	пристигла (-м, -сь)	пристигла (-м, -сь)

92. táblázat
Rendhagyó igék

fn. igenév	múlt idő	jelen idő	jövő idő	felszólító mód
їсти	їв, їла, їло, їли	їм, їш, їст, їме, їсте, їдят	буду, будеш, ... їсти	їж, їжме, їжте
повісти	повів, повіла, повіло, повіли	–	повім, повіш, повіст, повіме, повісте, повідят	повіж, повіжме, повіжте

A melléknévi és a határozói igeneveknek van jelen és múlt idejük, a melléknévi igenév lehet cselekvő és szenvedő. *(Lásd 10-15 pont!)*

A cselekvő jelen idejű alak némely igéknél kétféle lehet: -чый, -щый szuffixummal: pl. *біжучый місяць, біжущый вояк*. Ez főleg a tárgyatlan, valamint az aktív cselekvést kifejező igéknél van meg. Szenvedő igealakot főleg tárgyas igéből képezünk. A jelen idejű szenvedő igealak irodalmi forma, használata nagyon behatárolt, és nem mindegyik igéből képezik ezt az alakot. Néhány tárgyatlan igéből is képezhetünk múlt idejű szenvedő igealakot: pl. *ззябнутый воробок, падані яблока* (Керча 2004: 115–146).

VIII. 6. Románia

Máramaros tizennyolc és Arad megye egy községében élnek ruszinok. Létszámuk kb. 35–40 ezer. A Máramaros megyei ruszin községek (Felsőróna, Karácsonyfalva, Kassópolyana, Ruszkópolyana, Ruszkova, Remete stb.) nyelvjárásilag három csoportra oszthatók: u-zó, ü-ző és í-ző nyelvjárásokra. Az iskolai tanítás nyelve román, ruszin, illetve az ukrán nyelv tanítása a forradalom után is fakultatív keretek között valósulhatott meg. Az anyanyelv érvényesül viszont az egyházi-vallási életben.

Az Arad megyei ruszinok Németperegen élnek, többségük a település Újfalunak nevezett részében lakik. Nagypereg pusztára 1851-ben németek, majd ruszin és cseh telepesek érkeztek. A ruszinok Bártfa környékéről, a csehek Moráviából jöttek. A második világháborúig a vezetés a német gazdák kezében volt. A ruszinok alkották a falu szegénységét. A görög katolikus ruszinoknak sohasem volt önálló iskolájuk, így a ruszin gyerekek vagy a német katolikus iskolába jártak, ahol külön ruszin osztályok voltak, vagy a cseh evangélikus iskolába. A második világháború után a németek többsége és a csehek mintegy harmada elhagyta a községet. A csehek és németek helyére 1946-ban hegyvidéki románokat telepítettek.

15. ábra
Máramaros vármegye a Magyar Királyságban

Máramaros neve oklevelekben először 1199-ben fordul elő. Hosszú időn keresztül *terra* névvel jelölték, mint királyi birtokot és kedvelt vadászterületet, melyet Árpád nemzetségéből volt királyaink gyakran kerestek fel. Bronzkori leletek, római és bizánci

császárok pénzeinek nem ritka leletei mutatják régi lakottságát. A honfoglalás előtti lakóit nem ismerjük. A XIII. században telepítése felgyorsul, ugyanis magyar urak, szász vendégek kapnak birtokokat és települő helyet, majd IV. László király a tatárok ellen segítségére jött oláhokat telepíti le. Az első telepek a Tisza völgyében voltak. Mint vármegye csak a XIV. századtól szerepel. A koronabirtokon Huszt, Visk, Técső és Hosszúmező 1329-ben már kiváltságos városok, hozzájuk csatlakozik 1352-ben Sziget. A vármegye szellemi életének központjai a koronavárosok, hadászati központja a huszti vár. Ezek köré csoportosulnak nevezetesebb eseményei is. 1556-ban Huszttal a koronauradalom is az erdélyi fejedelmek birtokába jutott, s az 1570. évi egyezmény értelmében Máramaros vármegye a „Részek"-hez tartozott. 1733-ban véglegesen visszacsatolták az anyaországhoz.

A kunok betörései ellen állítólag már Szt. László építtette a huszti várat. Nagy Lajos és Zsigmond oklevelei többször említenek Moldva felől történő betöréseket. A tatárok többször, 1594-ben, 1598-ban majd 1717-ben ütöttek a vármegyére. Az erdélyi fejedelmek hadai többször megjárták a vármegyét és II. Rákóczi György szerencsétlen lengyel hadjárata alkalmával Lubomirszky György seregei annak nagy részét feldúlták (1657). II. Rákóczi Ferenc felkelésekor Máramaros lakói legelsőnek csatlakoztak a fejedelemhez. Az 1914-es háború idején több helyen orosz csapatok törtek a vármegye területére, sőt az egyik csoportjuk egészen Máramarosszigetig hatolt. Ez utóbbit rövid idő múlva sikerült kiverni, de a határszélekről csak 1915 februárjában sikerült őket végleg kiszorítani.

Máramaros vármegye a Tisza jobb partján található. Nyugaton Bereg, Ugocsa, és Szatmár, délen Besztercze-Naszód vármegye, keleten Bukovina, északon Galícia határolja. Területe 9.716 km². A Kárpátok északkeleti határláncolatának több csoportja hálózza be Máramaros nagy részét. Legnagyobb a Máramarosi havasok csoportja. A vármegye fő folyója a Tisza, mely két forrásvízből, a Fekete- és Fehér-Tiszából egyesülve, előbb déli, majd nyugati és északnyugati irányban szeli át a megyét. Jellemző a sóbányászat, vasbányászat (Fejérpatak, Gyertyánliget, Dolha, Rókamező), arany-, ezüst- és ólombányászat (Budfalva, Borsa), ezen kívül előfordul réz, mész, márvány és hegyi kristály is (máramarosi gyémánt). A terület több mint fele erdő, szántóföldje alig terem annyit, amennyi a lakosság saját szükségletének fedezésére szükséges.

Lakóinak száma 1869-ben 220.506, 1890-ben 268.855, 1910-ben 357.705 fő. Máramaros egyike a ritkán lakott megyéknek. Lakosai között van magyar (52.964), német (59.552), tót (503), oláh (84.510) és ruszin (159.489). Az oláhok leginkább az izavölgyi, szigeti és visói, a ruszinok a huszti, ökörmezői, taraczvizi, técsői és tiszavölgyi járásban élnek. A lakosság fő foglalkozása a földművelés mellett az állattenyésztés és a bányászat.

Máramaros vármegye 10 járásra oszlik. A községek közül legnépesebbek: Máramarossziget (21.370), Felsővisó (a vele egyesült Középvisóval 11.144), Huszt (10.292), Kőrösmező (9.795), Borsa (9.343), Rahó (6.577), Nagybocskó (5.955), Técső (5.910), Alsóapsa (5.602) és Havasmező (5.226). Székhelye Máramarossziget.

Máramarossziget a Tisza és Iza egyesülésénél, magas hegyektől övezett gyönyörű völgylapályon fekszik. Műemléke a Károly Róbert által építtetett római katolikus templom. Lakóinak száma 1850-ben csak 6.336 volt, 1881-ben 10.852 fő, 1910-ben pedig 21.370. Ezek között van magyar, német, oláh és ruszin. Hitfelekezet szerint 4.901 római katolikus, 5.850 görög katolikus, 207 evangélikus, 2.274 református és 7.981 zsidó.

Máramarossziget keletkezése valószínűleg összefüggésben áll a vármegye királyi birtoklásával, mivel első telepesei királyi jobbágyok voltak. Nagy Lajos király 1352-ben a máramarosi koronavárosok jogaiban részesítette. Máramarossziget, mint a nemesség központi lakóhelye, központja volt a vármegye szellemi műveltségének is. A reformációhoz korán csatlakozva, ennek elvei szerint iskolát is szervezett, melyben a gimnáziumi tárgyakon felül már a XVII. században bölcsészetet is tanítottak. Máramarossziget, miután a „Részek”-kel együtt visszakerült Magyarországhoz, székhelye lett a sóbányakamarának, majd a kincstári erdészetnek. 1914 októberében a Kőrösmezőnél betört orosz hadosztály megszállta a várost, de a csapatoknak Hosszúmezőnél kivívott győzelme után néhány nap múlva továbbállt (Révai nagy lexikona XIII. kötet, 1915(?)).

Romániában a máramarosi ruszinoknak külön sajtóorgánumuk nincs. A Romániai Ukránok Szövetségének hetilapja a *Vilne Szlovo* (‘Szabad Szó’).

VIII. 7. Amerikai Egyesült Államok

Az Amerikai Egyesült Államokban mintegy 620 ezer ruszin él, kiknek ősei a történelmi Magyarország északkeleti vármegyéiből vándoroltak ki a tengeren túlra. A Magyar Királyságból kivándorolt és magukat ruszinnak vagy "orosznak" vallók majdnem teljes egészében a közép-atlanti területeken (New York, New Jersey, Pennsylvania államok) telepedtek le.

Az Egyesült Államokbeli ruszinok vallási, szociális összetételéről a Kárpáti Ruszin Kutatóközpont kiadványaiból tájékozódhatunk. Évente négyszer angol nyelven jelenik meg az amerikai ruszinok folyóirata, a *Carpatho-Rusyn American*. A Kutatóközpontnak korrekt partneri kapcsolata van a Ruszin Pravoszláv Görög Katolikus Egyházzal, valamint az Amerikai Ruszin Görög Katolikus Egylettel. A kivándorolt ruszinok körében kezdetben jelentős vezető szerepet játszottak az eperjesi és munkácsi püspökség területéről származó görög katolikus lelkészek. Az amerikai ruszin művelődési, egyházi szervezeteknek észrevehető befolyása van a kárpátaljai és szlovákiai ruszinok kulturális és egyházi-vallási törekvéseire.

Az első ruszin újságokat görög katolikus lelkészek szerkesztették. 1892-ben indult az *Amerikanszkij Ruszkij Visznik* ('Amerikai Ruszin Közlöny'), mely a második világháború előtt szűnt meg. 1903-ban szervezték meg a *Cerkovnaja hazeta* ('Egyházi újság') kiadását. A ruszin emigráció első hulláma, az ún. jazicsiés ruszin irodalmi nyelvű újságokkal igyekezett ellátni magát. A második generáció periodikáiról szinte semmit nem tudunk. A harmadik generációs ruszinok főleg angol írott periodikákat olvasnak és adnak ki. A *Carpatho-Rus – Karpatska Rus* New Yorkban jelenik meg 1934-től két nyelven. A *Carpatho-Rusyn American. A Forum on Carpatho-Rusyn Cultural Heritage* 1977-től a Kárpáti Ruszin Kutatóközpont (Carpatho-Rusyn Research Center) kiadásában jelenik meg évente négyszer Pittsburghben. A *The New Rusyn Times* című, évente négyszer megjelenő periodikát a Kárpát-Ruszin Társaság jelenteti meg Pittsburghben 1994-től, mely olykor ruszin nyelvű mellékleteket is tartalmaz. Ruszin témájú vagy nyelvű könyvek a Kárpáti Ruszin Kutatóközpont és a kanadai *Multicultural History Society of Ontario* kiadásában jelennek meg nagyobb számban.

IX. A ruszin nyelv(ek) szókészlete

A ruszin nyelv(ek) szókészletéről ugyanaz elmondható, ami bármely más nyelv lexikájáról. A ruszin lexika többnyire a keleti szláv nyelvek ismertetőjegyeit tükrözi. Ez nem meglepő, mivel a ruszin származását tekintve a keleti szláv nyelvek csoportjához tartozik. A szókincsvizsgálatok terén ez a tény is dominálhat, de kevésbé szolgáltathat lényeges információt egy nyelvről.

A ruszin nyelvet ért hatások különbözőek voltak. Például sokkal több magyar eredetű szótő található itt, mint az ukránban vagy a szlovákban. A legerősebben az egyházi szláv hatott a ruszinra. Nem lehet azt mondani, hogy a ruszin irodalmi nyelv kizárólag csak a népnyelv elemeiből áll, s hogy az irodalmi nyelv kialakulásában az egyházi szláv nyelv kevésbé játszott volna fontos szerepet, mint például az ukrán vagy a fehérorosz nyelveknél. Az egyházi szláv hatása viszont mégsem volt annyira erős, mint az oroszban, ahol a szavak 30–40 %-a egyházi szláv, illetve délszláv eredetű, viszont jóval magasabb az egyházi szláv elemek aránya a ruszinban, mint az ukránban. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy számos jazicsijés alak őrződött meg a nyelvben, vagyis olyan alakok, melyek Galícia és Podkarpatszka Rusz területén voltak használatosak, s ahol az egyházi szláv nagy hatással bírt. Másodsorban, a vallás a ruszinok körében mindig a legfontosabb szerepet játszotta, s ezért majdnem minden korai kiadvány egyházi jellegű.

Az irodalmi nyelv alapjának kiválasztásában a Podkarpatszka Rusz területén hosszú ideig olyan nézetek domináltak, melyek szerint az irodalmi nyelv alapjának az egyházi szlávnak kell lennie. Alekszander Duchnovics is időnként a helyi nyelvjáráson írta műveit, ahol az egyházi szláv hatás különösen erősnek bizonyult, s időnként, főleg élete végén az orosz nyelv kárpátaljai változatát részesítette előnyben. Ezen a nyelven írta meg grammatikáját is, ahol az egyházi szláv nyelvi hatás szintén jelentős volt. Ezek tehát az okok, melyeknek eredményeként az egyházi szláv nyelv hatása a ruszin szókincs terén a mai napig egyértelműen kimutatható.

A nagy tekintéllyel bíró, ún. „presztizsnyelvek” nyilvánvalóan erőteljesebben hatottak a ruszinra, mint fordítva. Ilyen például a lengyel, szlovák vagy a magyar. Ugyanakkor a ruszin is kismértékben hathatott ezekre. Például Kiszilivszkij ukrán nyelvű szótárában lehet találni ruszin alakokat is. Azonban Kiszilivszkij néha nem tudott világosan különbséget tenni az ukrán irodalmi normák és a ruszin nyelvi alakok között. Ezeket nem különböztette meg egymástól, mely a ruszin nyelvjárások széles körben elterjedt használatára utal a XX. század húszas éveiben.

Magától értetődő az a megállapítás, ha az Ukrajnában használatos kárpátaljai ruszin nyelv környezetében valamely keleti szláv nyelvet beszélnek, akkor lexikájában is több keleti szláv eredetű kifejezést találunk, mint például a kelet-szlovákiai ruszinban, ahol nyugati szláv nyelven beszélnek.

Az Eperjes környéki ruszin nyelv alapvető szókészletét az ószláv eredetű kifejezések teszik ki. A közvetlenül nem az ószlávból (ősszláv) átvett szavak legszélesebb körét a keleti szlovák dialektusokkal közös szavak alkotják, és azok, melyeket az irodalmi szlovákból vettek át. Ezek idővel beilleszkedtek az átvevő nyelv fonetikai és nyelvtani rendszerébe.

A nem szláv eredetű kölcsönszavak nagy hányadát a görög és latin eredetű kulturszavak (europaizmusok) alkotják, ezen kívül vannak még germanizmusok, hungarizmusok és mások.

A kelet-szlovákiai ruszinban megtalálható ószláv eredetű szavak szellemi, fizikai állapotot, természeti jelenségeket, földrajzi neveket, a hét napjainak, valamint a hónapok neveit, testrészek megnevezését, rokoni viszonyokat, tisztségeket, házi illetve vadon élő állatok neveit, növényneveket, a társasági élettel kapcsolatos fogalmakat jelölnek. Az igék, melléknevek, névmások többsége is ószláv eredetű. Pl. *земля, глина, злато; пчола, голуб, коза; явор, береза, дуб; плод, колос, солома; чало, душа, локоть; глухый, голодный, кырвавый; їсти, лизати, плювати; я, ты, мы, вы, мій, твій, наш, ваш; єден, два, три; меджі, над*.

Megállapíthatjuk, hogy az Eperjes környéki ruszin szókincs nagy része megegyezik a keleti szlovák és a lengyel dialektusok szókincsével. Pl. *барз, боїско, брытов, векшый, веце, вінчовати, вшеліякый, гев, глядати, гнедь, гута, ґамба, дышель, дудкы, жебы, заголовок, зась, ярець, ярёвати, кады, кедь/кідь, корназ, когут, коцур, мішкарь, нараз, офіра, пацёркы, плаца, повойник, трафити, фурик, хвіля, ховати, цінтерь, чепіга, чалнок, шваблик, шуфлада/шуфладка*.

A ruszin és a keleti szlovák párhuzamokat a következő példákon lehet kimutatni: pl. *белавый, блана, брадло, вайцак/вайчак, вец, градьска, да- (дахто, дашто, даколи, дагде, даякый, нигда/ніґда), дораз, дротовати, заглавок/заголовок, краль, крижом, кутач, мерьковати, нащева/нащіва, порток, спрічный, фрічка, цмор, чухати*.

A kelet-szlovákiai ruszin nyelvjárásokban számos olyan kifejezés található, melyek nem maradtak meg egyik keleti szláv dialektusban sem, ilyenek például: *билник/білінь, волосні, сновати, колішнята, нанашко, пліча, курчак, пішник, ямарь, діл, диля, ріни, табішка, повала, валёк, бічляйз*.

A feudalizmus korában, amikor fejlődésnek indultak a városok, valamint az ipar, Szlovákia keleti részén megfigyelhető volt a német kolonizáció, mely jelenség a következő jövevényszavakat hozta magával: pl. *апшток, варштак, вінкель, гоблик, гак, дратов, дрелих, корба, лаковати, майстер, рашпель, ряф, шафель, шруба, штахітка, шустер, шнайдер, фейдра, фірштук, цвек, цоль, цольштук*.

A szókincs bővülését eredményezte a német hadi kifejezések átvétele is: pl. *абсентірка, багнет, твер, екзецірка, дефілірка, касарні, кольба, машинґвер, патроля, ретрут, райткы, райтовати, шрапнел, фрайтер, капраль, цуґа, цурікати*.

A német eredetű szavak túlnyomó része a szlovák és a magyar közvetítésével került be a ruszinba; pl.: *баґатель, банда, барон, ваза, вана, гандель, гандлёвати, креденец, куфер, лайбик, луцерна, лустер, мордовати, пантлик, прічі, рула, шаловати, шнур, шнуровати, шпарґа, шпіц, шпыталь*.

A magyarokkal való ezeréves együttélés eredményeként bekerült kifejezéseket a mindennapi élet során használják: pl. *биров, барнастый, бетяр, бочкор/бочкоры, боканчі, біреш, ваковати, валов, ґазда, ґалиба, гамішный, ґуляш, ердик, ешпан, югас, калап, кантарь, каріка, керть, кочіш, оргонина, саш, совґабиров, талпа, терьха, хотарь, хосен, шаркань*.

A lengyelekkel való szomszédság pozitív hatását mutatja a következő szavak átvétele: pl. *ворга, ґамба, гарло, гартунити, джад, жґрипати, карк, качмарь, парьхы, плянтати ся, смаркатый, старчіти, стрямба, хлоп, шварный, штухати, шудля, шумный*.

A több mint 1500 éves ruszin-szlovák együttélés, illetve a ruszin és a keleti szlovák dialektusok mindennapos szoros érintkezése természetszerűleg jelentős hatással volt a szókincs alakulására. A mai szlovák irodalmi nyelv szókincsének nagy része bekerült a szlovákiai ruszinok mindennapi nyelvhasználatába. Ezt nagymértékben elősegítette a sajtó, a tömegkommunikáció eszközei, a lakosság migrációja; pl.: *баник, влада, валец, влак, главічка/главічковати, доїчка, дренаж, дружство, зваряч, комбайніста, машыніста, млатячка, розглас, сілаж, тавіч, гутник, умелы, гноїва*.

Napjainkban a szlovákból főként a gazdasággal, kultúrával, technikával, politikával kapcsolatos terminusok kerülnek be a ruszinba, de megtalálhatóak a társadalmi élet egyéb területével összefüggő szavak is; pl.: *подник, подникатель, почітач, влак, ріхлик, вольбы, зволити, посланець*.

A mindennapi élettel kapcsolatos szlovák kifejezések átvétele, s azok fonológiai illetve morfológiai asszimilálódása a ruszinban, egyike a mai kelet-szlovákiai ruszin nyelv legmarkánsabb ismertetőjegyének, illetve a ruszin nyelvi folyamat jele Kelet-Szlovákiában. Ez a nyelvi folyamat jelentős mértékben közelebb hozza a szlovákokat a ruszin lexikához, és nem lehet a ruszin szlovákosításának minősíteni csak azért, mert a szlovák kifejezések a ruszin hangtani és morfológiai normákhoz adaptálódnak, és így beépülnek a ruszin nyelvi rendszerbe.

A bács-szerémi ruszin nyelv szókészletét többnyire ószláv eredetű szavak teszik ki: pl. *чловек, жена, оцец, мац, дзеци, брат, шестра, баба, дїдо; конь, крава, гивиня, овца, пес; древо, дуб, бук, лєс, яблоня, грушка, квиток; жито, овес, просо; хлєб, млєко, сир, масло; жем, нєбо, слунко, мешац, гвизда; глава, рука, нога, палєц; добри, чарни, били; читац, бешедовац; крашнє, добре, ...* A hornyicai (felföldi) ruszinok évszázadokig közvetlen kapcsolatban voltak a magyarokkal, amit a számos magyar lexikai elem is tükröz: pl. *варош, валал; капура, аколь, череп; коч, льовч, доронґа; канчов, погар, танєр, тепша; калап,*

шапка, надраги, чижма, бочкора; белюш, гурка, лепинь, работа; кукурица, терета, гиризда, парадича; пулька, гунар, бачи, андя, легинь, порция, ...

A Bácskába való betelepülés utáni újabb magyar jövevényszavak: pl. *есенц, зокни, корчолї, овода, ...*

Lexikai germanizmusok: pl. *фундамент, мур, комора; ванїчка, гобель, гнот, дрот, шруб, шафлїк, шнур, фурик; кушнїр, маляр, цимерман; шмати, лайбик, фартух; цукер, фришшик, кост; брескиня, цибуля, барвенок; крох-маль, шпижа, гадваб; борґ, танєц, кумшт, куля, броки, фраєр(ка); вандровац, ратовац, винчовац, гандровац, коштовац, мальовац, трафиц ше, ...* A Bácskába való betelepülés utáni újabb német jövevényszavak: pl. *роля, трешка, сецер, векспа, ...*

Latin eredetű szavak: pl. *школа, Вилїя, олїво, каплїчка, пацери, календар, кондетнация, окуляри, розмария, ...*

Egyházi szláv eredetű szavak: pl. *господь, молитва, утриня, вечурня, благословиц, священїк, ...*

Ritkán előforduló román jövevényszavak: pl. *кляґ, румеґац, фуяра*.

A XIX. század végéig a ruszin értelmiségiek (papok, tanítók) az ünnepi beszédeket egyházi szláv nyelven és Nyugat-Ukrajna irodalmi nyelvén, azaz az ún. jazicsijén írták, amely az egyházi szláv, az ukrán, orosz, lengyel és a kárpátaljai népnyelv keveréke. A XIX. század végén Bácskeresztúron és Kocurán olvasóházak létesültek. Az egyházi közösségek iskolákat hoztak létre, ahol ruszin népnyelven folyt az oktatás. A jazicsijén megírt tankönyveket Ungvárról és Budapestről szerezték be.

A XIX. század második felétől és a XX. század elejétől már Bácskeresztúr és Kocura krónikái, egyházi könyvei népnyelven íródtak. 1890-ben Mihajlo Vrabel, bácskeresztúri tanár Ungváron kiadta az első ruszin nyelvű könyvet – a bácskai ruszin népdalok gyűjteményét *Русскій соловец* címmel. Volodimir Hnatyuk etnográfus 430 ruszin népdalt és 220 elbeszélő költeményt jegyzett le, ezen kívül megírta a ruszinok sorsának XIX. század végi történetét. 1904-ben az akkor még 17 éves gimnazista, Gábor Kosztelnik (1886–1948) megírta első népi ruszin nyelvű könyvét *З мойого валала* címmel. Könyvével Kosztelnik a ruszin irodalmi nyelv megalapítójának számít.

Az első világháború után, 1919-ben Újvidéken megalakult a Proszvita egyesület. A társaság adta ki Kosztelnik első nyelvtankönyvét, valamint 1941-ig az évente megjelenő *Руски календар*-t, hetente a *Руски новини* c. folyóiratot, a *Наша заградка* c. gyermekfolyóiratot és néhány iskolai tankönyvet. A második világháború után, 1945-ben megalakult a *Руске слово* társaság, amely hetente kiadta a *Руске слово* c. folyóiratot, évente a *Руски народни календар*-t, a *(Пионирска) Заградка* c. gyermekfolyóiratot, a *Шветлосц* c. irodalmi folyóiratot, a *Мак* c. ifjúsági folyóiratot, valamint ruszin írók műveit, illetve világirodalmi fordításokat (Рамач: 2004: 277–304).

X. Lexikai germanizmusok ruszin népnyelvű nyomtatott művekben

Dolgozatomban az összegyűjtött német jövevényszavakat ábécé-sorrendben szócikkekbe szedtem. A lexikai germanizmusok különböző alakokban való előfordulása miatt a szócikkek elején néhány esetben többféle változatban is szerepeltettem a címszót. Ezután a példamondatok következnek, melyek nagy mennyisége miatt csak néhányat idéztem. A példamondatok után zárójelben csak abban az esetben írtam évszámot, ha egy szerzőnek több művét is felhasználtam. Egyes szócikkekben a példamondatok után a címszó néhány származékszavát (derivátumát) is feltüntettem. A hivatkozásoknál illetve a példamondatoknál igyekeztem a kronológiai sorrendet betartani.

A szócikkek három típusát különböztettem meg:

Az első típusnál a címszót a ruszin művekből vett illusztráló mondatok követik, ahol azt dőlt betűvel jelöltem. Ezután, ha voltak, feltüntettem néhány származékszót is, majd az adott címszó különböző nyelvi megfelelőit, ahol az megtalálható: először a ruszin nyelvi alakokat, majd néhány szláv nyelvi megfelelőjét, s végül ha megvan a magyarban is, a magyar irodalmi illetve nyelvjárási alako(ka)t. Végül a szócikket a címszóra vonatkozó etimológiai és szótörténeti magyarázatok, továbbá a megfelelő hazai illetve külföldi nyelvészeti munkákra való hivatkozások zárják.

A szócikkek második típusánál a címszót a német nyelvi alak követi, majd a magyar nyelvi jelentés. Ezután következnek a ruszin nyelvű példamondatok, majd a nyelvészeti hivatkozások.

A szócikkek harmadik típusát többnyire Bevka Emlékszótárában fellelhető germanizmusok alkotják, melyek példamondat nélküliek. Ennek az az oka, hogy az eddig általam feldolgozott ruszin nyelvű művek közül egyikben sem találtam ezekhez illusztráló mondatot. Viszont mivel ezek is határozottan német eredetű jövevényszavak, szerepeltetni kívántam a többi szócikk között.

анцуг/анцук < ném. *Anzug* ‘öltöny, öltözet’: Дав собі пошити *анцук* из матріяла вклітку. (Чорі 1: 16); На нўм быв новый, по-модерному изшитый *анцук*. (Чорі 2: 274); Явився нарядный, як на якоєсь сято, – у чорному *анцукови*, білўв сорочці и машликом на шийи. (Чорі 3: 205); Ta ked’ zbalamučenȳj Kocur v takim *ancugu* z Amerykȳ s’a ne vernuv, v jakȳch vȳ idete do n’oj… (Petrovaj 46); …, кидь город из них не справит топанкы и чіжмы, *анцугы* и кабаты? (Утцюзнина 53); – Вже єм позерав по склепах по чорных *анцугах*, бо ніч такой дома не мав, – ... (Мальцовска 127); Митер сшив вінчальный *анцук*, пирстінь щи глядає. (Чорі 2002: 44); Доку-м обмацовав шпайз, та якогось липкачого фраса-м перевернув собі просто на *анцуг*! – ... (Керча 1997: 9);

Ezt a szót képző nélkül vette át a ruszin különböző végződésekkel (г, к), feltehetően nyelvjárásokból: lemkó-rusz. *анцуг* (Слимак 604); bács-szerémi rusz. *анцуг* (Сопка 26); k-

szlk. rusz. *анцуг;* mn. *анцуговый* (РЛ 12); РуРуС *анцуг* (Керча 1: 53); kárp. ukr. nyvj. *анцуг(к)* (Гоца 60, Гвоздяк 237); le. ukr. nyvj. *анцук* (Лесів 414); k-szlk. *ancug, ancužëk* (Halaga 1: 117); m. *ancúg*: '(férfi)ruha' (ÉKSz 42); m. nyvj.: *ancúg, áncug* (ÚMTSz 1: 220); kárp. m. nyvj. *ancúg* (Дерке 31, 33); vö. Abonyi 2001: 7; 2003: 18; 2007: 376.

атака < ném. *Attacke* 'roham, támadás': *Атака* почалася зрана, щи до схода сонця. (Чорі 1: 13); Їм не раз наказували, не чекавучи артилерійської пудготовкы, йти в *атаку*. (Чорі 3: 179); Ta jak von s'a odvažȳt' na *atake*! (Petrovaj 213);

A címszó *-a* adaptációs suffixummal került a ruszinba, s ezáltal a nőnemű főnevek ragozási paradigmájába illeszkedett be; RMSz *атака* 'roham, támadás' (Csopey 5); РуРуС *атака* (Керча 1: 58); k-szlk. rusz. *атака* (РЛ 14); ukr. *атакувати*, régi *атакованье, аттакованье* ('támadás, roham') (XVIII. sz.); *аттаковати* ('megtámadni, megszerezni') (XVIII. sz.). Az ukr. *атака* az orosz vagy a lengyel közvetítésével a németből került be a nyelvbe; a ném. *Attacke* a fr. *attaque* szóból származik, mely az *attaquer* ('megtámadni') igealakra vezethető vissza (ЕСУМ 1: 95); még ukr. *атака* (Грінченко 1: 11); or. *атака* (Фасмер 1: 95); a m. *attak* jelentése: 'viadal; roham' (1787); 'kelés' (1838 k.); a m. *attakíroz* jelentése: 'támad' (1707/1880); 'vitatkozik; veszekedik' (1787); 'hadonász' (1950). A TESz szerint ném. eredetű szócsaládba tartoznak; vö. ausztr. ném. *Attack* 'roham, támadás'; ir. ném. *Attacke* 'ua'; *attaquieren* 'megrohan, rohamoz'. Végső forrása az ol. *attaccare* 'hozzáerősít; megtámad, megrohan', amely a francián keresztül (fr. *attaquer* 'megtámad, ráront'; *attaque* 'támadás, roham') számos nyelvbe átkerült; vö.: ang. *attack*; svéd *attack*; rom. *atác*; le. *atak*; or. *атака* 'roham, támadás'. Az *attaka* változat latinosítással magyarázható. Az *attak* és az *attakíroz h* kezdetű alakváltozata, valamint az *attakíroz* 3. jelentése a 'had, hadonászik' hatására keletkezhetett (TESz 1: 196). Horváth Mária a következő alakokat említi: *attak, attakál, attakéroz*. Ezek a kifejezések a németből került hozzánk; ott a harmincéves háború idegen elemei között szerepelt még a fr. *attaque, attaquer* átvételeként (Horváth 38); a m. *attak* az ÉKSz szerint: '(lovas)roham, támadás; roham (betegnél)' (ÉKSz 73); m. nyvj. *hatak, atak* (ÚMTSz 2: 876); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Bárczi 1963: 270, Mollay 1989: 244, Gerstner 1998: 10, Abonyi 2001: 7.

атаковати < ném. *attackieren* 'megrohanni, rohamozni': Танкы прорвалися и начали *атаковати* врага з тыла. (Чорі 1: 13);

Az *атаковати -овати* honosító képzővel a ném. *Attacke* főnévből származik; RMSz *атаковати* 'megrohanni, megtámadni' (Csopey 5); РуРуС *атаковати* (Керча 1: 58); k-szlk. rusz. *атаковати* (РЛ 14); ukr. *атаковувати* (Грінченко 1: 11); az or. *атаковать* (1703) a le. *atakować* közvetítésével a fr. *attaquer* ige átvétele; I. Péter idején használatos volt az *атакировать* is, mely a ném. *attakieren*-re megy vissza (Фасмер 1: 95); szlk. *atakovat'* (Majtán 1: 99); m. *attakíroz ld. fent az* ***атака*** *szónál* (TESz 1: 196).

бант(ик) < ném. *Band* ‘kötet; (be)kötés; (kötő)pánt; sérvkötő; kötelék’: Мати заязала осу дочці шовковым *бантом*. (Чорі 1: 17); У дўвочкы в косичках білівся сятковій *бантик*. (Чорі 1: 18);

A *бант(ик)* képző nélkül ill. *-ик* kics. képzővel került a ruszinba; bács-szerémi rusz. *банти* (Горбач 320); k-szlk. rusz. *бант* (РЛ 16); az ukr. *бант* az orosz vagy a lengyel közvetítésével került be a németből; a kfném. *bant* (úfném. *Band*) a *binden* igével van kapcsolatban (ЕСУМ 1: 135); or. *бант* (Фасмер 1: 121); szlk. *bánt, pánt, pant* (Newerkla 294, 331); k-szlk. *bant* (Halaga 1: 125); m. nyvj. *band* (ÚMTSz 1: 332); vö. Abonyi 2007: 376.

бештеловати < ném. *bestellen* ‘megrendel, elintéz’: Запросив дўвку у вендиглўв на вечирю и пўшов *бештеловати* (Чорі 1: 28); *Забештеловав* собі луксуш на три дны. (Чорі 2: 29); – Брате, ти на сестрине весілля Гудаків замов – *забештелуй* – ... (Петровцій 1993: 37); Ни *забештелуєш*, ни закарандачиш Тої цяткы луфту, вбысь туй ни вчадів. (Петровцій 1996: 113); mn-i származéka: *забештелованый* (Чорі 2: 29);

A *бештеловати* a ném. *bestellen* ige töve + adaptációs *-овати* képzővel képzett igealak; bács-szerémi rusz. *бештеловаț* (Сопка 27); k-szlk. rusz. *бештелёвати* (РЛ 18); РуРуС *бештеловати* (Керча 1: 76); kárp. ukr. nyvj. *бештельовати* (Гоца 61); m. nyvj. (meg)*bestellál* (ÚMTSz 3: 1039); vö. Abonyi 2003: 19; 2007: 376.

биглязь/біглязь < ném. *Bügeleisen* ‘vasaló’: Ранше *біглязь* нагрівався уд того, ош насыпали в нього грань из шпора (Чорі 1: 30); Взяла *біглязь* и убігльовала сукманы, што намнялися уд ношеня. (Чорі 3: 191);

A címszó képzőnélküli átvett ném. jövevényszó a ruszinban; lemkó-rusz. *бігляйс* (Слимак 607); bács-szerémi rusz. *пейгла* (Горбач 322); k-szlk. rusz. *бігляйз* (РЛ 18); RMSz *биглязь* ‘téglázó vas, vasaló’ (Csopey 12); РуРуС *біглязь* (Керча 1: 78); az ukr. *біглязь* ném. jövevényszó: a ném. *Bügeleisen* a *Bügel* (‘fogantyú; vaskapocs, vaskampó’) és az *Eisen* (‘vas’) szavak összetételéből alakult (ЕСУМ 1: 191); kárp. ukr. nyvj. *біглязь* (Гоца 60); szlk. *pigľajzeň, pigľajzel* (Majtán 3: 521); k-szlk. *biglajz, biglajzeň* (Halaga 1: 132); m. nyvj. *biglajz* (ÚMTSz 1: 477); vö. Abonyi 2007: 376.

биґльовати/біґльовати < ném. *bügeln* ‘vasal’: Не пўшла спати, бо мала щи много *біґльовати* (Чорі 1: 30); Сорочкы товды ся добре *біґльовали*, коли были звогчені, збрызґані водов. (Чорі 2: 172); Приступала *біґльовати* измоченоє побрызґованьом платя. (Чорі 2: 262); Зобрала из шпаргы насохнутоє платя й занесла до хыжі *біґльовати*. (Чорі 3: 210);

A címszó a *би(і)глязь* fn.-ből *-овати* honosító képzővel képzett igealak; a *ь* a fn. lágy tövére utal; k-szlk. rusz. *бігльовати* (РЛ 18); RMI *бигльовати* ‘vasalni, (ruhát) téglázni’ (Hodinka 8); РуРуС *бігльовати* (Керча 1: 78); kárp. ukr. nyvj. *бігльовати* (Гоца 62); k-szlk. *bigl’ovac* (Halaga 1: 132).

бріфташка < ném. *Brieftasche* ‘(levél)tárca’: И штрімфлї, и калапчок, и вечерна ташочка из пудром и жебаловчатём, и *бріфташка*. (Олбрахт 76);

A címszó *-(к)а* honosító képzővel nőnemű főnévként került a ruszinba; máramarosi rusz. *бріфташка* (Бевка 37); РуРуС *бріфташка* (Керча 1: 96).

бруслик < ném. *Brustfleck* ‘mellreváló, mellény’: Valószínűleg a magyar és szlovák hatott a ruszin alak meghonosodására; bács-szerémi rusz. *брушлїк* (Сопка 27); RMSz *брусликъ* ‘pruszli, pruszlik’ (Csopey 19); РуРуС *брусликъ* (Керча 1: 97); ukr. *брусля* (Грінченко 1: 102); szlk. *brusflek, bruslek, brusliak, bruclek, bruclík* (Newerkla 424); még szlk. *brusflek, bruslík* (Majtán 1: 159); k-szlk. *bruśl’ačëk, bruśl’ak* (Halaga 1: 153); m. *pruszlik* – a ném. *Brustfleck*-ből átvétel; jelentése: ‘mellény’, v. németesen ‘lajbli’ (CzF); *pruszlik*: magyaros szabású mellény, melyet az alsó néposztályhoz tartozó nők olcsó kelméből mindig, a magasabb rendű nők pedig csak akkor hordanak, ha a haza iránt való lelkesedés szállja meg őket (Ball 2: 451); *pruszka, pruszli, pruszlik*: ‘ujjatlan felsőruha; mellény’ (Balassa 2: 156); m. nyvj. *pruszlik: pruclik, pruszlék, pruszlyik, puroszlik, puruszlájk, puruszlik, puruszlík* (MTSz 1786); *pruszlik, poroszlik, pruclik, pruszlék, pruszlyik, puroszlik, puruclik, puruszlék, puruszlik, puruszlík, puruszlyik, puszlek, puszlik, poroszlék, pruclék, pruclík, brusjik* (ÚMTSz 4: 606); *pruszka, prucka, purucka, puruszka:* ‘posztóból, báránybőrből, vászonból készített, rendszerint magasan záródó, gyakran fémgombos férfimellény; lajbi’ (ÚMTSz 4: 605); *pruszlik*: ‘testhez simuló, kivágott, elől fűzött női mellény; posztóból való v. prémmel bélelt mellény’ (ÉKSz 1128). Az ESz szerint a *pruszlik* (1696 u.) (‘egy fajta női mellény’) baj.-osztr. jövevényszó; vö. baj.-osztr. *prustflek* ‘(férfi vagy női) parasztmellény; női mellkendő’; ir. ném. *Brustfleck* ‘a mellet takaró ruhadarab, mellény; bőrkötény melldísze’. A ném. szó a ném. *Brust* (‘mell’) és a *Fleck* (‘hely, pont; folt’) főnevek összetételére vezethető vissza. A *pruszlik* elsősorban nyelvjárásainkban élő, de a köznyelvben is ismert szó (ESz 667); kárp. m. nyvj. *pruszlik* (Дєрке 31); vö. Nyr 1914/43: 408–414; 1988/112: 80–86.

бунт < ném. *Bund* ‘kötelék; szövetség’: Селяне збурилися несправедливостьов бирова и счинили *бунт* (Чорі 1: 53); Вўн быв прямым організатором, інспіратором заводського *бунта*, лем сам у тому *бунті*, як затым выяснилося, участи не взяв. (Чорі 2: 287);

Adaptációs képző nélküli jövevényszó; máramarosi rusz. *бунт* (Бевка 38); k-szlk. rusz. *бунт; бунтовскый* (РЛ 23); RMSz *бунтъ* ‘lázadás; zártörés’ (Csopey 21); РуРуС *бунт* (Керча 1: 102); az ukr. *бунт* (XVI. sz.) régi le. jövevényszó: a le. *bunt* (‘szövetkezés,

szövetség; felkelés') a kfném. *bunt* szóra vezethető vissza (ЕСУМ 1: 296); még ukr. *бунт* (Грінченко 1: 111); az or. *бунт* (XVII. sz.) le. közvetítéssel került az oroszba (Фасмер 1: 241); or. *бунтъ* (Преображенский 1: 91); szlk. *bunt* (Newerkla 259, Majtán 1: 164); k-szlk. *bunt* (Halaga 1: 159); vö. Abonyi 2007: 377.

бунтовати < a ném. *Bund*; ?*bündeln* 'csomóba köt; csoportosul': Поштарі не уйшли на роботу: усі *забунтовали*. (Чорі 2: 33); Прийшли жандаре и розогнали чилядь, не давучи ўв *збунтоватися*. (Чорі 2: 163); mn-i származék: *збунтованый* (Чорі 2: 163);

A címszó a ném. *Bund* + *-овати* honosító képzővel ellátott igealak; bács-szerémi rusz. *з-, бунтовац ше* (Горбач 321); k-szlk. rusz. *бунтовати* (РЛ 23); RMI *бунтовати* 'lázítani'; *бунтоватися* 'lázadni' (Hodinka 15); RMSz *бунтовати* 'lázítani; zártörést elkövetni, zárat törni' (Csopey 21); РуРуС *бунтовати* (Керча 1: 102); ukr. *бунтувати* (Грінченко 1: 111); az or. *бунтовать* a le. *buntować* átvétele (Фасмер 1: 242); szlk. *buntovat'* (Newerkla 259); k-szlk. *buntovac* (Halaga 1: 159).

бурбіль/борбіль: Пўшов до *борбіля*, вбы пострычися. (Чорі 1: 43); Без рубля не йди до *бурбіля*. (Чорі 1: 53); Пўшов до *бурбіля* й пострыгся наголо. (Чорі 3: 161); Наяли они царьського *бурбіля*, што царя брытват, и дали му много гроши, обы лем царя заріз ав. (Керча 2001: 78); ..., склярї, *бурбілї*, фрізурничкы и зубні техникы, и людий тых професій не годні прияти. (Олбрахт 61); Перукар – *бурбіль* в халаті білім Бурмотів безладно щось під ніс, ... (Петровцій 1993: 14); Наяли такой царьйового *бурбіля*, що царя бритвать, і дали йому много грошей, лем оби царя зарізав. (Гнатюк 140): І царь його прияв у службу за *барбіра*. (Гнатюк 148);

A ruszin szóalak meghonosodását nagy valószínűséggel a magyar ill. a szlovák befolyásolhatták; bács-szerémi rusz. *баўбер/баўбель* (Горбач 320, Сопка 27); máramarosi rusz. *борбіль* (Бевка 36); РуРуС *борбіль* (Керча 1: 91); szlk. *barbér, barbier, barbír* (Newerkla 257, Majtán 1: 112); m. *borbély*: 'beretvás, beretváló, ki némely sebészi műtételeket is végez, pl. fogat húz, köpölyöz, eret vág, de a sebészetet rendszeresen nem tanulta; falusi borbély'. A köznép így nevezi az okleveles sebészeket is. A lat. *barba* szóból lett az ol. *barbiere*, fr. *barbier*, ném. *Barbier* stb., s ezek után honosodott nálunk a *borbély*, perzsául és törökül *berber* (CzF); *borbély*: 1. 'szakállberetváló, hajnyíró, foghúzó, köpölyöző, eretvágó személy'; 2. *'okleveles sebész' (Ball 1: 124); *borbély*: 'borotválással, hajvágással foglalkozó iparos' (Balassa 1: 78); *borbély* (1436) (SzófSz 24); m. nyvj. *borbély – barbé, barbi* (MTSz 163, ÚMTSz 1: 543). Mollay szerint a *borbély* korai úfném. kori baj.-osztr. eredetű szó; jelentése: 'haj és szakáll ápolásával foglalkozó mesterember' (1393), 'felcser' (1556); vö. kfném. *barbier*, korai úfném. *barbir*. Ennek az ófr. *(barbier)* vagy ol. *(barbiere)* eredetű szónak ném. igei *barbieren* 'borotvál' származékából képezték a szó korai úfném. *barbierer* ~ (1421) *balbirer* változatát. A két alak a hazai németségnél is megtalálható volt,

hazai ném. forrásaink időrendje miatt csak későbbről adatolhatók: Sopronból (1523) *barwir*; (1524) *barbir*; (1461) *parbierer*; (1488) *parbirer*. A baj.-osztr. szó kezdő mássalhangzója [b] zöngétlen média, a nyelvtörténeti adatokban ezért váltakozik a *b, p*. A m. szó változatainak első szótagjában az [å] és [o] váltakozása lehet a baj.-osztr. [ą] kétféle magyar megvalósulásának vagy a kancelláriai *barbir*, illetve a nyelvjárási *polwīər* változat átvételének eredménye. Az [r – r] elhasonulása a korai újfelnémetben is bekövetkezett: a m. szóban lévő elhasonulás viszont önálló magyar fejlemény (pl. *erkély, kvártély*). A *borbély* részben a fürdős szolgáltatásait látta el. Később feltűnik, a szolgáltatások elkülönülésével a *borbély* ném. neve, ezért van a m. szónak is második jelentése (Mollay 1982: 204). A TESz is korai úfném. kori átvételt és baj.-osztr. eredetet említ; vö. baj.-osztr. *barbir*, kfném. *barbierer* 'borbély'; ir. ném. *Barbier*. Végső forrása a kései lat. *barbarius* 'szakállnyíró'. A m. szó szóvégi *l (~ ly)* hangja előreható elhasonulással keletkezett (TESz 1: 343). Az ESz szerint a *borbély* (1393/1480) vándorszó; vö. ném. (kfném.) *barbier*, korai úfném. *barbir*, fr. *barbier*, rom. *barbér, barbir* 'felcser; borbély'. A fr. terjesztette el, ahol a *barbe* 'szakáll' szó is megvan. A magyarba a ném. vagy az ol. közvetítette (ESz 79); *borbély*: 1. 'férfifodrász'; 2. 'sebész, felcser' (ÉKSz 148); vö. Bárczi 1963: 124, BBB 292, Mollay 1989: 244, Gerstner 1998: 53, Abonyi 2003: 18.

A *borbély* régi szava a magyar nyelvnek: több mint 500 – pontosan 513 – éve, hogy először írták le olyan szövegben, amelyik ránk maradt. Első előfordulásában személynév, a név viselőjének vagy annak őseinek nyilván ez lehetett a foglalkozásuk. Eredete a ném. *Barbier*, mely a fr. *barbier* átvétele. Végső forrása a lat. *barba* ('szakáll'), *barbier*, a régi magyar szóval 'nyírő'-t (a mai nyelvben nyírót), 'szakállverő'-t, a szakáll és haj gondozásával, nyírásával foglalkozó egyéneket jelölte meg. Közismert azonban, hogy a régi borbélyok sok máshoz is értettek: a borbélymesterség, borbélyság "chirurgia" orvosi mesterség is, a borbélymester himlőoltó és seborvos is volt egyben. Kb. 30–40 évig uralkodó volt a magyar nyelvben is a fr. *friser* ('göndöríteni, fodorni') szóból a német nyelvben (első adata 1771) mintegy álfrancia jövevényszóként alakult *friseur* ('fodrász'), mely szót használtuk ebben az időben mi is, mintegy az új "előkelő" divatszokás magyar gyakorlatának bizonyítékaképpen. A francia forradalom idején a kibújdosó arisztokráciával együtt sok francia fodrász is elhagyta hazáját, Angliába, Németországba, Bécsbe költözött, ahol a "magasabbrendű" francia divat követeit látták bennük és legtöbbször tárt karokkal fogadták. A magyar irodalom adatai is bizonyítják e téren a külföldieskedés divatkórságát. Természetes, hogy francia fodrászok tartása csak keveseknek állt módjában s kétségtelen, hogy honi iparosaink ügyességét is igen megbecsülték a hajviseletük elegáns voltára sokat adó, hiú szépasszonyok. 1830 táján nagyobb erővel indult meg az idegen kifejezések magyarosítása. Méltatlannak érezték, az ország elmaradottsága szomorú bizonyítékának, hogy a már jól ismert tárgyak, eszközök, fogalmak idegen elnevezéssel bírjanak. A *friseur* szót már eddig is több ízben magyar elnevezéssel igyekeztek helyettesíteni: előbb a *hajfodró* megjelöléssel,

majd a *hajfodorító* névvel. A lakosság, főként a városok lakóinak széles rétegei ez időben ismerkedtek meg a fodrász intézményével. Ez a magyarázata annak, hogy a magyar köznyelv a 20-as évektől kezdve a *fodrász* szón elsősorban női fodrászt értett (Nyr 1950/74: 173–176); vö. MNy 1912: 262–263.

бух(г)алтер < ném. *Buchhalter* ‘könyvelő’: Його приняли на роботу старшого *бухалтера*. (Чорі 1: 55); *Бухалтер* изчисляв проценты на нереалізовані мастила. (Чорі 2: 273); Ставши головным *бухалтером*, проводив сидюящый, малодвижный спосўб живота. (Чорі 3: 107);

A címszó képző nélkül került át a ruszinba; RMSz *бухгалтеръ* ‘könyvvezető’ (Csopey 21); az ukr. *бухгалтер* orosz vagy lengyel közvetítésű német jövevényszó; a ném. *Buchhalter* a *Buch* (‘könyv’) főnév és a *halten* (‘tartani’) ige összetételéből alakult (ЕСУМ 1: 311); or. *бухгалтер* (Фасмер 1: 255); szlk. *buchalter, buchhalter* (Newerkla 365, Majtán 1: 163); vö. Abonyi 2007: 378.

бухалтерія < ném. *Buchhaltung* ‘könyvvitel; könyvvezetőség’: Дўстав менше, ги думав, бо якісь гроші *бухалтерія* изчислила му из платні у пінзійный и страховый фонды. (Чорі 2: 273); Директор фірмы удав розпоряжені *бухалтерійи* інвентарізовати всю недвижимўсть. (Чорі 2: 286); – A szó *-ія* adaptációs képzővel ellátott germanizmus; szlk. *buchhaltéria, buchhalterstvo* (Majtán 1: 163).

вагон: Усіх арештованых удправляли в Сібірь у товарных *вагонах*, ги скот. (Чорі 1: 57); На штреці, в тупику, стояв порожньый желізничный *вагон*. (Чорі 2: 18); Насыпаня угля в *вагоны* и самосвалы было механізованым. (Чорі 3: 207); Najvece davyv ho pec, – okromnӯj, jak *vagon*, vin zanymav vece, jak tretynu všӯtkoho pl’acu … (Petrovaj 135); ... у мундурї жене *вагон* страхоты измирькат ся сообществу Европы ... (Затлоукал 25);

A szó képzőnélküli ném. jövevényszó a ruszinban; bács-szerémi rusz. *вагон* (Сопка 27); lemkó-rusz. *вагон* (Климак 607); k-szlk. rusz. *вагон* (РЛ 24); RMSz *вагонъ* ‘vasúti kocsi’ (Csopey 24); РуРуС *вагон* (Керча 1: 107). Az ukr. *вагон* orosz közvetítésű német vagy francia jövevényszó; a ném. *Waggon*, fr. *wagon* az angolból származik; vö. ang. *wagon, waggon*, mely a fném. *Wagen* szóval van kapcsolatban (ЕСУМ 1: 318); még ukr. *вагон* (Грінченко 1: 121); or. *вагон* (Фасмер 1: 264); szlk. *vagón* (Newerkla 537); k-szlk. *vagon, vagonik* (Halaga 2: 1097); m. vagón (Balassa 2: 344). A m. *vagon* (1848) német eredetű szócsaládba tartozik; vö. ném. *Waggon* ‘vasúti személy- és teherszállító kocsi’. A ném. főnév az ang. *waggon, wagon* átvétele, mely a németen kívül sok más nyelvben is elterjedt; vö.: fr. *wagon*; ol. *vagone*; szb-hv. *vagōn* (TESz 3: 1067). Hasonlóképpen ném. átvétel a *vagoníroz* ige (1918); vö. ném. *einwaggonieren* ‘vasúti kocsiba bepakol, bezsúfol’. Ez utóbbi a

németben keletkezett, és a magyarban is általános a *be-* igekötős változat (vö. ném. *ein-* 'be') (ESz 894); m. *vagon*: 'vasúti (személy- v.) teherkocsi' (ÉKSz 1453); vö. Abonyi 2001: 12.

вага < ném. *Waage* 'mérleg, mérő, mázsáló': Дали на ню зробити у єден метер *ваги* желізні кантарі, а в єден метер сідло. (Гнатюк 240);

A címszó *-a* adaptációs suffixummal ellátott nőnemű fn. lett a ruszinban; bács-szerémi rusz. *вага* (Горбач 321); RMSz *вага* 'mérő eszköz, mérleg; súly' (Csopey 24); РуРуС *вага* (Керча 1: 106); k-szlk. rusz. *вага; ваговый* (РЛ 24); ukr. *вага* (ССУМ 1: 150, ЕСУМ 1: 317, Грінченко 1: 120); az or. *вага* az ófném. *wâga*, úfném. *Wage* átvétele, mely a keleti-szlávokhoz nagy valószínűséggel le. (*waga*) közvetítéssel jutott el (Фасмер 1: 263, Преображенский 1: 99); szlk. *váha, váhy* (Newerkla 144); k-szlk. *vaha* (Halaga 2: 1097).

вайтер < ném. *weiter* 'tovább, távolabb, messzebb': – máramarosi rusz. *вайтер* (Бевка 39); vö. Abonyi 2006: 420; 2008: 187.

вандровати: Зобрався и *повандровав* из села в вариш. (Чорі 1: 59); Пройшло вже пару рокўв, як *вывандровав* за море, а щи й досі не є уд нього жадної вісти. (Чорі 1: 87); Тягло го Мадярщину *звандровати*, на мадяр и мадярську землю зблизька попозирати. (Чорі 2: 165); „Уже ся доста *навандровав*, мўг бы й дома, коло жоны опстатися" – гучала челядь. (Чорі 3: 153); Totȳ dvomy budut' kadȳ–tadȳ *vandrovaty*, pyjačity a nad molodšȳm zbȳtkovaty s'a, mišaty ho z bolotom. (Petrovaj 41); Ходить, блудить, *вандрує* Мосты з леду будує ... (Мальцовска 33); У тых часах *привандровав* быв до Мадярщины из Молдавії войвода Драг и ... (Утцюзнина 32); *Вандровав* раз Матяш король по Верьховинї: хотїв відїти, як туй люде жиют. (Керча 2001: 38); Збере ся дружина двадцятёх вадь двадцять пятёх легінюв и дївок, *удвандрують* до далекого світа (божичку, де та Моравська Острава), ... (Олбрахт 53); И за семый хітар сміло *повандруву* Черес дощ ци спеку, черес писсью тьму. (Петровцій 1996: 9); Так вун *вандровав* по вшыткуй Америцї ... (Керча 1997: 4); Не будуть по світі *ваньгровати*, жиби їх каждий бив, як у вечур, так рано. (Гнатюк 56); Бо я воли не хочу, бо я пан, я з вульми робити не знау, бо я у тум краї, я богатий пан, але пушов-им по світі *вандровати* та теперь-им найшов собі біду; ... (Гнатюк 203); fn-i származékai: *вандровник* (Петровцій 1999: 72, Керча 2001: 87); *вандрувник* (Гнатюк 140);

A *вандровати* a ném. *wandern* ige átvétele *-овати* adaptációs suffixummal; máramarosi rusz. *вандровати* (Бевка 39); lemkó-rusz. *вандрувати* (Слимак 605); bács-szerémi rusz. *вандровац* (Сопка 27); k-szlk. rusz. *вандровати* (РЛ 24); RMI *вандровати* 'vándorolni' (Hodinka 18); RMSz *вандровати* 'vándorolni, utazni'; származékai: *вандровка* 'vándorlás, utazás'; *вандровникъ* 'vándor, utazó; vándorló legény' (Csopey 25); РуРуС *вандровати* (Керча 1: 109); ukr. *ваныровати* (ЕСУМ 1: 328), *вандрувати* (Грінченко 1: 125); kárp.

ukr. nyvj. *в(м)андровати* (Гоца 61); szlk. *vandrovat'* (Newerkla 314, 515); k-szlk. *vandrovac* (Halaga 2: 1101); m. *vándorol* (vándor-ol): 1. 'folytonosan úton van, ideoda költözik; csavarog'; 2. 'bizonyos mesterség gyakorlása és ügyesség szerzése végett idegen helyeken, tartományokban, műhelyekben megfordul s dolgozik' (CzF); *vándorol*: 1. 'vhova gyalog utazik'; 2. 'a mesterlegény magakiképzése végett bizonyos ideig egyik helyről a másikra utazik'; 3. (tréf.) 'tömegesen vmely közeső helyre vonul' (Ball 2: 712); m. nyvj. *vándorol: vandâl, vándol, vándúnyi, váñdúnyi* (MTSz 2484). A m. *vándor* (XVII. sz) elvonás a *vándorol* (XVI. sz.) igéből, mely az úfném. *wandern* 'ua' átvétele; más vélemény szerint a két szó egymástól független átvétel a ném.-ből (SzófSz 331). A m. *vándorol* (1531) a TESz szerint ném. eredetű; vö. ném. *wandern* 'gyalogol, egyik helyről a másikra vonul, tovaszáll <gondolat>, más tájakra eljut' <szellemi érték>; kfném. *wandern* 'mozgásban van, megy, költözik, utazik'. A m. *vándol, vándul* stb. alakváltozatok a magánhangzókivetéses tőváltozatból *rl* > *ll* > *l* hasonulással és rövidüléssel keletkeztek. A *vándor* (1638 k., 1643) elvonással keletkezett a *vándorol* igéből (TESz 3: 1086). Az ESz alapján a *vándorol* (1519) felném. jövevényszó; vö. ném., kfném. *wandern* 'gyalogol, egyik helyről a másikra jut', hazai korai úfném. *wanndern* 'utazik, megy'. Az ige névszói származékai a *vándorló* (1519) és a *vándorlás* (1727). Szélesebb körben a nyelvújítás idején terjedt el (ESz 899). Mollay szerint a szó korai úfném. eredetű, jelentése: '(személy, rendszerint gyalogszerrel) huzamosan úton van; zarándokol' (1519); 'kóborol, céltalanul bolyong' (1560); vö. korai úfném. *wandern*. A ném. ige összefügg a korai úfném. *wandeln (wandern, reiben, gehen)* igével. A *wandern* hazai kézműveseink között is ismert volt. A m. *vándol, vándul* változatok Mollay véleménye szerint összefügghetnének a *wandeln* igével is. Mivel e változatok legkorábban 1814-ből adatolhatók (TESz), valószínűbb, hogy a magyarban keletkeztek (Mollay 1982: 549); vö. Balassa 2: 351, ÉKSz 1466, Mollay 1989: 245, Gerstner 1998: 38, Abonyi 2001: 12.

варта: Його звиноватили в злодійстві и взяли пуд *варту*. (Чорі 1: 60); Воякам на *варті* не може спати, ани вступати у переговоры. (Чорі 1: 60); Коли стояв на *варті*, піднявся вихор, и краї плаща на ньому заплескали в сары чобут. (Чорі 2: 103); Наші граничарі невсыпно стоять на *варті* границь Україны. (Чорі 3: 234); Тогды вуплатило ся и *варта* было про тот даякый страх шмуглёвати из доганом. (Олбрахт 15); У замку убстала ся лем менша *варта*. (Утцюзнина 35); А я йду на *варту* вартувати, оби датко не надійшов на нас. (Гнатюк 43); Та вни у хижи ся гостять, а він дав у село знати; прийшла *варта*, цілком село прийшло та обистало довкола. (Гнатюк 87);

A címszó *-a* honosító képzővel került át a ruszinba; máramarosi rusz. *варта* (Бевка 40); k-szlk. rusz. *варта* (РЛ 25); RMSz *варта* 'őrség'; származékok: *варташъ* 'őr; éjjeli őr kezében lévő nagy bot' (Csopey 25; Гнатюк 174, 345); *вартовати* 'őrizni, felügyelni, felvigyázni'; *вартовникъ* 'éjjeli őr' (Csopey 26); РуРуС *варта* (Керча 1: 111); az ukr. *варта* (XVI. sz.) valószínűleg lengyel közvetítésű ném. jövevényszó; vö. úfném. *Warte*,

ófném. *warta* (‘leskelődés; őrhely’) (ЕСУМ 1: 333); még ukr. *варта* (Грінченко 1: 127); le. ukr. nyvj. *варта* (Лесів 415); szlk. *varta* (Newerkla 241); k-szlk. *varta* (Halaga 2: 1104); m. *varta*: katonai nyelven, a ném. *Warte* szóból: ‘őrállás, őrhely’; v. idegen nyelven: ‘strázsa, strázsálás’ (CzF); *várta*: 1. ‘őrállás’; 2. ‘őrház’ (Ball 2: 716); *várta*: ‘őrség, őrhely’ (Balassa 2: 353); m. nyvj. *várta, várda*: ‘a bányának azon kiszélesedése, amelyben az egyik bányász megvárja a másikat’ (MTSz 2495). A *várta* (XVI. sz.) az úfném. *warte* ‘ua’ átvétele (SzófSz 333). A m. *várta* jelentése: ‘őrhely’ (1533); ‘(véd)őrség’ (1574 k.). A TESz alapján régi nyelvi ném. eredetű szó; vö. ófném. *warta* ‘kilátás; les, őrködés; kilátóhely’; kfném. *warte*, ir. ném. *Warte* ‘őrhely’. A m. *várta* elsősorban katonai szóként honosodott meg. A végződésre ld. *borosta, cérna, láda* (TESz 3: 1095). Mollay szerint a *várta* (1533) korai úfném. kori középném. eredetű szó; vö. korai úfném. *warte*; ófném. *warta*. A m. szó első előfordulásainak helye és ideje (1533: Krakkó; 1574: Debrecen), valamint szókezdő labiodentális [v]-je alapján az átvétel csak a korai úfném. korban, a középnémetből történhetett. A bajor-osztrákban ugyanis a ném. szó *wart* alakú, ennek átvétele a magyarba **bárt* alakot eredményezett volna (vö. a nyugat-magyarországi ném. *Wart* ‘Őrség’, *Oberwart* ‘Felsőőr’, *Unterwart* ‘Alsóőr’ és *Rauchwart* ‘Rábort’ helyneveket). A ném. szó átvételével tágabb jelentésű *őr*[1] szavunk szűkebb jelentésű szinonimát kapott (Mollay 1982: 551); vö. Nyr 1920/49: 97–102, Bárczi 1963: 317, BBB 292, ÉKSz 1469, Mollay 1989: 244, Gerstner 1998: 38, Abonyi 2003: 18; 2007: 378.

вартовати < ném. *warten* ‘vár(akozik), megvár’: Прийшлося му *вартовати* кажду нӱч, обы не розокрали зобраный урожай. (Чорі 1: 60); Підьїли гайника, бы йшов *вартовати*. (Плішкова 95); Митрів Михайло ходив каждый вечур *вартовати* бор на Пасічкы. (Мальцовска 29); Свинарь *вартовав* за ним, тай єден раз доникав, ож вепирь удходит из стада. (Керча 2001: 82); Идїт ся вбрати, будеме цїлу нуч вонка и будеме *вартовати* Шафарюв дом. (Олбрахт 103); ..., роззлощена газдыня, котра якраз *вартовала* на свого припоздженого мужа-пяничку, ... (Керча 1997: 9); Як прийдеме там, не будеме нич бесідовати, ані ви мені, ані я вам, бо уни нас будуть *вартовати* і слухати, жи ми лем пробувники, та або нас заб’ють з пушок, або завісити дадуть. (Гнатюк 111);

A szó a ném. *Warte* + *-овати* adaptációs suffixummal képzett igealak; k-szlk. rusz. *вартовати* (РЛ 25); RMI *вартовати* ‘őrizni, őrködni, vigyázni, ügyelni’ (Hodinka 18); РуРуС *вартовати* (Керча 1: 112); RMSz *вартовати* ‘őrizni, felügyelni, felvigyázni’; származéka: *вартовникъ* ‘éjjeli őr’ (Csopey 26); ukr. *вартувати* (Грінченко 1: 128); szlk. *vartovat’* (Newerkla 241); k-szlk. *vartovac* (Halaga 2: 1104).

векер: A szó képző nélküli ném. jövevényszó a ruszinban; máramarosi rusz. *векер* (Бевка 40); РуРуС *векер* (Керча 1: 116); k-szlk. *veker, vekerëčka, vekerka* (Halaga 2: 1110); a m. szó jelentése: A) melléknévként: ‘keltő, ébresztő <óra>’ (1900); B) főnévként: ‘zsebóra’

(1900); ‘ébresztőóra’ (1910). A TESz szerint ausztr. ném. eredetű; vö. ausztr. ném. *Wecker* ‘ébresztőóra’, ném. *wekkɛr* ‘ua’; vö. még ir. ném. *Wecker* ‘ébresztőóra; elektromos csengő’. A m. szó *b*-s alakváltozata a ném. *w* nyelvjárási hanghelyettesítésével keletkezett; vö. még m. *békni* ‘vekni’, *bi̯ësli* ‘virsli’. Eredeti jelentése a főnévi ‘ébresztőóra, zsebóra’ jelentése ennek tréfás, részben pejoratív átviteleként keletkezett. A melléknévi *vekkeróra* jelentés magyarázó összetétel alapján érthető (TESz 3: 1108). Az ESz szerint a *vekker* a ném. *wecken* ‘ébreszt’ ige származéka. A bizalmas nyelvhasználat szava (ESz 905); vö. ÉKSz 1480, Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 38, Abonyi 2006: 420; 2008: 187.

вексель/вексиль, векслик < ném. *Wechsel* ‘változás, váltakozás; csere; váltó’: Мусів заплатити вшитко по *векс(е)илю* – до послідньої копийкы. (Чорі 1: 69); Журився, бо через пару днўв кўнчався срок, коли мав быти выплаченый *векслик*, а вўн гроши не мав. (Чорі 1: 69); Держав у руці щи неоплачені *векселі*. (Чорі 3: 254);

A címszó kétféle alakban ill. *-ик* kics. képzővel is bekerült a ruszinba; máramarosi rusz. *векслик* (Бевка 40); bács-szerémi rusz. *векса* (Сопка 27); k-szlk. rusz. *вексель; векслёвый* (РЛ 25); RMSz *вексель* ‘váltó’ (Csopey 27); PyPyC *вексель, векслик* (Керча 1: 116); az ukr. *вексель* kései or. vagy le. közvetítésű ném. jövevényszó: a ném. *Wechsel* egy *-sla*-szuffixummal képzett szó, melynek ugyanaz a szótöve, mint az úfném. *weichen* igének (ЕСУМ 1: 345); még ukr. *вексель* (Грінченко 1: 131); or. *вексель* (1700) (Фасмер 1: 287); szlk. *vechsl'a* (Newerkla 315); k-szlk. *veksël'* (Halaga 2: 1110); m. nyvj. *vekszli*: ‘váltó, apró faék (szélmalomban)’ (MTSz 2514); vö. Abonyi 2007: 379.

вербовати(ся): То быв час, коли хлопўв по селах *вербовали* до Америкы, обіцявучи горы-долы. (Чорі 1: 70); – Чилядь масово ся *завербововала* в Росію на лісозаготовительні роботы, де добре платили. (Чорі 2: 36); származékok: *завербованый; завербованя* (Чорі 2: 36); Не каждый давав *извербоватися* на чужину. (Чорі 2: 242); Тко дав ся *звербовати* – уже удплывли за море. (Чорі 2: 166); származékok: *звербованый; звербованя* (Чорі 2: 166); Щи йшла война, коли прийшли в село офіцірі и *навербовали* понад двадціть хлопцўв у Черлену Армію. (Чорі 3: 154); származékok: *навербованый; навербованя* (Чорі 3: 154); И надумав, ож иде ся *вербовати* до Чорного Войська. (Керча 2001: 59);

A *вербовати* a *Werbung* + *-овати* honosító suffixummal képzett jövevényszó; bács-szerémi rusz. *вербовац* (Сопка 27); k-szlk. rusz. *вербовати* (РЛ 26); RMI *вербовати* ‘toborozni, verbuválni, verbungolni’ (Hodinka 19); RMSz *вербовати* ‘toborozni’ (Csopey 28); PyPyC *вербовати* (Керча 1: 118). Az ukr. *вербувати, вербувальник, вербунка, вербунок*; régies alakok *вербовати, вербунокъ* (XVIII. sz.) lengyel közvetítésű német jövevényszavak; vö. ném. *werben*, kfném. *wërben*, ófném. *werban, hwërfan* (ЕСУМ 1: 351); még ukr. *вербуванець, вербування, вербувати, вербунка, вербунковий, вербунок* (Грінченко 1:

134); or. *вербовать* (XVII. sz.) (Фасмер 1: 294); szlk. *verbovat'* (Newerkla 397); k-szlk. *verbovac* (Halaga 2: 1113); m. *verbung*: 'toborzás'; *verbungol*: 'toborz' (Ball 2: 730); *verbuvál* (1729) (SzófSz 335); *verbuvál*: 'katonát toboroz; toboroz, besoroz' (Balassa 2: 361). Horváth M. szerint a m. *verbuvál* 'toboroz' (varbol) (1708) a germán eredetű *werben* ige származéka. Eredeti jelentése: 'fordulni, menni' (ném. *sich wenden, gehen*). A katonai nyelvben ennek speciális jelentésárnyalata fejlődött ki. Magyar megfelelője, a *toboroz* terjedt el, illetve a *werben* másik származéka, a *verbuvál*. Maga a toborzás az állandó zsoldos hadseregek kialakulásával vált általánossá. Magyarországon a Habsburg hadsereg számára a XVIII. század elejétől toborozták az újoncokat (Horváth 230). A TESz szerint a m. *verbuvál* (1729) szláv eredetű, jelentése: 'toboroz'; vö. még. szb-hv. *ve˝rbovati, vrbȍvati*, szlk. *verbovať*, cseh *verbovati*, le. *werbować* 'toboroz, verbuvál'. A szláv szavak a németből valók; vö. ném. *werben* 'toboroz, verbuvál', mely a m. *verbunk*-nak is részelőzménye. A m. szó forrásaként a szlovák, lengyel, szerb és a horvát egyaránt szóba jöhet. Hangalakjának módosulásában a *verbunk u*-jának is lehetett szerepe. Közvetlenül a németből való származtatása elsősorban hangtani-alaktani okokból kevésbé valószínű (TESz 3: 1118, ÉKSz 1483). Az ESz alapján a *verbuvál* (1705) ('toboroz') nyugati-szláv vagy hv.-szb jövevényszó. A szláv alakok a m. *verbunk* előzményéül is szolgáló ném. *werben* igére vezethetők vissza. A *verbuvál u* hangja a *verbunk* hatására alakulhatott. Az *-ál* végződés beillesztő képző; vö. *kapál*. Elavulóban lévő szó (ESz 908); vö. Abonyi 2003: 18.

воск, вакса: Газдыня попросила сына, обы пўшов у бовт и купив *ваксу* на паркетный подамент. (Чорі 1: 58); Но то кінь такий був, що стан був із соломи, ноги були з стебеля, пудкови з криці, сідик з *воску* був, стремена з лича. (Гнатюк 277);

A ném. *Wachs* kétféle alakban is bekerült a ruszinba: a *воск/викс* hímnemű, a *вакса -а* adaptációs képzővel nőnemű fn. lett; bács-szerémi rusz. *викс* (Сопка 27, Горбач 321); lemkó-rusz. *воск* (Климак 607); k-szlk. rusz. *виск* (РЛ 28); РуРуС *вікс* (Керча 1: 126); ukr. *вакса* (ЕСУМ 1: 322, Грінченко 1: 123); régi ukr. *воскъ* (ССУМ 1: 198); az or. *вакса* a ném. *Wachs, Schuhwachs* átvétele (Фасмер 1: 267); or. *вакса, воскъ* (Преображенский 1: 101, 137); még or. *воск* (Фасмер 1: 357); szlk. *viks* (Newerkla 416); k-szlk. *vosk* (Halaga 2: 1132); m. *suviksz*: 'cipőkenőcs' (Balassa 2: 212). A m. *viksz* (1813) ('viaszos kenőcs') bajor-osztrák jövevényszó; vö. baj.-osztr. *Wichse*, bécsi ném. *wix* 'viaszos kenőcs <padló, cipő fényesítésére>', ném., ausztr. ném. *wichsen* 'viasszal fényesít' (< ném. *Wachs* 'méhviasz'>). A *viszk* alakváltozat hangátvetés eredménye. A *vikszel* (1819) 'padlót fényesít' ige lehet a megfelelő ném. ige átvétele, valamint a *viksz* főnév *-l* igeképzős származéka is. A nyelvjárások és a köznyelv határán élő, elavulóban lévő szavak (ESz 914). A m. *suviksz* (1793), *subix* (1861) jelentése a TESz szerint: 'cipőkrém' (1793); 'csekélység, semmiség' (1848); baj.-osztr. eredetű, vö. ném. *schuahwix*, h. ném. *schuhwichs* 'cipőkrém, cipőmáz'; vö. még ném. *Schuhwichse* 'ua'. Összetett szó; vö. ném. *Schuh* 'cipő', *Wichse* '(cipő)tisztítószer,

(cipő)krém'. Az utótaghoz vö. még baj.-osztr. *wichs*, ném. *wigs* 'cipőkrém'. A baj.-osztr. *β* > m. *b* ~ *v* megfelelésre vö. *bognár, bükköny, óbégat* ~ *óvégat* stb; vö. még *civil* ~ *cibil*. Az *szk* és *ck* végű, nyelvjárási változatok hangátvetéssel, valamint affrikálódással (vö. barack, palack) jöttek létre. A szó 'csekélység, semmiség' jelentése tréfás használattal keletkezett az elsőből. A bizalmas nyelvhasználat és a nyelvjárások szava (TESz 3: 626); m. nyvj.: *subiszk*, *suβick*, *subiszt* (ÚMTSz 4: 963); a Magyar Értelmező Kéziszótárban a *suviksz (subick)*: 'lábbeli fényesítésére való fekete kenőcs; csekélység, semmiség' (ÉKSz 1230); vö. BBB 292, Nyr 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 250, Gerstner 1998: 35.

гайцовати: < ném. *heizen* 'fűteni': Робив помўчником машиніста й *гайцював* коло котла, мечучи в нього угля. (Чорі 1: 215);

A címszó *-овати* honosító fn. igenévi suffixummal képzett jövevényszó; kárp. ukr. nyvj. *гайцовати* (Гоца 61), *гайц(у)овати* (Гвоздяк 238); k-szlk. rusz. *гайцовати* (РЛ 42); szlk. *hajcovat'* (Newerkla 445); k-szlk. *hajcovac* (Halaga 1: 263).

гангиль/гандиль, гендель < ném. *Handel* 'kereskedés, kereskedelem; alku, üzlet': Лише хытрі мужі й жоны *Гангиль* й туй чинити гонны: ... (Петровцій 1996: 25); Та йду, пане, у купецтво, у *гандиль*, та боуся тоти гроші лишати дома; та я би їх просив, та би-х приніс до них ладу з грішми. (Гнатюк 118); Мав добрый *гендель* – купив за пўвціны. (Чорі 1: 220); *Handl'ovan'a* reformov o zeml'i. (Petrovaj 262);

A címszó többféle alakváltozata van meg a ruszinban; a *гендель* valószínűleg ukrán hatásra honosodott meg; a lemkó-rusz. *гандель* (Слимак 608); bács-szerémi rusz. *гандель* (Горбач 321); k-szlk. rusz. *гандель; гандлёвый* (РЛ 42); РуРуС *гандель* (Керча 1: 158); az ukr. *гендель* lengyel közvetítésű német jövevényszó (ЕСУМ 1: 494); ukr. *гандель/гендель* (Грінченко 1: 270, 279); régi ukr. *гандель* (ССУМ 1: 238); kárp. ukr. nyvj. *гандель* (Гоца 60); le. ukr. nyvj. *гиндиль* (Лесів 417); szlk. *handel, handel'* (Newerkla 270, Majtán 1: 396); k-szlk. *handel'* (Halaga 1: 266); vö. Abonyi 2001: 9; 2007: 380.

гангльовати < ném. *handeln* 'kereskedik': ..., мы там потихы *Ганглюємe* їі смачнов дїров. (Петровцій 1999: 63); Всьо мінявуть, всьым *ганглювуть* – Як старый, так молодый. (Петровцій 1996: 72); Мы навчилися гешефту – Нич, до лем *ганглюємe*! (Петровцій 1996: 23);

A szó a *гангиль* fn.-ből *-овати* adaptációs suffixummal képzett fn. igenév; lemkó-rusz. *гандлювати* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *гандлёвати* (РЛ 42); РуРуС *гандлёвати* (Керча 1: 158); ukr. *гандлювати/гендлювати* (Грінченко 1: 279); kárp. ukr. nyvj. *гандльовати* (Гоца 63); szlk. *handlovat'* (Newerkla 270, Majtán 1: 397); k-szlk. *handl'ovac* (Halaga 1: 266).

гастролер < ném. *Gastrolle* ‘vendégszerep’: У вариши на ярмарку выступав якыйись артіста – *гастролер*. (Чорі 1: 218);

A *гастролер* szó feltehetően ukrán közvetítéssel került be a nyelvbe, a németben ebben a jelentésben a *Gastspieler* használatos. Az ukr. *гастроль, гастролі, гастролер, гастролювати* (XIX. sz.) orosz közvetítésű német jövevényszavak; az alném. *Gastrolle* összetett szó: a *Gast* (‘vendég’) és a *Rolle* (‘szerep’) szavak összetételéből alakult (ЕСУМ 1: 480); or. *гастроль* (Фасмер 1: 396); vö. Abonyi 2007: 379.

гендлярь/ганглярь < ném. *Händler* ‘kereskedő, kalmár, boltos’: *Гендлярі* на торговици так го взули, ош типирь не знати, як пережиє таку утрату. (Чорі 1: 75); Торговець – *гендлярь*, што мав много грошей, дозволяв собі уд сільської челяді на торговици авать на пйацу ходовый товар изкупити, а пак перепродовати, айбо вже намного дороже. (Чорі 2: 254); Вижу: жидом русину ни быти – Русин ни *ганглярь* и ни махлїв ... (Петровцій 2004: 107);

A címszó képzőnélküli germanizmus a ruszinban; lemkó-rusz. *гандлярь* (Слимак 605); bács-szerémi rusz. *гандлєр* (Горбач 321); k-szlk. rusz. *гандлярь* (РЛ 42); РуРуС *гандлярь* (Керча 1: 158); kárp. ukr. nyvj. *гандляр, ганґляр* (Гоца 63, Гвоздяк 238); szlk. *handliar* (Newerkla 270, Majtán 1: 396); k-szlk. *handl'ar* (Halaga 1: 266). A m. *handlé* (1845) (‘ószeres’) jiddis jövevényszó; vö. *hanglä* ‘(zsidó) házaló; a házaló kiáltása a házak udvarában’. Ez a szó a jiddis *handlen* (‘kereskedik’) alakból származik (ESz 284); m. *handlé*: ‘ószeres’ (ÉKSz 510); vö. Nyr 1908/37: 363–364; 1973/97: 157–166.

гендльовати < ném. *handeln* ‘cselekedni; kereskedni, alkudni’: Не быв бы жидом, кобы не *гендльовав* и не махльовав. (Чорі 1: 221);

A szó a *гендель* fn.-ből *-овати* adaptációs suffixummal képzett fn. igenév; k-szlk. rusz. *гандлёвати* (РЛ 42); РуРуС *гандлёвати* (Керча 1: 158); ukr. *гендлювати* (Грінченко 1: 279); szlk. *handlovat'* (Newerkla 270, Majtán 1: 397); k-szlk. *handl'ovac* (Halaga 1: 266).

герцег/герцог < ném. *Herzog* ‘herceg’: Вўн быв *герцогом* уд нароженя. (Чорі 1: 222);

A szó képző nélkül átvett kölcsönzés a ruszinban; k-szlk. rusz. *герцог* (РЛ 43); RMSz *герцегъ* ‘herceg’ (Csopey 52); РуРуС *герцог* (Керча 1: 162); or. *герцогъ* (Преображенский 1: 160); szlk. *herceg* (Newerkla 273, Majtán 1: 402); m. *herceg*: ném. eredetű, (a ném. nyelvészek elemzése szerint *Herr*, [régiesen *heri*] és *ziehen*, [régiesen *tiuhan, teohan*] szavak összevonása, [így a lat. *dux* is *duco*-tól ered]; tehát *Heer-zog* ‘hadvezér’; szlávul *vojvoda*): 1. ném. *herzog*: ‘egy hercegség független fejedelme’; Heyse szerint rangban a választó fejedelem (Kurfürst) és nagyherczeg (Grossherzog) után.; 2. ném. *Prinz*: ‘az uralkodó

fejedelem gyermekei és rokonai'; 3. ném. *Fürst* szűkebb értelmében: 'a birodalomnak vagy országnak legfelsőbb rangú nagyja, elsőrangú címzetes országnagy, kinél a grófok és bárók alantabb állnak' (CzF); *herceg*: 1. 'független uralkodó, ki rangra nézve a nagyherceg és nagyfejedelem után áll'; 2. 'császári v. királyi családból származott egyén'; 3. 'a legmagasabb rangú országnagy (utána a gróf következik)' (Ball 1: 558); *herceg*: 'főnemesi cím' (Balassa 1: 309). A m. *herceg* (1201) a kfném. *herzôg(e)* átvétele (SzófSz 119). A m. *herceg* (1201) ném. eredetű; vö. kfném. *herzog* 'herceg' (tkp. 'hadvezér'); ir. ném. *Herzog* 'ua'. A m. szóban korai hangrendi kiegyenlítődés történt. Az or. *герцог* 'nyugat-európai herceg', rom. *hérțog* 'herceg' ugyancsak a németből származik; a szb-hb. *hèrceg*, szln. *herceg*, rom. *hérțeg* 'ua' közvetlen átadója a magyar volt (TESz 1: 94). Mollay K. szerint is hazai kfném. eredetű; vö. h. kfném. *herzog*. A korai átvételről a személynévi használat is tanúskodik (Mollay 1982: 308). Az ESz szerint a *herceg* (1201 tn. (?), 1405 k.) felném. jövevényszó; vö. ném. *Herzog*, kfném. *herzog* 'herceg'. A ném. szó germán eredetű; vö. óskandináv *hertogi*, ang. (óang.) *heretoga* 'herceg', tk. 'hadvezér'. A germ. alak végső soron valószínűleg görög eredetire vezethető vissza. Magyarországon elsőként az Esterházy-család kapta meg a hercegi címet a Habsburgoktól. Származéka a *hercegség* (1405 k.) (ESz 298). Feltárt adatok alapján már Mátyás király korában szerb nyelvű szöveg révén juthatott az oroszba a m. *herceg* (Hollósi 1996: 11); vö. Nyr 1920/49: 97–102, Bárczi 1963: 123, BBB 291, ÉKSz 539, ÚMTSz 2: 924, Hadrovics 1985: 263, Mollay 1989: 239, Hollósi 1996: 63, Gerstner 1998: 18, Abonyi 2007: 380.

говзентрагы/гойзентраґ < ném. *Hosenträger* 'nadrágtartó': Хлопцеві підтяжкы – *говзентрагы* Впилися у тіло, наче змії, ... (Петровцій 1993: 26);

A címszó többféle alakváltozatban megtalálható a ruszinban; máramarosi rusz. *гойзентраґ* (Бевка 48); bács-szerémi rusz. *гозентретери, третери* (Горбач 321, 323); lemkó-rusz. *асонтрагы* (Климак 607); РуРуС *говзунтрагы, гойзентрагы* (Керча 1: 168, 170); m. *hózentráger*: 'nadrágtartó' (ÉKSz 563); m. nyvj.: *hózentráger, hózentróger, hózëntróger, hózntrógër, huzentlóger, huzentráger, húzentráger, huzëntrâglyi, huzontroger, huzentrák* (ÚMTSz 2: 1009); kárp. m. nyvj. *hózentróger, hózentráger, hózentrág, huzentrág, hoszuntróger, húzontróger* (Дєрке 31); kárp. ukr. nyvj. *госундраги* (Гоца 61); vö. Nyr 1908/37: 363–364; 1988/112: 80–86, Bárczi 1963: 318, Abonyi 2006: 420; 2008: 187.

гоптак: Пак за пятым ци шестым разом став перед нёв у *гоптак*, клопнув по воинськы запятками и заголосив:… (Олбрахт 90);

A szó kétféle változatban van meg a ruszinban; a *гаптак* valószínűleg szlovák hatást mutat; máramarosi rusz. *гоптак* (Бевка 49); k-szlk. rusz. *гаптак* (РЛ 42); le. ukr. nyvj. *гаптак* (Лесів 416); РуРуС *гоптак* (Керча 1: 174); szlk. *hapták* (Newerkla 443); k-szlk. *haptak* (Halaga 1: 266). A m. *hapták* ('vigyázz!; vigyázállás') a ném. katonai nyelvből átvett népies

szó (Balassa 1: 293). A TESz szerint a m. szó ausztr. ném. eredetű; jelentése indulatszóként: <katonai vezényszóként> ‘vigyázz!’ (1872); főnévként: ‘vigyázállás’ (1878); vö. ausztr. ném. *habt acht!* ‘vigyázz’ <vezényszóként>, *Habtachtstellung* ‘vigyázállás’. A szb-hv. *haptak* ‘vigyázz!’ és a cseh, szlk. *hapták* ugyancsak az ausztriai németből való. Az osztrák-magyar közös hadsereg német szolgálati nyelvéből terjedt el. A m. szó alakja úgy magyarázható, hogy a ném. vezényszó végén lévő *t* kevéssé vagy egyáltalán nem hallatszott, a német *ch*-t a magyarban *k* helyettesítette (vö. *abriktol, bakter*) (TESz 2: 51). Ma elsősorban a *haptákba vágja magát* (1879) és a *haptákban áll* (1897) kifejezésekben használatos (ESz 287); *hapták*: ‘vigyázz(állás)’ (ÉKSz 514); m. nyvj.: *haptág, hapták, haktág* (ÚMTSz 2: 849); vö. Nyr 1908/37: 363–364; 1988/112: 80–86, BBB 292, Gerstner 1998: 18, Abonyi 2006: 420; 2008: 188.

ґан(ок) < ném. *Gang* ‘menés, járás; csatorna; folyamat, forgalom; folyosó, tornác’: Дустала кральовна пісмо своє на свуй *ґанок*: нашла на *ґанку*, що іспустив птак. (Гнатюк 26); А Данко наладився на *ґанку* босий у пановій шапці, і як кигиня йшла вонка, а Данко каже: – ... (Гнатюк 175);

A címszó *-ок* fn.képzővel is meghonosodott a ruszinban, talán ukrán v. szlovák hatásra; bács-szerémi rusz. *конк* (Горбач 321); RMSz *ґанокъ* ‘folyosó, tornác’ (Csopey 63); РуРуС *ґанок* (Керча 1: 190); k-szlk. rusz. *ґанґ, ґанок* (РЛ 49); ukr. *ґанок* (ЕСУМ 1: 468, Грінченко 1: 346); kárp. ukr. nyvj. *ґанок* (Гвоздяк 237); szlk. *gang, gánok* (Newerkla 278); k-szlk. *ganëk* (Halaga 1: 255), még szlk. *gánok* (Majtán 1: 376); m. *gang*: ‘folyosó’ (Balassa 1: 251); m. nyvj. *gang, gáng*: 1. ‘folyosó, tornác’; 2. ‘tempó, bravúr’ MTSz 675, ÚMTSz 2: 599; *gang*: ‘bérházban függőfolyosó, nyitott folyosó’ ÉKSz 454. A *gang* (1767) (‘függőfolyosó, nyitott folyosó’) az ESz szerint ném. jövevényszó; vö. ném. *Gang* ‘menés, járás; menet; járat, folyosó, tornác’. A ném. szó a *gehen* ‘menni’ igéből származik. Megfelelései: szb-hv. nyvj. *gank*, le. *ganek* ‘tornác, pitvar’. Ma a kevéssé igényes nyelvhasználatban jelentkezik (ESz 244); vö. MNy 1910: 97–105.

ґанц, ґанцел-ґанц < ném. *ganz* ‘egész, teljes, összes; egészen, teljesen’: – máramarosi rusz. *ґанцел-ґанц, ґанц* (Бевка 52); bács-szerémi rusz. *ґанц* (Сопка 27); kárp. ukr. nyvj. *ґанц* (Німчук 86); vö. Abonyi 2006: 420; 2008: 188.

ґатер: Чом бовт запертый, а корчмляні оболокы закрыті на *ґатры*? (Олбрахт 21); За спущеныма ролетами, запертыма *ґатрами* и стягнутыма драперіями двох кумнат Вайсового квартеля зыйшло ся на сорок людий ... (Олбрахт 26);

A szó képző nélküli átvétel; bács-szerémi rusz. *ґатер* (Горбач 321); máramarosi rusz. *ґатер* (Бевка 52); k-szlk. rusz. *ґатер; ґатровый* (РЛ 49); RMSz *ґатеръ* ‘rostély’ (Csopey 63); РуРуС *ґатер* (Керча 1: 191); szlk. *gáter, gátor* (Newerkla 375, Majtán 1: 377); m. *gátor* –

lat. *clathrum*, ol. *cateratta*, ném. *Gatter, Gitter*: 1. ‘Ált. lécekből v. vasrudakból hézagosan alkotott kerítés vmely épület, kert stb. előtt v. körül, mely némileg gát gyanánt szolgál’; 2. ‘Tornác gyanánt kiálló házfödél, mely oszlopokon áll, v. mindenünnen fallal van kerítve’; pl. *konyhagátor, pincegátor*: ‘a pince eleje, pince torka előtt emelt tető v. tornác’; 3. ‘A bonctanban kettős hártya, mely a mellüreget és tüdőt egész hosszában két hasonló részre elválasztja’ (CzF); *gátor*: 1. ‘vas- v. farudakból, cölöpökből készített kerítés’; 2. ‘oszlopokon nyugvó, lejtős tető, eresz, mely leginkább vmely bejárat előtt szokott lenni’; 3. ‘a mellüreget és tüdőt két részre választó hártya’ (Ball 1: 451); *gádor*: régi nyelvben ‘előcsarnok, előtér’ (Balassa 1: 250); *gátor*: ‘rostély, lécekből készült kerítés’ (Balassa 1: 253); *gádor* (XV. sz.) ‘rács, rácsos udvar, tornác’ (SzófSz 90); m. nyvj. *gádor – gador, gâdor, gátër, gátor*: 1. ‘földre fektetett gerenda, mely a tornácot az udvartól elválasztja’; 2. ‘eresz-alja, tornác, folyosó’; 3. *gador, gádor*: ‘pincetorok’; 4. *gador*: ‘sír oldalába beásott fülke’ (MTSz 666); *gatter, gájtér, gáter* (ÚMTSz 2: 610); a TESz-beli *gátor* az EWUng.-ban a *gádor* alakváltozataként szerepel (MNy 1996/92: 158–163). A TESz szerint a *gádor ~ gátor* ném. eredetű, jelentése: ‘(ablak-, ajtó-) rostély, rács’ (1604); ‘a mellüregnek két tüdőlebeny közötti része’ (1838); ‘keretfűrészgép’ (1951); vö. fném., ir. ném. megfelelők: baj.-osztr. *gōdər, gatter* ‘rácsos kapu, kerítés, ajtó; kézimunka szegélye, hímzés’; korai úfném. *gater* ‘rács, rácsos kapu’; ir. ném. *Gatter* ‘ua’. A szb-hv. *gáter*, szlk. *gáter* ‘keretfűrészgép, gatter’ a németből származik. A magyarba többszörös átvétellel került különféle német nyelvjárásokból. Az ‘(ablak-, ajtó-) rostély, rács’, valamint ‘keretfűrészgép’ jelentés a németből való, ‘a mellüregnek két tüdőlebeny közötti része’ jelentés pedig műszóalkotási szándék eredménye. A ném. szó etimológiája bizonytalan. Az egyeztetés jelentéstani vonatkozásai nincsenek kellően felderítve (TESz 1: 1034); *gatter*: ‘keretfűrész’ (ÉKSz 456). A m. *gádor ~ gátor* kettősség oka a baj.-osztr. *gōdər ~ gatter* (< kfném. *gater*) kettősségben keresendő (Mollay 1982: 284). Az ESz szerint a *gádor* (1416 u.) (‘pitvar; pince torka; gödör’) a németben ieu. eredetű; vö. óind *gádhya-h* ‘fogva tart, megfog’, óang. *geador* ‘együtt’. A m. nyelvjárásokban élő szó jelentéseinek kialakulása nincs minden részletében tisztázva. A ‘pitvar, tornác, előrész’ és a ‘pince torka’ jelentés talán a baj.-osztr. szó ‘rácsos ajtó mögötti helyiség’ jelentésből ered. A ‘gödör, árok’ jelentés minden bizonnyal a ‘pince torka’ jelentésből jött létre, hasonlóságon alapuló névátvitellel. A nyelvjárások szava (ESz 240); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 244, Gerstner 1998: 49, 105, Abonyi 2008: 188.

гвавт, гвалт < ném. *Gewalt* ‘hatalom, erőszak’: Псы вчули медвідя й пудняли великый *гвалт*. (Чорі 1: 219); Шлойме Кац, видко было, опередив росположеня гурбы, страстї щи не ймили ся и на *гвалт* щи было поскоро. (Олбрахт 118); І прибрався до ризів і взяв собі кадильницю до рук, ішов дзвонити на *гвалт*. (Гнатюк 178);

A szó alakja szlovák és ukrán hatásra utal; máramarosi rusz. *гвавт* (Бевка 52); lemkó-rusz. *гвалт* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *гвалт* (РЛ 49); RMSz *гвалтъ* ‘erőszak’ (Csopey 63);

РуРуС *ґвалт* (Керча 1: 191); az ukr. *ґвалт, ґвалтівник, ґвалтувати, ґвалтом*, régies alakok *кгвалтъ* (XIV. sz.), *гвалт* (XVII. sz.) le. közvetítésű ném. jövevényszavak; vö. kfném. *gewalt* (ЕСУМ 1: 485); még ukr. *ґвалт, гвалт* (Грінченко 1: 347); régi ukr. *кгвалтъ; кгвалтомъ, квалътомъ, квалътомь, квалтомъ, гвалтом, khwałtom* (ССУМ 1: 271); le. ukr. nyvj. *ґвалт* (Лесів 417); az or. *гвалт*, régies *кгвалтъ* a le. *gwałt* közvetítésével a kfném. *gewalt* alakból származik (Фасмер 1: 398); or. *гвалтъ* (Преображенский 1: 159); szlk. *gvalt* (Newerkla 287, Majtán 1: 387); k-szlk. *gvalt* (Halaga 1: 261); vö. Abonyi 2006: 420; 2007: 379; 2008: 188.

ґерок/гийрок: Навер на ся *гийрок* и пўшов на улицю до хлопцўв. (Чорі 1: 222); Prava ruka Bejlȳ zoslyznula do dnukovoj kešen'i *geroka* i vȳn'ala z n'oj opaterno zloženȳj papir'. (Petrovaj 27); ..., Носить капітана, ея-гоя, гоя-я, На своїм *ґероку*, чуга-я. (Гиряк 83); А раз лем потур-мосит пана за *ґерок*:… (Утцюзнина 170); Пінхес Якубович бере на ся роздертый *гийрок*, щи єден куртый роздертый *гийрок* и йде у мороз. (Олбрахт 87); Мовч, циганине, на й *гийрок*, лем мовч. (Гнатюк 127);

A címszó – ahogy a fenti példák is mutatják – legalább kétféle alakváltozatban van meg a ruszinban; lemkó-rusz. *ґерок* (Климак 607); k-szlk. rusz. *ґерок, ґерочок, ґероча* (РЛ 50); RMSz *ґейрокъ* 'kabát, felső' (Csopey 63); РуРуС *ґейрок, ґерок* (Керча 1: 192, 193); k-szlk. *geročëk, gerok* (Halaga 1: 257); m. *rokk*: 'kabát' (Ball 2: 484). A m. *gérokk* (1813) a TESz szerint német eredetű szó; vö. ném. *Gehrock* 'szalonkabát'. Ez feltehetően a ném. *Ausgehrock* 'kimenőkabát' megcsonkult változata. Figyelmet érdemel az a tény, hogy a ném. *Gehrock* forma először 1814-ből adatolható. A szb-hv. *gérok* is a németből való. Elavult kifejezés (TESz 1: 1055); m. nyvj.: *gérok, serokk* (ÚMTSz 2: 638). A szót először kiszorította a m. *szalonkabát*, illetve később a jelölt ruhadarabnak az elavulásával a szó is kikopott a nyelvből (Gerstner 1998: 40); vö. Bárczi 1963: 270, ÉKSz 463, Mollay 1989: 249, Abonyi 2001: 9; 2003: 19; 2007: 380.

ґешефт: Днись мав слабый *гешефт*: мало вторговав. (Чорі 1: 222); ..., а тото скорїй благодїйство, гикой *шефт*, бо инде бы позычку не дустав. (Олбрахт 13); Мы навчилися *ґешефту* – Нич, до лем ганглюємe! (Петровцій 1996: 23); І прийшов до єнного гирига та узяв три бовти на *ґешефт*; та до трьох годів нірьйовав дев'ять раз тілько, гі й истинно було в бовтах. (Гнатюк 265);

A szó többféle alakban illeszkedett be a ruszin nyelv(ek)be, ahogyan ez az alábbi alakváltozatokból is kiderül: lemkó-rusz. *кшефт* (Климак 607); máramarosi rusz. *ґешефт* (Бевка 53); k-szlk. rusz. *кшефт* (РЛ 117); РуРуС *ґешефт* (Керча 1: 193), *шефт* (Керча 2: 584); ukr. *ґешефт* (ЕСУМ 1: 503); kárp. ukr. nyvj. *ґешефт* (Гоца 60); szlk. *kšeft* (Newerkla 328); k-szlk. *kšeft* (Halaga 1: 371). A TESz alapján a m. *seft* német eredetű szócsalád tagja, jelentése: 'üzlet' (1832); vö. ném. *Geschäft* 'tevékenykedés, foglalatosság, üzlet, üzleti

tevékenység, kereskedés'; baj.-osztr. *geschäft, gscheft* 'foglalatosság'; h. baj.-osztr. *kšeft* 'tevékenység, üzlet'. A *seftel*-re vö. ném. *geschäften* 'működik, tevékenykedik', *gscheftn* 'serénykedik'. Ezek a ném. *schaffen* 'munkálkodik, szorgoskodik, tesz' ige családjába tartoznak. A szb-hv. *kšeft* 'üzletelés, üzérkedés' szintén a németből való. A m. szavak a németben mutatkozó szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldásával alakultak. A szóeleji *ks ~ gs* baj.-osztr. átvételre mutat. A *seft, seftel* 'üzletel' a bizalmas társalgási nyelv szavai. A *seftel* 'működik' elavult (TESz 3: 507); m. nyvj.: *geseft, kseft* (ÚMTSz 2: 638); m. *seft*: '(zugban lebonyolított, nem mindig tiszta) üzlet(kötés)' (ÉKSz 1198); ESz 725; vö. *seft (kseft)*; *seftel* Nyr 1901/30: 468–470; *seftül* 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 32, Abonyi 2003: 19; 2007: 380.

ґланц, ґлянц < ném. *Glanz* 'fény, ragyogás': Чистив чоботы боксом, обы мали *глянц*. (Чорі 1: 227); „Зачнеме! .." – глубоку миску взяв, протер, придав ўв *глянц*. (Чорі 2002: 70);

A címszó képző nélkül átvett jövevényszó; máramarosi rusz. *гланц* (Бевка 53); bács-szerémi rusz. *гланц* (Сопка 27, Горбач 321); lemkó-rusz. *глянц* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *гланц* (РЛ 51); РуРуС *гланц* (Керча 1: 194); ukr. *глянець, глянс, глянц, глянець, глянц, глянсувати, глянцувати, глянцювати* (ЕСУМ 1: 532); szlk. *glanc* (Newerkla 268, Majtán 1: 379); k-szlk. *glanc* (Halaga 1: 257); m. *glanc*: 'ragyogás; vminek a fénye, máza' (ÉKSz 464); vö. Abonyi 2006: 420; 2007: 380.

ґланцовати, ґлянцовати < ném. *glänzen* 'fénylik, ragyog; fényesít, fényez': Намастив боканчі боксом, а пак почав їх *глянцовати*, вбы блищали. (Чорі 1: 227); Щи мав удполіровати й *удглянцовати* стўл. (Чорі 3: 160); mn-i származék: *наглянцованый* (Чорі 3: 160);

A szó a ném. *Glanz* szóból *-овати* adaptációs képzővel ellátott igealak; bács-szerémi rusz. *гланцац* (Сопка 27, Горбач 321); lemkó-rusz. *глянцувати* (Слимак 607); máramarosi rusz. *гланцовати* (Бевка 53); k-szlk. rusz. *гланцовати* (РЛ 51); РуРуС *гланцовати* (Керча 1: 194); ukr. *глянець, глянс, глянц, глянець, глянц, глянсувати, глянцувати, глянцювати* (ЕСУМ 1: 532); m. nyvj.: *glancol, gloncòl* (ÚMTSz 2: 648), szlk. *glancovat'* (Newerkla 268); k-szlk. *glancovac* (Halaga 1: 257); m. *glancol*: 'fényesít; ragyog' (ÉKSz 464); vö. Abonyi 2008: 188.

ґлейх < ném. *gleich* 'egyenlő, hasonló, egyforma; hasonlóan, egyformán; mindjárt': Тоди пресвітлий царь дав *глейх* мир із Іваном, помирилися. (Гнатюк 276);

РуРуС *глайх* (Керча 1: 194); k-szlk. rusz. *глайха* (РЛ 51); kárp. ukr. nyvj. *глайховати* (Гоца 62); szlk. *glajcha* (Newerkla 441), még szlk. *glajch* (Majtán 1: 379).

ґрайцарь, ґрайцярь, ґрицярь: Легше уд пса выпросити кўстку, ги уд пана – *грайцарь*. (Чорі 1: 129); Дўстав за роботу якісь мізерні *крейцеры*. (Чорі 3: 60); Bankovav Palac, kotrȳj znav, že tot ne mat' any *grajcar'a* za dušov, i zato ne chot'iv mu daty kartu. (Petrovaj 133); Не пошлю *ґрайцаря*, Ані коруночку, ... (Гиряк 171); ...: Гет утїк уд нас *грайцарь* – Май продажный в світї царь. (Петровцій 1999: 34); – У хыжи ни *ґрайцаря*, обы сёму дрyблю штось на зуб купити, бо умре из голоду. (Утцюзнина 179); Пан ани *грайцарь* не заплатив Матвіёви за чажку роботу, ай щи ся вугойкав на нёго и збив го кербачом ... (Керча 2001: 77); Пятьдесять золотых за дисять *ґрайцарюв* денної пужды, дороже лем так, кидь Русинам ся вуплачовало шмуглёвати скут, ... (Олбрахт 9); Я каждый динь кїнчаву ни молитвов, Ай пунтошным рахунком *грайцарїв*. (Петровцій 2004: 112); И дома зарабляй *грайцарь* кырвавый. (Петровцій 1996: 31); Ниє розуму в копони – нигда го й ни треба, Коли розум подзинькує *грайцарями* в жиді! (Петровцій 1996: 105); Позычив уд цімбора собі дакый *ґрайцарик*, побожив ся, же му верне довг по роцї, ... (Керча 1997: 4); Та, може, мав зо дваcто коликив меджі плецамі, цо го білі люде, та по два *грайцарі* му виплатів. (Гнатюк 53);

A g-vel kezdődő alakváltozatok kialakulását nagy valószínűséggel a magyar ill. szlovák nyelvjárási alakok befolyásolhatták; bács-szerémi rusz. *ґрайцар* (Горбач 321); máramarosi rusz. *ґрицярь* (Бевка 54); k-szlk. rusz. *ґрайцарь* (РЛ 51); RMSz *ґрайцярь* 'krajcár' (Csopey 64); РуРуС *ґрайцарь* (Керча 1: 196). Az ukr. *крейцер* ném. jövevényszó; a kfném. *kriuzer* (alném. *Kreuzer*) ('krajcár; ezüstpénz') (XIII. sz.) rokon a kfném. *kriuzi* (alném. *Kreuz*) ('kereszt') szóval, mely a lat. *crux* kifejezésre megy vissza. Az elnevezés onnan is ered, hogy az érme egy keresztet ábrázolt (ЕСУМ 3: 82); le. ukr. nyvj. *ґрайцар* (Лесів 417); or. *крейсеръ* (Преображенский 1: 418); szlk. *krejcár, krejciar, krejcír* (Newerkla 283), még szlk. *grajciar* (Majtán 1: 382); k-szlk. *grajcar, grajcarik* (Halaga 1: 259); m. *krajczár, karajczár*; kics. *krajczárka*: közvetlenül a ném. *Kreuzer* átvétele, melynek végső forrása a lat. *cruciger*: 'a rénesforintnak egy hatvanad, s a garasnak egy harmad része'; pl. ezüst-, rézkrajczár. A mai osztrák értékben az osztrák forintnak egy századrésze (CzF); *krajcár*: (ált.) 'legkisebb fajú váltópénz'; 1. 'rézpénz, mely a hajdani ezüst v. váltó forintnak egy hatvanad részét tette'; 2. 'váltópénz, mely az osztrák értékű forintnak egy század részét teszi' (Ball 1: 136); *krajcár*: régebbi aprópénz elnevezése (Balassa 1: 458); m. nyvj. *krajcár – garajcár, garajcâr, grajcár, karajcár, karécár, kërécár, kerejcár, keréjcár*; *krajcika*: 'krajcárka' (MTSz 1231); *garajcár, garajcárir, garajcárír, grajcár, karajcár, karajcárír, kerécár, krajca, krajszár, krarajcár, krécár, krejcár* (ÚMTSz 3: 590). A *krajcár* (1495 k.) az úfném. *kreuzer* átvétele, esetleg szláv közvetítéssel (SzófSz 179). A *krajcár* (1494–95) a TESz szerint ném. eredetű; vö. ném. *Kreuzer* 'koronként változó értékű régi váltópénz, krajcár; jelentéktelen pénz'; kfném. *kriuzære, kriuzer* 'kereszt ábrájával ellátott pénzérme'. Valamely pénzérmének a rávert ábráról való elnevezése gyakori jelenség. A magyar szó forrása elsősorban a bajor-

osztrák. A *krajcár*-nak nevezett érme 1892-ig az Osztrák-Magyar Monarchia hivatalos pénzegysége volt (TESz 2: 640); *krajcár*: 1. a XIX. sz.-ban: ‘a legkisebb rézpénz’; 2. ‘csekély értékű aprópénz’ (ÉKSz 794). Mollay szerint a szó hazai korai újfelnémet kori baj.-osztr. eredetű: (Sopron, 1436) *kreuczer*; (1441–63) *kreijczer* (Mollay 1982: 373); vö. Nyr 1920/49: 97–102, Bárczi 1963: 124, BBB 511, Mollay 1989: 245, Hollósi 1996: 37, Gerstner 1998: 22, ESz 451, Abonyi 2001: 9; 2007: 381.

дах < ném. *Dach* ‘tető’: Майстер выфурмововав у глині вид черепляного валова для *даха* хыжі. (Чорі 1: 154); *Дах* на хыжи быв уже забляшеный, коли починало темніти. (Чорі 2: 31); На *дахах* будинкўв лежав білый сніговый настил. (Чорі 3: 212); Vin stav vladcom nevelyčkoj derevjanoj chȳžky z ostrover’chȳm *dachom*, parȳ popil’astȳch konȳcat, korovčaty i tr’och mir zeml’i, ne rachujuči zahorodȳ. (Petrovaj 107); Шопа – склад, чи прихисток під *дахом*, Де трима господар інвентар: ... (Петровцій 1993: 127); ..., Валькы впали, впав і *дах*, Слызы течуть в потічках, Таке пекло, а в нім страх. (Харитун 28); Кидь Памір – *дах* світу, Тогды Карпаты – цоколь. (Федынышынець 2001: 12); Приходять они з церкви, а він половина *даху* удбив. (Гнатюк 107);

A címszó képző nélkül ment a ruszinba; lemkó-rusz. *дах* (Слимак 606); máramarosi rusz. *дах* (Бевка 55); k-szlk. rusz. *дах; даховый; дашок* (РЛ 53); РуРуС *дах* (Керча 1: 204). Az ukr. *дах* lengyel közvetítésű német jövevényszó; vö. kfném. *dach*, alném. *Dach*, ófném. *dah* (ЕСУМ 2: 15); még ukr. *дах* (Грінченко 1: 359); szlk. *dach, dacha* (Newerkla 322, Majtán 1: 227); k-szlk. *dach* (Halaga 1: 195); vö. Abonyi 2001: 8; 2007: 381.

драйфус < ném. *Dreifuss* ‘háromláb (szék)’: A szó képzőnélküli átvétel, feltehetően nyelvjárások által; máramarosi rusz. *драйфус* (Бевка 58); k-szlk. rusz. *драйфус* (РЛ 65); RMSz *драйфусь* ‘háromlábú vasállvány, melyre a serpenyőt helyezik’ (Csopey 80); РуРуС *драйфус* (Керча 1: 247); kárp. ukr. nyvj. *драйфус* (Гоца 62); szlk. *drajfus, drajfúz, drajfuza* (Newerkla 511, Majtán 1: 310); k-szlk. *drajfus* (Halaga 1: 221); vö. Abonyi 2006: 420; 2008: 188.

едельвейс < ném. *Edelweiss* ‘havasi gyopár, hófehérke’: На вершку скалі росли косиці – *едельвейсы*. (Чорі 2: 6); Косицю *едельвейс* сміливці здобывали лем на высокых скалах, што висіли над прървов. (Чорі 2: 183); mn-i származék: *едельвейсовый* (Чорі 2: 6); – A címszó képző nélkül került át a ruszinba.

ендшпіль < ném. *Ende* ‘vég’, ném. *Spiel* ‘játék; zeneszó; játszma’: Шахматісты догравали *ендшпіль*. (Чорі 2: 10); mn-i származék: *ендшпільный* (Чорі 2: 10); – A szót képző nélkül vette át a ruszin; РуРуС *ендшпіл* (Керча 1: 264).

зігерайська < ném. *Sicherheits|nadel* ‘kapcsolótű, biztosítótű’: Обы не намочити край вігана при райбаню, подугнула го и приколола *зігерайськов*. (Чорі 2: 192);

A címszó *-ка* főnévi adaptációs képzővel ellátott szóalakként a nőnemű főnevekhez illeszkedett; bács-szerémi rusz. *зихерка* (Горбач 321); szlk. *ziherka, zihrajska, zicherajc, zicherajcka, zicherajska, zicherhajcka, zicherhajska, zicherhajsňa, zicherka* (Newerkla 491).

калараб(ы), каралаб(а), карлаб, караба: Газдыня высадила в ладичкы окремо насіня парадичок и окремо – *каралабўв*. (Чорі 1: 135); Замість капусті купила *каралабу*. (Чорі 2: 88); Отиць сидів за столом и лупив *каралабу*, яку любив їсти сыров. (Чорі 3: 13); ..., Самы *каларабы*, Ей-гой, вже ня повгваряли Вшыткы стары бабы. (Гиряк 164); Криволаба, Гі *каралаба*! (Федынышынець 2001: 91);

A szónak többféle alakváltozata létezik a ruszinban, hasonlóan a szlovákhoz és a magyarhoz; máramarosi rusz. *караба* (Бевка 70); bács-szerémi rusz. *келєраб* (Горбач 321); k-szlk. rusz. *калараб; каларабовый* (РЛ 100); RMSz *каларабъ* ‘kalarábé’ (Csopey 141); szlk. *kolaráb, koleráb, kolerábi, kaleráb, kalerábi, kelaráb, keleráb, kelerábi, kelrub* (Newerkla 326), még szlk. *kaulirabi* (Majtán 2: 13); k-szlk. *karalab* (Halaga 1: 329); m. *kalaráb*, *kalarábé, karalábi, kereláb*: ‘kerti növény a konyhazöldségek neméből, melynek torzsájából jóízű, finom főzeléket lehet készíteni’; a ném. *Kohlrabi, Kohlrűbe* szóból származik; (CzF); *karalábé, karalábi* (Ball 1: 668); m. nyvj. *kalarábé – karalábé, keleráb* (MTSz 1021). A m. *kalarábé* (1803) a ném. nyvj. *kolrabi, kalarabi* átvétele, mely az ol.-ból származik (SzófSz 147). A TESz szerint a *karalábé* (XVII. sz.) baj.-osztr. eredetű, többszörös átvétellel; vö. baj.-osztr. *kehlerabi, kehlarawi*, ném. *kohlerrabi, kehlerrabi, kholaráwi, kolrâbi, kalrâb, kellerabi, köllarâbe*; h. baj.-osztr. *kalarabi, kehlerabe karalábé*; vö. még ném. *cauliravi*; főként a déli és délnyugati nyelvjárásokból *kaleraben* (t.sz.), *kalirabi, kalrabi, kaulrabe, kollerab* ‘ua’; vö. délnyugati ném. *Kohlrabe*, ir. ném. *Kohlrabi* ‘ua’. A ném. szó az ol. *cavolo rapa* ‘karalábé’ (tkp. kelrépa) kifejezés többes számú *cavoli rape* alakjának *cauliravi* (‘ua’) változatából származik. A m. szó legkorábbi adataiban részint a németben is előforduló latinosítás, részint népetimológiás elváltozás (-répa) mutatkozik. Az utóbbiban is szerepe lehetett német hatásnak; vö. ném. *Kohlrübe* ‘karórépa, tövesrépa’ (ném. *Rübe* ‘répa’). A továbbiakban a számos alakváltozat egyfelől a különféle ném. formák átvételével, másfelől m. r – l > l – r hangátvetéssel, valamint a magánhangzók több irányú hasonulásával és elhasonulásával magyarázható. A szóvégi é-nek szervetlen járulékhangként való magyarázata téves (TESz 2: 374). A szlk. *kaleráb* és a rom. *călărabă* a m. *karalábé* (1664) átvételei (ESz 380); m. nyvj.: *karaláb, kalaráb, kalëráb, këlëráb* (ÚMTSz 3: 103). Horváth Mária két alakot tüntet fel: *kalarábé, karalábé* (1695). A *Brassica oleracea* már a korai középkorban ismeretes volt *rava caulis* néven Közép-Európában. Az újabbkori terjesztése Itáliának köszönhető: ir. ol. *cavoli rape* (t.sz.), nyvj. *cauliravi* > ném. *Caulerabi*. A németben népetimológiás hatásra (Kohl + Rübe) alakult a *Kohlrabi* elnevezés. Hozzánk a németből került: baj. *Kohlrabi*, sváb

khălrow[ə] ~ rablein. A mai osztrák (bécsi) nyelvhasználatban a *Kolerabi* és a *Kohlrübe* alakok is élnek (Horváth 95); vö. Bárczi 1963: 318, BBB 292, ÉKSz 650, Mollay 1989: 245, Gerstner 1998: 20.

камарат(д)(ка) < ném. *Kamerad* ‘pajtás, társ, cimbora’: Distalo s’a na orichȳ i zastupcovi Ježiš-Ježiška, Jožkovi Kocurovi, kotrȳj, jak vse, rȳnuv s’a na pomič *kamaratovi*. (Petrovaj 18); Мої *камараткы* Са на ня гнівають, ... (Гиряк 87); Ванчішін, што быв вам найліпшый *камарат*. (Плішкова 104); Нихто не годен ани рот отворити, а нетонь, жебы взяти пушку і забити *камарата*. (Мальцовска 86); Іванко іде домів од *камаратів*. (Гриб 43); Устань, подь вечеряти, кить ти муй *камират*, коли добрі люди вечеряти дауть! (Гнатюк 153); Добрый *камарат* – як рўдный брат; Петро быв його давньым *камаратом*, щи з школы. (Чорі 3: 9); Наталка была її добров *камаратков*. (Чорі 3: 9); származékok: *камаратство; камаратськый; камаратити(ся)* (Чорі 3: 9);

A *камарат* hímnemű alak képzőnélküli átvétel, ennek nőnemű alakváltozata a *-ка* suffixumot vette fel; lemkó-rusz. *камарат* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *камарат, камаратка; камаратьскый; камаратство* (РЛ 100); RMSz *камаратъ* ‘társ, pajtás; bajtárs’ (Csopey 142); PyPyC *камарат* (Керча 1: 396); szlk. *kamarát* (Halaga 1: 325, Newerkla 377; Majtán 2: 15); a m. *kamerád* jelentése: ‘társ, barát; pajtás, cimbora’ (1807/1894). A TESz szerint ném. eredetű szó; vö. ném. *Kamerad, camarad* ‘társ, pajtás, cimbora, bajtárs’; vö. még ném. *kąmɛrât, komrote* ‘ua’; szász *koměrōd, komrōd* ‘pajtás’. Végső forrása a sp. *camarada* ‘bajtárs, társ, iskolatárs, kolléga, munkatárs, szaktárs, elvtárs; közösen étkező és egy helyen alvó katonák csoportja’, mely a fr. *camarade* ‘ua’; ‘hálóterem <kollégiumban, laktanyában>; kollégiumi növendékcsoport’ közvetítésével került a németbe, valamint különféle úton-módon, főként a harmincéves háború idején Európa számos más nyelvébe is; vö.: ang. *comrade*, cseh *kamarád*, szlk. *kamarát*, le. *kamrat* ‘barát, pajtás; bajtárs’ (az angolban ‘elvtárs’ is); or. *камрад* ‘barát, pajtás <külföldiekre vontakoztatva>’; stb. Az ‘egy szobában alvók közössége, szobaközösség’ → ‘szobatárs’ → ‘társ, pajtás’ jelentésfejlődés az újlatin nyelvekben ment végbe. A m. szó alakváltozatai részint az ir. ném., részint a baj.-osztr. formának felelnek meg, de a Vácról kimutatott *kamarát* a szlovákból is származhat (TESz 2: 335); m. nyvj.: *kamerád, kamarát, komorót* (ÚMTSz 3: 54); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 19, Abonyi 2001: 9.

капут < ném. *kaputt* ‘össze-, széttört, tönkrement’: Кіть ударю – буде ти *капут*!; Стрілив у нього – и *капут*, уддав Богу душу. (Чорі 3: 12); Гітлеру *капут* – не буде бўлше фашистськых пут! (Чорі 3: 12);

A szó képzőnélküli ném. jövevényszó a ruszinban; lemkó-rusz. *капут* (Слимак 608); k-szlk. rusz. *капут* (РЛ 101); az ukr. *капут* ném. jövevényszó: az alném. *kaputt* (‘törött, széttört, összetört’) a fr. *capot* (‘eltűnt, elveszett; elveszített’) szóra vezethető vissza (ЕСУМ 2: 379);

még ukr. *капут* (Грінченко 2: 219); le. ukr. nyvj. *капота* (Лесів 419); or. *капут* (Фасмер 2: 188), *капутъ* (Преображенский 1: 333); le. *kaput* (LMSz 230); szlk. *kaput* (Majtán 2: 28, Newerkla 450); m. *kaput*: 'német v. francia szabású hosszú felöltő, kabát' (Ball 1: 667); *kaput*: 'hosszabb felsőkabát' (Balassa 1: 386); *kaput* (1700–10): 'tönkrement, elromlott' (ÉKSz 649). A TESz szerint a m. *kaput* (1700–10) jelentése: 'katonaköpeny' (1759); 'francia-német szabású hosszú, városi felső kabát; rövidebb felső kabát' (1762). Ausztriai német eredetű; vö. ausztr. és svájci ném. *kaput* 'hosszú felöltő; katonaköpeny'; ném. *kaput* 'hosszú (téli)kabát'; vö. még ném. *kaput, kapot* 'csuklyás köpeny'. A ném. szó a franciából származik; vö. fr. *capot* 'csuklyás köpeny, esőköpeny; gépek védővászna, motorburkolat; hajólépcső fedele'; a szb-hv. *kapùtić* 'kabátka' (<: szb-hv. *kapūt* 'kabát') az ausztr. ném. *kaput* átvétele. A *kaputrokk, kaputrok* is ném. jövevényszó; vö. ném. *kaputrock* (az összetétel utótagjára l. ném. *Rock* 'kabát, szoknya') (TESz 2: 368); m. nyvj. *kaput* (ÚMTSz 3: 99); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 249, Gerstner 1998: 20.

келнер < ném. *Kellner* 'pincér': …, на столах вазочкы из полотняныма цвітами, лустры, *келнера*, што помагав панови зняти кабат, … (Олбрахт 69); – *Келнер*! У моюм гуляши здохлый бумбак! (Керча 1997: 26); І пішла мати його у кавейгаз, і просить у *кильнера* обід на двоє челяди за двасто срібних. (Гнатюк 224); То повідай єден на кавейгазі *кильнир*, що давав панум їсти й пити, кральовичови: ... (Гнатюк 259); Його брат Иван быв *кельнером* у пивнушці. (Чорі 3: 20); Не встигли зайти в бар, як до них нараз пудыйшла *кельнерка*, обы обслужити. (Чорі 3: 20);

A *келнер* képző nélkül átvett szókölcsönzés; PyPyC *келнер* (Керча 1: 407); k-szlk. rusz. *келнер* (РЛ 104); az ukr. *кельнер* ném. jövevényszó; az alném. *Kellner*, ófném. *këlnari* a k. lat. *cellenārius* szóból ered, mely a lat. *cellārium* ('kamra, éléskamra, pince') alakra megy vissza; ez pedig a *cella* ('szobácska, kamrácska') szóból származik; (ЕСУМ 2: 422); szlk. *kelner* (Newerkla 59, 452; Majtán 2: 43); m. nyvj.: *kellner, këller, këllër, kelner, këlnër, këllnër, këlnyër, kernyel* (ÚMTSz 3: 180); vö. Abonyi 2003: 19.

керовати/кировати < ném. *kehren* 'vezet, irányít': Lem Pavel ne učastnuv s'a toj besidȳ, *kerovav* kon'i jakbȳ ho s'a to ne tȳkalo. (Petrovaj 90); Ласка то все бога ус‰м тим *керує*, же ся надо мною коли так змилує; ... (Плішкова 31); Верхи їде бетяр із горы, І *керує* коником на славу: ... (Петровцій 1993: 120); Та най буде – мы согласны *Кировати* вами ... (Петровцій 1996: 37); Може, в корени тої землі Сидит і *керує*? (Федынышынець 2001: 33); *Керовав* тыв стройков її знакомый інжінірь. (Чорі 3: 21); származékszavak: *керованый; керованя* (Чорі 3: 21);

Ahogy a fenti példamondatokból is jól látható, a címszó kétféle alakban is átkerült a ruszinba; lemkó-rusz. *керувати* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *кероватu/каровати* (РЛ 104); PyPyC

керовати (Керча 1: 408); ukr. *керувати* (Ґрінченко 2: 236); szlk. *kerovat'* (Majtán 2: 44); k-szlk. *kerovac* (Halaga 1: 335).

кнедлик < ném. *Knödel* ‘gombóc’: Ґаздыня поклала на стӱл запарені *кнедликы*. (Чорі 2: 99); По празниках у ниї на полуденок были *кнедликы*. (Чорі 3: 31); mn-i származék: *кнедличный* (Чорі 3: 31);

A *кнедлик* alak meghonosodására leginkább a szlovák gyakorolhatott hatást; vö. szlk. *knedľa, knedlík* (Newerkla 51, 61, 69, 280); k-szlk. rusz. *кнедлик; кнедловый* (РЛ 106); РуРуС *кнедлик* (Керча 1: 415); a lemkó-rusz. *кнедель* (Слимак 608) alakváltozat lengyel hatást mutat; vö. le. *knedel;* ukr. *кнель* (ЕСУМ 2: 473). A m. *knődel* (XVI. sz.) jelentése: ‘gombóc’; vö. ném. *Knedel, Knödel*. Horváth Mária szerint ez németből való átvétel; vö. baj.-osztr. *Knédl, Knéé·l, Kniədl*. A *Knödel* mellett az e-s, *Knedel*-féle alakok a baj.-osztr. nyelvjárásból történt közvetlen átvételre utalnak. Forrása a kfném. *knödel* (‘Fruchtknoten’) ‘termésféleség’ kicsinyített alakja (Horváth 108); m. nyvj. *knédli* (ÚMTSz 3: 414); ÉKSz 744.

кост: Наш *кост* каждоденный голодом мащеный. (Чорі 1: 232); Уд зимового *коста* худоба не прибавить роста. (Чорі 3: 55); *Кост* быв добрый, айбо ковшерноє вшитко не было. (Олбрахт 65);

A címszó képzőnélküli ném. jövevényszó; bács-szerémi rusz. *кост* (Сопка 28); lemkó-rusz. *кост* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *кост; костовый* (РЛ 113); РуРуС *кост* (Керча 1: 438); szlk. *kost* (Majtán 2: 111); k-szlk. *kost* (Halaga 1: 357); m. *koszt*: ‘eledelek összessége, melyekkel valaki él, táplálkozik; táp; élelmezés’. A szó valószínűleg közvetlenül a ném. *Kost* szóból származik, a *kóstol* szintén (CzF); *koszt*: 1. ‘élelmiszer’; 2. ‘dorong, husáng, pózna’ (Ball 2: 106); *koszt*: ‘étkezés’ (Balassa 1: 446); m. nyvj. *koszt*: ‘hosszú karó, pózna’ (MTSz 1188). A TESz alapján a *koszt* (1525/1640) jelentése: ‘költség, kiadás’ (1525/1640); ‘élelem, étkezés; fizetség ellenében kapott rendszeres ellátás’ (1684); ‘takarmány’ (1838); ‘pénz, értékpapír átadása, átvétele kamatra’ (1859). Ném. eredetű szócsalád tagja; vö. ném. *Kost* ‘étel, étkezés, élelmezés, ellátás; kosztkamatra adás; takarmány’; vö. továbbá ném. *Kosten* (t.sz.) ‘költség(ek), kiadás’. Ezek a k. lat. *costa* ‘költség’ (<: lat. *constare* ‘áll; fennáll; alapul valamin; kerül valamibe’) átvételei. Az erdélyi nyelvjárási *kóst, kost, kast* št-ző ném. nyelvjárásból való; vö. ném. *khošt, khašt* ‘koszt’. Tisztázatlan, melyik ném. nyelvjárás szolgált átadóul (TESz 2: 589); m. *koszt*: ‘étkezés, ill. ehhez az élelem’ (ÉKSz 767); vö. Nyr 1988/112: 80–86, BBB 292, ÚMTSz 3: 509, Mollay 1989: 245, Gerstner 1998: 22.

кошт: Стройительство зданія обыйшлося мерійи великі *кошты*. (Чорі 3: 57); Книга выдана за *кошты* обласної адміністрації. (Чорі 3: 57);

Az előző címszóhoz hasonlóan a *коштъ* is képzőnélküli ném. jövevényszó; RMSz *коштъ* ‘költség, kiadás’ (Csopey 159); PyPyC *коштъ* (Керча 1: 441); k-szlk. rusz. *коштъ* (РЛ 113); az ukr. *коштъ* le. közvetítésű (le. *koszt*) ném. jövevényszó; a kfném. *koste (kost)* (< ófném. *kosta*) (‘eltartás, fenntartás; kiadás, költség; érték, ár’) a k. lat. *costus, costa* (‘kiadás, költség’) szavakra vezethető vissza, melyek a *costare* kifejezéssel állnak összefüggésben; ez utóbbi kapcsolatban áll a lat. *constāre* igével, amely a con- (з-) előképzővel jött létre a *stāre* (‘áll’) igéből (ЕСУМ 3: 69); ukr. *коштъ* (Грінченко 2: 296); régi ukr. *коштъ* (ССУМ 1: 508); or. *коштъ* (Шанский 217, Фасмер 2: 361), *кошть* (Преображенский 1: 412); szlk. *košt* (Newerkla 282, Majtán 2: 115); m. nyvj. *kóst*: ‘takarmány’ (MTSz 1185); *kóst, kōust* (ÚMTSz 3: 503). Mollay K. szerint a *kóst* (1566) (‘élelem, étel’) korai úfném. kori baj.-osztr. (délbajor) eredetű szó; vö. kfném., korai úfném. *kost*. A kfném. *kost* ~ *koste*, ófném. *chosta* eredeti jelentése ‘Wert, Preis; Aufwand, Ausgabe, Kosten’, amelyből a XIII. században fejlődött előbbi, másodlagos jelentése. A ném. szónak csak az eredeti jelentése (< k. lat. *costus, costa*) van meg az ol. *costò*, a le. *koszt*, or. *коштъ* szóban, ezek tehát nem lehetnek a m. szó forrása. A TESz szerint az „erdélyi nyelvjárási *kóst, kost, kast* št-ző ném. nyelvjárásból való” és bizonyítékul a középfrank *khost, khast* ‘koszt’ szóra utal, megjegyezve, hogy tisztázatlan, melyik ném. nyelvjárás szolgált átadóul. A kfném. szóbelseji és szóvégi [-st- -st] ugyanis az alemannban és a baj.-osztrákban (pfalzi, tiroli, karintiai) is palatalizálódott (> [-št- -št]), de erős délbajor hatás érte – különösen a középkorban – a salzburgi, a stájer, sőt a nyugat-magyarországi nyelvjárásterületet is; a középbajorban ellenben depalatalizálódott: > [-st- -st]; vö. *gesztenye, koszt*. Az átvétel szempontjából különösen a karintiai és a stájer nyelvjárás jön számításba. Az átvételnek a XIV. században kellett megtörténnie, amikor a kfném. [o] ezekben a nyelvjárásokban már diftongizálódott [ou], illetve a magyarban az [ou] > [ō] monoftongizálódás még nem zárult le. A m. *kost* változat lehet átvétel a kancelláriai ném. *kost* [kχošt] szóból; a *kast* változat a magyarban keletkezett. A m. szó csak Erdélyből igazolható, még a XVII. században is. Ez arra utal, hogy karantán (karintiai, stájer) telepesekkel nemcsak Dunántúl, hanem Erdélyben is kell számolnunk (Mollay 1982: 367). Az ESz alapján a *koszt* (1525) (‘étkezés; élelem’) ném. jövevényszó; vö. kfném., korai úfném. *kost* ‘ár; felhasználás; ellátás, étel’, ném. régi nyelvi ‘eledel’, ném. *Kost* ‘eledel, étel, étkezés, ellátás’, *Kosten* (t.sz.) ‘költség, kiadás’. A ném. szó a középkori lat. *costus, costa* ‘költség’ átvétele, mely a népi lat. **costare* ‘áll, fennáll; alapul vmin; kerül vmibe’ igére vezethető vissza. A bizalmas társalgási nyelv szava (ESz 439); vö. Mollay 1989: 244, Gerstner 1998: 22.

коштовати: Много сил и нервўв *коштовало*, докі втовкмачилося дўвці, ош то не файно поночи ходити, з хлопцями ся водити. (Чорі 1: 204); Не хотів пити, лем *закоштував* вино, ош якоє на смак. (Чорі 2: 74); – „*Коштуйте*, на здоровля! – ... ” (Чорі 3: 57); *Pokoštovala* ona tohdȳ – i ne raz! – zamasnȳch šandar’skȳch pendrykiv. (Petrovaj 15); Ей, пальці облизіє, З каждого *коштіє*, Ей, як вна собі, люди, Тады розкошіє. (Гиряк 37);

Лем раз порахуй што *коштує* іда, а дале пак гостїв клич. (Петровцій 1999: 115); Наварили бо палінки, її *коштовали*, Пили з попрём і без попрю, покаль бировали. (Плішкова 81); ..., од котрого чекала зажыти штось таке, што дотеперь не *покоштовала*. (Мальцовска 43); Пані Марія знала о такім жыводі, бо сама го *скоштовала*. (Мальцовска 108); – Сись первый мене самого *коштовав* дисять корун, а другый вам дам за вусям, ... (Утцюзнина 178); – Што *коштує* король? (Керча 2001: 78); Процесы *коштовали* пропасть гроший: адвокатам и свідкам. (Олбрахт 14); Щи несу й домўв из свальбы мало *коштолову*. (Чорі 2002: 85); Єден хлїб дниська кулько *коштує*! (Керча 1997: 15); *Покоштовав* другий раз, ци то така добра вода, ци лем му са так видить! (Гнатюк 27); *Коштує* два срібні деревляні. (Гнатюк 33); névszói származékok: *коштованый; коштованя; коштовный; коштовнўсть* (Чорі 3: 57); *закоштованый* (Чорі 2: 74);

A *коштовати* a ném. *Kost* szóból *-овати* igei honosító képzővel ellátott igealak; bács-szerémi rusz. *коштовац* (Сопка 28), *коштац* (Горбач 321); lemkó-rusz. *коштувати* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *коштовати* (РЛ 113); RMI *коштовати* 1. ‘kóstolni, ízlelni’; 2. ‘érni (vmit), vmibe kerülni, kóstálni’ (Hodinka 152); RMSz *коштовати* ‘ízlelni; érni, kerülni vmibe’ (Csopey 158); РуРуС *коштовати* (Керча 1: 441); ukr. *коштувати* (ЕСУМ 3: 69, Грінченко 2: 297); kárp. ukr. nyvj. *коштовати* (Гоца 63), *кошт(у)овати* (Гвоздяк 238); az or. *коштовать* alapja a le. *kosztować* közvetítésével a kfném. *kosten* (Фасмер 2: 361); szlk. *koštovat’* (Newerkla 281, 282, Majtán 2: 115); k-szlk. *koštovac* (Halaga 1: 358); m. *kóstol*: lat. *gusto*, ném. *kosten*, szláv *kostuvat*, szanszkr. *ghasz*: ‘eszik, rág; enni- v. innivalót vesz a szájába, nyelvére, hogy ízét megtudja, ízlel’; pl. borokat, gyümölcsöket kóstolni; tágabb értelemben véve ‘az íznek megtudása végett az ételből egy-két harapást, vagy az italból egy-két kortyot nyel’. Átvitt értelemben mondják még olyan állapotról is, melyet valaki már próbált (CzF); *kóstol*: 1. ‘enni-, innivalót ízlel’; 2. ‘eszik’ (tréf.); 3. ‘próbál, van része vmiben’ (Ball 2: 106); *kóstol* (XV. sz.) (SzófSz 173); *kóstol*: ‘megízlel’; gyakorító alakja: *kóstolgat* (Balassa 1: 445); m. nyvj. *kóstál*: ‘ér’; (tréf.) *bekóstol*: ‘becsíp, berúg’ (MTSz 1185), *kostolit*: ‘kóstol’ (MTSz 1186). Mollay szerint a m. szó jelentése: ‘(ételt, italt) megízlel’; (1416 u./1466) ‘megpróbál, megismer’. A szó korai úfném. kori baj.-osztr. (délbajor) eredetű; vö. baj.-osztr. (délbajor) *kχouštn* ‘kóstol’, kfném. *kosten*, ófném. *kostōn*. Hazai németségünknél a középbajor változat van meg (Sopron) *kəustn*; (Dobsina) *kostn*; *kóst* ’koszt’ (Mollay 1982: 368). A TESz alapján is ném. eredetű; vö. ném. *kosten* ‘megízlel’; baj.-osztrákban ‘kipróbál, megpróbál <csákánnyal a követ, fejszecsapással a fát> is; megvizsgál, próbára tesz’. Ennek rokon nyelvi megfelelője a lat. *gustus* ‘ízlelés; élvezet’, *gustare* ‘megízlel; élvez’. A m. szó št-ző déli baj.-osztr. vagy (régebben) középbajor nyelvjárásból származhat (TESz 2: 587). A *kóstol* (1416 u.) szónak megfelelő ném. szó ieu. eredetű; vö. gör. *geűó* ‘megízlel, élvez’. Névszói származéka a *kóstoló* (1533). A szb-hv. *koštati*, a cseh nyvj.-i *koštovat* ‘kóstol’ a m. szó átvételei (ESz 438); m. *kóstol*: 1. ‘(ételt, italt) ízlel’; 2.

‘tapasztalatot szerez vmiről, ízelítőt kap belőle’ (ÉKSz 766); m. nyvj. *kóstol* (ÚMTSz 3: 504); vö. Bárczi 1963: 124, BBB 292, Mollay 1989: 245, Gerstner 1998: 22, Abonyi 2001: 10.

крах: *Крах* Совітського Союза є *крахом* марксизма-ленінізма. (Чорі 3: 59);

A címszó képző nélkül ment át a ruszinba; PyPyC *крах* (Керча 1: 444); k-szlk. rusz. *крах* (РЛ 114); az ukr. *крах* ném. jövevényszó: a ném. *Krach* (‘durranás, dörej, recsegés, dörgés; csapkodás, ropogás, kattogás, nyikorgás’) a *krachen* (ófném. *krahhōn*) (‘nyikorog, csikorog, recseg, ropog, pattog’) igéből származik, amely a holl. *kraken* igével rokon (ЕСУМ 3: 79); le. *krach* (LMSz 275); szlk. *krach* (Newerkla 456); k-szlk. *krach* (Halaga 1: 361). A m. *krach* (1869) (‘gazdasági összeomlás’) ném. jövevényszó; vö. ném. *Krach* ‘robaj, lárma; gazdasági összeomlás; veszekedés; civakodás’. A ném. szó a ném. *krachen* ‘recseg, ropog; civódik, veszekedik’ ige származéka. Elsőként ‘viszály, veszekedés; szidás’ jelentésben adatolható, ma a közgazdaságtanban ‘gazdasági válság’ (1874–1876), a bizalmas társalgási nyelvben pedig ‘váratlan csapás, baj’ (1875) jelentésben használatos (ESz 451); m. *krach* ném. eredetű, jelentése: ‘gazdasági válság folytán hirtelen árzuhanás a tőzsdén; váratlan nagy csapás, baj’ (ÉKSz 794); m. nyvj.: *krach, krakk* (ÚMTSz 3: 590); vö. Nyr 1970/94: 345–347, Gerstner 1998: 43.

креденц: *Креденц* быв вытвореный його „золотыми” руками. (Чорі 1: 147); На *креденц* из судинов, што стояв коло печи, приробила запинало из старої вереты. (Чорі 2: 101); Мацав у темноті руков по стелажу *креденца*, глядавучи наощуп довжанку з квасным молоком. (Чорі 3: 193); Findži ne v stajny, a v *kredenci*! – zastavyv jej holos Pavla. (Petrovaj 34); ..., ці вна не хотіла? Сценка іспоза *креденця*. (Сухый 4); Напханоє у великый папірёвый міх на дисять кіл товару и удкладеноє иззаду за судинов у нижнюй перидїлцї *креденца* у периднюй хыжи. (Олбрахт 29); У *креденці* – в кухонному буфеті Давнинні гарні тарелі були, Вони стояли там, мов амулети. (Петровцій 1993: 53); Фырк пут *креденц*, ги брындак, Й кліпнути ни гонный. (Петровцій 1996: 49); – Та де, Пішто-бачі, тото *креденц*. (Керча 1997: 14);

A *креденц* képzőnélküli szókölcsönzés a ruszinban; bács-szerémi rusz. *креденц* (Сопка 28); lemkó-rusz. *краденец* (Слимак 606); máramarosi rusz. *креденц* (Орос 188); k-szlk. rusz. *креденець; креденцёвый* (РЛ 114); RMSz *креденцъ* ‘pohárszék’ (Csopey 160); PyPyC *креденц* (Керча 1: 444); ukr. *креденець* (ЕСУМ 3: 81, Грінченко 2: 302); szlk. *kredenc, kredenec* (Newerkla 283, Majtán 2: 133); k-szlk. *kredenec* (Halaga 1: 364); a m. *kredenc* (1835) az osztr.-ném. *kredenz* ‘ua’ átvétele (SzófSz 179); *kredenc*: ‘szekrény, tálaló’; a régi nyelvben latinos végződéssel (Balassa 1: 459). A m. *kredenc* (1810) a TESz szerint ném. eredetű; vö. ausztr. ném. *Kredenz* ‘konyhaszekrény, ebédlőszekrény’; ném. *Kredenz* ‘tálalóasztal, pohárszék’. Végső forrása a lat. *credentia* ‘hit, hitel, bizalom, kölcsön’. A lat. szót folytató ol. *credenza* ‘hit, bizalom, pohárszék, kredenc, konyhaszekrény’ átkerült a

németbe, s közvetlenül vagy közvetett úton más nyelvbe is (TESz 2: 644). Horváth Mária véleménye szerint is a szó végső forrása a lat. *credere* 'hinni' > ol. *credenza*> ném. *kredenzen, kredenz*. Az ol. szó *praegustator* 'elöl; előre kóstoló' jelentése a régi szokásra, tisztségre utal: a fejedelmi udvaroknál a tálalásra előkészített ételt a *Credenzer (*< *Credenziero)* ízlelte meg, hogy élvezhetőségét, nem mérgezett voltát bizonyítsa; majd azt a helyiséget, később asztalt, szekrényt jelentette, ahol az ételt tálalásra előkészítették. A jelentés igen szerteágazó: összefügg a XVI. századi *kredencia* 'levél' ('hitellevél') szóval, illetve annak előtagjával. Valószínűleg ehhez kapcsolódik 1651-es *credentia* 'láda' adatunk is. A m. *kredzencia*-féle alakok latinos jellegűek, jelentésük a némethez kapcsolja őket. A *kredenc* 'tálalószekrény' jelentésben való előfordulása is figyelmet érdemel (Horváth 118). Az ESz szerint a *kredenc* (1647) ném. régi nyelvi jelentése még 'a bor előkóstolása; a fogyasztásra előkészített borok edényei'. A 'tálalóasztal, ebédlőszekrény, konyhaszekrény' jelentés az olaszban alakult ki a *far la credenza* 'hitet tesz' > 'étel, ital ártalmatlanságát előzetes kóstolással bizonyítja' szószerkezet alapján (ESz 452); m. nyvj.: *grëdëncen, keredenc* (ÚMTSz 3: 593); m. *kredenc*: 1. 'pohárszék'; 2. 'konyhaszekrény' (ÉKSz 794); vö. Bárczi 1963: 318, Nyr 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 245.

куншефт: Бовташ Мошка нигда не кривдив свойих постоянных *куншефтўв*. (Чорі 3: 70); Вўн быв неугодным для нього *куншефтом*. (Чорі 3: 270); mn-i származék: *куншефтськый* (Чорі 3: 70);

A *куншефт* honosító képző nélkül, de némi fonetikai változtatással ment át a ruszinba; lemkó-rusz. *куншафт* (Слимак 607); szlk. *kundšaft* (Majtán 2: 161), még szlk. *kunčaft, kundšaft, kundšoft* (Newerkla 377, 408, 458); k-szlk. *kunšaft* (Halaga 1: 375); m. *kuncsaft*: 'vevő, vásárló (üzletben)' (Balassa 1: 461). A m. *kuncsaft* a TESz alapján ném. eredetű szó, jelentése: 'bizonyítvány' (1753); 'vevő, rendelő, üzletfél' (1798); vö. ném. *Kundschaft* 'vevők, ügyfelek összessége; ismeret, tudomás, hír, hírszerzés; tanú, tanúság, bizonyítvány; < a bizalmas szóhasználatban: > (női) vevő, ügyfél'. A németből való a cseh *kunčaft, kunčoft, kunšaft, kunšoft*, szlk. *kunčaft* 'vevő, megrendelő' is. A magyarba a hazai városi német iparos-kereskedő polgárság nyelvéből, esetleg a bécsi németből is átkerülhetett. A szó második, 'vevő, rendelő, üzletfél' jelentésében a nyelvjárásokba is behatolt (TESz 2: 668); m. nyvj.: *kuncsakt, kursaft* (ÚMTSz 3: 631); m. *kuncsaft*: 'vevő, üzletfél' (ÉKSz 800); vö. Nyr 1908/37: 363–364; 1901/30: 468–470; 1970/94: 345–347; 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 250.

куперай: Кой в державі *куперай* – бардак, Де лем бандіт бандітови свисне, ... (Петровцій 1999: 40); Ніжно – ніжно звучить, як рай, Дім терпимості – *куперай*. (Петровцій 1993: 54); Дотіть на зимлю з неба ни зыйде рай, Докіть в каждім силі ни

вткрыєся *куперай*. (Петровцій 1996: 103); За старої Мадярщины было в Мукачеві даскўлько *куплераўв*. (Чорі 3: 70);

A címszó képző nélküli germanizmus a ruszinban; PyPyC *куплерай* (Керча 1: 456); k-szlk. rusz. *куплерай* (РЛ 116); k-szlk. *kupleraj* (Halaga 1: 376). A m. *kupleráj* (1896) a TESz szerint ném. eredetű; vö. ném. *Kupplerei* 'nők erkölcstelen életre való csábítása'. A ném. *kuppeln* 'házasságkötés céljából összeismertet' igéből származnak a főnevek, melyek megvannak a szomszédos szláv nyelvekben is. A 'bordélyház' a magyarban fejlődhetett, innen ment át a szerb-horvátba, a szlovákba (TESz 2: 674). Az ESz szerint a *kupleráj* (1896) ('bordélyház; rendetlenség') a ném. *Kuppler* ('házasságközvetítő, kerítő') főnév származéka, amely a *kuppeln* igére, végső soron a lat. *copulare* 'összeköt' igére vezethető vissza. A 'bordélyház' jelentés jelentésbővüléssel jött létre a magyarban. A *kupleráj* a rosszalló értelmű 'rendetlenség, felfordulás' jelentésben (1930) is használatos a bizalmas társalgási nyelvben. A *kupi* 'bordély' (1896), 'rendetlenség' (1964) szórövidüléssel keletkezett a *kupleráj* szóból *-i* kicsinyítő képzővel (ESz 460); m. *kupleráj*: 1. 'bordélyház'; 2. 'rendetlenség, felfordulás, ill. rendetlen helyiség' (ÉKSz 801); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 23.

курбля: Трактор заводився *курбльов*. (Чорі 3: 71); igei származék: *курбльовати(ся)* (Чорі 3: 71);

A *курбля* a nőnemű főnevek grammatikai sajátosságait vette fel, s így azok ragozási paradigmájába illeszkedett be; bács-szerémi rusz. *курбла* (Сопка 28); PyPyC *курбля* (Керча 1: 457); ukr. *курбели/курделя* (Грінченко 2: 328); szlk. *kurbel', kurbl'a* (Newerkla 459); k-szlk. *kurbl'a* (Halaga 1: 376); m. *kurbli*: 'indítókar'(ÉKSz 802). A TESz szerint a m. *kurbli* (1917) baj.-osztr. eredetű, jelentése: 'forgattyú, hajtókar' (1932); vö. ausztr., ir. ném. *Kurbel* 'forgattyú, hajtókar'. A m. szóvég a szótagképző baj.-osztr. *l* helyettesítésének eredménye; vö. *dakszli, kifli, kugli, kübli* (TESz 2: 677). Az ESz alapján a *kurbli* (1917) ('indítókar') ném. jövevényszó; ez a korai úfném. *kurbe* 'hajlított fogantyú' főnévre vezethető vissza, mely az ófr. *corbe* 'görbe ág' átvétele. Végső soron a lat. *curvus* 'görbe, hajlított' melléknév a forrása. A szóvégi *-li* baj.-osztr. kölcsönzésre utal (ESz 461); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 23.

куфер/куфир, куфрик: На граници заставили го выкласти вшитко з *куфрўв*. (Чорі 1: 105); Коли *куфер* запечатався, його здали в камеру храненія. (Чорі 2: 100); Пакуй ми, мамко, *куфер*, бо машина свище. (Чорі 3: 73); Pavel šmaryv pid perednʼe sydʼinʼa *kufer* i siv kolo kočiša. (Petrovaj 46); ..., А я збалю *куфер*, Ей, піду до Остравы. (Гиряк 170); ..., Ош ци є такый *куфер* ис грішми, Вбым понести го ни бировав? ... (Петровцій 1999: 41); Має нянё старый *куфер*, з ним ходив по всїх дорогах, ... (Утцюзнина 148); Авточко завюз до гаражі, взяв собі з нёго *куфер* и повезли ся трамвыаём до готела. (Олбрахт 75); Сталася на штації біда – Ткось украв мій *куфер* – чемодан. (Петровцій 1993: 55); Ты хоч

уповісти, ош я *куфры* озьму, А ты мою одінеш тогу ... (Петровцій 1996: 30); У бандиту конфісковали 15 АК, дві зенітні установкы, пять *куфру* фалшивых гривню, ... (Керча 1997: 10); І він, як догонив прінца, платя звер, поклав до *куфра*, і прінц почав ся звідати: ... (Гнатюк 307);

A címszó kétféle változatban ill. *-ик* kics. képzővel ellátott alakban is átkerült a nyelvbe; bács-szerémi rusz. *куфер* (Горбач 322); lemkó-rusz. *куфер* (Слимак 607); máramarosi rusz. *куфир* (Бевка 80), még ehhez *куфер* (Орос 188); k-szlk. rusz. *куфер, куфрик, куфричок, куфрича; куфровый* (РЛ 116); РуРуС *куфер* (Керча 1: 459). Az ukr. *куфер* valószínűleg lengyel (le. *kufer, kuferek*) közvetítésű ném. jövevényszó: a ném. *Koffer* (‘bőrönd; láda, szekrény’) (ném. nyvj. *Kuffer*) francia közvetítéssel (fr. *coffre*) a latinból (lat. *cophinus*) került be a nyelvbe (ЕСУМ 3: 164); kárp. ukr. nyvj. *куфер* (Гвоздяк 237); szlk. *kufor* (Newerkla 59, 458, Majtán 2: 157); k-szlk. *kufer, kufrik* (Halaga 1: 373); m. *koffer*: ‘útipoggyász számára szolgáló lezárható tartó’ (Balassa 1: 434). A m. *koffer* (1787) (‘útiláda, utazótáska, bőrönd; katonaláda; ülep, far’) a TESz szerint ném. eredetű szó, többszörös átvétellel; vö. ném. *Koffer* ‘bőrönd’, *kopfer, kuffer* ‘láda, útitáska; coffre’; szász *kufər* ‘szerszámos láda, árusok ládikója’. A m. szó *coffre* formája esetleg a franciából is származhat. Tisztázatlan, hogy az ‘ülep, far’ jelentés magyar fejlemény-e (TESz 2: 654). Az ESz a *koffer* (1757) ném. nyelvi adatai között megemlíti a ném. régi nyelvi, nyvj-i *Kopfer, Kuffer* ‘láda, útiláda’ alakokat is. A ném. szó a középkori holl. *coffer* ‘koffer’ átvétele. Végső forrása a gör. *kófinosz* ‘a kertész fűzfakosara’. Az argóban ‘(nagy) női fenék’ (1917) jelentésben használatos (ESz 418); m. nyvj.: *kufer, kufër, kufēr, kúfër, kuffer* (ÚMTSz 3: 426); m. *koffer/kuffer*: 1. ‘bőrönd’; 2. ‘(nagy) női far, fenék’ (ÉKSz 747); vö. Bárczi 1963: 124, BBB 292, Nyr 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 244, Abonyi 2001: 10.

лагер: З приходом руських многі наші краяне были вызволені из німецькых концентраційных *лагрўв*. (Чорі 1: 101); При Совітах тисячі закарпатцўв были замучены по *лагерах*. (Чорі 2: 93); В селі Оноковці вже многі рокы дійствовав діточый *лагер*. (Чорі 3: 76); Може майскорше явив ся над *соцлагром*. (Керча 1997: 25); mn-i származékok: *лагерный/лагровый* (Чорі 3: 76);

A címszó honosító képző nélkül ment át a ruszinba; bács-szerémi rusz. *лагер* (Сопка 28, Горбач 322); máramarosi rusz. *лагер* (Бевка 81); k-szlk. rusz. *лагер; лагерный, лагровый; лагерник; лагернічка* (РЛ 117); RMSz *лагеръ* ‘tábor’ (Csopey 166); РуРуС *лагер* (Керча 1: 462); az ukr. *лагер* orosz (or. *лагерь*) közvetítésű ném. jövevényszó: a ném. *Lager* (‘ágy, fekvőhely; szállás’) (kfném. *lëger*, ófném. *lëgar*) rokon a gót *ligrs* (‘ua’) és a lat. *lectus* (‘ua’) szavakkal (ЕСУМ 3: 179); még ukr. *лагер* (Грінченко 2: 338); or. *лагерь* (Шанский 231, Преображенский 1: 465); az or. *лагерь*, népies *лагарь, лагырь*; I. Péter idejéből *лагерь, лагар* (Фасмер 2: 445); szlk. *láger* (Newerkla 460, 465, Majtán 2: 184); k-szlk. *lager* (Halaga 1: 386); m. nyvj. *lógër*: 1. ‘rakodóhely a város szélén, ahová a parasztember a télire való

szalmát, szénát hordja'; 2. 'tárház' (MTSz 1353); *lóger, lógër* (ÚMTSz 3: 886). A TESz szerint a *láger* jelentése: 'tábor' (1759); [lóger] 'takarmány, gabona lerakodó vagy tároló helye' (1880); [lóger] 'tárház, raktár' (1882); [lóger] 'csapágy' (1931); 'fa telephelye az erdőben' (1942); 'hadifogoly-, koncentrációs tábor' (1944). Ném. eredetű szó, amely többszörös átvétellel került a magyarba. A *láger* változatra vö. ném. *Lager* 'tábor; raktár, tárolóhely; csapágy'. A *loger, lóger* változatokra vö. a ném. szó baj.-osztr. *logər*, szász *lōgr* változatát. A szb.-hv. *láger* 'áruraktár; tábor; csapágy', *lôgor* 'tábor', cseh *lágr* 'tábor', le. *lagier* 'ua', or. *лагерь* 'ua' szintén a németből származik (TESz 2: 705). Az ESz szerint a ném. szó a *liegen* 'fekszik' ige származéka. Nyelvünkben elsődleges jelentése 'katonai tábor' volt, később lett 'gabonatároló, tároló helyiség' jelentésében használatos (1880). A mai köznyelvi 'hadifogoly-, koncentrációs tábor' jelentés a második világháború óta ismert (1944) (ESz 469); vö. ÉKSz 813, Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 23, Abonyi 2006: 420; 2008: 188.

лада: Мала дома в *ладі* пару вшпурованых стӱвок. (Чорі 1: 212); Василь из дощечок избивав ящик-*ладу* для яблок. (Чорі 2: 240); Їх *лада* из платьом стояла пуд стінов за столом. (Чорі 3: 77); Okrem postely z vӯsokӯma paradnӯma špalkamy, kotra stojala kolo samoho vӯhl'adu, ozdobu chӯžӯ tvoryla sӯkima *lada*, vyparadžena umeleckov vzorkov… (Petrovaj 68); Там збили *ладу* з дочок і поховали ... (Мальцовска 88); В домах маємо деревляный бутор: столы, стулцї, лавицї, гокерликы, шамеликы, полицї, шіфоны, *лады*. (Утцюзнина 145); На другый динь дополудне на *ладах* и гордовиках Фуксового бовта было чаже найти собі де сї, ... (Олбрахт 63); Свою часть лем, што у *ладі*, я беру з собов. (Чорі 2002: 78); Узяв Іван *ладу* до себе із Катков і поставив до хижи. (Гнатюк 108);

A *лада -a* főnévi adaptációs képzővel ellátott nőnemű főnév lett a ruszinban; lemkó-rusz. *лада* (Слимак 608); bács-szerémi rusz. *лада* (Горбач 322); k-szlk. rusz. *лада; ладовый; ладочка* (РЛ 117); RMSz *лада* 'láda, tulipántos láda' (Csopey 166); РуРуС *лада* (Керча 1: 463). Az ukr. *лада* lengyel (le. *lada*) és moldáv közvetítésű ném. jövevényszó; a ném. *Lade* ('nagy láda; fiók; doboz') kapcsolatban áll a *laden* ('felrak, berak, rárak, rakodik') igével (ЕСУМ 3: 181); ukr. *лада* (Грінченко 2: 340); kárp. ukr. nyvj. *лада* (Гвоздяк 237); or. *лада* (Шанский 231); szlk. *láda, ládel* (Newerkla 378, Majtán 2: 182); k-szlk. *lada* (Halaga 1: 385); m. *láda* – kics. képzővel *ládácska, ládika*: 'különféle alakú szekrény, melynek szélessége és hosszúsága nagyobb, mint a magassága, a födele ajtó gyanánt is szolgál; fenyődeszkából csinált, festett tulipános láda. A ném. Kasten és a lat. megfelelője nemcsak szekrényt, hanem bizonyos alakú hajót is jelentenek, és a szerb nyelvben a *latya* 'hajó'-t jelent, mellyel rokon a m. *ladik*. Valószínű, hogy a *láda* eredetileg a magyarban is hajófélét jelentett. „Ez utóbbi némi hasonlatnál fogva átvitetett oly szekrény elnevezésére, melynek jobbára az a rendeltetése, hogy holmit ide-oda hordjanak, szállitsanak benne, mint hajón tenni szokás, vagy melynek olyatén alakja van (fedelét elgondolva) mint a ladikféle hajónak." A

szanszkritban *lud*: ‘rejt, takar’ (CzF); *láda*: ‘lapos, felnyitható fedelű alacsony szekrény, melyben ruhaféléket tartanak’; *ládácska* (kics.) (Ball 2: 150); *láda*: 1. ‘földönfekvő szekrény, ruhanemű stb. számára, fedele nyitható’; 2. ‘deszkából készült tartó áruk szállítására’ (Balassa 1: 2). A *láda* a kfném., úfném. *lade* ‘ua’ átvétele (SzófSz 183); m. nyvj. *láda*: ‘vasúti kocsi’ (MTSz 1277); m. nyvj. *lāda˙* (ÚMTSz 3: 698). A m. szó jelentése: ‘jármű tároló része vagy maga a kocsiszekrény’ ? (1494); ‘doboz, kazetta’ (1510); ‘fölfelé nyíló fedelű bútordarab’ (1521); ‘vasúti kocsi’ (1875); a TESz szerint ném. eredetű szó; vö. kfném. *lade* ‘láda, tok, tartó; koporsó’; ném. *Lade* ‘láda, szekrény; fiók’. A szb-hv. *ladica* ‘ládikó, fiók’, szln. *làda*, cseh *láda*, szlk. *láda*, le. *lada* ‘pult’ a németből származik, de némely esetleg magyar közvetítéssel. A m. *láda* szóvégi *a*-jára vö. *cérna, lárma* szócikk. A ‘vasúti kocsi’ jelentés magyar fejleménynek látszik. Szláv közvetítés feltevése téves (TESz 2: 704). Az ESz alapján a ném. *Lade* a ném. *laden* ‘megrak’ ige származéka. Kicsinyítő képzős származékai a *ládika* (1786), *ládikó* (1855) (ESz 469). Mollay szerint a szó korai kfném. eredetű; kfném. *lade* ‘láda, tartály, szekrény’; ófném. **hlada*, ó-északi *hlaða*, svéd *lada* ‘csűr’; ófném. *(h)ladan*; korai úfném. (1400) *lad*. A ném. szó átvétele a XI. század közepe táján még a királyi udvarhoz tartozó német előkelők és szolgáik révén történhetett, elterjedését a XII. század végétől tömegesen betelepülő bajor-osztrák nyelvjárású német parasztok és kézművesek biztosították. Az eredeti rövid [å] megnyúlása korai úfném. hatásra, de ettől függetlenül a magyarban is történhetett (Mollay 1982: 379); *láda*: 1. ‘deszkából v. más lemez(ek)ből való, hasáb v. kocka alakú tartó áru szállítására v. tárolására’; 2. ‘fölfelé nyíló fedelű (rekeszes) bútor ruhanemű, élelem stb. tartására’; 3. ‘jármű, gép ehhez hasonló, beépített tároló része’; 4. ‘(felül keskeny nyílású,) nagyobb doboz iratok összegyűjtésére’; 5. ‘szélláda’; 6. (jelzőként) ‘annyi, amennyi egy ládába belefér’ (ÉKSz 812); vö. Nyr 1900/29: 412–420, Bárczi 1963: 124, BBB 511, Mollay 1989: 239, Gerstner 1998: 23, Abonyi 2001: 10, Udvari 2005: 147.

лайбик: Чекала на нього, докі выкапчав на собі *лайбик*. (Чорі 1: 104); На ньому быв запоротый иззаду *лайбик*. (Чорі 2: 107); Мала на собі ушитый памутом *лайбик*. (Чорі 3: 77); И файноє дітвачатко, и файноє на нўм *лайбинятко*. (Чорі 3: 77); Palac vȳn’av z kešen’kȳ *lajbyka* hodynku na zlatim lancku. (Petrovaj 167); Камаратко моя, Пожыч мі *лайбика*, ... (Гиряк 87); От кобы Бог дав бы, Вбым щось заробив, Камізельку – *лайбик* Бым товды купив. (Петровцій 1993: 56); З Анці в танці фырк сукман, Фыркли чуні й *лайбик*. (Петровцій 1996: 52); Кидь би ми купили червені ногавиці, червений *лайбик*, червені чизми, червену шапку, та сто палиць би-м утримав! (Гнатюк 356);

Ennél a szónál is magyar és szlovák közvetítés feltételezhető; bács-szerémi rusz. *лайбик* (Горбач 322, Сопка 28); lemkó-rusz. *лайбик* (Слимак 605); máramarosi rusz. *лайбик* (Бевка 81); k-szlk. rusz. *лайбик/лайблик* (РЛ 117); РуРуС *лайбик, лайбичка* (Керча 1: 464). Az ukr. *лейбик* lengyel (le. *lejbik*) közvetítésű ném. jövevényszó; az alném. *Leibchen* (‘női ruha felső része; mellrész; női mellény’) a *Leib* (‘felsőtest; ruhaderék’) kicsinyítőképzős alakja,

mely a kfném. *līp(b)* és az ófném. *līb* (‘élet; test, törzs’) szavakból eredeztethető (ЕСУМ 3: 214); még ukr. *лейбик* (Грінченко 2: 353); le. ukr. nyvj. *лейбик, ляйбик* (Лесів 420–421); szlk. *lajbl, lajblík, lajbel’* (Newerkla 409, Majtán 2: 188); k-szlk. *lajblik, lajbličëk* (Halaga 1: 386); m. *lajbi, lajbli*: ‘mellény’ (Ball 2: 150, Balassa 2: 2); m. nyvj. *lajbi, lajbl – lájbi, lájbli, lábli, lábri, lajbri* (MTSz 1279); *lábli, lábri, lâjbi, lájbli* (ÚMTSz 3: 703). A *lajbi* (1736) ném. eredetű szó, valószínűleg többszörös átvétellel; vö. baj.-osztr. *leibel*, ném. *leibl, laibl, laibli* ‘mellény; egyfajta női fűző’; szász *laebl, laibəl* ‘mellény’. Ez a szó a ném. *Leib* ‘test, törzs’ származéka. A TESz szerint az átadó nyelvjárás elsősorban a bajor-osztrák lehetett, de valamennyi hazai német nyelvjárás, továbbá a szepesi és az erdélyi szász is számításba jöhet. Nyelvjárási szó (TESz 2: 707). Az ESz szerint a *lajbi* (1736) baj.-osztr. jövevényszó. A legkorábbi változatai nyelvünkben a *lajbl* és a *lajbli*. A szóvégi *i* a mássalhangzótorlódás feloldásaként jött létre; vö. *cetli*. A nyelvjárások és a köznyelv határán álló szó (ESz 470); *lajbi*: ‘fémgombos férfi-posztókabát, ill. felsőruhaként viselt mellény; női mellényke’ (ÉKSz 813); kárp. m. nyvj. *lajbi* (Дєрке 31); vö. Nyr 1914/43: 408–414; 1988/112: 80–86, Bárczi 1963: 317, BBB 291, Horváth 1978: 123, Gerstner 1998: 23, Abonyi 2001: 10; 2006: 420, Udvari 2005: 147; 2006: 123.

ландшафт < ném. *Landschaft* ‘táj, tájék; tájkép’: На його картинах часто був намальований *ландшафт* околиці його рўдного села. (Чорі 3: 78); Перед ним удкрівався *ландшафт* вісокіх Карпатськых гўр. (Чорі 3: 78); mn-i származék: *ландшафтный* (Чорі 3: 78);

A címszót v. az orosz v. az ukrán közvetíthette, mely az átvevő nyelvekben megmaradt eredeti alakjában; k-szlk. rusz. *ландшафт; ландшафтный* (РЛ 118); az ukr. *ландшафт* ném. jövevényszó; az alném. *Landschaft* (‘terep; vidék, táj’) a *Land* ill. az ófném. *lant(d)* (‘föld; ország; talaj, föld, síkság’) szuffixumos alakja (ЕСУМ 3: 190); or. *ландшафт* (Шанский 233), még or. *ландшафт, леншафт* (Фасмер 2: 457); a m. *lands[ch]aft* (1682) jelentése: ‘vidék; egy vidék lakói; karok és rendek’ (Horváth 127).

ларма: Айбо єдну нуч перед корчмов велика *ларма*, кось бухат на двирї. (Олбрахт 15); Зняли таку *ларму*, ош усі сусіды позбігалися. (Чорі 3: 79); származékok: *лармованя* (Чорі 3: 79); *лармовати(ся)* (Чорі 3: 79); Она побігла до сусід і вчинила велику *ларму*: тамтому, першу оббрехала; ти, каже, необипранка. (Гнатюк 90); igei származékok: *залармовати(ся)* (Чорі 2: 78), *злармовати(ся)* (Чорі 2: 195);

A *ларма* egy *-a* honosító képzővel felszerelt nőnemű fn. lett a ruszinban; máramarosi rusz. *ларма* (Бевка 81); РуРуС *ларма* (Керча 1: 466); kárp. ukr. nyvj. *ларма* (Гоца 61); szlk. *lárma, larmo* (Newerkla 379, Majtán 2: 195); k-szlk. *l’arma* (Halaga 1: 389); m. *lárma*: ‘erősebb, harsányabb hangú kiáltozás, kivált midőn egyszerre többen kiáltoznak; különösen olyan kiáltozás, mely vmilyen veszélyt jelent’. Igen közel áll hozzá a *csárma*, mely a

Dunántúl egyes vidékein *lárma*-t jelent (CzF); *lárma*: 1. ‘többeknek egyszerre való nagyon hangos beszéde, kiabálása’; 2. ‘vmely veszélyt jelző kiáltozás’; 3. ‘riadó’ (Ball 2: 156); *lárma*: ‘zaj, kiabálás’ (Balassa 2: 5). A *lárma* (1644) végső soron az ol. *all'arma!* ‘fegyverre!’ kifejezésre megy vissza a ném. katonai nyelv közvetítésével (SzófSz 186); *lárma*: 1. ‘(emberi, állati eredetű) hangos, tartós (kellemetlen) zaj’; 2. ‘riadó’; 3. ‘lármás jelenet, veszekedés’ (ÉKSz 820). Horváth Mária szerint a m. *lárma* szó jelentése ‘riadó; zaj’. Ez a (bajor)-osztrák nyelvjárásterületek közvetítésével került hozzánk, onnan, ahol az *ä* helyett *a [á]* hangot találunk ma is. A bajor nyelvjárásterületen a XVI. században *larman* főnévi alak található a gyakoribb *lerman, lermen* mellett; az általánosan végbemenő rövidülés: *lerman* (-en) – *lerm* ~ *lärm*-féle alakokat hozott létre. A szóvég alakulása: a mormolt *ə* helyettesítése az *a* hanggal (Horváth 128). A *lárma* a TESz alapján is ném. eredetű szó, legvalószínűbb forrásnak a bajor-osztrákot említi. Jelentése: ‘riadó’ (1631) (Alarm); ‘zaj, zsivaj’ (1700) (Geräusch, Lärm); ‘háborgás, zendülés; patália, perpatvar’ (1750); vö. ném. *allerma, lerma* ‘riadó’, baj.-osztr. *lärm* ‘lárma’, ir. ném. *Lärm* ‘lárma, riadó; híresztelés, szóbeszéd’. A ‘riadó’ és feltehetőleg a ‘zaj, zsivaj’ jelentés is az átadó nyelvből származik, a ‘háborgás, zendülés; patália, perpatvar’ jelentés azonban a magyarban jöhetett létre a 2. jelentésből (TESz 2: 725). A ném., baj.-osztr. szavak forrása az ol. *all'arme* ‘riadó’ lehetett, melynek szó szerinti jelentése ‘a fegyverekhez, fegyverbe’. A m. szóvégi *a* hangzócsere révén került a baj.-osztr. *ə* helyére (ESz 476); vö. Nyr 1903/32: 426–430; 1912/41: 424–425, Bárczi 1963: 270, ÚMTSz 3: 739, Hadrovics 1985: 337, Gerstner 1998: 23, Abonyi 2003: 19; 2006: 421; 2008: 188.

лозунг < ném. *Losung* ‘jelszó; sorsolás; bevétel, befolyt összeg’: *Лозунг* на стіні встиг уже выцвісти з того часа, як го повісили. (Чорі 1: 157); Усім нам быв добре извісный *лозунг*: “Пролетарі всього світу, єднайтеся!” (Чорі 2: 14); На клубі появився *лозунг*: „Искуство принадлежить народу!” (Чорі 3: 94); mn-i származék: *лозунговый* (Чорі 3: 94); Йой-йой, кілько всякых красных *лозунгів* Та *самолозунгів* Попридумовали предкы та й мы з ними! (Федынышынець 2001: 16);

A címszó feltehetőleg ukrán v. szlovák közvetítéssel, képző nélkül került a ruszinba. Az ukr. *лозунг* orosz (or. *лозунг*) közvetítésű germanizmus: az alném. *Losung* (‘ismertető harci kiáltás’) a kfném. *losunge, lōsunge* alakok folytatója (ЕСУМ 3: 281); or. *лозунг* (Шанский 245), még or. *лозунг* (1704), *лозонг* (1703) (Фасмер 2: 513); szlk. *lozung* (Newerkla 51, 61, 199, Majtán 2: 233). A m. *lózung* (1645–46) jelentése: ‘tábori jelszó, jelmondat’. Ez valószínűleg többszörös átvétel a németből; jól példázza azt a jelenséget, hogy a katonai kifejezések – szükség szerint – szakaszosan, többször is felbukkannak. Fentebb említett jelentésével a németben aránylag későn, a XV. században találkozunk. A germán eredetű, gazdag jelentéskörrel rendelkező *Los* szó családjába tartozik. Ebben a korszakban nálunk inkább a hasonló jelentéssel is rendelkező *parola* volt használatos (Horváth 131); m. *lózung*: ‘jelszó; fizetés, zsold; bevétel’ (ÉKSz 871).

лугбайлон: – A szó némi alaktani módosulással, talán valamely kárpátaljai nyelvjárás révén került a máramarosi ruszinba; a többi ruszin nyelvben erre eddig nem találtam adatot; máramarosi rusz. *лугбайлон* (Бевка 83); kárp. ukr. nyvj. *луфтбалон* (Гоца 60); a m. *luftballon* jelentése: 'léggömb <kísérlet tárgyaként vagy személyszállító eszközként>' (1793); 'játékszerül használt kis léggömb' (1894). A TESz szerint ném. eredetű szó; vö. ném. *Luftballon* 'léggömb' (*Luft* = 'levegő', *Ballon* = 'gömbalakú tartály, lombik, léggömb'). A ném. szóösszetétel tagjainak eredetét s ezzel a m. *luftballon* távolabbi etimológiai összefüggéseit ld. a *ballon* és a *luft* szócikkében (TESz 2: 798). Az ESz adatai szerint is a *luftballon* (1793) ném. jövevényszó; vö. ném. *Luftballon* 'gázzal töltött léggömb'. A ném. jelentéssel egyező eredetiből a magyarban keletkezett a szó mai köznyelvi jelentése (1894). Mai játékos, gyermeknyelvi jelölése: *lufi* (ESz 497); vö. ÉKSz 873, Gerstner 1998: 24, Abonyi 2006: 421; 2008: 188.

луфт < ném. *Luft* 'levegő': Rodnoho brata? E-ech, vȳ! – chapavči ustamy *l'uft*, vȳdȳchnov Kocka. (Petrovaj 80); ..., гибы говорив лем так до *луфту*: ... (Олбрахт 16); Згадав: повітря – *луфт* – пречисто і незримо Листки дерев грайливо ледь колише ... А бачиш навіть те, чим дишеш – Не *луфт*, а бруд клубоче нестерпимо. (Петровцій 1993: 60); Ни забештелуєш, ни закарандачиш Тої цяткы *луфту*, вбысь туй ни вчадів. (Петровцій 1996: 113); Не здержався й испортив *луфт*. (Чорі 3: 98); igei származék: *луфтовати(ся)* (Чорі 3: 98);

A címszó képzőnélküli jövevényszó; bács-szerémi rusz. *луфт* (Сопка 28, Горбач 322); lemkó-rusz. *люфт* (Слимак 607); máramarosi rusz. *луфт* (Бевка 84); k-szlk. rusz. *люфт; люфтовый* (РЛ 123); РуРуС *луфт* (Керча 1: 484); kárp. ukr. nyvj. *луфт, луфтовати* (Гоца 60, 63); szlk. *l'uft, luft* (Newerkla 54, 379, 427, Halaga 1: 403, Majtán 2: 237); le. *luft* (LMSz 305); a m. *luft* (1879/1881) jelentése: A) fn. 1. 'szél, szellő, légáramlás' (1879); 2. 'levegő' (1881); 3. 'az, ami nem számít, semmiség' (1908/1947); 4. 'a labda mellé való rúgás <labdarúgásban>' (1930); B) mn. 'felelőtlen, légből kapott <üzlet, vállalkozás, stb.>' (1930). A TESz szerint ném. eredetű szó; vö. ném. *Luft* 'levegő, légáramlás; semmiség'. Germán előzménye révén ez összefügg a m. *lift* angol eredetijével (TESz 2: 798). Az ESz szerint a ném. szó germán eredetű; vö. gót *luftus* 'levegő'. A szó eredeti jelentése a magyarban 'szellő; levegő' volt. A ma élő sportnyelvi jelentés a városi polgárság nyelvében alakult ki (1928) (ESz 497); m. *luft*: 'labda helyett a levegőbe való rúgás' (ÉKSz 873); m. nyvj. *luft* (ÚMTSz 3: 916); vö. Gerstner 1998: 24, 89, Abonyi 2001: 10.

майшлик: Jedno, što chȳbovalo Kocurovi i što robylo rozd'il medži nym i neprystučnȳm Palacom, tak to bȳla *mašl'a*, choc' i jej vin mav any kus ne hiršu od Palacovoj, – ona aj vysila doma na najvydn'išim misci, medži obrazamy. (Petrovaj 95); *Майшлик* – галстук для

мужчин Признак статності й краси. (Петровцій 1993: 61); Гаті набіглюву и напорфінуву, Вббрыйвавуся, вммывуся, *майшлик* на ся взьму, ... (Петровцій 1996: 9); Мав на собі цвітчастый *машлик*, заязаный великым узлом. (Чорі 3: 117);

A *майшлик* kics. képzővel került a ruszinba; az Eperjes környéki ruszin alakváltozatra nagy valószínűséggel a szlovák irodalmi nyelv hatott; РуРуС *машлик, машля* (Керча 1: 501); k-szlk. rusz. *машля; машлёвый; машлёчка* (РЛ 127); kárp. ukr. nyvj. *машлик* (Гоца 61); szlk. *mašľa, mašlička* (Newerkla 469, Majtán 2: 264, Halaga 1: 415); m. *másli*: ‘csokorra kötött szalag’ (Balassa 2: 36). A m. *masli* (1651) a TESz szerint baj.-osztr. eredetű; vö. *máschn, masch’n* ‘hurok, kötés, csomó’; ném. *masch’n* ‘egymásra hajlított részekből álló tárgyak elnevezése’; ir. ném. *Masche* ‘szem <hálón, szitán, kézimunkán>, hurok; hajdíszítő szalag, szalagcsokor’; ném. *maschel* (kicsinyítőképzős származék) ‘övgyűrű, bújtató karika; díszítő szalag’. A németből bekerült számos más nyelvbe is; vö.: szb.-hv. *máślija* ‘csokor, masni; nyakkendő’; *màšna* ‘csokornyakkendő; csokor, masni; szem, hurok’; cseh *mašle* ‘szalagcsokor; szalag, pántlika; csokornyakkendő’. A m. szó *li* végű változata részben – a bajor-osztrákból nem adatolható – *l* kicsinyítő képzős származék külön átvétele lehet, részben analogikusan keletkezhetett a *ni* végű változat mellett (hokedli, kamásli) (TESz 2: 855). Horváth M. szerint a germ. eredetű szó jelentése: ‘szalagcsokor formára készített ékszer’; vö. ófném. *masca*, kfném. *masche*, holl. *maas*, ang. *mesh* ‘kis hurok’. A németből került hozzánk divatszóként: az adatok egy – már kihalt – jelentést őriznek. Az ógerm. szó rokon a balti-szláv ‘csomó, hurok’ jelentésű litván *mègzti, mãzgas* ‘csomózni, csomó, hurok’ jelentésű szavakkal. A németben eredetileg a madár- és halfogásra alkalmazott hurkot jelentette. Hozzánk csak a későbbi ‘csokor’ stb. értelemben került át. Adataink a délnémet nyelvterület hatására mutatnak: baj. *Maschn*, sváb *mäš, Mäschlen, Maschn, Maaschn, maššn; Máscherl, Maschĺ*. A magyar adatok szóvége kettősséget mutat: *mašn* > *masni, mašl* > *másli*, bár a *-li* képzős szavak analógiás hatása is feltételezhető. A XVII. század közepe táján már több példát találunk a *-li* képző használatára: *francli, gandli, tácli, pántli* (Horváth 139). A *masni* (1651) ném., ill. baj.-osztr. megfelelői az ESz szerint ieu. eredetűek; vö. lett *mazgs* ‘csomó’. A szóvégi *ni* a mássalhangzótorlódás feloldására került a szó végére; vö. *fecni*. A magyarban eredetileg egyfajta ékszert jelölt, mai köznyelvi jelentése a XVIII. századtól adatolható (1787) (ESz 518); m. *masni/masli*: 1. ‘(szalag)csokor’; 2. ‘(horgolásban, kötésben) szem’ (ÉKSz 892); m. nyvj.: *masni, másli* (ÚMTSz 3: 1011); kárp. m. nyvj. *masni* (Дєрке 31); vö. MNy 1910: 97–105, Bárczi 1963: 316, BBB 559, Hadrovics 1985: 354, Nyr 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 244, Gerstner 1998: 25, Abonyi 2001: 10.

марш: Воякі ишли варишом парадным *маршом*. (Чорі 2: 284); Воякы на демонстраційи йшли *маршом*. (Чорі 3: 113); *Marš* domiv! (Petrovaj 219); – Шлойме, *марш* назад, нараз! (Олбрахт 118);

Ez a szó szinte mindegyik ruszin nyelvben ugyanabban az alakban van meg: lemkó-rusz. *марш* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *марш; маршовый* (РЛ 126); RMSz *маршъ* ‘menet, menés, mars’ (Csopey 180); РуРуС *марш* (Керча 1: 497); az ukr. *марш* német (ném. *Marsch*) közvetítésű francia szó; a fr. *marche* (‘járás, menés’) a *marcher* (‘lép, tapos, megy’) ige származéka (ЕСУМ 3: 404); or. *марш* (1710) (Фасмер 2: 576), *маршъ* (Преображенский 1: 550); szlk. *marš* (Newerkla 65, 468, 469, 532, Majtán 2: 261); k-szlk. *marš* (Halaga 1: 414); m. *mars*: 1. ‘hadi rendben való lassúbb vagy gyorsabb lépés, vagy ily lépésben utazás; menést parancsoló vezényszó: indulj!, menj!’; 2. ‘zenemű, melynek időmértéke a lépés időmértékével megegyezik, azaz vmely ütemrészre egy lépés esik; induló’ (CzF); *mars*: 1. ‘katonák által hadi rendben tett lassúbb v. gyorsabb menet’; 2. (zene) ‘induló’; 3. (psz.) ‘indulj, haladj’; 4. (psz.) ‘lódulj, pakolj tova’ (Ball 2: 219); *mars*[1]: 1. ‘menetelés’; 2. (zene); *mars*[2]: (fr.) ‘Kivele!, Takarodj!’ (Balassa 2: 36). A TESz alapján a szó jelentése főnévként: ‘menetelés, menet’ (1705); ‘induló’ (1746); ‘egyfajta tánc’ (1937); indulatszóként: ‘indulj!, lódulj!’ (1755). A TESz szerint ném. eredetű szó; vö. ném. *Marsch* ‘menetelés, menet; induló; indulj!, menj!; hordd el magad!’. Ez átvétel a franciából; fr. *marche* ‘menés, járásmód; menetelés, bizonyos ideig tartó menetelés’ (<: fr. *marcher* ‘megy, lép, menetel’; < ófrank **markōn* ‘jelöl, nyomot hagy’). A rendezett, szervezett menetelés kifejezéseként a XVI–XVII. század után több európai nyelvben is meghonosodott; vö.: ang. *march*, ol. *marcia*, or. *марш* ‘menet, menetelés; induló’. A magyarba az ausztriai német katonai nyelvből került át (TESz 2: 849, ÚMTSz 3: 1001). Horváth Mária szerint a szót a németből vettük át, ahol francia jövevényszóként a harmincéves háború idején bukkan fel katonai szakszóként. Végső forrása a lat. *marculus* (‘kalapács’) > gallorom. *marcare* (‘kalapálni, taktust ütni’); összefügg az ófr. *marcher* (‘taposni, tiporni’) > fr. ‘menni, menetelni’ igékkel. Egy másik magyarázat szerint a forrás fr. *marcher* ige alapjelentése szerint összefüggne egy ófrank **markon* (‘jelet hagyni, lábnyomot jelként hagyni’) igével; így a *merken* (‘jelölni’) germán eredetű igével áll rokonságban (Horváth 136); m. *mars*: I. fn. 1. ‘katonai menetelés’; 2. ‘(katonai) induló’; II. msz. ‘Takarodj, hordd el magad!’ (ÉKSz 890); *mars* (1676–1678) (ESz 516); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 25, Abonyi 2001: 10.

маршал < ném. *Marschall* ‘tábornagy, udvarnagy’: Жуков був *маршалом* Совітського Союза. (Чорі 3: 113); névszói származékok: *маршальство; маршальський* (Чорі 3: 113);

A *маршал* szót a környező szláv népek közül szinte mindegyik átvette; РуРуС *маршал* (Керча 1: 497); k-szlk. rusz. *маршал; маршальскый* (РЛ 126); az ukr. *маршал/маршалок* németből vett kölcsönzés: a ném. *Marschall* a kfném. *marschalc*, ófném. *Marahscalc* szavakra vezethetők vissza (ЕСУМ 3: 404); ukr. *маршал* (Грінченко 2: 407); régi ukr. *маршалекъ, маршалокъ, маршалок, маръшалок, маршалко, моршалко, маръшалъко* (ССУМ 1: 578); or. *маршал* (Фасмер 2: 576); szlk. *maršal* (Newerkla 201), még szlk. *maršal, maršalus, maršalek* (Majtán 2: 261); k-szlk. *maršalka* (Halaga 1: 414); m. *marsall* (a

régi nyelvben *marsalk*): 1. ‘magas udvari tisztviselő’; 2. ‘a legmagasabb tábornoki rang’ (Balassa 2: 36). A TESz szerint a szó jelentése: ‘a lovasság v. az egész hadsereg legfőbb parancsnoka’ (1586); ‘vezető, vezér’ (1793); ‘vezető udvari tisztségviselő’ (1879); ném. eredetű szó, többszörös átvétellel; vö. korai úfném. *marschalk, marschall* ‘főlovászmester, a lovasság főparancsnoka; vezető udvari tisztségviselő, udvarnagy’; vö. még ir. ném. *Marschall* ‘tábornagy’. A *k* végű régi ném. alak az ófném. *marah* ‘ló’ (vö. ném. *Mähre* ‘gebe’) és az ófném. *scalc* ‘szolga’ (vö. ném. *Schalk* ‘kópé, gazfickó’) összetételeként alakult ófném. *marahscalc* ‘istállószolga, lovász’ folytatása. Az ófném. szó óalsófrank **marhskalk* ‘ua’ megfelelője átkerült a franciába; vö. fr. *mareschal, marescal* ‘lovász; patkolókovács; istállómester, királyi istállók felügyelője, főlovászmester’; ir. fr. *maréchal* ‘tábornagy, marsall’. A *k* végződés nélküli ném. változatok részint a franciából származnak, részint francia hatásra alakultak. A ném. szó – részben francia közvetítéssel – sok más nyelvbe is átkerült; vö.: ol. *maniscalco, marescalco* ‘patkolókovács’, *maresciallo* ‘főtörzsőrmester; marsall’; ang. *marshal* ‘tábornagy, marsall; udvarmester’, amerikai ang. ‘békebíró, rendőrbíró’, stb. A m. *marsall* régi változatai különböző ném. formáknak felelnek meg. Az *us* végű alak latinosítással keletkezett (TESz 2: 849, ÚMTSz 3: 1001). Horváth Mária a *marsall, marsalk* (1561) szavaknál a köv. jelentéseket említi: ‘lovász; istállómester; a lovasság felügyelője’. Véleménye szerint az adatok szövegkörnyezete a közvetlen – francia közvetítés nélküli – átvétel tényét erősítik. A XVI. század végétől az adatok folyamatosan jelentkeznek; a források alapján az esetleges francia hatás a kuruc korszakban tételezhető fel: Rákóczi szolgálatában francia katonatisztek is álltak. Az írás ingadozása, váltakozó jellege az ugyancsak változatos ném. írásképekben is megfigyelhető. A szó eredeti jelentése ‘lovász’ volt: az ófném. *marah* ‘ló’ és az ófném. *-scalc* ‘szolga’ összetétele; az úfném. *Marschall* – a kfném. *marschalc* formával szemben – a fr. *maréchal* hatására jött létre, ez azonban korai kölcsönzés a németből (Horváth 137). Mollay a *marsalk* (1586) szót hazai korai úfném. eredetűnek tartja; vö. h. korai úfném. (Zsolna, 1378) *marschalch ~ marschalg*; (Sopron, 1453) *marschalich*; (Kismarton, 1454) *hoffmarschalch* ‘a német császár udvarnagya’ (Mollay 1982: 399); *marsallus* (Bárczi 269); *marsall* (1561) (ESz 517); vö. ÉKSz 891, Mollay 1989: 244, Gerstner 1998: 25.

машин(гвер)/машін(гвер) < ném. *Maschinengewehr* ‘géppuska’: Коли напав вовк, стрілив у нього з *гвера*. (Чорі 1: 219); Коли утікав, стріляли за ним з *машінґвера*. (Чорі 3: 117); mn-i származék: *машінґверський* (Чорі 3: 117); Бере *ґвера* і патрона, Же мусі машіровац. (Гиряк 182); Учуєш: цобыркнув дись *машинґвер*, айбо ни уздриш стрілка. (Петровцій 1999: 114); Мирный, Беру *ґвер* – І стою коло дверий Отчого дома – ... (Федынышынець 2001: 27); Бирьме собі свої *ґвери*, пушки і саблі, оби-сьме са могли в Америці видбити! (Гнатюк 200);

A címszó valamennyi ruszin nyelvváltozatban megtalálható, mely szlovák v. ukrán közvetítéssel egyaránt bekerülhetett; bács-szerémi rusz. *машинґевер* (Сопка 29, Горбач 322); lemkó-rusz. *машынґвер* (Климак 607); máramarosi rusz. *машінґвер* (Бевка 86); k-szlk. rusz. *машынґвер; машынґверовый* (РЛ 127), *ґвер; ґверовый* (РЛ 49); РуРуС *ґвер, машинґвер* (Керча 1: 191, 501); ukr. *ґвер* (ЕСУМ 1: 486, Грінченко 1: 347); kárp. ukr. nyvj. *ґвер, машінґвер* (Гоца 60); le. ukr. nyvj. *ґвер* (Лесів 417); szlk. *gver, mašingvér* (Newerkla 329, 330); k-szlk. *mašingver* (Halaga 1: 415); vö. Nyr 1921/50: 135–139, Abonyi 2003: 19; 2006: 420; 2007: 380; 2008: 188.

ма(р)шіровати/ма(р)ширувати: Варишом *машіровали* молоді гардисты. (Чорі 1: 217); Солдаты *маршіровали*, тренірувчися перед празничным парадом. (Чорі 3: 113); származékszó *машіруваня* (Чорі 3: 117); Бере ґвера і патрона, Же мусі *машіруваț*. (Гиряк 182); Єдной і сполудне, коли пушли на шпацір, – премудрий Соломон на то са любив позирати – коли они за путьов, хлопи і жони, *маширували*, упилиса обає, ... (Гнатюк 29);

A címszó kétféle alakváltozatban került be a ruszinba: lemkó-rusz. *машірувати* (Климак 607); RMSz *машировати* ‘menni, marsolni’ (Csopey 181); РуРуС *маршіровати* (Керча 1: 497); k-szlk. rusz. *машіровати* (РЛ 127); ukr. *маршувати* (Грінченко 2: 407), *машерувати* (Грінченко 2: 413); or. *маршировать* (1708) (Фасмер 2: 576); szlk. *maršírovať, mašierovať, mašírovať* (Newerkla 468, 469, Majtán 2: 264); k-szlk. *mašírovac* (Halaga 1: 415); m. *marsol*: ‘marsban megy, hadi csapatként v. hadi rendben utazik’; katonai nyelven: *masíroz* (CzF); *masíroz*: ‘menetel’ (Balassa 2: 36); m. nyvj. *masírol – masíroz* (MTSz 1409); *macséroz, macsérozik, macsírozik, maséродzom, maséroz, masirodzik, maszerozunk* (ÚMTSz 3: 1009–1010). A *masíroz* (1707) /*masírol* (1706) (‘menetel’) a TESz szerint ném. szócsaládba tartozik; vö. ném. *marschieren* ‘menetel’. Ez a fr. *marcher* (‘ua.’) átvétele, s ennek germán eredetű alapszava révén a *márka*[1]*, márka*[2] etimológiai rokonságába tartozik. A fr. ige a XVI–XVII. század után a rendezett menetelés kifejezéseként számos nyelvbe átkerült, terjesztésében azonban a németnek is szerepe volt; vö.: ang. *march*; ol. *marciare*; or. *маршировать* ‘menetel’. A magyarba az ausztr. ném. katonai nyelvből került; részint -z, részint -l képzővel illeszkedett nyelvünk alaktani rendszerébe. Az *-ieren* képzős német igék esetében ez utóbbi ritka, de nem példátlan; vö. *hazardírol* (TESz 2: 854); *masíroz* ‘menetel’ (ÉKSz 892); *masíroz* (1685) (ESz 518); vö. Nyr 1920/49: 97–102, Hadrovics 1985: 353.

мелдовати < ném. *melden* ‘bejelent, közöl, hírül ad’: Пӱшов у жандармерію и *замелдовав* на сусіда, ош дома не ночує, а ходить крадучи. (Чорі 2: 86); Мусів ся каждый тыждінь *мелдовати* в жандармерію. (Чорі 3: 119); származékszó *мелдованя* (Чорі 3: 119); Кой вернув ся на улицю, *мелдовали* му, же до хыжі зайшли дві жоны. (Олбрахт 104); Тогды

майвысшый судя *мелдовав* королю, же змагателї на міністра не лем ож изняти не годны были яблоко, ба щи и приблизити ся ид нёму не годны были. (Керча 2001: 65); Пушов *мельдовати* до капітана, жи вун голоден. (Гнатюк 152); Теперь *милдує* дале; замельдувався аж до царя. (Гнатюк 116);

A *мелдовати -овати* igei adaptációs képzőt vett fel, mely mindegyik ruszin nyelvváltozatban megtalálható; az *-увати* képzős lemkó-ruszin alakváltozatra feltehetőleg az ukrán hatott; máramarosi rusz. *мелдовати* (Бевка 86); lemkó-rusz. *мелдувати* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *мелдовати* (РЛ 127); РуРуС *мелдовати* (Керча 1: 504); ukr. *мельдувати* (ЕСУМ 3: 434); kárp. ukr. nyvj. *замелд(у)овати(ся)* (Гвоздяк 238); szlk. *meldovat'* (Newerkla 470); k-szlk. *meldovac* (Halaga 1: 419); vö. Nyr 1921/50: 135–139, Abonyi 2003: 19; 2006: 421.

мундур/мундир < ném. *Montur* 'egyenruha; ruházat': Тягне ю дивно в нуч дустала паморокы у *мундурї* жене вагон страхоты ... (Затлоукал 25); І з того коня стався великий татош: злати подкови злата серсть на нім, злате сідло, а на тім хлопцу *мундир* такий, же ані єден прінц такий не мат. (Гнатюк 214); Мав на собі *мундірь* австрійського вояка. (Чорі 3: 147); Ходив по селу у *мундурі* мадярського гусяря. (Чорі 3: 147); mn-i származéka: *мундірьный* (Чорі 3: 147);

A címszó általában ebben a két alakban használatos a ruszinban; bács-szerémi rusz. *мундир* (Горбач 322); k-szlk. rusz. *мундур* (РЛ 133); RMSz *мундуръ* 'egyenruha' (Csopey 191); РуРуС *мундур* (Керча 1: 529); az ukr. *мундир/мундер/мундур* orosz (or. *мундир*) és német (ném. *Montur, Montierung*) közvetítéssel a franciából származik; a fr. *monture* ('felszerelés') kifejezés a *monter* ('felemel, felszed') szóra vezethető vissza; a ném. *Montur* kifejezést szintén a sp. *montura* ('hadi felszerelés') vagy az ol. *montura* ('egyenruha') szóból származtatják (ЕСУМ 3: 534); még ukr. *мундир* (Грінченко 2: 454); or. *мундир* (Шанский 276); az or. *мундир*, népiesen *мундер* a fr. *monture* átvétele, lehetséges, hogy a ném. *Montierung, Mundierung* révén; a le. *mundur* nem közvetíthette, melynek átadója a ném. *Montur* (Фасмер 3: 9); or. *мундиръ* (Преображенский 1: 606); szlk. *mundúr, mundér, mundier, mundír* (Majtán 2: 347, Newerkla 472); k-szlk. *mundur, mundyr* (Halaga 1: 440); m. *mundér*: 'ruha, különösen katonaruha' (Balassa 2: 75); *mondúr*: 'katonaruha, egyenruha' (Balassa 2: 70). A *mundér, mondur* (XVIII. sz.) a ném. *montur* 'felszerelés' átvétele, mely a fr.-ból került be (SzófSz 210). A TESz szerint a *mundér* jelentése: 'egyenruha, katonaköpeny, katonazubbony' (1707); 'vminek a külseje, külszíne, hámja, burka, köntöse; héj' <krumplié, gyümölcsé> (1798); 'öltözet, ruha' (1882); 'férfi ujjas' (1896); 'kabát, felöltő' (1906 k.); 'libéria' (1917); a *mundéroz* (1707) jelentése: 'egyenruhával ellát'. A szócsalád alapja, a *mundéroz* ném. eredetű; vö. ném. *mondiren, montieren, muntiren* 'felszerel, felfegyverez; egyenruhával ellát'; vö. még ném. *montieren* 'szerel, felszerel, (gépet) felállít'. Ez a fr. *monter* 'felállít, berendez; ellát, felszerel; lovagol' átvétele. A m. *mundéroz* átadója a baj.-osztr.

lehetett. A *mundér* a *mundéroz*-ból vonódhatott el az eredeti első jelentésében, keletkezésében közrejátszhatott a *mondúr* is. Jelentései is a *mondúr*-ral való kölcsönhatásban fejlődtek ki. A *mundér*-nak a ném. *Montur* 'egyenruha' szóból való származtatása nem valószínű (TESz 2: 975). Az ESz szerint a *mundér* (1703) belső fejlemény, elvonással keletkezett a *mundéroz* igéből (1707). A szót a baj.-osztr. katonai nyelv közvetítette nyelvünkbe. A *mundér* ma elsősorban a sajtónyelvi *a mundér becsülete* 'az egy szakmabeliek összetartása' birtokos jelzős szerkezet tagjaként él (ESz 553). Horváth Máriánál a következő adatokat találjuk: *mundér, mundérung, mundéroz*; a *mundér* jelentése 'egyenruha'; alakváltozatai: *mundér, mundír*; származékok: *monterum, mundirung*. A *mundér* > *(mundérung)* alakokat a németből vettük át, a származékok m. nyelvi fejlemények. Eddigi adataink között a legkorábbinak az 1692-es *montirum* tekinthető, de a szócsalád többi tagja is közel egy időben bukkan fel. Végső forrásuknak a k. lat. *montare* (< lat. *mons, montis* 'hegy' > fr. *monter*) 'emelkedni, nyergelni, felszerelni' tekinthető, amely már a kfném. korban adatolva van; a harmincéves háború idején terjed el szélesebb körben. A ném. igék *-ier* képzője a francia eredetre utal. A baj.-osztr., illetve a sváb nyelvjárásokban is találunk a m. szóalakoknak megfelelő formákat; nem szükséges valamennyit egymásból levezetni (*mundéroz > mundér), hiszen az átvétel folyamatos volt (az ige a németben is előbb jelentkezik); a *montirung (Monderung)* alakokból is elvonódhatott, de létrejöhetett a ném. nyvj. *Mondur* hatására is (Horváth 144); m. nyvj.: *mandur, mondér, mondír, mondúr, mundur* (ÚMTSz 3: 1325); vö. Bárczi 1963: 271, ÉKSz 973, Gerstner 1998: 107.

мундштук < ném. *Mundstück* 'szopóka; szájkarika; csővég, szájcső; síp (kürtnél)': Зробив собі *мундштук* из оріха и так курив. (Чорі 3: 147); Нервозився, бо треба было йти выступати, а *мундштук* уд кларнета дись загубився. (Чорі 3: 147); mn-i származék: ***мундштучный*** (Чорі 3: 147);

A *мундштук* valószínűleg orosz v. ukrán közvetítésű germanizmus a ruszinban; PyPyC *мушткля* (Керча 1: 531); az ukr. *мундштук* német jövevényszó; a ném. *Mundstück* a *Mund* ('száj'), és a *Stück* ('darab') főnevek összetételéből alakult (ЕСУМ 3: 534); or. *мундштук, мушту́к* (1700), népies *мустук* (Фасмер 3: 10), *мундштукъ* (Преображенский 1: 606); m. nyvj.: *mustuk, mustik* (ÚMTSz 3: 1333).

мусай(но): Обы потягти нову телефонну лінію, *мусай* было выдруляти старі, уже прогнилі стовпы, и закопати нові. (Чорі 1: 99); Коло рікы так задувало вихром, ош *мусай* было штось на ся брати, обы не змерзнути. (Чорі 2: 56); *Змусаю* пўшов до ниї, а типирь пліток – повноє село. (Чорі 2: 210); Шпор так курився, ож *мусай* было вызоры на хыжи утворяти. (Чорі 3: 71); *мусайно* (Чорі 3: 148); Но та *мусай* было пообіцяти, бо кидь нїт, та нич не дустане. (Керча 2001: 44); …, як имгла, а підіг *мусай* го убмацати, натягти, напаровати. (Утцюзнина 132); Провадарь гахшары, котрою *мусай* безусловно

слухати, ... (Олбрахт 61); *Мусай* лати дуже довго, И клясти вїтцїв, *Мусай* псами вночи выти, Пужати дїти, ... (Петровцій 2004: 114); ..., *мусай* подать заплатити – звычай є такый у нас". (Чорі 2002: 25); За дакі три тыжднї *мусай* было наладжовати 15-метрові лугоші! (Керча 1997: 17); Почав казати кавельгазош, ож уже она знає, ож ви туй, і вже вшитко єнно, уже *мусай* іти. (Гнатюк 307);

A címszó az Eperjes környéki ill. a bács-szerémi ruszin kivételével megvan a kárpátaljai és a máramarosi ruszinban, valószínűleg magyar közvetítéssel; máramarosi rusz. *мусай* (Бевка 90); РуРуС *мусай* (Керча 1: 530); RMSz *мусай* 'kell, okvetlenül kell' (Csopey 192); m. *muszaj, muszáj*: a ném. *musz seyn* átvétele; jelentése: 'meg kell lenni' (CzF); *muszáj*: 'annak meg kell lenni' (Ball 2: 311); *muszáj*: a nép nyelvén néhol *muszájn*: 'kell'; népies használata: *muszáj vagyok (vmit tenni)*; múlt időben: *muszájt, muszájtott* (Balassa 2: 75); *muszáj* (1850) (SzófSz 211); m. nyvj. *muszáj – muszaj, muszuj; muszájna, muszájjon, muszájt* (MTSz 1495); *muszaj, muszajj, muszájn* (ÚMTSz 3: 1333). A TESz adatai szerint a *muszáj* jelentése: állítmányi névszóként: 'feltétlenül szükséges; kénytelen' (1805); főnévként: 'kényszerűség' (1835); melléknévként: 'kényszerűségből eredő, kényszerű' (1859); igeként: [muszájt, muszájna, muszájjon] 'feltétlenül kell' (1888). Német eredetű; vö. ném. *(es) muss sein* 'meg kell lennie, meg kell történnie'. A jelentések közül az állítmányi névszóként való használata az elsődleges. A főnévi jelentés az elvben minden szófajnál megtörténhető főnevesülést mutatja; a melléknévi a főnévi jelentésből fejlődött jelzői használatban. Az igei jelentést az magyarázza, hogy állítmányi névszóként használatos szavak olykor igeragokat kapnak; vö. *szabad*. A szó XVIII. század végi irodalmi szövegekben többször is szerepel magyarul rosszul tudó németek szájába adva. A XVIII. és XIX. század fordulóján az ugyanazon jelentésű *muszi* változat is élt (TESz 2: 981); ÉKSz 976, Mollay 1989: 250, ESz 555; vö. Gerstner 1998: 64, Abonyi 2003: 19; 2006: 421; 2008: 188.

A *muszáj* (muss sein) meghonosodott nemcsak a népnyelvben, de az értelmiségiek beszédében is. Használatosak még: *muszájt, muszájtott, muszájköllött, muszájna, muszáj voltam, muszájból, muszájságból*. (MNy 1915: 184). Ez a szó már a magyar reformkori irodalom nyelvében is felbukkant. A *muszáj* kb. a XVIII. században, valószínűleg a német katonai nyelv közvetítésével került be nyelvünkbe. E szó használata kétségkívül igen jellemző lehetett a hazánkban állomásozó osztrák katonák német kifejezésekkel kevert magyar beszédére. A *muszáj* kifejezést a hazánkba vezényelt osztrák katonák terjesztették el nálunk. A szóvégi *n* a magyarban kopott le a *muszájn ~ muszajn*-ról, nem pedig abban a bajor-osztrák nyelvjárásban, amelyből átvettük. Ez a szó a XIX. sz. elején nem volt a szorosabb értelemben vett irodalmi nyelv szava, és ha már fel-felbukkan is nyomtatott szövegekben, akkor vagy alacsonyabb társadalmi helyzetű ember beszédében fordul elő, vagy pedig félig-meddig ponyvairodalmi szövegekben találkozunk vele (MNy 1961/57: 347–348).

мутерка < ném. *Muttern* ‘csavartok, csavaranya’: Узяв *мутерку* и начав накручовати на шруба. (Чорі 3: 148); Прийшов не сам, а з свойов бойовов *мутерков*. (Чорі 3: 148);

A *мутерка* kics. képzős nőnemű főnév a kárpátaljai ruszinban, feltehetőleg valamely ukrán nyelvjárásból került át; RMSz *мутерка* ‘csavaranya’ (Csopey 192); PyPyC *мутерка* (Керча 1: 530); kárp. ukr. nyvj. *мутерка* (Гоца 61, Гвоздяк 237); szlk. *muter* (Newerkla 472); m. nyvj. *mutër*: ‘anya’ (MTSz 1497); *mutter, múter, mútër* (ÚMTSz 3: 1336); *muter* : ‘anya <megszólításként is>; anyacsavar’ (ÉKSz 977). A *muter* (1840) ‘anya; csavaranya’ az ESz alapján ném. jövevényszó; vö. ném. *Mutter* ‘gyermekek anyja; csavaranya’, baj.-osztr. *muədə* ‘anya’, hazai baj.-osztr. *muidə* ‘ua’. A ném. szó ieu. eredetű; vö. lat. *mater*, ang. *mother* ‘ua’. Nyelvünkben az első írásos adatok ‘csavaranya’ jelentésben rögzítik műszaki szakszóként, mely a kézművesek nyelvében alakult ki. Ma ‘anya’ jelentésben is (1854) használatos a bizalmas, de kevésbé művelt társalgási nyelvben (ESz 555); vö. Nyr 1988/112: 80–86.

муштра < ném. *Muster* ‘minta, példa, mutatvány’: Каждый новобранець обйазетельно проходив *муштру*. (Чорі 3: 149);

A címszó többnyire *-a* adaptációs képzővel ellátott főnévként a máramarosi kivételével mindegyik ruszin nyelvben megvan, feltehetőleg ukrán és szlovák közvetítéssel; lemkó-rusz. *муштра* (Слимак 607); bács-szerémi rusz. *мустра* (Сопка 29), *мустер* (Горбач 322); k-szlk. rusz. *мушта* (РЛ 134); PyPyC *мушта* (Керча 1: 531); RMSz *мушта* ‘minta; rendbeszedés, fegyelmezés’ (Csopey 192); az ukr. *мушта* lengyel (le. *musztra*) közvetítésű ném. jövevényszó: a ném. *Muster* (‘minta, példa; katonai szemle’) az ol. *mostra* (‘bemutatás’) szóból ered, amely a lat. *mōstra* és *mostrāre* (‘megmutatni, bemutatni’) kifejezésekkel van összefüggésben (ЕСУМ 3: 545); még ukr. *мушта* (Грінченко 2: 457); szlk. *muštra* (Newerkla 293), még szlk. *muštrúnok, muštrung* (Majtán 2: 350); k-szlk. *muster* (Halaga 1: 441). A m. *mustra* – közvetlenül a ném. *Muster* v. az ol. *mostra* szavakra mennek vissza, melyek végső forrása a lat. *monstro*. Olyan tárgyat jelöl, melyet mint látni érdemest, v. látni valót mutatni szoktak: 1. ‘a maga nemében válogatott, jeles, a többinek mintegy példánya, v. azon forma, mely szerint valamit csinálni, alkalmazni kell; példány, minta’; 2. ‘mérés végett mutatott rész vagy darab bizonyos egészből, főleg áruból’; pl. *Mustrát* küldeni a posztóból, vászonból, gabonából. Ebben az értelemben a ‘mutató, mutatvány’ jelentés felel meg; 3. ‘vizsgálat, mely által bizonyos tárgyakat szemügyre vesznek, különösen avégett, hogy megtudják, hogy rendeltetésüknek megfelelnek-e, olyanok-e, mind lenniük kell; szemle’; ‘olyan tárgyak is, melyekről a szemle következtében kitűnik, hogy a maguk nemében nem jók; vminek a rossza; selejt; 4. ‘szigorú bánás, fenyíték, kiváltképp gyermek irányában’; pl. *Mustra* kell a gyermeknek. (Km.) (CzF); *mustra*: 1. ‘kis rész vmely áruból, melyet az eladó a vevőnek eladás előtt, megszemlélés végett küld’; 2. ‘ruhafélének egyes részei papírból kimetszve, mely után az egész ruhát szabják’; 3. ‘lyukacsos kötés v. hímzet mintája’ (Ball 2: 311); *mustra*: 1. ‘minta, mutatvány, mutató’; 2. ‘bírálat, vizsgálat’ (Balassa 2: 75); m. nyvj.

mustra, musztra: 1. ‘hadi kötelezettség (? talán sorozás v. szemle)’; 2. ‘kiváló, kitűnő, mintaszerű’; 3. ‘kimustrálni, kiselejtezni, kidobni való (ló, birka)’ (MTSz 1495); *mostura, musra* (ÚMTSz 3: 1332). A *mustra* (XVI. sz.) valószínűleg az ol. *mostra* ‘ua’ átvétele (SzófSz 211). A TESz szerint a *mustra* jelentése: A) fn. 1. ‘mintadarab, mutatvány’ (1530–9); 2. ‘szemle’ (1584); 3. ‘selejt’ (1867); 4. ‘szigorú bánás, fenyíték’ (1867); 5. ‘hadgyakorlat’ (1901); 6. ‘juhok selejtezése’ (1936); 7. ‘kiselejtezett jószág’ (1857); B) mn. 1. ‘kiselejtezésre való, kiselejtezett’ (1828); 2. ‘mintaként szolgáló, mintaszerű’ (1872). A TESz alapján ol. eredetű, esetleg ném. közvetítéssel is; vö. ol. *mostra* ‘minta, szemle; kiállítás, kirakat’; *mustra* ‘bemutatás, kiállítás’; vö. még korai úfném. *mustre* ‘minta, próba’; *muster* ‘katonai szemle’; sváb *muštər* ‘sorozás, szemle; mintázat’. Azt, hogy a m. *mustra* közvetlen forrásaként az olaszon kívül a némettel is számolnunk lehet, a m. *mustramester* ‘pénztármester’ valószínűsítheti; ez ugyanis a ném. *mustermeister* ‘ua’ tükörfordítása lehet. A jelentések közül az A) 1–2. az átadó nyelvből, ill. nyelvekből való. A többi jelentés az A) 1.-ből vagy az A) 2.-ből fejlődött. A m. *monstra* ‘szemle’ előzménye a k., h. lat. *monstra* ‘ua’. A m. *lustra* ‘szemle’ más szó; forrása a h. lat. *lustra* ‘ua’. A m. *mustra* szláv származtatása nem meggyőző (TESz 2: 981). A *mustra* (1553–1559) az ESz szerint is ol. jövevényszó; vö. észak-ol. *mustra* ‘szemle (árué)’, ol. *mostra* ‘kiállítás, kirakat (árué)’. A *mustrál* (1565) igei származékkal együtt egy kissé régies stílusértékű szó (ESz 555). Mollaynál a *mustra* (1530–9) jelentése ‘mintadarab, mutatvány; szemle’. Mollay K. úgy véli, nem ném. eredetű kifejezésről van szó. A m. *mustramester* ‘pénztármester’ tükörfordítás létrejötte lehetséges volt, hiszen a m. *mustra* és a magyarországi németségnél már élő *muster* egyeztetése nem volt nehéz: az egyeztetés lehetősége azonban még nem bizonyíték a m. szó ném. eredete mellett (Mollay 1982: 409); *mustra*: ‘(áru)minta, mintakép, példakép; állatok selejtezése; kiselejtezni való, hitvány állat; (katonai) ellenőrzés, szemle’ (ÉKSz 976); vö. Hadrovics 1985: 371.

муштровати, муштрати < ném. *mustern* ‘nézeget, mustrál; megszemlél, hadiszemlét tart’: Хоть новобранцўв и вділи у вояцьку форму, айбо їх ищи належало *вымуштроватиходити* в ногу й пуд каканду. (Чорі 1: 119); Каждоє рано на плацу перед касарньов командірі *муштровали* свойих новобранцўв. (Чорі 3: 149); fn-i származék: *муштрованя* (Чорі 3: 149); mn-i származék: *намуштрованый* (Чорі 3: 192);

A *муштровати, муштрати* a ném. *Muster* fn.-ből *-овати, -ати* adaptációs suffixumokkal képzett igepár; máramarosi rusz. *муштрати* (Бевка 90); k-szlk. rusz. *муштровати* (РЛ 134); RMI *муштровати* ‘mustrálni, fegyelmezni, szigorral bánni’ (Hodinka 165); RMSz *муштровати* ‘oktatni, gyakorolni, fegyelmezni’ (Csopey 192); РуРуС *муштровати* (Керча 1: 531); ukr. *муштрувати* (Грінченко 2: 457); az or. *муштровать; мушта, муштровка* szavakat a le. *musztrować* közvetítette a ném. *mustern, Muster* alakokból < k. lat. *monstra*, ol. *mostra* (Фасмер 3: 21, Преображенский 1: 611); szlk. *muštrovat’* (Newerkla 64, 293, Majtán 2: 350); k-szlk. *muštrovac* (Halaga 1: 441); m. *mustrál*: 1. ‘sokaság egyéneit sorban,

és külön-külön szemügyre veszi, hogy minden oldalról ismerje, főleg hogy a rosszakat a jóktól szétválassza; szemle alá venni, szemlézni, a rosszát kiválogatni'; 2. 'fenyíti különösen a gyermeket, még veréssel is, ha szükséges' (CzF); *mustrál*: 1. (ált.) 'szemlét tart vmely sokaság fölött'; 2. 'állatok sokasága közül a rosszát kiválogatja eladás v. levágás végett'; 3. 'keményen megfenyít vkit' (Ball 2: 311); *mustrál*: 1. 'megvizsgál, megbírál'; 2. 'kiválogat' (Balassa 2: 75); m. nyvj. *mustrál*: 1. 'szoktat, ráncba szed'; 2. 'megver (gyereket)' (MTSz 1495); m. nyvj. *mustrál* (ÚMTSz 3: 1332); *mustrál*: 'vizsgálódva nézeget; (állatokat) selejtez' (ÉKSz 976).

пантлик, пантля: Вырізала собі из папіря шилиякі *пантлыкы*. (Чорі 1: 132); Припарадила собі косичку жовтинькым *пантликом*. (Чорі 2: 24); Перед тканьом покровцўв цурбатя накрайовалося на узкі *пантлыкы*, котрі пак зйазовалися авать сшивалися. (Чорі 3: 183); Vўkarbul'avcij s'a iz-za Ver'cha krutorohўj mis'ac snažўv s'a osvityty všўtko dookola: blyzkў i dalekў horў, ulicu zo schўlenyma ku n'ij plotamy i pletenykamy, postribryv st'inў vdavlenўch do zeml'i chўžok, svitlўj *pantlyk* vodў. (Petrovaj 211); Про Бога жывого, лапайте го, Червеный *пантличок* коло нього. (Гиряк 152); За *пантликом пантлик* – за стрічкою стрічку В'язало дівча у розкішне волосся. (Петровцій 1993: 75); Вішай на нї *пантлї*, чілінговы, Вбы упознати, ош тко и де – якый: ... (Петровцій 1999: 41); Коні і возы были припараджены *пантликами* ... (Мальцовска 69); ..., на сукнях мали наберані фодричкы, на поясах – *пантлыкы*, а з них єден был черленый, другый – білый, тритїй – зеленый. (Олбрахт 10); ..., їх у *пантлыкы* ружові файно прибиравуть. (Чорі 2002: 42); Шовкова одежа так на *пандлички* подерлася, ниґде нич, а клочана ще май загусла, що мох на ні ся учинив. (Гнатюк 34);

A címszó alakváltozatai szlovák ill. ukrán hatásról tanúskodnak; máramarosi rusz. *пантлик* (Бевка 97); k-szlk. rusz. *пант, пантлик, пантлічка* (РЛ 189); RMSz *пантликъ* 'pántlika' (Csopey 247); РуРуС *пантлик* (Керча 2: 44); ukr. *пантлика* (ЕСУМ 4: 279), még ukr. *пантелик, пантличка* (Грінченко 3: 93); kárp. ukr. nyvj. *пантлик* (Гоца 63, Гвоздяк 237); szlk. *pánt, pant, pantl'a, pantlík* (Newerkla 294, 208), még szlk. *pantl'a, pantlík, pantlika* (Majtán 3: 468); k-szlk. *pant, pantlička, pantlika* (Halaga 2: 637); m. *pántlika*, néhol *pántyika*: forrása a ném. *Bandl, Bändl*; jelentése: 'szalag' (CzF); *pántlika*: 'szalag'; *pántlikás*: 'szalagos'; *pántlikáz*: 'szalaggal cifráz' (Ball 2: 407); *pántlika*: 'szalag' (Balassa 2: 127). A m. *pántlika* (1612) az elavult *pántli* 'szalag' (1607) származéka, mely a ném. tájnyelvi *pant'l* 'ua.' átvétele; egyesek szláv közvetítést feltételeznek; vö. pl. szb-hv. *pantljika* 'ua.', tót, kisor. megfelelői inkább a magyarból valók (SzófSz 234); m. nyvj.: *pántlika, pájika, pálika, pándlika, pántëka, pántika, pántyika, plântika* (MTSz 1639); *pántlika, pálika, pándika, pantika, pántika, pántyika, pântyika, pántylika, pátlinka, plantika, pontika, pāntlyika* (ÚMTSz 4: 350–351). Horváth Mária szerint ez a ném. *Band*, baj.-osztr. *Bántl, Bándl*, sváb *Bándel* átvétele. A ném. szó jelentése tágabb: minden köteléket, összetartó, kötő eszközt (abroncs,

foglalat, ajtópánt) értenek rajta (a m. *pánt* szó jelentéstartalma is hasonló ehhez). A magyarba átkerült *pántlika* díszítésre használt, keskenyebb, selyemből vagy bársonyból készült szalagot – ill. a belőle kötött csokor módjára formált ékszert – jelentette. Ősgermán gyökérszó; a *binden* ige származéka. Megfelelőivel együtt megvan valamennyi germ. nyelvben; vö. *bant, pant, pont; Päntlein*. A m. *pántli* alak a baj.-osztr. *Bándl ~ (Pántl)* közvetlen átvétele az *l* kicsinyítő képzővel. A magyar nyelvérzék számára az *l* kicsinyítő képző funkciója nem volt világos, a *pántl* alakot szótőnek érezték, ellátták a *-ka* kicsinyítő képzővel (Horváth 161). A TESz szerint a m. szó jelentése: '<díszként használt> szalag' (1612); 'keskeny szántóföld, nadrágszíjparcella' (1891). A szócsalád alapja, a *pántli* baj.-osztr. eredetű; vö. baj.-osztr. *bándl, bántl*, ném. *pantl, pantli*, h. baj.-osztr. *pantl, panttl*. A baj.-osztr. szó a ném. *Band*, baj.-osztr. *pand, pant* 'szalag, pánt' kicsinyítő képzős származéka. Ugyanennek a szónak a külön átvétele a m. *pantel* 'pántlika, szalag' is. A *pántlika* m. fejlemény: a *pántli-ka* kicsinyítő képzős származéka. Alakváltozatai részint a m. *pántlinak* megfelelő különböző baj.-osztr. ejtésváltozatok folytatói (p ~ b, a ~ á, t ~ d), részint hangkivetéssel *(pántika, pánlika, pálika),* palatalizálódással *(pántyika),* hangátvetéssel *(plântika)* keletkeztek. A szb.-hv. *pántljika*, szlk. *pantlika*, ukr. *пантлика* feltehetőleg a magyarból valók, s csak kisebb valószínűséggel szláv képzések; vö. cseh *pantlík*, szlk. *pántlik*, ukr. *пантлик* inkább önálló szláv fejlemények. A m. *pántlik* ezért szlk. vagy ukr. átvétel lehet (TESz 3: 86). Az ESz szerint a *pántlika* (1612) 'szalag' származékszó; az azonos jelentésű, mára elavult *pántli* főnév (1607) *-ka* kicsinyítő képzős alakja. A baj.-osztr. szó az azonos jelentésű baj.-osztr. *pant* főnévre vezethető vissza (ESz 613). Mollay véleménye szerint a szó korai úfném. kori baj.-osztr. eredetű; baj.-osztr. (1553) *harpäntl* 'hajpántlikák'; hazai (Óbuda) baj.-osztr. *bandl ~ Pandl* 'pántlika'; (Sopron) nyvj. *pandl ~ panttl* 'pánt' (Mollay 1982: 426); *pántlika*: 'díszül használt szalag' (ÉKSz 1081); kárp. m. nyvj. *pánt* (Дєрке 31); vö. Bárczi 1963: 126, Hadrovics 1985: 401, Mollay 1989: 244.

пасовати < ném. *passen* 'illik, jól áll': Йому *пасовала* жокейська шапка. (Чорі 2: 24); На корчику мальвы шіковна пензістка *упасує* три божі коровкы-гонгоричкы и єдну пчолку. (Керча 1997: 17);

A címszó *-овати (-увати)* igei honosító képzővel illeszkedett be, de ettől eltérő alakban van meg a bács-szerémi ruszinban: bács-szerémi rusz. *пасирац* (Сопка 29); lemkó-rusz. *пасувати* (Слимак 607); RMI *пасовати* 'egymáshoz illeni' (Hodinka 199); РуРуС *пасовати* (Керча 2: 51); k-szlk. rusz. *пасовати* (РЛ 191); ukr. *пасувати* (ЕСУМ 4: 312); kárp. ukr. nyvj. *пасовати* (Гоца 61), *пас(у)овати* (Гвоздяк 239); szlk. *pasovat'* (Newerkla 476, Majtán 3: 480); k-szlk. *pasovac* (Halaga 2: 642); m. *pászol*: 'hozzá- v. odaillik' (Balassa 2: 133); m. *passzol* (MTSz 1660). A m. *passzol*-nak több jelentése is van: '(labdát, korongot) ad(ogat), továbbít; (kártyajátékban) passzt mond, jelez; illik vkihez, vmihez, vhova' (ÉKSz

1091–92); *passzol* (1605) (ESz 623); m. nyvj.: *passzol, pakszól, paszó, paszol, pászol, pászōl, paszóll, pásszol, passzul, pásszul* (ÚMTSz 4: 396); vö. Nyr 1988/112: 80–86.

пемзлик < ném. *Pinsel* ‘ecset, pamacs’: – A címszó alakja valószínűleg szlovák hatásra honosodott meg ebben a formában; RMSz *пемзликъ* ‘ecset’ (Csopey 250); PyPyC *пензлик* (Керча 2: 55); k-szlk. rusz. *пензель, пензлик, пензлича* (РЛ 193); ukr. *пензель* (Грінченко 3: 106); kárp. ukr. nyvj. *пензлек* (Гвоздяк 237); szlk. *penzel, penzlík* (Newerkla 207, 464); m. *pemzli*: ‘ecset’ (Balassa 2: 137, ÉKSz 1096). A m. *pemzli* (1550 k.) baj.-osztr. jövevényszó; vö. baj.-osztr. *pemsel, pimsl* ‘ecset’, ir. ném. *Pinsel* ‘ua’. A ném. szavak a lat. *penicillus* ‘ecset’ főnévből származó, azonos jelentésű ófr. *pincel* főnévre vezethetők vissza. Nyelvünkben a szót a hazai ném. festőiparosok terjesztették el (ESz 630); m. nyvj.: *pemzli, penzel, penzer, penzli, pënzli* (ÚMTSz 4: 429); vö. MNy 1910: 97–105, Nyr 1988/112: 80–86.

плайбас/флайбыс: *Флайбыс* быв наостро вытонченый. (Чорі 1: 149);

A szó több nyelvbe került át többféle alakban; kizárólag a lemkó-ruszin őrizte meg a szóeleji zöngés [b] fonémát, más nyelvekben a [p] és a [k] jellemző; bács-szerémi rusz. *клайбас* (Сопка 28); lemkó-rusz. *блайвас* (Слимак 605, 608); RMSz *плайбасъ* ‘plajbász, íron’ (Csopey 260); PyPyC *плайбас* (Керча 2: 85); szlk. *plejbajs, plejbas, plejvajs, plejvas, plejvejs, klajbas* (Newerkla 333), még szlk. *plajvajs, plajbas* (Majtán 3: 535); m. *plajbász*: a ném. *Bleiweis*-ból alakult (CzF); *plajbász*: ‘irón, irla, rajzón’ (Ball 2: 436); *plajbász*: ‘ceruza’ (Balassa 2: 145, ÉKSz 1109); m. nyvj. *plajbász: kalajbác, kalajbász, palajbác, palajbász, pëlajbász, plajbác, plojbác, polojbász* (MTSz 1740); *plajbász, kalâjbász, kalajdász, klajbáck, klajbász, palajbác, palajbász, pëlájbász, pelébác, pilajbász, plajbac, plajbác, plâjbác, plajbászk, plojbács, plojbász, plojvász, polajbász, polojbász* (ÚMTSz 4: 525). A *plajbász* (1759) a ném. *bleiweiss* ‘ua’ átvétele (SzófSz 244). A *plajbász* (1671) (‘ceruza’) az ESz szerint felném. jövevényszó; vö. szlovákiai ném. nyvj. *blaevaes, plaevaes* ‘ólomfehér’, ném. régi nyelvi ‘ceruza’; vö. még ném. *Bleiweiß* ‘ólomkarbonát, ólomkarbonátból készült festék’. A ném. szó a *Blei* ‘ólom’ és a *Weiss* ‘fehér szín’ szavak összetétele. Nyelvünkbe a szó a baj.-osztr. közvetítésével került; vö. baj.-osztr. *plai* ‘ólom’, *waiss* ‘fehér’. A szóeleji *p* hang alakulására vö. *pék*; a ném. *w* > m. *b* hangváltozásra vö. *bakter*. A *plajbász* elsősorban nyelvjárásainkban használatos, de a köznyelv is ismeri (ESz 647).

плац/плоц: Сержант называв фамілії воякўв и выводив їх по-єдному на *плац* перед касарньов. (Чорі 1: 89); Зйомочный *плац* быв обставленый шилияков декорацийов. (Чорі 2: 194); Najvece davyv ho pec, – okromnȳj, jak vagon, vin zanymav vece, jak tretynu všȳtkoho *pl’acu* … (Petrovaj 135); „Розступіться, ширше *плац*!” (Чорі 2002: 69); Не буду твуй товариш, хворих здоровити, а *плацу* не брати! (Гнатюк 48); І нашла му такий малий *пляцик*, і дала му дашо їсти. (Гнатюк 216);

A címszó képző nélkül került át a ruszinba, s két változatban fordul elő: máramarosi rusz. *плоц* (Бевка 103), *плацформа* (Бевка 102); lemkó-rusz. *пляц* (Слимак 606, 608); k-szlk. rusz. *плаца* (РЛ 211); RMSz *плацъ* ‘tér, vásártér’ (Csopey 260); PyPyC *плац* (Керча 2: 87); ukr. *плац* (ЕСУМ 4: 433, Грінченко 3: 193); régi ukr. *пляцъ* (ССУМ 2: 154); az or. *плац* a ném. *Platz*, a *пляц* (1705) a le. *plac* átvétele; a ném. alak a fr. *place* (lat. *platea* ‘út’) szóból származik (Фасмер 3: 276); szlk. *pl'ac* (Newerkla 295, 534, Majtán 3: 533); k-szlk. *pl'ac* (Halaga 2: 661); a m. *placc* ‘beépítetlen tér; nyilvános tér, nyilvánosság; (étteremben) egy pincérhez tartozó asztalok összessége’ (ÉKSz 1109). A m. *placc* jelentése: ‘hely, tér’ (1752); ‘küzdőtér’ (1773–4); ‘egy éttermi felszolgálóhoz tartozó asztalok’ (1958). Ném. eredetű szó; vö. ném. *Platz* ‘hely, tér, küzdőtér, pálya’. A TESz alapján ez középnémet kori átvétel a franciából vagy az olaszból; vö.: fr. *place*, ol. *piazza* ‘hely, tér, út’). Így végső forrása ugyanaz, mint *piac* szavunké. A bizalmasabb köznyelv szava (TESz 3: 222). Horváth M. véleménye szerint katonai szakkifejezés, illetőleg annak része. Végső forrásaként a gör. *plateîa, platys* > lat. *plătēa*, k. lat. *plắcea* (‘út, udvar’) szavakat említi. Rokonságban áll az ol. *piazza* és a fr. *place* alakokkal. A németben ‘szabad térség’ (freier Raum) jelentésben a XIII. század vége óta szerepel (Horváth 173); m. nyvj.: *placc, plac, platt, palac* (ÚMTSz 4: 524); *placc* (1641) (ESz 647); vö. Nyr 1970/94: 345–347; 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 29, Abonyi 2006: 421; 2008: 189.

пуцовати/пуцувати: ..., А як піду к свому регіменту, Ей, двор *пуцовац* ним буду. (Гиряк 186); А она *пуцує* му чоботи за тото, ож казала, ож не хоче, оби він їй *пуцував* топанки. (Гнатюк 151);

Ez az átvétel kétféle alakban szerepel; *-овати és -увати* honosító képzőkkel. Az adatok alapján az mondható el, hogy az *-овати* képzős alak szlovák hatást, az *-увати* ukrán hatást mutat; az ukrán szóalak feltehetőleg a lengyelből ment át; lemkó-rusz. *пуцувати* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *пуцовати* (РЛ 271); RMI *пуцовати* ‘tisztítani, tisztogatni’ (Hodinka 307); PyPyC *пуцовати* (Керча 2: 249); ukr. *пуцувати* (ЕСУМ 4: 645), még ukr. *пуцувати* (Грінченко 3: 503); kárp. ukr. nyvj. *пуцовати* (Гоца 61), *пуц(у)овати* (Гвоздяк 238); szlk. *pucovat'* (Newerkla 413, 482, Majtán 4: 561); k-szlk. *pucovac* (Halaga 2: 827); a m. *pucovál* ‘pucol, tisztít’ katonai szó (MTSz 1789); *puccol*: 1. ‘díszít, cicomáz’; 2. ‘tisztít, tisztogat’; 3. ‘elpuccol’ (átv.) (Balassa 2: 156). A m. szó jelentése: ‘tisztít, tisztogat’ (1816); ‘piperéz’ (1833); ‘elpazarol, eltékozol’ (1900); ‘megszökik’ (1914); ‘<falat> bevakol’ (1940). A TESz szerint ném. eredetű szó; vö. ném. *putzen* ‘tisztít, tisztogat, fényesít; díszít, cicomáz; <falat> vakol; üressé tesz (tálat), valamit eltávolít, eltüntet; (pénzt) eltékozol; szid, korhol’; vö. még baj.-osztr. *putzen* ‘ua’; ném. *putzn* ‘tisztít, díszít; vakol; eltüntet; (pénzt) eltékozol’. Ez valószínűleg a ném. *Butze(n)* <gyümölcsben> ‘magház; alvadt, beleszáradt váladék; megszenesedett gyertyabél’ származéka. A ném. szó más nyelvekbe is átkerült; vö.: szlk. *pucovať*, cseh *pucovati*, le. *pucować*, szb-hv. *pucovati* ‘tisztít’. A szlovákból, esetleg a szerb-

horvátból való átvétel a m. *pucovál* ‘tisztít’. A m. *pucol* 1–2. és 5. jelentése a németből való. A 4. jelentés a tolvajnyelvben fejlődött, alapja a ném. *putzen* ‘eltávolít, eltüntet’ jelentése lehetett. A bizalmas köznyelv szava (TESz 3: 301). A *pucol* (1816) tolvajnyelvi ‘megszökik’ (1914) jelentése a ném. ige ‘vmit eltávolít, eltüntet’ jelentéséből alakult. Az igekötős *bepucol* ‘<falat> vakol’ (1940) jelentésben használatos. A bizalmas köznyelv szava (ESz 668); m. nyvj.: *pucol, puccul, pucolni, pucónyi* (ÚMTSz 4: 610); vö. MNy 1910: 97–105, BBB 292, ÉKSz 1129, Gerstner 1998: 30, Abonyi 2003: 19; 2006: 421; 2008: 189.

райбовати, райбати: Ґаздынї тым часом пудбілят хыжу, *порайбают* сорочкы-кошулї, обрусы-пулкы, … (Утцюзнина 103); Но а в неділеньку треба спочівати, їсти наварити і ся *орайбати*. (Плішкова 116); Най тото Пінхес учистит, *урайбат*, убіглює, нарано має быти як новоє, ... (Олбрахт 23); Не буду тя бити, буду честовати, *Райбати*, варити, ... (Керча 1997: 32);

Ez az igepár *-овати* (folyamatos) és *-amu* (befejezett) adaptációs képzőkkel van ellátva; a lemkó-ruszin kivételével mindegyik nyelvváltozatban fellelhető; bács-szerémi rusz. *райбаț* (Сопка 30, Горбач 322); máramarosi rusz. *райбовати* (Бевка 111); k-szlk. rusz. *райбати; райбаня; райбаный* (РЛ 273); РуРуС *райбати* (Керча 2: 254); kárp. ukr. nyvj. *райбати* (Гоца 61, Гвоздяк 238); szlk. *rajbat’, rajbovat’* (Newerkla 485, Majtán 5: 16); k-szlk. *rajbac* (Halaga 2: 838); m. nyvj: *rajbol*: ‘mos (ruhát)’ (MTSz 1814); *rajbol, rajból, ráibōl* (ÚMTSz 4: 656–657). A m. szó jelentése: ‘<ruhát dörzsölve> mos’ (1556); ‘súrol, sikál’ (1890). A TESz szerint ném. eredetű, esetleg kétszeres átvétellel; vö. ném. *reiben* ‘dörzsöl, dörgöl, horzsol, súrol, reszel, morzsol, dörzsöléssel tisztít, fényesít’. A kétszeres: régi és újabb nyelvjárási átvételre az enged következtetni, hogy a szóra 1556 és 1879 között nincs adatunk. Nyelvjárási szó (TESz 3: 337); vö. Abonyi 2006: 421.

рама: Урізав скло и вставив го в *раму*. (Чорі 1: 199); Зимов на вызоры, там де сходяться *рамы*, ліпили папірьові заклийкы, обы на задувало звонка. (Чорі 2: 68); V okennim *rami* – jej smijavca s’a tvar’. (Petrovaj 67); Гикой яа образ *рама*, яа сись рай Біда вчорашня кровльов ся спекла. (Петровцій 1996: 41); Друтив я возірну *раму*, и туй дробными ступляями Входить вчорненый віками Ворон пышный, ги павич. (Петровцій 1999: 95); Ганеле стояла пиля оболока, плечима оперта на *раму*, и нерушеливо впрямила ся очима ... (Олбрахт 96);

A címszó *рама* ill. *рам* alakokban fordul elő; a *рама* főleg Kárpátalján van meg. A ném. *Rahmen*-ből alakult *-а* honosító képzővel; bács-szerémi rusz. *рам* (Горбач 322); lemkó-rusz. *рам* (Слимак 606); k-szlk. rusz. *рам; рамовый; рамик/рамок; рамочок* (РЛ 273); RMSz *рама* ‘keret, ráma, ránc [ruhán]’ (Csopey 339); РуРуС *рама* (Керча 2: 255); ukr. *рама* (Грінченко 4: 199); az or. *рама* vagy le. (*rama*) közvetítésű szó vagy közvetlenül a németből került be a nyelvbe (Фасмер 3: 440, Преображенский 2: 900); szlk. *rám* (Newerkla 214,

Majtán 5: 19); k-szlk. *ram, ramik* (Halaga 2: 839); m. *ráma*: 1. ‘kemény testből csinált szegélyforma foglalvány, mely valamit körülkerít’; pl. a képnek, ablaknak, tükörnek rámája; 2. ‘olyan mesteremberek eszköze, melyre valamit feszítenek’; pl. a szűcsök, vargák, csizmadiák rámája, melyre a bőrt ráfeszítik. Valószínűleg a ném. *Rahmen* átvétele, amely a ném. *Rand, Ranft, Ramme* szavakkal mutat rokonságot; ezek valaminek a szegélykörét, v. köralakú testet jelentenek (Adelung) (CzF); *ráma*: 1. ‘kemény testből készített foglalvány, mely vmely tárgyat kerít; kép, tükör, ablak kerete’; 2. ‘több darabból álló fakészlet, melyet négyszögletűre össze lehet állítani, s amellyel a hímzést szokták kifeszíteni’; 3. ‘vékony talpbőrből készített ujjnyi széles hosszú szíj, melyet körbe a kaptára húzott fejbőr alsó széléhez varrnak, s mely a talpon tett öltéseket tartja’; 4. ‘bőrrel dolgozó mesteremberek feszítő eszköze’ (Ball 2: 461); *ráma*: 1. ‘kép kerete’; 2. ‘kézimunkát rámára feszít’; 3. ‘cipőt, csizmát rámára ver’ (Balassa 2: 163). A *ráma* (1493) a kfném. *rame* ‘ua’ átvétele (SzófSz 252). A TESz szerint a m. szó jelentése: ‘keret, foglalat’ (1403); ‘szövő-kézimunkakeret’ (1506); ‘kínpad, kínzóeszköz; minta; sablon; színpadi jelenet’; baj.-osztr. eredetű szó; vö. kfném. *ram, rame* ‘állvány, kínpad, szövéshez, hímzéshez, csipkeveréshez használt keret’; úfném. *rahme*, baj.-osztr. *râm, rama*, ir. ném. *Rahmen* ‘szövéshez, kézimunkához való keret, ablak-, kép-, tükörkeret; különböző célokra szolgáló állvány; támasz’. A szb-hv. *râm, ráma,* cseh *rám*, szlk. *rám*, le. *rama* ‘keret, ráma’ a németből valók. Egy- és kétszótagos (rám, ráma) változatainak megfelelően kétszeres átvétellel került a németből a magyarba. A m. *ráma* szóvégi *a*-jára vö. *cérna, láda, kanna* (TESz 3: 341). Mollay szerint kfném. eredetű szó; kfném. *rame* ‘támasz, állvány; hímzéshez, csipkeveréshez stb. használt keret’. Az átvételnek akkor kellett megtörténnie, amikor a kfném. szóvégi [-ə] még nem kopott le, azaz legkésőbb a XIV. század elején (Mollay 1982: 465). A *ráma* (1403/1493) ném., baj.-osztr. megfelelői ieu. eredetűek; vö. óind *rambhá-h* ‘támaszték, karó’. A ném. szóvégi *e* a magyarban *a* hangra cserélődött (ESz 680); m. *ráma*: 1. ‘kép, tükör (v. ritk. ablak) kerete; csizma, cipő talpának széléhez a felsőrészt odaerősítő (recézett) bőr’; 2. ‘vminek a kifeszítésére való keret’ (ÉKSz 1144); m. nyvj.: *ráma, rāma, rámo* (ÚMTSz 4: 666, MTSz 1818); vö. Nyr 1920/49: 97–102, Mollay 1989: 239, Hadrovics 1985: 431.

ранг: Овўн приказовав му як старшый за *рангом*. (Чорі 2: 26); А у туй школї нас учили, ож мудрійшый ся уступит, и кидь исстрітиме ся из чоловіком уд нас высшого *ранга*, та и тогды ся уступиме, бо сяк яло. (Керча 2001: 66); …, де бив ся у многых битвах и дустав *ранг* сотника. (Утцюзнина 99);

A *ранг* szót a bács-szerémi ruszin kivételével mindegyik nyelvváltozatban megtaláltam adaptációs képző nélküli formában; RMSz *рангъ* ‘rang’ (Csopey 339); РуРуС *ранг* (Керча 2: 255); k-szlk. rusz. *ранг* (РЛ 273); ukr. *ранг* (Грінченко 4: 5); or. *ранг, ранк* (Фасмер 3: 442), *рангъ* (Преображенский 2: 902); szlk. *rang* (Newerkla 487, Majtán 5: 22); m. *rang* – tágabb értelmezésben: ‘a polgári állásnak bizonyos helyzete, v. foka, melyet valaki a

társadalom osztályai között elfoglal'; szűkebb értelmezésben: 'felsőbb tekintély, méltóság, melyet előkelő személy a polgári rendek között bir. Megfelelői: ném. *Rang*, fr. *rang*, ang. *range, rank*. Adelung szerint a szóban a rend alapfogalma rejlik, innen van a fr. *ranger* ('rendezni'). Azon szavak osztályába tartozik, melyekben a szótő r hangja, mind a m. mind az árja nyelvekben bizonyos magasságot, fokozatot, sorozatot jelentenek, mint a m. *ra, rak, rend*, a lat. *ordo*, a ném. *Reihe*, stb (CzF); *rang*: (ált.) 'fokozat a polgári társadalomban; magasabb méltóság, fényes helyzet a társadalomban' (Ball 2: 462); *rang*: 1. 'az egyén társadalmi helyzete'; 2. 'tisztviselői állás fokozata'; 3. (átv.) 'elsőrangú író, tehetség; másod-, harmadrangú színész' (Balassa 2: 164). A *rang* (1746) a ném. *rang* átvétele, mely a fr.-ból, a fr. viszont vmely germán nyelvből származik (SzófSz 253). A *rang* a TESz szerint német eredetű szó; jelentése: 'egy bizonyos rendben, rendszerben elfoglalt helyzet, fokozat, jelentőség' (1725–64/1892); 'katonai, hivatali fokozat' (1746); vö. ném. *Rang* 'helyzet, fokozat, jelentőség; katonai, hivatali fokozat'. Ez a fr. *rang* 'sor, rend, rangsor, katonai rendfokozat' átvétele. Végső forrása az óalsófrank **hring* 'kör'. Etimológiailag összefügg *ringli, ringlispil* szavunkkal is. Az eredetileg 'konkrét hadsor' jelentésű fr. *rang* a harmincéves háborúban katonai kifejezésként terjedt el; vö. ang. *rank*, ol. *rango* 'rang' (TESz 3: 344). Származéka a *rangos* (1790) (ESz 681); *rang*: 1. A feudális és a polgári társadalom hierarchiájában: 'a vkinek kijáró tiszteletet, címet meghatározó kiváltságos társadalmi helyzet, méltóság'; 2. 'vkinek a munkakörét, hatáskörét meghatározó hivatali beosztása'; 3. katonaságnál: 'rendfokozat'; 4. 'vminek a társadalmi szerepéből eredő jelentősége, megbecsült volta' (ÉKSz 1145); m. nyvj. *rang* (ÚMTSz 4: 669); vö. Gerstner 1998: 31, Abonyi 2003: 20.

рапорт/репорт < ném. *Rapport* 'jelentés, kihallgatás; vonatkozás, kapcsolat': – A címszónak kétféle, képző nélküli alakváltozata honosodott meg az átvevő nyelvekben; lemkó-rusz. *папорт* (Климак 607); RMSz *папортъ* 'rapport, jelentés' (Csopey 339); PyPyC *папорт, репорт* (Керча 1: 256, 265); k-szlk. rusz. *папорт* (РЛ 273); az or. *папорт* (1740) a le. *raport* révén került a nyelvbe, a régies *репорт* az ang. *report* átvétele; mindkettő forrása a fr. *rapport* (Фасмер 3: 443); or. *папортъ* (Преображенский 2: 903); szlk. *raport* (Newerkla 487), még szlk. *report* (Majtán 5: 51); k-szlk. *raport* (Halaga 2: 840); m. *raport*: (fr-ném.) katonai kifejezés; jelentése: 'kihallgatás, jelentéstétel' (Balassa 2: 164); *raport*: 'jelentés(tétel), kihallgatás; a szövet mintázatának ismétlődő legkisebb eleme' (ÉKSz 1147). A m. *raport* (1722) ('jelentéstétel, kihallgatás') fr. jövevényszó, mely a németből is nyelvünkbe került; vö. fr. *rapport* 'beszámoló, jelentés, tudósítás, katonai jelentéstétel; összefüggés, kapcsolat, vonatkozás'; vö. még ném. *Rapport* 'ua'. A fr. szó a fr. *rapporter* 'visszahoz; beszámol, jelentést ad, vmire vonatkoztat' igére vezethető vissza. Nyelvünkbe a katonai, ill. a hivatalos nyelv szavaként került. Régies szó, a köznyelvben leginkább a *valakit*

raportra rendel szószerkezetben használatos (ESz 682); m. nyvj.: *raport, rapport, report, rëport* (ÚMTSz 4: 673); vö. Nyr 1920/49: 16–19; 1921/50: 135–139.

ратовати(ся) < ném. *retten* ‘(meg)menteni’: Нико не хотів помочи ўв, обы *выратовати* з біды. (Чорі 1: 130); ..., а при тум бомбардованю хлопи із школы са пошыковали і повтікали – *ратовали* сі свуй голый жывот. (Мальцовска 77); Пушли вояки чотире, скоро його *поратували*, і вун прийшов там, де на стовпі вояки трупа вартовали. (Гнатюк 161); származékszavak: *зрятовати(ся)* (Чорі 2: 229); *зрятованый* (Чорі 2: 229);

Ez az átvétel is *-овати/-увати* adaptációs suffixummal képződött némi fonémaváltoztatással; minden átvevő nyelvben az első szótagbeli *ret*--ből *pam*- lett; bács-szerémi rusz. *ратовац* (Сопка 30, Горбач 322); lemkó-rusz. *ратувати* (Климак 607); RMI *ратовати* ‘segíteni, támogatni, segédkezni’ (Hodinka 308); RMSz *ратовати* ‘kisegíteni, megvédeni, megmenteni’; származékszavak: *ратованя* ‘védés, kimentés, segítés’; *ратоватися* ‘megszabadulni, menekülni’ (Csopey 340); *ратунокъ* ‘segítség, mentség’ (Csopey 341); РуРуС *ратовати* (Керча 2: 257); k-szlk. rusz. *ратовати* (РЛ 273); ukr. *ратувати* (Грінченко 4: 7); az or. *ратовать, рятовать* igét a le. *ratować* közvetítette, melynek a kfném. *retten* az alapja (Фасмер 3: 447); szlk. *ratovat’* (Newerkla 297, Majtán 5: 26); k-szlk. *ratovac* (Halaga 2: 841).

раф < ném. *Reif* ‘karika, gyűrű’; ném. *Reifen* ‘abroncs’: Зняв из воза колесо и понўс до ковача, вбы натягнути *рафа*. (Чорі 2: 239); Колесарь склепав *рафа* и типирь выкругльовав го на спеціальному крузі. (Чорі 2002: 110); Настўлько став сильным, ош *рафа* мўг зогнути у руках. (Чорі 3: 214);

A címszó az átvett ném. kifejezés kiejtését tükrözi; adaptációs suffixum nincs; РуРуС *раф* (Керча 2: 257); k-szlk. rusz. *раф/ряф; ра(я)фовый; рафик* (РЛ 273); kárp. ukr. nyvj. *рафи* (Гоца 61); szlk. *ráf* (Newerkla 337, Majtán 5: 14); k-szlk. *raf* (Halaga 2: 837); m. *ráf* ‘keréktalpra húzott vasabroncs’ (MTSz 1809); a m. *ráf* ném. eredetű, jelentése: ‘fakerékre való vasabroncs’ (ÉKSz 1138). A *ráf* (1813) (‘fakerékre való vasabroncs; hajpánt’) baj.-osztr. jövevényszó; vö. baj.-osztr. *raəf, raif* ‘pánt, karika (hordó)abroncs’, bécsi ném. *raf* ‘pánt, abroncs’, hazai ném. *roəf* ‘ua.’, ném. *Reif* ‘karika, gyűrű, pánt, abroncs, kötelék, hordóabroncs’. A ném. szó germán eredetű; vö. ang. *rope*, svéd *rep* ‘kötél, istráng’. Nyelvünkbe a szó a hazai német iparosok nyelvéből került. A bizalmas köznyelvben elsősorban a *hajráf* összetétel ismeretes (ESz 677); m. nyvj.: *ráf, rāf, raof* (ÚMTSz 4: 647–648); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Udvari 2006: 124.

рашпель/рашпіль < ném. *Raspel, Raschpel* ‘reszelő, ráspoly’: Держана на лопаты заокругльовалися *рашпільом*. (Чорі 2: 96); Узяв *рашпіль* и зглажовав держано грабиль. (Чорі 2: 175);

A máramarosi ruszin kivételével mindegyik ruszin nyelvváltozat hasonló alakban, honosító képző nélkül vette át a ném. szót; máramarosi rusz. *рашпірь* (Бевка 112); bács-szerémi rusz. *рашпель* (Горбач 322); lemkó-rusz. *рашпель* (Слимак 606); k-szlk. rusz. *рашпель* (РЛ 274); РуРуС *рашпіль* (Керча 2: 258); ukr. *рашпіль/рашкуль* (Грінченко 4: 8); or. *рашпиль* (Фасмер 3: 451, Преображенский 2: 907); szlk. *rašpel', rašpl'a* (Newerkla 387, Majtán 5: 25); k-szlk. *rašpel'* (Halaga 2: 841); m. *ráspoly* (rásp-oly): 'eszköz vasból, v. aczélból, melynek oldala rovátkosan be van metélve, s arra való, hogy kemény testeket, különösen fémeket reszeljenek, simítsanak vele'; palóczosan: *ráspó*. Eredetileg magyar származtatással *ráspoló* igenév lehetett, s ebből fejlődött ki hangváltozás által a *ráspoly*. Más nyelvekben is megvan: pl. ném. *Raspel*, le. *raszpla*, ang. *rasp*, holl., svéd *rasp*, ol., sp. *raspa* stb (CzF); *ráspoly*: hosszú, keskeny vas v. acéleszköz igen vékony rovatékokkal bemetszve v. oldallapján rövid, tűalakú, hegyes részekkel; különösen fémet v. fát szoktak vele reszelni (Ball 2: 463); *ráspoly*: 'acél v. vaseszköz, amellyel fémet lesimítanak v. lassan kettévágnak' (Balassa 2: 165); m. nyvj. *ráspoly – ráspó, ráspor, ráspú* (MTSz 1823); *ráspoly, ráspó, rāspó, rāspor, ráspu, rāspu, ráspú* (ÚMTSz 4: 674); *ráspoly*: 'reszelőszerű, sokélű faipari szerszám; (köröm)reszelő' (ÉKSz 1147). A *ráspoly* (1564) a ném. *raspel*, baj.-osztr. *raschp'l* 'ua' átvétele (SzófSz 253). A *ráspoly* (1564) ném. jövevényszó; vö. ném. *Raspel*, felvidéki ném. *rošpl* 'durva reszelő, fareszelő'. Ez a végső soron germ. eredetű ném. *raspeln* 'reszel' igére vezethető vissza, melynek közvetlen előzménye a ném. régi nyelvi *raspen* 'reszel, ráspolyoz, karcol' ige. A m. szóbelseji *o* hangrendi kiegyenlítődés eredménye. A ném. szóvégi *l* nyelvünkben lágyabbá vált; vö. *cikkely*. A *ráspoly* elsősorban a faiparban használatos szó, de ritkán előfordul köznyelvi '(köröm)reszelő' (1927) jelentése is (ESz 682); vö. Nyr 1920/49: 97–102.

регімент: ..., А як піду к свому *регіменту*, Ей, двор пуцовац ним буду. (Гиряк 186); ..., Й *регіменты* на кырваву битку Онь за половицькі віх гатары. (Петровцій 1999: 56); Дав три *регіменти* катун облечи у трояку удіщину: єден *регімент* катун – сама біла удіщина і коні білі, ушитко біле; другий *регімент* – сама черлена удіщина і коні черлені, єнним словом, ушитко черлене; третий *регімент* – сама чорна удіщина, така, як жук. (Гнатюк 40);

Az adatok alapján a *регімент* szó beilleszkedését a szlovák és a magyar segíthették elő; lemkó-rusz. *регімент* (Слимак 607); РуРуС *регімент* (Керча 2: 260); k-szlk. rusz. *регімент* (РЛ 274); kárp. ukr. nyvj. *регімент* (Гвоздяк 237); or. *регимент* (Фасмер 3: 457); szlk. *regiment* (Majtán 5: 37); k-szlk. *regement* (Halaga 2: 843); m. *regement* – Közvetlenül a ném. nyelvből kölcsönzött szó, melynek forrása a lat.; jelentése: 'ezred' (CzF); *regement*: 'ezred' (Ball 2: 466); *regiment*: (lat-ném.): 'ezred, hadsereg' (Balassa 2: 168); m. nyvj. *regemënt*: 'igen keményre gyúrt tésztából vagdalt apró kockák' (MTSz 1831); m. nyvj.: *regiment, regemenc, regement, regemënt* (ÚMTSz 4: 692). A TESz szerint a *regiment*

jelentése: ‘ezred’ (1644); ‘közigazgatási kerület’ (1804); ‘sereg, sokaság’ (1860); ‘(apró) kockatészta’ (1867); ném. eredetű szó; vö. ném. *Regiment, Regement* ‘hadsereg egysége, ezred; vezetés, kormányzás, igazgatás’ (<: lat. *regere* ‘vezet, igazgat, kormányoz’), k. lat. *regimentum* változatának átvétele. A ‘hadsereg egysége, ezred’ jelentés a németben fejlődött az eredeti ‘vezetés, uralkodás’ jelentésből. A lat. *regimentum* az újlatin nyelvekben folyamatosan élt tovább; más nyelvekbe részint közvetlen átvétel útján, részint – főként ném. – közvetítéssel jutott: ang. *regiment*, fr. *regiment*, ol. *reggimento*, or. *регимент* ‘ezred; sereg; uralom’; a katonai nyelvi ‘ezred’ jelentés elsősorban a németből terjedt el. A magyar szó 1–3. jelentése a németből való. A 4. a 3.-ból magyarázható külső hasonlóságon alapuló névátvitellel, a ‘sokaság, sok egyforma egyed’ képzete alapján. A bizalmas társalgási nyelv szava (TESz 3: 363). A *regiment* (1548) régebben ‘ezred’ jelentésű katonai műszóként élt, napjainkban tréfás ‘sokaság, tömeg’ főnévi és ‘nagyon sok’ melléknévi jelentésében használatos (ESz 687); m. *regiment*: 1. ‘ezred’; 2. ‘hadsereg’; 3. ‘sokaság, tömeg’ (ÉKSz 1153); vö. Nyr 1920/49: 97–102; 1988/112: 80–86.

регрут/рекрут: ..., А ці на жаль, ці на велькый зармуток, Чкода, Боже, тых пыхонськых *регрутов*. (Гиряк 16); Тужливо зорилося матери за сыном, котрого удвозили в *рекруты*. (Чорі 2: 222);

A címszó kétféle alakban is meghonosodott az átvevő nyelvekben; a g-s alak valószínűleg a szlovákból v. a magyarból kerülhetett be. A bács-szerémi és a máramarosi ruszin kivételével mindegyikben megvan; lemkó-rusz. *регрут* (Климак 607); RMSz *рекрутъ* ‘újonc’ (Csopey 342); РуРуС *регрут, рекрут* (Керча 2: 261, 263); k-szlk. rusz. *регрут; регрутьскый* (РЛ 274); ukr. *рекрут, рекрутка* (Грінченко 4: 11); or. *рекрут* (1701), népies *некрут* (Фасмер 3: 465), *рекрутъ* (Преображенский 2: 915); szlk. *regrút, rekrút* (Newerkla 487, Majtán 5: 39); m. *rekruta*: a fr. *recrue* és a ném. *Recrut*-ból átvett szó; jelentése: ‘katonaújoncz, újonczkatona, újoncz’; fr. *recroître*, lat. *recrescere* ‘újra vagy ismét nőni’ (‘pótkatonaság; pótkatona’) (CzF); *rekruta*: ‘katonaújonc’ (Ball 2: 468); *regruta*: ‘újonckatona’ (Balassa 2: 168). A *regruta, rekruta* (XVIII. sz.) a ném. *rekrut, rekrute* átvétele latinosítva, esetleg szláv közvetítéssel; a ném. szó a fr.-ol.-ra megy vissza (SzófSz 254); m. nyvj. *rëkruta – rëguta, reguta, réguta, régúta, rekuta* – kaszárnyai szó (MTSz 1838); m. nyvj.: *regruta, legruta, regguta, regluta, régluta, rëgruta, régruta, reguta, rëguta, réguta, rekluta, rekruta, rekuta* (ÚMTSz 4: 695–696). A *regruta* (1704) (‘újonc katona’) a TESz szerint ném. eredetű; vö. korai úfném. *rekrute*, ném. *Rekrut* ‘újonc katona’. Végső forrása az ófr. *recrute* ‘sarjadék (erdő); utánpótlás’. Ez a fr. *recrû* (‘új hajtás’), *recrue* (‘újonc(sorozás), rekruta’) (<: fr. *recroître* (‘újra nő, tovább nő’)) előzményének változata. Megfelelő szó más nyelvből is kimutatható; vö. pl.: ang. *recruit*; ol. *rècluta*; cseh *rekrut*; or. *рекрут* ‘újonc, rekruta’. A m. alakváltozatok közül a *rekruta a*-ja a régebbi ném. szóvégi *ə*-nek felelhet meg; vö. *cérna, példa* stb… A korai l-ező alakok (pl. rékluta) esetleg az olaszból valók; az újabb *régluta*-

félékben r –r > r – l elhasonulás történhetett (TESz 3: 366); ÉKSz 1154; *regruta* (1688) (ESz 687); vö. 1920/49: 97–102; 1988/112: 80–86.

реклик/рехлик: Прийшов з двора, зняв *рехлик* и повісив на вішак. (Чорі 1: 82); Вўн прийшов без *рехлика*, лем у єднўв сорочці. (Чорі 2: 13); *Рехлик* на ньому быв файно кантованый. (Чорі 3: 11); Коли до дівчини збираюсь, Беру на ся *реклик* – піджак, Щоб знала, що я не дітвак, Бо свій уже *реклик* я маю. (Петровцій 1993: 89); Хоть на тобі файный *реклик* И пачмагы вовняні, Будеш ты горіти в пиклі, ... (Петровцій 1996: 6); В топанках цуравых, у *реклику* старўм, И нич нигде ни годен ись купити: ... (Петровцій 2004: 110);

Ahogy a fenti példamondatokból is kiderült, ez a szó is kétféle alakban van meg a ruszinban; közvetítő nyelv a szlovák v. magyar lehetett; bács-szerémi rusz. *рекла* (Горбач 322); máramarosi rusz. *реклик* (Бевка 112); k-szlk. rusz. *рехлик* (РЛ 276); RMSz *рехликъ* ‘rékli’ (Csopey 342); PyPyC *рехлик* (Керча 2: 267); szlk. *rekel, reklík* (Majtán 5: 42); k-szlk. *rekličëk, reklik* (Halaga 2: 844); m. *rékli*: a ném. *Röckl*-ből kölcsönzött: ‘kurta dolmányféle női öltöny; nyári, téli, posztó-, kartonrékli’ (CzF); *rekli, rékli*: ‘kurta, női felöltő’ (Ball 2: 468); *rékli*: ‘kabátka, kurta női dolmány’ (Balassa 2: 169). A *rékli* (1870) a ném. *röckel* (‘szoknya, rékli’) átvétele (SzófSz 255); m. nyvj. *rékli – léklë, lékli, lékri, réklë, rekli, reklyi* (MTSz 1837); *rékli, lékli, rekli, lékri, reklyi, réklyi, rëkli, rikli, rëklyi, lekri, retli, rétli* (ÚMTSz 4: 700–701). A *rók:* Az egész magyarság területén használatos a ném. *Röckel*-ből származó *rokolya, rékli* szó. Az alapszavát képező ném. *Rock* szót a hétfalusi csángók vették át *rók* alakban (Nyr 1948/72: 88–89). A m. *réckl* jelentése: ‘szoknya, kabátka’; ausztr. németben ‘szolgálók fűzője’. Az alakváltozatok kialakulásában a hangátvetésnek, hasonulásnak és elhasonulásnak volt legfontosabb szerepe. Nyelvjárási szinten az egész nyelvterületen él (TESz 3: 372). Horváth Mária szerint a szó jelentése: ‘felsőruha, mellény’. Forrása a ném. *Rock* ‘kabát, mellény’; baj.-osztr. nyvj. alakok: *Réckl, Reckál*, sváb *rēk*. Az adatok és a nyelvhasználat a szó bécsies, kicsinyítő képzős változatát tükrözik: *Reckerl, Rockerl* (Horváth 189). A *rékli* (1668) ‘<női> blúz, alsóruha’ baj.-osztr. jövevényszó; vö. baj.-osztr. *réckl* ‘szoknya; kabátka <főként női viseletként>’. Ez a ném. *Rock* ‘szoknya’ főnévre vezethető vissza. A szóvégi mássalhangzótorlódást feloldó *li* végződés gyakori ném. jövevényszavainkban; vö. *cetli*. A köznyelvben a *rékli* ma elsősorban nem egy fajta női ruhadarabot jelöl, hanem ‘csecsemők hátul nyitott kötött kabátkája’ jelentésben használatos (ESz 688); *rékli*: 1. ‘könnyű, bő szabású, szűk nyakú női blúz; az ing fölött viselt mellényszerű női alsóruha’; 2. ‘csecsemők hátul nyitott kötött kabátkája’ (ÉKSz 1155); kárp. m. nyvj. *rékli, rekli* (Дєрке 31); vö. Nyr 1914/43: 408–414; 1988/112: 80–86, Bárczi 1963: 316, BBB 559, Hadrovics 1985: 437.

ріґлик, риґиль, рігель: Пуд їх напором двирі высадилися вйедно з *ріґлями*. (Чорі 1: 135); Зовнішні двирі запиралися на *ріґлик*. (Чорі 2: 218); Як їмив за *риґиль*, що капура на нюм була, напул переломив. (Гнатюк 152): А царь тото вшитко чув, що ун у капітана на капурі такого *ріґля* переломив, на дванацать цолюв товстий був. (Гнатюк 154); igei származéka *зариґльовати*: Тогди собі узяв пан карікаш, двері *зариґлював*, оби циґан не втік, тогди трісне по циґанови. (Гнатюк 357); Так *зарігльовала* двирі, ош нико чужый не мӱг бы удкрыти. (Чорі 2: 113); mn-i származék: *зарігльованый* (Чорі 2: 113);

Ez az átvétel is többféle alakban honosodott meg a különböző nyelvekben; bács-szerémi rusz. *ринґли* (Горбач 322); lemkó-rusz. *риґель* (Слимак 606); máramarosi rusz. *ріґлик* (Бевка 113); k-szlk. rusz. *рыґель* (РЛ 278); РуРуС *ріґель* (Керча 2: 268); or. *регель* (Фасмер 3: 457); szlk. *rígel', rígl'* (Newerkla 388), még szlk. *rígel', ríglik* (Majtán 5: 65); k-szlk. *rigel', rigličëk, riglik* (Halaga 2: 848); m. *rigli*: 'tolózár' (Balassa 2: 178); m. nyvj. *rigli – riglyi, rikli* (MTSz 1858); *ringli, lingrik, rigli* (ÚMTSz 4: 742); *rigli*: 'retesz, tolózár' (ÉKSz 1170). A *rigli* ('tolózár' 1786, 'keresztgerenda' 1952) a TESz szerint ném. eredetű szócsaládba tartozik; vö. ném. *Riegel* 'keresztgerenda; ajtó, ablak zárószerkezete'. A *rigli* etimológiailag azonos a más jelentésárnyalattal régebben átvett *régöly* szavunkkal; a kétszeres átvételnek erre a típusára vö. *zsámoly: sámli*. A *rigliz* elterjedésében a m. *rigli*-ből való igeképzés is közrejátszhatott (TESz 3: 414). A ném. szó valószínűleg a lat. *regula* 'léc; pálca; vonalzó; szabály' főnévre vezethető vissza. A ném. jövevényszavainkban gyakori *li* végződésre vö. *cetli*. Az elsősorban *be* igekötővel használatos *rigliz* (1863) a ném. *riegeln* 'reteszel, bezár' átvétele. A bizalmas nyelvhasználat szavai (ESz 698); *régöly* (keresztléc mint alkatrész) (MNy 1996/92: 158–163); vö. MNy 1910: 97–105, Nyr 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 249, Gerstner 1998: 31, Abonyi 2006: 421; 2008: 189.

рінґішпіль < ném. *Ringelspiel* 'körhinta, forgó': Вертівся, ги *рінґішпіль*. (Чорі 1: 71); Коло *рінґішпіля* глотилася дітня. (Чорі 1: 226);

A címszóra csak a kárpátaljai ruszinban találtam adatot, mely ebben a formájában feltehetőleg a szlovákból v. magyarból került át; РуРуС *рінґішпіл* (Керча 2: 269); kárp. ukr. nyvj. *рінґлі* (Гоца 61); szlk. *ringel', ringle* (Newerkla 410), még szlk. *ringalka* (Majtán 5: 67); k-szlk. *ringelšpil/ringšpil* (Halaga 2: 849); m. *ringlispíl*: 'körhinta' (Balassa 2: 178, ÉKSz 1171). A *ringlispíl* (1845) ('körhinta') baj.-osztr. jövevényszó; vö. baj.-osztr. *ringelspiel*, bécsi ném. *rin'lg'spüll*, ném. *Ringelspiel* 'körhinta'. A ném. szó a ném. *Ringel* 'kis karika' és a *Spiel* 'játék' főnevek összetétele. Eredetileg olyan lovasjáték elnevezése volt, amelyben a kör alakú pályán futó lovasok egy felfüggesztett karikán dárdát hajítottak keresztül. A bizalmas nyelvhasználat szava (ESz 699); m. nyvj.: *rîŋgëspír, ringispi, ringispil, ringispir, ringispül, ringlispir* (ÚMTSz 4: 742); vö. Nyr 1973/97: 157–166; *ringlis* Nyr 1988/112: 80–86.

сакомпак: Вшитко *сакомпак* бы купив за пару двадцятькоруначок. (Олбрахт 32); А ты старшый: *сакомпак* дустанеш:… (Утцюзнина 160); Труп на стовпі, лампа коло нього, і вояки із пушками *сакомпак*. (Гнатюк 161);

kárp. ukr. nyvj. *сакомпак* (Німчук 87); РуРуС *сакомпак* (Керча 2: 311); szlk. *sakumpak, sakompak* (Newerkla 490); k-szlk. *sakompak* (Halaga 2: 898); m. *cakompak*: 1. A katonai nyelvben minden, amit a katona meneteléskor magával visz; 2. (átv.) ‘mindenestül, mindent együttvéve’ (Balassa 1: 93); m. nyvj. *cakumpak – cakompak, cakompakk*: 1. ‘teljes katonai fölszerelés’ – kaszárnyai szó; 2. ‘étel, amelyben hús, főzelék és tészta össze van keverve’; 3. ‘mindenestül’ (MTSz 216); *cakpak, cak-pak, cak-pakk; caklipakli, cakli-pakli* (ÚMTSz 1: 666). A TESz szerint a szó ném. eredetű; jelentése határozószóként: ‘teljes katonai menetfelszereléssel’ (1858), ‘minden holmijával együtt’ (1860), ‘készen, rendben’ (1935); főnévként: ‘valakinek minden holmija, cókmók’ (1864), ‘katonai menetfelszerelés’ (1874), ‘egyfajta étel’ (1877); vö. ném. *mit sack und Pack* ‘minden holmijával, mindenestül’. A magyarban először a kaszárnyai nyelv szavaként jelentkezik. Határozószói ‘készen, rendben’ jelentése, valamint főnévi jelentései a magyarban fejlődtek ki. Főnévi ‘egyfajta étel’ jelentése (‘csipetkével, burgonyával készült húsos étel vagy bableves’) ugyancsak a katonaéletben keletkezett (TESz 1: 410). A *cakkpakk* ném. eredetű kifejezés, jelentése ‘hevenyében, hirtelen’ (1903), ‘mindenestül’ (1903), ‘készen’ (1935); ném. *Sack-Pack* ‘cókmók; csőcselék’; még ném. *mit sack und Pack* ‘mindenestül’. Vagy az előbbi, de ritkább használatú ném. ikerszó átvétele, vagy az utóbbi kifejezésnek az *und* (‘és’) elhagyásával való átformálása. A szóeleji m. *c* talán mondatfonetikai helyzetben keletkezett ném. *c*-nek felel meg. A ‘hevenyében, hirtelen’ és a ‘készen’ jelentése a magyarban fejlődött ki. A köznyelv alacsonyabb stílusrétegében használatos (TESz 1: 409). A rövidebb *cakkpakk* (1903) ném. mintára keletkezett ikerszó (ném. *Sack* ‘zsák’ + *Pack* ‘csomag’). Bizalmas stílusértékű szó (ESz 97); m. *caklipakli*: I. hsz. ‘mindenestül, összesen’; II. fn. ‘holmi, cókmók’ (ÉKSz 169); m. *cakompakk*: I. fn. 1. ‘cókmók’; 2. ‘sűrű leves’; II. hsz. ‘holmijával együtt, mindenestül, összesen’ (ÉKSz 169); *cakompakk* (1858) (ESz 97); vö. Nyr 1920/49: 97–102; 1988/112: 80–86, Bárczi 1963: 351, Gerstner 1998: 12.

уншлаг < ném. *Umschlag* ‘boríték; borogatás; hajtás, behajtott rész; fordulat’: – A címszó adaptációs képző nélkül megtalálható a máramarosi és a lengyelországi ruszinok nyelvében; esetleg közvetlen átvétel; máramarosi rusz. *унилаг* (Бевка 130); lemkó-rusz. *умшляг* (Климак 607, 608); vö. MNy 1910: 97–105, Abonyi 2006: 421; 2008: 189.

урлап < ném. *Urlaub* ‘szabadság’: – Ez az átvétel – hasonló alakban – szinte mindegyik ruszin nyelvváltozatban megtalálható. Az Eperjes környéki ruszin alakra valószínűleg a szlovák irodalmi norma is hatott; máramarosi rusz. *урлап* (Бевка 130); bács-szerémi rusz. *урлаб* (Сопка 30), *урлап* (Горбач 323); k-szlk. rusz. *урлауб* (РЛ 321); РуРуС *урлап* (Керча

2: 505); ukr. *урльоп* (Грінченко 4: 351); le. ukr. nyvj. *урльоп, урлюп* (Лесів 424); kárp. ukr. nyvj. *урлаб* (Гоца 60); szlk. *urláb, urlaub* (Newerkla 514); k-szlk. *urlab* (Halaga 2: 1085); m. nyvj. *úr-lap* (népetimológia): ‘szabdság’ – kaszárnyai szó (MTSz 2424); vö. Nyr 1921/50: 135–139, Abonyi 2006: 421; 2008: 189.

файный/файний < ném. *fein* ‘finom; kitűnő, igen jó’: Желізопрокатчик тяжко робив, айбо мав и *файну* платню. (Чорі 2: 19); Кырниця мала *файный* наток воды. (Чорі 3: 216); Včera večur diznav jem s’a od Miž’a Pirka, že kolo Čornoho jaru sut’ dvi dost’ *fajnȳ* kopkȳ sina, – obernuv s’a ku bratovi Pavel. (Petrovaj 88); Лютрійо моя *файна*, нич веце не хочу, лем ші начас зазрак дай. (Сухый 45); Є слова прості, а є и горді, *Файні*, гибы янгел змальовав! ... (Петровцій 1999: 24); Было то такой сухенькой, *файной*, місто трісок. (Мальцовска 48); ..., она стала учительков, а значит буде дуставати и *файну* платню за науку. (Утцюзнина 57); Зобрав ся, тай из цїлого села нагромадив *файну* велику фалку псув, ож и вун принесе у дар королю. (Керча 2001: 45); ..., мамка хапом взяла на ся *файну* сукню, вергла на ся кабат, хопила Ганелу за руку: ... (Олбрахт 47); Ты сам єдного дня на бывало *файному* лици твої жоны увидиш тїнь бідности. (Петровцій 2004: 29); Милых ўчок два озерця што *майфайными* здавуться ... (Чорі 2002: 7); *Файна* дівка арсаком Шийталує з молочарні з молоком! (Петровцій 1993: 6); *Файні* в мене чіжмы, *файный* и клебан. (Петровцій 1996: 5); Додаме пувпогара вермута и пувпогара *файного* віскі (можеме ся зайти ай из погаром *файної* сливянкы). (Керча 1997: 28); ..., Обы з того вийшов Давный *файный* товкан. (Федынышынець 2001: 9); *Файным* морозом, А й іщи *файнішым* снігопадом, ... (Федынышынець 2002: 10); Є там чоловік із жонов, а дуже *файна* жона і двоє діти; ... (Гнатюк 75); származékai: *файновати* (Петровцій 1999: 8), *файнота* (Петровцій 1999: 74, 88);

A címszó számos nyelvbe átkerült, többnyire a melléknévre jellemző *-ый/-ий* honosító képzővel; máramarosi rusz. *файний* (Бевка 131); k-szlk. rusz. *файный; файненькый* (РЛ 324); РуРуС *файн, файный* (Керча 2: 524); ukr. *файний* (Грінченко 4: 374); le. ukr. nyvj. *файний* (Лесів 424); kárp. ukr. nyvj. *файний* (Гоца 63, Гвоздяк 239); szlk. *fajn, fajnový, fajný* (Newerkla 432, Majtán 1: 348); k-szlk. *fajny-prefajny* (Halaga 1: 245); m. *fájin, fájn*: ‘finom’ (Balassa 1: 195); m. nyvj. *fájn, fáin, fájin, fájing, fájint, fájiny, fajn*: ‘finom, pompás’; *fájnos, fájntétomos, fájintétomos*: ‘ua’ (MTSz 532). Mollay szerint a m. szó jelentése: ‘kiváló; finom, fein’ (1620); korai úfném. eredetű; vö. korai úfném. *fein* ‘finom’ (Mollay 1982: 255). Az ESz alapján a *fájin* (1600) ‘finom; kiváló’ felném. jövevényszó. A korai úfném. *fein* az ófr. *fin* ‘finom’ átvétele. A *fájintos* származék (1878) *-s* melléknévképzővel és egy *t* járulékhang betoldódásával jött létre. Korábban köznyelvi szó volt, ma főleg a nyelvjárásokban él (ESz 196); m. *fájin/fáin*: ‘finom, nagyszerű’ (ÉKSz 351); m. nyvj.: *fain, faín, fáin, fájin, fájín, fajn, fejin* (ÚMTSz 2: 253); vö. Nyr 1908/37: 145–149; 1988/112: 80–86, BBB 292, Mollay 1989: 245, Gerstner 1998: 14, Abonyi 2001: 8.

файронт: Ідуть до церкви лісоруби, Сьогодні *файронт* – вихідний. (Петровцій 1993: 108);

A *файронт* feltehetőleg szlovák ill. magyar közvetítéssel azonos formában ment át; lemkó-rusz. *файронт/файрунг* (Климак 607, 608); k-szlk. rusz. *файронт* (РЛ 324); РуРуС *файронт* (Керча 2: 524); szlk. *fajront* (Newerkla 323, 331). A TESz szerint a m. *fájront* német eredetű szó; jelentése: ‘a munkaidő vége, pihenő’ (1858); vö. korai úfném. *feierabend*, baj.-osztr. *fairąbmd, *fairobnt, *fairomd, faira·md*, szász *fajəromt, faiərōbmt, faiərōmt*, ir. ném. *Feierabend* ‘ünnep előestéje’ (‘ünnepest’). A szb-hv. *fajrant, fâjrunt, fa˝jromt*, cseh *fajrum, fajrunt*, szlk. *fajront*, le. *fajerant* szintén a németből származik. A magyarba hazai német mesteremberek nyelvéből kerülhetett át. Az ipari nyelv elavulóban lévő szava (TESz 1: 830); m. *fájront*: 1. ‘a (napi) munkaidő vége’; 2. ‘a munka utáni szabadidő’ (ÉKSz 352); m. nyvj.: *fájramt, fájrand, fejront* (ÚMTSz 2: 254); vö. Nyr 1973/97: 157–166; 1988/112: 80–86.

фалошный/фалешный, фалшивый: Daj bože ščast’a! – počuv vin *oblesnofalošnȳj* holos Pavla i, any ne všimnuvšȳ s’a na pryvytan’a brata, robyv svoje. (Petrovaj 78); *Фалшивы* тоны наводить, Робить із нас сліпців. (Харитун 91); Ко хоть мало ся розуміє до співу, сміє ся до пукнутя, хоть Благый не співат *фалшиво*. (Утцюзнина 175); И тот восторг не быв *фалшивый*. (Олбрахт 76); У бандиту конфісковали 15 АК, дві зенітні установкы, пять куфру *фалшивых* гривню, ... (Керча 1997: 10); З нещирого ока Не выдавиш І *фалшиву* слызу. (Федынышынець 2001: 86); Здер из нього ту *фальшиву* маску, котров прикрывався. (Чорі 2: 248); *фальшованя* (Чорі 3: 261); Земля дана на поспас гаслам, в горячум шалї слов *фальшивых* пророкув ... (Затлоукал 10);

A címszó többnyire rövid ill. hosszú alakban is megvan az átvevő nyelvekben; a *фалошный/фалешный* inkább a szlovákiai ruszinban, valószínűleg szlovák hatásra honosodott meg ebben a formában; a *фалшивый* ukrán hatásra vall; bács-szerémi rusz. *фалш* (Сопка 30); k-szlk. rusz. *фалошный/фалечный; фалшывый* (РЛ 324); RMSz *фалшивый* ‘hamis, ál, csalárd’ (Csopey 414); РуРуС *фалошный, фалшивый* (Керча 2: 525); ukr. *фальш, фальшивий* (Грінченко 4: 374); régi ukr. *фалшованыи, фальшевный, фалшовыи* (ССУМ 2: 497); kárp. ukr. nyvj. *фальшивий* (Гоца 63); or. *фальшивый*, óor. *фальшивыи*; *фальшь* (Фасмер 4: 184); szlk. *faleš, faloš, falošný, falš* (Newerkla 170); k-szlk. *faleš* (Halaga 1: 246); még szlk. *falšovanỳ, falšivỳ* (Majtán 1: 349); m. nyvj. *falcs – farcs*: ‘hamis, ál’ (MTSz 537); *falcs, fálcs, fa(l)cs* (ÚMTSz 2: 266). A TESz szerint a m. *fals* (1878) (‘hamis; nem igazi’) ném. eredetű; vö. kfném. *valsch*, ir. ném. *falsch* ‘hamis; nem igazi’; szász *faltš* ‘ua’; baj.-osztr. *fołš, fąltš* ‘ua’. Végső forrása a lat. *falsus* ‘hamis’. A németbe a franciából került: ófr. **fals > faus* ‘hamis’, ir. fr. *faux, fausse* ‘ua’. A szb-hv. *falš*, cseh *faleš* ‘hamisság, hazugság’, szlk. *faloš*, le. *fałsz* ‘hazugság, kitalálás; hamis hang’, or. *фальшь* ‘képmutatás, csalás; hamis ének vagy játék’ közvetlenül vagy közvetve szintén a németből származik. A *cs*

végű magyar alakváltozatok esetleg külön átvétel eredményei, de keletkezhettek a magyarban is *s* > *cs* affrikálódással (farcs, fars). A bizalmas társalgási nyelv, nyelvjárások szava (TESz 1: 836); *fals*: I. mn. 1. ‘hamis <hang(adás)>’; 2. ‘hamis, téves, helytelen’; 3. ‘nyesett v. pörgetett és ezért irányt változtató <labda, lövés, dobás>’; II. fn. ‘<labda> eredeti irányától hirtelen elfordul’ (ÉKSz 355); vö. MNy 1910: 97–105, Bárczi 1963: 351, BBB 292, Hadrovics 1985: 221, Nyr 1988/112: 80–86.

фалц: – A szó adaptációs képző nélkül került át a ruszinba; bács-szerémi rusz. *фалц* (Горбач 323); máramarosi rusz. *фалц* (Бевка 132); k-szlk. rusz. *фалц* (РЈІ 324); РуРуС *фалц* (Керча 2: 525); or. *фальц* (Фасмер 4: 184); szlk. *falc* (Newerkla 262, Majtán 1: 348); k-szlk. *falc* (Halaga 1: 246); m. *falc*: 1. ‘horony, káva’; 2. ‘bőr puhítására, corholására szolgáló szerszám’ (Balassa 1: 197); m. nyvj. *falc (farc)*: ‘bőr puhítására, vakarására, kihuzogatására szolgáló szűcs-, timár- v. varga-szerszám, amely egy rúdból s ennek a végére alkalmazott kampós alakú éles vasból áll’ (más néven: corholó) (MTSz 537); *falc* 1. ‘horony’; 2. könyvkötészetben: ‘különálló lapok beragasztásához használt papírszelet’; 3. ‘ívek összehajtogatása’ (ÉKSz 354). A TESz szerint a *falc* jelentése: [fánc] ‘horonyvágó kalapács’ (1556); ‘rovátka, horony’ (1795); ‘a kasza nyakának erősítésére használatos vaskampó’ (1816); ‘hántolókés, kaparókés’ (1832); ném. eredetű szó; vö. ném. *Falz* ‘horony, rovátka, bemélyedés; <könyvkötészetben> gerincpárkány, behajtás’; szász *fōlts* ‘horony; faragókés; horonyvéső, horonyvágó kalapács’; vö. még ném. *Falzhobel* ‘horonygyalu’, *Falzmeißel* ‘horonyvéső’, *Falzmesser* ‘faragókés’. A ném. *Falz* elvonással keletkezett a ném. *falzen* ‘hornyol, rovátkol, peremez; <bőrt> farag; <ívpapírt> hajtogat’ kfném. előzményéből. A cseh *falc*, szlk. *falc*, le. *falc*, or. *фальц* ‘horony, rovátka; behajtás’ szintén a németből származik. A magyarba a hazai ném. nyelvjárásokból kerülhetett át. A *farc* és *fánc* alakváltozat a korábbi *falc*-ból jött létre. A szó 3. jelentése a magyarban fejlődhetett ki, de kialakulásának részletei nincsenek tisztázva. 2-4. jelentésében nyelvjárási és mesterségszó. A *falcol* származék, mely a ném. *falzen* átvételének is felfogható – némileg szélesebb körben is használatos (TESz 1: 835); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 14, Abonyi 2006: 421; 2008: 189.

фалцовати < ném. *falzen* ‘hornyol, hajtogat, korcol’: – A *фалцовати* a ném. *Falz*-ból -*овати* honosító suffixummal képződött, mely szintén megtalálható mindegyik ruszinban; máramarosi rusz. *фалцовати* (Бевка 132); bács-szerémi rusz. *фалцовац* (Сопка 30); k-szlk. rusz. *фалцовати* (РЈІ 324); РуРуС *фалцовати* (Керча 2: 525); or. *фальцовать* (Фасмер 4: 184); szlk. *falcovat’* (Newerkla 262, Majtán 1: 348); k-szlk. *falcovac* (Halaga 1: 246); m. *falcol*: 1. ‘behajt, hajtogat; hornyol, korcol’; 2. ‘bőrt puhít, corhol’ (Balassa 1: 197); *falcol*: 1. ‘(fa-, fémlemezeket stb.) vájattal, horonnyal egymásba illesztve összeköt; vmit a szegnek való lyukkal lát el’; 2. ‘(cserzett bőrt) vakarókéssel egyenget, simít’; 3. ‘(ívet lapszám szerint)

összehajtogat; (könyvkötészetben különálló lapokat) beragaszt; (könyvtáblát) a hajlítás helyén kis vájattal lát el' (ÉKSz 354).

фалшивити, фалшовати < ném. *fälschen* '(meg)hamisít': *Нафалшивлю* документїв стос, И, ни челленївучи, забрешу, ... (Петровцій 2004: 109); Клявся, ош буде казати правду, айбо й так *зафальшивив*. Руководитель хора остановив спўв, бо ткось из хористўв безбожно *зафальшовав*. (Чорі 2: 141); Чути было, як в оркестры *фальшивить* кларнет. (Чорі 3: 26); származékszavak: *зафальшованый; зафальшовано* (Чорі 2: 141);

A címszó jellemzően *-ивити* és *-овати* adaptációs suffixumokkal került át; az *-ивити* képzős alak inkább Kárpátalján használatos; RMI *фалшивити* 'hamisítani'; *фалшивитися* 'hamiskodni, alakoskodni'; *фалшовати* 'elhibázni' (Hodinka 425); RMSz *фалшивити* 'hamisítani' (Csopey 414); РуРуС *фалшивити* (Керча 2: 525); k-szlk. rusz. *фалшовати* (РЛ 324); ukr. *фальшувати* (Грінченко 4: 374); szlk. *falšovat'* (Newerkla 170, Majtán 1: 349); k-szlk. *falšovac* (Halaga 1: 246).

фара < ném. *Pfarre* 'plébánia, parókia': На попівській садибі – на *фарі* Я увидів красиву жону. (Петровцій 1993: 108); ..., у селі стояла дуже красна *фара*, а дістали до нёй шумного фараря. (Плішкова 84); Прийдеш дому, запаль *фару*, жеби *фара* згорила; тобі хиба не буде, бо то *фара* валальська; люди *фару* збудууть, а повіш, жи й тота книжка згоріла, що-сь із неї правду повідав. (Гнатюк 113); Пуд зерносклад колхоз использовав *фару*, забравши уд попа. (Чорі 2: 189); У колишнўв *фарі* при Совітах находився сільськый медпункт. (Чорі 3: 118);

A *фара -а* adaptációs suffixummal ellátott nőnemű főnévként került át a ruszinba; az ukrán és a szlovák is közvetíthette; lemkó-rusz. *фара* (Слимак 607); bács-szerémi rusz. *фара* (Сопка 30, Горбач 323); k-szlk. rusz. *фара; фарьскый* (РЛ 324); RMSz *фара* 'plébánia' (Csopey 414); РуРуС *фара* (Керча 2: 526); ukr. *фара* (Грінченко 4: 375, ССУМ 2: 498); szlk. *fara* (Newerkla 170, Majtán 1: 350); k-szlk. *fara* (Halaga 1: 246); m. *fára*: 1. 'keresztyén hívek gyülekezete, egyházközség, mely egy lelkész vezetése alatt áll'; 2. 'lelkészi hivataltól járó jövedelem, földbirtok, mely az egyházközség lelkészi hivatalához tartozik'; 3. 'lelkészi lak' (Ball 1: 350); *fára*: 'egyházközség, paróchia; egyházi javadalom' (Balassa 1: 198); m. nyvj. *fáré*: 'plébánia' (MTSz 545).

фарба: *Фарба* была домак чорнов, мусів йі мало забілити, обы не така темна. (Чорі 2: 30); *Фарбы* вышивок мерхли, блідли пуд косыми пасмами дождю. (Чорі 3: 122); Za ženu sivz'av Justynu Kočišovu, d'ivku z vydžin'a neprymitnu i zo slabȳm zdravjom, z jakovs' zapadnutov hrud'ov, sutulu, z bl'idov tvar'ov, riden'kȳm volos'om popil'asto-žovtoj *farbȳ*, štahnutȳm dozadu tonen'kov kosyčkov. (Petrovaj 12); Ей, як він го мальовав, Тов найдрагшов *фарбов*, ... (Гиряк 66); Малюгать він *фарбами*, кырве із жовчов додає, ...

(Сухый 30); ..., Хто стратив *фарбу* дітьских снів, І не нашов залюбу в поті, Тому горить лем в сердцю гнів. (Харитун 88); Веселкы *фарбами* шептали ми ош можуть Йсе море упити, гикой простый рябун. (Петровцій 1999: 110); В простім облечіню, в блюзці і сукни невыразной *фарбы*, у квіткованім дерексовім хустяти, ... (Мальцовска 13); А панчук вер три вадь четыре платкы *фарбы* на полотно, пониковав туй-там. (Утцюзнина 172); ..., а они заквацкали олайнов *фарбов* отворы и лагоды уже сьме там не дали. (Олбрахт 79); ..., Як на ся нафляцкать дас три кіла *фарбы*. (Керча 1997: 34); Тота парадніця приходить із шумныма *фарбами* а, головно, солодкыма плодами. (Гриб 15); Краль му повідат, же му ся так снило, же єст на світі єден такий птах, на нім пір'я – яка *фарба* єст на світі, таке пір'я на нім. (Гнатюк 214);

Ahogy az előző címszó, a *фарба* is *-a* adaptációs suffixummal került az átvevő nyelvekbe, így a ruszinba is; bács-szerémi rusz. *фарба* (Сопка 30); lemkó-rusz. *фарба* (Слимак 606); máramarosi rusz. *фарба* (Бевка 132); k-szlk. rusz. *фарба/барва* (РЛ 324); RMSz *фарба* 'festék, szín'; származékok: *фарбарь* 'festő', *фарбити* 'festeni' (Csopey 414); PyPyC *фарба* (Керча 2: 526); ukr. *фарба* (Грінченко 4: 375); kárp. ukr. nyvj. *фарба* (Гоца 63, Гвоздяк 237); szlk. *farba* (Newerkla 156, Majtán 1: 350); k-szlk. *farba, farbëčka* (Halaga 1: 246); m. nyvj. *farba*: 'festék' – kaszárnyai szó (MTSz 545). A TESz szerint a *farba* jelentése: 'festék' (1516); 'szín' <kártyajátékban> (1877/1895); ném. eredetű szó; vö. ir. ném. *Farbe* 'szín, festék'; baj.-osztr. *farb, farw, far*, ném. *fårb*. Etimológiailag összefügg a m. *ferbli* ném. eredetijével. A rom. *fárbă* 'festék', szb-hv. *fârba* 'festék, szín', szln. *ba˝rva*, cseh *barva*, szlk. *farba*, le. *barwa* 'szín, farba, festék, máz' közvetlenül vagy közvetve szintén az úfném. *farbe*-ból, illetve a kfném. *varwe*-ból származik. A magyarba többszörös átvétellel került át. A XIX. században részint a ném. katonai nyelv révén (a régi hadseregben a derékszíjat színezték, festették), részint a kártyások csoportnyelvén keresztül terjedt. A szóvégi ném. *ə* (írva *e*) > m. *a* megfelelés hanghelyettesítéssel vagy latinosítással magyarázható (TESz 1: 843). Mollay szerint a m. *farba* (1516) h. korai úfném. eredetű; vö. korai úfném. (Bártfa, 1435) *farbe* 'festék'; (Segesvár, 1569) *farben*; szász *farf, fuarf, foap* 'ua' (Mollay 1982: 256); *farba*: 1. 'kártyajátékban: szín, különböző adu'; 2. 'ferbli' (ÉKSz 357); vö. Nyr 1970/94: 345–347, Mollay 1989: 245, Gerstner 1998: 40, Abonyi 2001: 8; 2006: 421.

фарбовати, фарбити < ném. *färben* 'fest, színez': Купила вапно й синьку, вбы *пофарбити* хыжу. (Чорі 1: 153); Малярь *розфарбовав* птицю пуд зозулистій цвіт. (Чорі 2: 219); Мати сшила хлопцьови пачмагы – клочанкы й *нафарбила* їх начорно. (Чорі 3: 220); származékszavak: *нафарбленый, нафарбованый; нафарбовованя* (Чорі 3: 220); *(за)фарбити* (Чорі 3: 190); *зафарбленый; зафарбованый; зафарбованя* (Чорі 2: 141); Флер світанковий, наче фільтр, всю флору Флуоресціюючим фіолетом *розфарбив*. (Петровцій 1993: 112); Малюють яйця синьо и бордово, А я лем начеллено йих *фарблю*. (Петровцій 1999: 131); ..., пак варят-печут, *фарблят*-малюют писанкы и тд.

(Утцюзнина 103); Дав собі тот бігарь, що в руки брати, тото *офарбити* на червено; а тоти жиди усі три в'єдно стояли. (Гнатюк 183);

Az ige aném. *Farbe* szóból *-ovati* (foly.) v. *-umu* (bef.) adaptációs képzővel honosodott meg az egyes ruszin nyelvekben; gyakoribb az *-umu* képzős alak; máramarosi rusz. *фарбовати* (Бевка 132); bács-szerémi rusz. *фарбиц* (Сопка 30); k-szlk. rusz. *фарбити/барвити* (РЛ 324); RMI *фарбити* 'színezni, festeni' (Hodinka 425); RMSz *фарбити* 'festeni' (Csopey 414); РуРуС *фарбити* (Керча 2: 526); ukr. *фарбувати* (Грінченко 4: 375); kárp. ukr. nyvj. *фарб(у)овати* (Гвоздяк 238); szlk. *farbit'* (Majtán 1: 351); k-szlk. *farbic* (Halaga 1: 247); m. nyvj. *farbáz – befarbáz*: 'befest' – kaszárnyai szó (MTSz 545).

фартух/фартук < kfném. *vortuoch*, ném. *Vortuch* 'előke; kötény': Krystyna vterala *fartuchom* mokrȳ po samȳ lokt'i rukȳ. (Petrovaj 55); Зла жона бўлше змарнує *фартушком*, як чоловік мішком. (Чорі 2: 198);

A címszó képző nélküli alakban mindegyik ruszin nyelvváltozatban megvan, változó szóvéggel; a szlovák v. az ukrán lehet a közvetítő nyelv; máramarosi rusz. *фартух* (Бевка 132); bács-szerémi rusz. *фартух* (Горбач 323, Сопка 30); lemkó-rusz. *фартух* (Климак 607); k-szlk. rusz. *фартух, фартушиско, фартушок, фартуща* (РЛ 325); RMSz *фартукъ (фартухъ)* 'kötő, kötény' (Csopey 414/415), *фартушокъ* 'kötényke' (Csopey 415); РуРуС *фартух* (Керча 2: 527); ukr. *фартух* (Грінченко 4: 375); kárp. ukr. nyvj. *фартух* (Гоца 60); or. *фартук, фартух* (Фасмер 4: 186); szlk. *fartuch* (Newerkla 369); k-szlk. *fartuch, fartuščëk, fartušëk* (Halaga 1: 247); vö. Abonyi 2001: 8; 2006: 421; 2008: 189.

фасовати: Была команда, вбы *выфасовати* консервы усім воякам поруно. (Чорі 1: 154); Дала лекварю згуснути й *розфасовала* по довжанках. (Чорі 2: 179); Накыслює в корыті кісто газдыня *фасовала* по сакастовах, обы щи мало накысалося перед посадков у піч. (Чорі 3: 181); *Розфасовувуть* газдыні лекварь по довжанках. (Чорі 2002: 5); *Вифасували* му вудтам сорочку, гачі й єдну кіклю. (Гнатюк 185);

A *фасовати* számos nyelvbe került át, jellemzően *-овати* adaptációs suffixummal; bács-szerémi rusz. *фасовац* (Сопка 30); lemkó-rusz. *фасувати* (Климак 607, 608); máramarosi rusz. *фасовати* (Бевка 132); k-szlk. rusz. *фасовати; фасованый* (РЛ 325); RMI *фасовати* 'kapni' (Hodinka 425); RMSz *фасовати* 'kikapni, kivenni' (Csopey 415); РуРуС *фасовати* (Керча 2: 527); szlk. *fasovat'* (Newerkla 263, 264, Majtán 1: 351); k-szlk. *fasovac* (Halaga 1: 247); m. *faszol*: eredetileg katonai kifejezés, jelentése: 'átveszi a járandóságát pénzben, élelmiszerben, ruházatban' (Balassa 1: 200); m. nyvj. *faszol*: 'kap (vmi járandóságot)' – kaszárnyai szó (MTSz 551); m. nyvj: *faszoll, faszú, faszul, faszóni, faszól, fasszul* (ÚMTSz 2: 290). A *faszol* (1816) kaszárnyai szó, az úfném. *fassen* 'átvenni' igéből (SzófSz 73). A TESz

szerint a *faszol* jelentése: ‘<főleg kincstári ruházatot, élelmiszert> vételez’ (1789); ‘lakol, bűnhődik’ (1877); ‘(meg)fog’ (1900); ném. eredetű szó; vö. ném. *fassen* ‘megfog, elfog; vételez, felvesz’; stb. A németben a ném. *Faß* ‘hordó’ előzményéből képződött; tulajdonképpeni jelentése ‘hordóba rak, tesz’ és ‘<hordó> magába foglal’. A szb.-hv. *fasovati* ‘vételez’, cseh *fasovat* ‘<ruhát> szegélyez’, szlk. *fasovat’* ‘vételez; verést kap’, le. *fasovać* ‘vételez; <gyógyszert> adagolva oszt szét’, or. *фасовать* ‘csomagol <árut>’ közvetlenül vagy közvetve szintén a németből származik. A magyarba többszörös átvétellel került, főleg az ausztriai német katonai nyelvből. A ‘lakol, bűnhődik’ jelentés jöhetett a németből, de a magyarban is kifejlődhetett a *botot, verést faszol*-féle szókapcsolatok alapján. Elavulóban lévő szó (TESz 1: 851); m. *faszol*: ‘felvételez; szidást, verést kap’ (ÉKSz 359); vö. Nyr 1921/50: 135–139; 1988/112: 80–86, Bárczi 1963: 317, Mollay 1989: 249; Gerstner 1998: 15, Abonyi 2008: 189.

фелчер, фелдшер(ка): Її называли высокоавторитетнов *фелдшерков* на селі. (Чорі 1: 141); Казав наш *фелдшер*, же за послїднї рокы першый раз видить здорового новороджepisнця. (Керча 1997: 11);

A címszó különböző változatokban illeszkedett be számos nyelvbe; az Eperjes környéki ruszinra valószínűleg a szlovák irodalmi nyelv hatott; a kárpátaljaira esetleg a magyar; máramarosi rusz. *фелчер* (Бевка 132); k-szlk. rusz. *фелчарь(ка); фелчарьскый; фелчарьство* (РЛ 325); RMSz *фелчеръ (фенчеръ)* ‘tábori orvos, sebész’ (Csopey 415); РуРуС *фелчер* (Керча 2: 528); ukr. (?) *фенчирь* (Грінченко 4: 376); or. *фельдшер*, népies *фершал* (Фасмер 4: 189); szlk. *felčiar* (Newerkla 369, 503, Majtán 1: 353); k-szlk. *felčer/-ar* (Halaga 1: 248); m. *felcser*: 1. A régi időben ‘katonai seborvos’; 2. Ma a rossz orvos gúnyneve (Balassa 1: 206); *felcsér*: 1. ‘sebészetet értő borbély’; 2. ‘kontár orvos’ (Ball 1: 367); m. nyvj. *felcser* – kaszárnyai szó: 1. *felcser, fencsel, fencser*: ‘kirurgus, tábori orvos’; 2. *fëncsër*: ‘kontár’ (MTSz 567, ÚMTSz 2: 341). A *felcser* (XIX. sz.) a korai úfném. *feldscher* átvétele (SzófSz 76). A TESz szerint a m. szó (‘tábori seborvos’) (1742/1881) ném. eredetű; vö. ném. *Feldscher* ‘régi tábori seborvos’. Az úfném. *feldscherer* (tkp. ‘tábori nyíró, borbély’) megrövidüléséből keletkezett. A szb-hv. *fèlčer*, *vèlčer*, cseh *felčar*, szlk. *felčiar*, le. *felczer*, or. *фельдшер*, rom. *félcer* ‘régi tábori seborvos’; [a lengyelben, oroszban, románban ezen kívül még:] ‘orvossegéd’ közvetlenül vagy közvetve szintén a németből származik. A magyarba elsősorban az ausztr. ném. katonai nyelvből került át. Az alakváltozatok a magyarban bekövetkezett hasonulásos, elhasonulásos, hangátvetéses folyamatok eredményei. Elavulóban van, de ‘rossz, tanulatlan orvos’ értelemben gúnyos használatú szóként még felbukkan a köznyelvben is (TESz 1: 871). Horváth Máriánál a szó jelentése: ‘katonaorvos, tábori sebész’. A ném. *Feldscher, Feldscherer* (‘ua’) átvétele. A németben először Hans Sachs használta 1555-ben a *Feld* (‘föld, tábor, csatatér’) és a *scheren* (‘vágni, levágni’) szavakból alkotott összetételt. Nemcsak a bajor-osztrák nyelvterületen használták, alsó-szász nyelvterületen

minden borbélyt és seborvost így neveztek; ez a régi katonai hagyománnyal magyarázható: a háború befejezése után a tábori sebészek letelepedtek, a városokban éltek, s ott folytatták tevékenységüket a polgárok körében. A mai német nyelvben háttérbe szorult; az újabb szótárak † jellel a kihalt szavak közé sorolják (Horváth 62). Mollay Károly úgy véli, hogy az 1555 óta adatolt *feldscherer* második tagjának az ófném. óta van rövidebb változata is: ófném. *scëro*, kfném. *schere, scher*, korai úfném. *scher* 'borbély'; vö. még korai úfném. *feldscher*. A felcser foglalkozása ugyanis a borbélyéból vált ki, ahogy a borbélyé a fürdőséből; a *borbély* szónak még a XVI. században is van 'felcser' jelentése. A *feld-* előtag csupán a két foglalkozás különválását jelzi. A m. *felcser* korai úfném. eredetű (Mollay 1982: 262); m. *felcser*: 1. 'gyógyítással is foglalkozó borbély'; 2. 'tábori orvos, sebész'; 3. 'némely országban orvossegéd' (ÉKSz 372); *felcser* (1570/1708) (ESz 206); vö. Nyr 1920/49: 97–102; 1988/112: 80–86, Bárczi 1963: 317, BBB 560, Mollay 1989: 244, Gerstner 1998: 15, Abonyi 2006: 421; 2008: 189.

ферталь/фірталь: Айно, у *ферталь* на сїм рушат електричка згоры, ... (Утцюзнина 120); Преподавав дві годины и *ферталь*. (Олбрахт 27); *Ферталь* – це рівно четвертина Від яблука, ци від години. (Петровцій 1993: 109); Я ни хочу умирати, а Мигаль Пережив свого житя лише *ферталь*. (Петровцій 1996: 60); – ..., бо вже минуло три *фірталі* години, а лише ще єден *фірталь* треба чекати, і встане вшитко. (Гнатюк 263); І він тогди зліз та сів, та почав плакати; та плакав *півфірталь* години, то потому спокутався, ... (Гнатюк 263);

A szó kétféle alakban található a ruszinban, de gyakoribb a *ферталь*; a máramarosi ruszin alakra nagy valószínűséggel a román hatott; máramarosi rusz. *фірталь* (Бевка 133); lemkó-rusz. *ферталь* (Слимак 607); bács-szerémi rusz. *ферталь* (Горбач 323, Сопка 30); k-szlk. rusz. *ферталь* (РЛ 325); RMSz *ф‰рталь* (Csopey 416); РуРуС *ферталь* (Керча 2: 529); régi ukr. *фертал* (ССУМ 2: 500); szlk. *fertál', fertel'* (Newerkla 242); k-szlk. *fertal'* (Halaga 1: 248), még szlk. *fertál', fertábl* (Majtán 1: 354); m. *fertály*: 'negyed'; pl. *fertályesztendő, fertálymester, fertályóra, fertályos* (CzF); *fertály*: 'negyed' (Ball 1: 401); *fertály*: 'vminek negyed része' (Balassa 1: 220). A *fertály* (1367/1407) a kfném. *virteil* alakra megy vissza (SzófSz 78); m. nyvj. *fërtály – fërtá, fertaj, fërtó, fortáj, fortály*: 1. *fërtá*: 'egy negyed mérő'; 2. *fërtáj, fertály, fërtály, fortáj, fortály*: 'messzely'; 3. *fërtó*: 'egy negyed telek'; 4. *fërtály*: 'egész telek'; 5. *fertáj*: 'városnegyed'; 6. *fertály*: 'huszonöt fontnyi rakásokba rakott és összekötött szárított hal' (MTSz 580–581); *fërtá, fërtâ, fertáj, fërtáj, fertál, fórtáj, fortál, fertá, fërtály* (ÚMTSz 2: 428–429). A *fertály* ném. jövevényszó, változatai kimutathatók a szláv nyelvek egy részében, ismert a románban is, átvétele valószínűleg a magyar közvetítésével történt. Nyelvünkben legkésőbb a XIV. század második felében honosodott meg. Jelentése: 'negyedrész, negyed' (1367/1407), 'töredék, darab; egyfajta űr- (1494) és területmérték' (1411). Ha nem átvitt értelemben használatos, a mai magyarban 'negyedrész' a

tágabb jelentése. A szó, mint gabonamérték, nyelvünkben többnyire valamely mérő vagy köböl negyedét, kisebb hányadát jelentette (MNy 1974/70: 113–132). A TESz szerint nyelvjárási szó; vö. kfném. *vierteil, viertel*, korai úfném. *virtail, viertail* ‘negyedrész, negyed; töredék, darab; egyfajta űr- és területmérték’; ir. ném. *Viertel* ‘negyedrész, negyed; negyedóra; városnegyed; holdnegyed’; a szb-hv. *fȓtālj* ‘negyed’, *fȓtl’* ‘városnegyed’, szln. *fȓkelj* ‘régi űrmérték’, cseh *věrtel*, szlk. *fertal’* ‘régi űr- és területmérték’, rom. *fîrtă, hîrtă* ‘negyed hold föld’, *fîrtái, fîrtál* ‘fertály, negyed’ a németből származik, de némelyik magyar közvetítéssel. A kfném. *ai* ~ m. *á* megfelelés esetleg ausztriai ejtéssajátsággal hozható összefüggésbe; ausztr. baj.-osztr. *tâl* ‘rész’; ir. ném. *Teil* ‘ua’. (TESz 1: 895, ESz 211). Mollay szerint a m. *fertály* kfném. kori hazai baj.-osztr. eredetű; baj.-osztr. (Sopron, 1379) *virtail*; (1464) *virtal*; (1507) *fiertal*; (1522) *virtl*; (1400) *virtail*; szász (Brassó, 1528) *ferdel*; kfn. *vierteil*. A kfn. [iə] egyes szavakban, ennek első szótagjában is, nem monoftongizálódik hosszú [ī]-vé, hanem megrövidül, ez az [i] viszont csak a középnémet nyelvjárásokban lehet nyíltabbá válással [ë], esetleg [ę] (pl. *ledér*). Mollay véleménye szerint ez a szó második szótagja miatt nem lehet középnémet (pl. *ejtel, fortély*), csak bajor-osztrák eredetű (pl. *oktály*). Az [i] > [ë] > [ę] nyíltabbá válásnak a magyarban kellett végbemennie (pl. *cél*), bár a *fertály*nak nincs kimutatható **fîrtály* változata (Mollay 1982: 275). A ném. szó m. közvetítéssel a szláv nyelvekbe is átkerült. Régi nyelvi szó (ESz 211); *fertály*: 1. ‘negyedóra’; 2. ‘negyedév’; 3. ‘negyedévi (lak)bér’; 4. ‘egy negyed jobbágytelek’; 5. ‘falunak, városnak vmelyik része, negyede’; 6. ‘vkinek az ülepe’; 7. ‘(jelzőként) vmely mennyiségből, mértékegységből egy negyed’ (ÉKSz 404); vö. Nyr 1920/49: 97–102; 1988/112: 80–86, Bárczi 1963: 124, BBB 292, Mollay 1989: 239, Hadrovics 1985: 229, Hollósi 1996: 61, Abonyi 2006: 422; 2008: 190.

фертик < ném. *fertig* ‘kész, készen’: – lemkó-rusz. *фертик* (Слимак 608); máramarosi rusz. *фертик* (Бевка 133); k-szlk. rusz. *фертіг* (РЛ 325); ukr. *фертик* (Грінченко 4: 376); kárp. ukr. nyvj. *фертік* (Гвоздяк 239); szlk. *fertig* (Newerkla 65, 433, 540, Majtán 1: 355); k-szlk. *fertik* (Halaga 1: 248); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Abonyi 2006: 422; 2008: 189.

фершлог: Для мого батька ящик – це *фершлог*, В якім каміння, чи пісок носив. (Петровцій 1993: 109); Тигла впала из *фершлога*, Малтер брызнув на стїну. (Петровцій 2004: 89);

A címszó honosító képző nélkül, többféle alakban van meg az átvevő nyelvekben; a szlovákiai ruszinba nagy valószínűséggel a szlovákból került át; PyPyC *фершлог* (Керча 2: 529); k-szlk. rusz. *фершлог* (РЛ 325); szlk. *foršlág, feršlág, feršlóg* (Majtán 1: 354, 364); m. *ferslóg*: ‘láda’ (MTSz 580, Balassa 1: 220); m. nyvj: *felslóg, felsrog, ferslag, fërslag, fërslâg, ferslak, ferslog, fërslog, ferslóug, fërslóug, fërslóg, ferslók, fërslóuk, fesrog, forslók* (ÚMTSz 2: 428). A *ferslóg* a ném. *Verschlag* átvétele, jelentése: ‘gyalulatlan deszkából készült láda’

(1736). Horváth Mária véleménye szerint, a m. szó második magánhangzója a baj.-osztr. nyelvjárási ejtéshez igazodik: a zárt *a* hangot *o*-val helyettesíti (Horváth 66). A TESz szerint bajor-osztrák eredetű; vö. baj.-osztr. *verschląg* ‘zár nélküli deszkaláda’; svájci ném. *verschlag* ‘láda’; ir. ném. *Verschlag* ‘deszkafallal elkülönített tér; elkülönítő deszkafal’. Tulajdonképpen ‘rekeszték’-et jelent; vö. ném. *verschlagen* ‘elrekeszt, bedeszkáz, beszegel’. A rom. *fişlóg, fijlóg*, szlk. *feršlóg, firšlóg, fršlóg, ferślok* ‘láda’ a bajor-osztrákból származik, de részben talán magyar közvetítéssel. Nagy területen használatos nyelvjárási szó (TESz 1: 895); m. *ferslóg/ferslág*: ‘nagy láda’ (ÉKSz 404); vö. Nyr 1914/43: 408–414; 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 245.

фест: Обы хыжу вытеплити – треба было *фест* дрыв спалити. (Чорі 1: 147); Невеликый быв ростом Ернест, айбо їсти любив *фест*. (Чорі 2: 11); Маркіянові боканчі *фест* износилися. (Чорі 3: 112); Лає *фест*: – В рекет піду, як проп`ю свій Интелект! (Петровцій 1996: 60); ..., Ош як Марго попердує, бульбулькать, Бо я ї *фест* в товсту звізду товчу. (Петровцій 1999: 63); Які нипотрібні, які мы малі – *Фест* змальовав нас великый Далї! (Петровцій 2004: 126);

A *фест* mindegyik ruszin nyelvváltozatban megtalálható; bács-szerémi rusz. *фест* (Сопка 30); máramarosi rusz. *фист (фест)* (Бевка 133); k-szlk. rusz. *фест* (РЛ 325); le. ukr. nyvj. *фест* (Лесів 424); kárp. ukr. nyvj. *фест* (Німчук 86, Гвоздяк 239); РуРуС *фест* (Керча 2: 529); szlk. *fest* (Newerkla 65, 433); m. nyvj. *feszt*: ‘erősen’ (MTSz 584); *fëszt* (ÚMTSz 2: 437). A m. *feszt* a TESz szerint ném. eredetű szó; jelentése melléknévként: ‘szilárd’ (1861); határozószóként: ‘szilárdan, erősen; stabil, fix; folyton, szüntelenül’ (1900/1938); vö. ném. *fest* ‘szilárd, erős, kemény, állandó; szilárdan, erősen, keményen, állandóan’. A szb-hv. *feśt* ‘szilárdan’, cseh *fest* ‘sebezhetetlen testűnek tartott ember’, szlk. *fest* ‘szilárdan; nagyon’, le. *fest* ‘erős(en)’ szintén a németből származik. Melléknévi jelentésében használva elavult; határozószói 1–2. jelentésében a bizalmas társalgási nyelv szava (TESz 1: 899, ÉKSz 406). A ném. szó ieu. eredetű. A bizalmas társalgási nyelv elavulóban lévő szava (ESz 212); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 40, Abonyi 2003: 20; 2006: 422; 2008: 189.

фийдер: …, и звонок на пружистум *фийдерї* забребеньчав, пуд клїп ока была там. (Олбрахт 102); Де пружина – *фийдер* фийдерує, Там гузиця твердости ни чує. (Петровцій 1993: 109); *Фийдер* быв зжатый тяжостьов, што лежала на нўм. (Чорі 2: 189);

A *фийдер* képzőnélküli germanizmus, a szóalak változatai a különböző kiejtést tükrözik; közvetítő nyelvek esetleg az egyes régiók irodalmi nyelvei; máramarosi rusz. *фийдер* (Бевка 133); bács-szerémi rusz. *феодер* (Сопка 30); k-szlk. rusz. *фейдер/фейдра* (РЛ 325); РуРуС *фейдер* (Керча 2: 528); kárp. ukr. nyvj. *фийдер* (Гоца 61); k-szlk. *federe* (Halaga 1: 247). A TESz alapján a ném. eredetű *féder* jelentése: ‘rugó’ <különösen mint kocsialkatrész> (1813);

vö. ném. *Feder* ‘madártoll; írótoll; rugó’. Ez utóbbi jelentés feltehetőleg a madártoll rugalmassága alapján fejlődött ki. Etimológiailag a ném. *Feder* azonos a m. *fédervejsz* ném. eredetijének előtagjával. A szb-hv. *féder* ‘írótoll, rugó’ szintén a németből származik. Nyelvjárási szó (TESz 1: 859); m. *féder*: ‘rugó(zat)’ (ÉKSz 361); m. nyvj.: *fédër, féidêr* (ÚMTSz 2: 303); vö. Mollay 1989: 249, Gerstner 1998: 15.

фіранки, фірганг(г)(а), фірганок, ферганка: На вызорах висіли гачковані *фірганґы*. (Чорі 1: 219); Каждый рано задвигала *фірганґы*, коли сонце починало зазирати ўв у вызоры. (Чорі 2: 52); Ткось из дўвок надплітав гачком, а ткось спицями; Раз закуртила *фірганґы*, то мусіла надплітати. (Чорі 3: 171); Vin opaterno pozat’ahovav všȳtkȳ *firhangȳ* na vȳhl’adach i zasvityv lampu. (Petrovaj 258); Я купив до кімнати *фіранки* Фатьолові – із фатьолу – з марлї. (Петровцій 1993: 108); Уттягни *фірганку*! (Петровцій 1999: 78); ..., же єй до ничого не силовав, не нутив йти до шлюбу під *ферганков* якыгесь порожніх обіцянок. (Мальцовска 64); Спустив *фірганґы* очных клїпок и запхав мягкі ушні хрупала до вух? (Олбрахт 96);

A címszó többféle alakváltozatban illeszkedett be a szláv nyelvekbe; a nőnemű, *-a* adaptációs suffixummal rendelkező alakok az ukránban ill. a kárpátaljai ruszin nyelvjárásokban, valamint a bács-szerémi és a lemkó-ruszinban figyelhető meg; a képző nélküli alak a szlovákban és így az ottani ruszinban, s a máramarosiban van meg; lemkó-rusz. *фіранґа* (Слимак 607); bács-szerémi rusz. *фиронґа* (Горбач 323); máramarosi rusz. *фірганок* (Бевка 133); k-szlk. rusz. *фірганґ; фірганґовый* (РЛ 326); РуРуС *фірганка* (Керча 2: 532); ukr. *фіранка* (Грінченко 4: 377); kárp. ukr. nyvj. *фірганґи* (Гоца 60); szlk. *firhánek, firhang, firhank, firhanok, firhánok, firhong, firhung* (Newerkla 62, 265, Majtán 1: 358); k-szlk. *firhang* (Halaga 1: 249); m. *firhang*: ‘függöny’ (CzF, Ball 1: 407); *firhang*: ‘függöny (ablakon, ajtón)’ (Balassa 1: 225); m. nyvj. *firhang – férhang, fiérhang* (MTSz 594); *férhang, fiérhang, firhang, firhang, firhaŋg, firhang, firhank, fürhang, fűrhang* (ÚMTSz 2: 453). Horváth Mária szerint a m. *forhang, firhang, fürhang* a ném. *Vorhang* különböző alakváltozatainak (*Fürhang, Vorhang*) átvétele. A németben a *Für ~ vür* előtagú elem a korábbi, a sváb-bajor nyelvjárásokban őrződött meg, de az újabb időkben az irodalmi jellegű *Vorhang* itt is előtérbe került (Horváth 70). A TESz szerint a m. alak ném. eredetű nyelvjárási szó, jelentése: ‘(ablak)függöny’ (1645); vö. ir. ném. *Vorhang*, baj.-osztr. *fürhang, fürhangl*. A szb-hv. *firōnga, firānga*, cseh *firhaněk, firhaňk, firhank*, szlk. *firhánok*, le. *firanka*, ukr. *фіранка* közvetlenül vagy közvetve szintén a németből származik. A magyarba többszörös átvétellel került át, főleg a hazai német városi polgárság nyelvéből és a nyelvjárásokból. A *firhang, firhangli*-féle alakváltozatok baj.-osztr. kiejtési sajátságokat tükröznek (TESz 1: 918, ÉKSz 412). Az ESz szerint a *firhang* (1645) baj.-osztr. jövevényszó; vö. h. úfném. *fuerhanck*, baj.-osztr. *firhoŋ, fürhang*, ném. *Vorhang* ‘függöny’. A bizalmas nyelvhasználat kiveszőben lévő szava (ESz 216); vö. Nyr

1900/29: 412–420; 1914/43: 408–414; 1920/49: 97–102; 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 245, Gerstner 1998: 15, Abonyi 2001: 8; 2008: 190.

фірнайс < ném. *Firnis* ‘kence, gyanta’: – A *фірнайс* képző nélküli alakban, változó végződéssel (з, с) mindegyik ruszin nyelvváltozatban megvan; bács-szerémi rusz. *фирнайз* (Сопка 30), *фирнайс* (Горбач 323); máramarosi rusz. *фірнайс* (Бевка 133); k-szlk. rusz. *фірнайз* (РЛ 326); PyPyC *фірнайз* (Керча 2: 532); szlk. *firnajz* (Newerkla 171, Majtán 1: 358); k-szlk. *firnajz* (Halaga 1: 249); m. *firnájsz, firnász*: a ném. *Firnisz*, v. a déli ném. divat szerint *Firneisz* után alakult szó; vö. ol. *vernice*, lat. *vernix*: ‘fénymáz’; *firnájszol, firnászol*: ‘fénymázol’; *firnájszos, firnászos*: ‘fénymázos’ (CzF); *firnác, firnajsz, firnász*: ‘olajos fénymáz’ (Ball 1: 407); *firnisz*: ‘olaj keveréke szilárd anyagokkal, bemázolásra szolgál’; rosszul képzett m. elnevezése: *kence* (Balassa 1: 225); *firnisz / firnájsz*: ‘kence’ (ÉKSz 412); m. nyvj.: *férnájsz, finanajsz, firnác, firnájc, firnájsz, firnánc, firnejsz, firneisz* (ÚMTSz 2: 454); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 15.

флек: Так цюльовав, што аж черленый *флек* ўв зазсав на шийи. (Чорі 2: 62); Vyd’ilo s’a, že aj Janošik pochopyv, chto pered nym, bo po tvari mu rozȳšly s’a červenȳ *fl’akȳ*, a skulȳ napr’ahly s’a. (Petrovaj 128); *Флек* – пляму помітить на одязі мама І спать без нотацій, бувало, не ляжеш. (Петровцій 1993: 111); Кой сонце зблизька ввідїла м, пораховати Вдалося вшыткы *флекы* на його лици. (Петровцій 1999: 110); На дворї вупорознив хлївча, из бовта му дав кожу, дратов и *флекы*, ... (Олбрахт 36);

A *флек* honosító képző nélkül, hasonló alakban számos szláv nyelvben megtalálható; máramarosi rusz. *флек* (Бевка 134); bács-szerémi rusz. *флека* **(**Сопка 30); lemkó-rusz. *фляк* (Климак 607); k-szlk. rusz. *фляк, флячок; фляковитый, флячковый* (РЛ 327); PyPyC *флек* (Керча 2: 533); RMSz *флякъ* ‘folt, mocsok’ (Csopey 415); szlk. *flák, fl’ak, flek* (Newerkla 266, 370, Majtán 1: 360); k-szlk. *flëk/fl’ak* (Halaga 1: 250); m. *flekken*: erdélyi tájszó: ‘nyárson sült hússzelet’ (Balassa 1: 227). A m. *flekk* a TESz szerint ném. eredetű, alacsony stílusértékű szó; jelentése: ‘a csizma sarkának egyik bőrdarabja; a biliárdjáték egyik fortélya; foltozásra használt bőrdarab; flekken; szennyfolt, pecsét; két- vagy ötkoronás pénzdarab; kinyomtatásra szánt szöveg egyik oldala; felvagdalt marhabendő, pacal’; argó *fleck* ‘bankjegy, levéltárca’; vö. ném. *Fleck, Flecke* (t.sz.). Etimológiailag azonos a m. *flekken* eredetijével. A szb-hv. *fleˈk, fleˈka* ‘folt, pecsét’, cseh *flek* ‘foltozásra használt szövet’, szlk. *fl’ak* ‘folt, pecsét; foltozásra használt bőr’, le. *flak-flaki* ‘bél, zsiger, bendő, pacal’, ukr. *фляки* ‘pacal’ közvetlenül vagy közvetve a németből származik. A m. *flekli* vagy egy kicsinyítő képzős baj.-osztr. **fleck* ‘kis folt’ átvétele vagy a m. *flekk* módosulata a *cetli, cirkli, hokedli, nudli*-féle ném. jövevényszavak mintájára. A jelentések többszöri kölcsönzés eredményei (TESz 1: 930). Horváth Mária szerint a szó maga germán eredetű, a németben gazdag jelentésköre fejlődött ki már az ófelnémet kortól: ófném. *flec[cho],* kfném. *vlecke* ‘ruhadarab’ (Horváth

67). Az ESz szerint a *flekken* (1926) (‘roston sült sertéshús’) erdélyi szász jövevényszó; vö. szász *flakŋ* ‘vékony hússzelet; bőrhulladék, folt’, *fliəkŋ-brödn* ‘egy fajta marha- vagy borjúhús’, ném. *Flecken* ‘folt, pecsét; foltozásra felhasznált bőr’. A ném. *Fleck* ieu. eredetéhez vö. pl. óegyh. szláv *pelena* ‘fonálköteg; szövet’. Az erdélyi m. nyelvjárásból feljegyzett első írásos adatánál már jóval korábban is közkeletű lehetett (ESz 219); m. *flekk*: 1. ‘szennyfolt, cipőtalpra, -sarokra való folt’; 2. ‘kéziratnak egy szabványos gépelt lapja’ (ÉKSz 414); m. nyvj. *flekk* (ÚMTSz 2: 462); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 244, Gerstner 1998: 15.

форшпонт: – A szó más-más formában megvan a kárpátaljai és az Eperjes környéki ruszinban; közvetítő nyelv lehet a szlovák és a magyar; RMSz *форшпонтъ* ‘forspont, fogat’ (Csopey 416); PyPyC *форшпонт* (Керча 2: 535); k-szlk. rusz. *форшпан* (PJI 327); szlk. *foršpan, foršpank, foršpant, foršpon, foršpont* (Newerkla 437, Majtán 1: 365); k-szlk. *foršpan* (Halaga 1: 250); m. *forspont*: ‘előfogat’ (Ball 1: 423, Balassa 1: 237); m. nyvj. *fospont – frospont, rospont* (MTSz 626); *forspont, farspont, forospont, fospont, frospont, gyorsfont, porosfont, rospont* (ÚMTSz 2: 503); *forspont*: ‘(postai, katonai) előfogat’ (ÉKSz 429). A *forspont* (XVIII. sz.) az úfném. *vorspann* ‘előfogat’ átvétele (SzófSz 85). A TESz szerint a *forspont* (‘előfogat’, 1697) ném. eredetű; vö. ném. *Vorspann* ‘előfogat’; vö. még baj.-osztr. *fürspann* ‘ua’. A szb-hv. *fòršpan, fòšpan*, cseh *firšpon, fiřpon, foršpon, fořpon*, le. *forszpan* ‘ua’ közvetlenül a németből, a szlk. *foršpont*, ukr. *форшпонт* ‘ua’ pedig a magyarból származik. A magyarba a hazai ném. hivatali nyelvből kerülhetett át. Inetimologikus szóvégi t-jére vö. *tulipán ~ tulipánt, rubin ~ rubint* stb. Az alakváltozatok kialakulásában a hangátvetés (frospont), a mássalhangzó-torlódás feloldása (forospont) és a népetimológia (gyorsfont, porosfont) játszhatott szerepet. A nyelvújítási *előfogat* nyelvjárási szintre szorította vissza (TESz 1: 957); vö. Nyr 1970/94: 345–347, Hadrovics 1985: 237.

фоштер < ném. *Förster* ‘erdész’: *Фоштера* придавило дерево, айбо на щастя, туды случайно забрўв вўвчарь, якый и принўс *фоштеру* вызвўл свойив помочов. (Чорі 1: 101); *Фоштер* пиловався туды, де в хащи загупалося топорами. (Чорі 2: 51); *Фоштер* кубиковав складені сягами дрыва. (Чорі 3: 67); На другий день на обід там сиділо коло стола сім *фоштерув* єднаких. (Гнатюк 154);

A *фоштер* honosító képző nélkül ment át a ruszinba; bács-szerémi rusz. *фештер* (Горбач 323); lemkó-rusz. *фошніръ* (Слимак 605, 608); PyPyC *фоштер* (Керча 2: 536); kárp. ukr. nyvj. *фоштер* (Гоца 63); szlk. *forštnér, fošnár* (Newerkla 267); k-szlk. *fošner* (Halaga 1: 250).

фра(й)ир(ка), фраїр(ка) < ném. *Freier* ‘kérő’: Она взиралася туды, де обстався її *фрайир*. (Чорі 1: 75); Отиць пригойкнув на доньку: “Повіш свому *фрайирови*, жеба до

нас бўлше не ходив!" (Чорі 2: 18); Як копылка пудросла – из *фрайиром* утекла. (Чорі 3: 48); Cygan'skŷj *frajir*! Cygan'skŷj *frajir*! – stala skakaty kolo n'oho na jednij nozi. (Petrovaj 52); А маю я *фраїра* годинаря, Шо він носив годину до чісаря, ... (Гиряк 17); – *Фраїрка*-сь мі была, Бо-сь знала танцовац, ... (Гиряк 86); Мингї *фрайирка* друга – лем для сміху, Бо де щи на страшнів ацців зимлї ... (Петровцій 1999: 64); Ты найшла *фрайира* – найду й я собі! – Анничко! Анничко!! Бога я тобі!!! (Петровцій 1996: 5); – Дай ми, мила, віниць свуй, я буду *фраир* твуй. (Утцюзнина 80); Може, вже й *фрайирку* має, ходячи на вечерниці? (Чорі 2002: 17); А вы, *фраирикы*, жунку ми сануйте ... (Керча 1997: 32); Я не встих закончити статю І не тис *фрайирку* сиї днины. (Федынышынець 2002: 6); А *фраїрки* єден має сорок і вусьим миль землі вид себе далеко, другий – двацать чотири, третій – дванацать. (Гнатюк 235);

bács-szerémi rusz. *фраєр* (Сопка 31); lemkó-rusz. *фрайір* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *фраїр(ка), фраїрочка; фраїрьскый* (РЛ 328); РуРуС *фраир, фраирка* (Керча 2: 536); RMSz *фраирка (фрайирка)* 'szerető, kedves [nő]', *фраиръ (фрайиръ)* 'szerető, kedves [férfi]' (Csopey 416); ukr. *фраїр, фраїрка/фраїрочка* (Грінченко 4: 379); le. ukr. nyvj. *фреїр* (Лесів 424); kárp. ukr. nyvj. *фрайир* (Гоца 61); szlk. *frajer* (Newerkla 173, 174, Majtán 1: 366); k-szlk. *frajir/frajer, frajirëčka, frajirka, frajirkar* (Halaga 1: 251); m. nyvj.: *frajer, frajerka* (ÚMTSz 2: 525); vö. Ковтюк 2007: 208.

фрайла < ném. *Fräulein* 'kisasszony': Бог знає, з кым лише тота *фрайла* не водилася. (Чорі 1: 177);

Ez a szó is a ruszin lakta területek irodalmi nyelvei közvetítésével kerülhettek be; bács-szerémi rusz. *фрайла* (Сопка 31); РуРуС *фрайла* (Керча 2: 536); k-szlk. rusz. *фрайла* (РЛ 328); szlk. *frajla* (Newerkla 438), még szlk. *frajl'a* (Majtán 1: 366); k-szlk. *frajla* (Halaga 1: 251); m. nyvj. *frajla*: 1. 'kisasszony'; 2. 'nevelőnő'; 3. 'rossz nőszemély'; *fraj, faraj*: 'társalgónő, kísérőnő, szobalány, komorna, bonn' (MTSz 636). A m. *frajla* (? XVIII. sz.) valószínűleg a hazai ném. (pozsonyi, szepesi) *fräule* 'kisasszony' átvétele (SzófSz 86); *frajla*: 'a nevelőnő tréfás elnevezése' (Balassa 1: 241); a *fraj* (a *frajcimmer* rövidítése): a 16–18. században a társalkodónő, komorna, szobaleány elnevezése (Balassa 1: 241); *frajla*: 'szobalány; nevelőnő; divatozó nő' (ÉKSz 437); m. nyvj. *frajla* ('rossz erkölcsű leány') (ÚMTSz 2: 525); vö. Nyr 1970/94: 345–347.

фрас: Лем раз сорочку вділа на ся, и вже выпаскудилася в якогось *фраса*. (Чорі 1: 123); То щи єден жук, *фрас* бы му быв! (Чорі 2: 25); Таку ціну лупив, ош най му *фрас* буде! (Чорі 3: 98); ..., Тераз тя *фрас* тримать, Ей, ходиш за другыма. (Гиряк 100); Ни злякаєш, друже, нас, Хоть страшный ись, ги чорт – *фрас*! (Петровцій 1993: 112); *Фрас* дияволом ни стане, Брындакы ни є хрущами ... (Петровцій 1996: 77); ... – лем у нас калгозы файнї – ни озьме йих *фрас*! (Петровцій 1999: 123); Нїч стала вічнов – обы йїв *фрас*! – ...

(Петровцій 2004: 78); *Фрас* знає, де хто быв ... (Мальцовска 78); „Тобі дур у голові, ты *фрасе* єден!" – ... (Керча 1997: 9); – Мішку, *фрас* би тебе улапив за мою п'ятку. (Гнатюк 2001: 361);

A bács-szerémi és a máramarosi ruszin kivételével ez az átvétel megtalálható honosító képző nélkül Kárpátalján és kelet-Szlovákiában; közvetítő nyelvek az ukrán és a szlovák lehettek; РуРуС *фрас* (Керча 2: 537); k-szlk. rusz. *фас; фрасовый* (РЛ 328); ukr. *фрас* (Грінченко 4: 379); szlk. *fras, frasa* (Newerkla 324, Majtán 1: 368); k-szlk. *fras, frasica, frasisko* (Halaga 1: 251); m. nyvj. *frász, frâsz, fráz*: 'nyavalyatörés' (MTSz 637). A m. *frász* ('nyavalyatörés, rángógörcs és más efféle betegség; pofon; nagy ijedelem') a TESz szerint baj.-osztr. eredetű; vö. baj.-osztr. *frais* 'görcsroham, mint gyermekbetegség'; kfném. *vreis, vreise* 'veszély, rémület; féktelenség; düh, ájulás'; ir. ném. *freislich* 'vakmerő, bősz, dühös'. A bácskai szb.-hv. *frâs, vrâs* 'görcsroham, frász', szlk. *fras'* 'szitkozódásokban elhomályosult jelentéssel' a németből származik, de esetleg a magyaron keresztül. A m. *frász* és *frájsz* alakváltozat feltehetőleg külön-külön átvétel eredménye. Betegségnevekből alakult szitokszókra vö. *franc, kórság, nyavalya, süly*. Bizalmas stílusértékű szó (TESz 1: 974). Hasonló, betegségnévből kialakult szitokszóra vö. *franc, nyavalya*. Ma elsősorban szókapcsolatokban használatos: pl. *kitöri a frász; frászt kap* 'megijed'; *töri érte a frász* 'odavan érte' (ESz 231); m. *frász*: 1. 'görcsös rohamokkal járó betegség'; 2. 'fészkes fene'; 3. 'nagy pofon' (ÉKSz 438); m. nyvj.: *faráz, frájsz, frázs, fráz* (ÚMTSz 2: 526); vö. BBB 560, *frász*, *frászkarika* – Nyr 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 250.

фрыштик/фриштик: Скыбка хліба з лекварьом вживалася на *фрыштик* до чая. (Чорі 1: 74); Газдыня зладила смачный *фрыштик*. (Чорі 2: 194); Не любила кавіль з молоком, волій пила на *фрыштик* какао. (Чорі 3: 7); Сніданок – *фрыштик* найсмачніший там, Де колоски вклоняються вітрам, Де зі стерні читаєш книгу долі. (Петровцій 1993: 113); ..., Шакалы бы мали на *фрыштик* тебе щи при иннишнїв зорі. (Петровцій 1999: 115); На зорях узяв замк и на *фрыштик* наимляв рыб. (Утцюзнина 83); И покорно йде Пінхес Якубович без *фрыштика* на улицю. (Олбрахт 50); To bude ti ne lem *frýštyk*, ale aj obid aj večer' a na dva dn'i. (Petrovaj 127); *Фрыштик* зідж сам, обід дай приятелёви, а вечерю неприятелёви. (Гриб 51); Дав їм пан добрий *фриштик*, що у своюм газдувстві найліпшой мав, то їм ушиткой давав, бо йому зерна нигда не доходило, ... (Гнатюк 46);

A címszó a szláv nyelvek többségében megtalálható; lemkó-rusz. *фрыштык* (Слимак 607–608); bács-szerémi rusz. *фриштик* (Горбач 323); k-szlk. rusz. *фрыштик; фрыштиковый* (РЛ 328); РуРуС *фрыштик* (Керча 2: 538); kárp. ukr. nyvj. *фриштик* (Гоца 60); or. *фришты́к*, népi *фрыщик* (Фасмер 4: 207); szlk. *frištik, frištuk* (Newerkla 440), *fruštik, frištuk* (Majtán 1: 370); k-szlk. *frištyk* (Halaga 1: 252); m. *fölöstököm* – a ném. *Frühstück*-ből köznépiesen elsajátított szó: 'reggeli, éhomét v. éjomét' (CzF); *früstök*: 'reggeli étel' (Ball 1: 432); *früstök*: 'reggeli'; vö. *fölöstököm* (Balassa 1: 243); m. nyvj. *frustuk, früstök: flöstök,*

fölöstök, fristik, fröstök, furustok, furustuk, fürüstök: ‘reggeli’ (MTSz 639). Mollay Károly szerint a m. *früstök* (‘reggeli’) (1395) hazai korai úfném. eredetű; vö. korai úfném. *Frühstukch* (Sopron, 1424), *fruestukh* (1466) (Mollay 1982: 278). A TESz alapján is ném. eredetű szó; vö. kései kfném. *vruostücke, vrüestüc*, korai úfném. *fruhstucke, fruhstuck*, baj.-osztr. *frustuck*, ir. ném. *Frühstück* ‘reggeli’. A szb-hv. *frùštuk, fríštek*, szlk. *frištik, frištuk*, le. *frysztukować* szintén a németből származik. A m. alakváltozatok többszörös átvétel eredményei a késői kfném., illetve az úfném. korból. A *fölöstök* és a *fölöstököm*-féle alakok egymáshoz való viszonya nincs tisztázva. A *fölöstököm m*-je latinos szóvégnek látszik. Az újabb *früstök, frustuk* átadói különböző hazai ném. nyelvjárások voltak. A köznyelvből a XIX. század elején szorította ki a *reggeli*. Ma nyelvjárási szinten él (TESz 1: 981). Az ESz szerint a *früstök* (1395 k.) felném. jövevényszó; származéka a *früstököl* ‘reggelizik’ (1784). Ma elsősorban a nyelvjárásokban használatos (ESz 233); m. *früstök*: ‘reggeli’ (ÉKSz 440); m. nyvj.: *flöstök, flüstök, fölöstök, föröstök, föstök, fristik, fristuk, fristük, fröstök, frustok, frustuk, frustök, früstük, früstyik, furustok, fürüstök, füstök* (ÚMTSz 2: 529–530); vö. Nyr 1920/49: 97–102; 1988/112: 80–86, Bárczi 1963: 317, Abonyi 2008: 190.

фрыштиковати/фриштиковати < ném. *frühstücken* ‘reggelizik’: Уже встиг *пофрыштиковати* и выріхтоватися в путь, лем дочіковав цімбору. (Чорі 1: 132); Доті рано не сів *фрыштиковати*, докі не затягся ціґаретликом. (Чорі 2: 139); *Frÿštykovaly* pizno. (Petrovaj 45); Господар добрий *фрыштикує* в полі ... (Петровцій 1993: 113); ..., што много и смачно *фрыштикувуть*, обы лїпші слова были – за утцюзнину. (Петровцій 1999: 133); И тамкы сьме *фрыштиковали* – Така краса была довкül! .. (Петровцій 2004: 147); ..., бо первый раз не мали бы городчане, што *фрыштиковати*, пак не мали бы, што полуденковати, ... (Утцюзнина 52); І так нате мало *фриштиковати*, бо я іду до церковці. (Гнатюк 90);

А *фрыштиковати / фриштиковати* a ném. *Frühstück* + *-овати* adaptációs suffixum; bács-szerémi rusz. *фриштиковаць* (Горбач 323); k-szlk. rusz. *фрыштиковати* (РЛ 328); RMI *фрыштыковати* ‘reggelizni, früstökölni, fölöstökölni’ (Hodinka 425); РуРуС *фрыштиковати* (Керча 2: 538); kárp. ukr. nyvj. *фриштиковати* (Гоца 62); szlk. *frištikovat', frištukovat'* (Newerkla 440), még szlk. *fruštikovat', frištukovat'* (Majtán 1: 370); k-szlk. *frištykovac* (Halaga 1: 252); m. *fölöstökömöl*: ‘reggeliz’ (CzF); m. nyvj.: *frustukol, früstököl: fristikel, furustukol* (MTSz 639); *früstököl, flöstököl, fölöstököl, fölöstökül, fröstököl, frustokol, frustokòl, frustukal, frustukó, frustukol, frustukól, fröstökőni, fröstökő, früstököll* (ÚMTSz 2: 530); ESz 233.

фурт: Ишло собі гегекало, ни мекало, ни бекало, лем *фурт* до вшиткых гекало. (Чорі 1: 220); Припрошовався на пару днÿв, а опстався *нафурт*. (Чорі 3: 220); Andrij *furt* s’a ozerav, i Nykolaj zdohadav s’a že čom, – vÿzerav Krystynu, kotra čoms’ – lem… (Petrovaj

46); …, а май поручник, што *фурт* ся сміяв, видав неприсохтованый на паленку, котру лляв до ся, ги воду. (Олбрахт 17); Потому днї станут *фурт* куртші, а ночі довжі. (Утцюзнина 13); Коваля зо женов до арешту взяли і *фурт* на дрітаря ся вывідовали. (Плішкова 117); Але щі *фурт* жыє, щі все дыхать і страшно терпить ... (Мальцовска 86); Від русина бідного жиди Хитріші були *фурт* – завжди. (Петровцій 1993: 114); Я пережив ушыткы біды, *Фурт* – битїжный ... (Петровцій 2004: 24); Што тото за порядкы: *фурт* лем ушытко треба глядати! (Керча 1997: 5); Дагде є *фурт* тепло, а інде переважно зима. (Гриб 14); *Фурт* Діскомфорт /Форте! Форте!/ (Федынышынець 2002: 6); Но, сидів єден місяць, жона дуже з ним вадиться, косачів наймать собі, бо він нічо не робить, як місяць, *фурт* сидів, нигда не йшов. (Гнатюк 352);

máramarosi rusz. *фурт* (Бевка 135); k-szlk. rusz. *фурт* (РЛ 329); РуРуС *фурт* (Керча 2: 539); kárp. ukr. nyvj. *фурт* (Німчук 86, Гоца 64, Гвоздяк 239); szlk. *furt* (Newerkla 324); k-szlk. *furt, furtom furt* (Halaga 1: 253); m. *forrton (forr)*: ‘folyvást v. szüntelen’ (pl. forr) (CzF); m. nyvj. *furt*: ‘folytonosan, folyvást, szüntelen, szakadatlanul’ (MTSz 644); *furtonfurt*: ‘ua’; *furtonosan – furtomosan, furtonoson, furtonosonn* (MTSz 645); *furt-furt*; *furtonfurt, furtanfúrt, fúrton fúrt, fúrtomfúrt, furtunfurt, furtumfurt, fúrtumfúrt* (ÚMTSz 2: 539). A *furt* (‘el, tova’, 1777; ‘folyton, egyre’, 1864/1878) a TESz alapján felsőnémet eredetű szócsaládba tartozik; vö. fném. *furt* ‘el, tova; folyton’; *furt und furt* ‘folyton, egyre’; *fort und fort* ‘ua’. A szb-hv. *furt*, cseh *furt*, szlk. *furt, furtom* ‘folyton’, le. *fort* ‘indulj!, mars!’ szintén a németből való. A m. *furt* és *furtonfurt* forrása főleg az ausztriai német katonai nyelv és a hazai német nyelvjárások lehettek. A *furtonfurt* meghonosodását a némileg hasonló hangtestű *gézengúz, kótyonfitty, torzonborz*-féle magyar ikerszók is megkönnyíthették. A m. *furtonosan* ‘folyton, egyre’ a *furtonfurt* és a *folytonosan* vegyüléséből jöhetett létre. A bizalmas társalgási nyelv és a nyelvjárások szavai (TESz 1: 991); vö. Nyr 1900/29: 412–420, Bárczi 1963: 351, Gerstner 1998: 16.

фусиклі: *Фусиклі* – панчішки, ще й дівочі, І не на щодень – на вихідний:… (Петровцій 1993: 114); Дўвка замыльовала закаляні *фусиклі*. (Чорі 2: 89);

Ez a szó is közel azonos alakban, széles körben elterjedt a szláv ill. a ruszin nyelvek többségében; lemkó-rusz. *фусак(ля)* (Слимак 608); k-szlk. rusz. *фусекля* (РЛ 329); РуРуС *фусеклї* (Керча 2: 539); szlk. *fusak, fusakl’a, fusekl’a* (Newerkla 440); k-szlk. *fusačëk, fusak, fusëkl’a/fusakl’a* (Halaga 1: 254); m. *fuszekli* ‘rövid szárú harisnya’ (Balassa 1: 245, MTSz 645); m. nyvj.: *fucukli, fuszétli* (ÚMTSz 2: 541). A m. szó (1857) (‘férfiaktól hordott (rövid) harisnya, zokni’) a TESz szerint baj.-osztr. eredetű; vö. baj.-osztr. *fußsöckl* ‘rövid harisnya, zokni’; ném. *fußsocke*. Utótagjának végső forrása a lat. *soccus, socculus* ‘könnyű cipőféleség’. Etimológiailag összefügg a m. *cókó* és *zokni* eredetijével. A szb-hv. **fusēkla*, cseh *fusekle*, szlk. *fusakl’a, fusak* ‘rövid harisnya, zokni’ szintén a bajor-osztrákból származik. A m. alakváltozatok közül a *fuszetli* a németből átvett *cetli, kravátli, pertli*-félék analógiás

hatását tükrözheti. A szóvégi ném. *l* ~ m. *li* megfelelésre vö.: *fásli, ferbli*. A bizalmas társalgási nyelv elavulóban lévő szava (TESz 1: 993); *fuszekli* (1788) < ném. *Fuß* 'láb' + *Socke* 'zokni' > (ESz 235); m. *fuszekli*: 'rövid férfiharisnya, zokni' (ÉKSz 442); kárp. m. nyvj. *fuszekli* (Дєрке 31, 33); vö. Nyr 1988/112: 80–86.

цайг(г)ер: На бристўвці зломився великый годинковый *цайгер*, што вказовав мінуты. (Чорі 1: 230); Купив собі нову наручну годинку из посріблеными *цайгерами*. (Чорі 3: 205);

A címszó képző nélküli ném. jövevényszó; az Eperjes környéki ruszinban kics. képzővel is megtalálható; máramarosi rusz. *цайгер* (Бевка 137); k-szlk. rusz. *цайгер, цайгрик* (РЛ 332); kárp. ukr. nyvj. *цайгер* (Гоца 60, Гвоздяк 237); m. nyvj. *cágër, cajgër*: 1. 'útmutató'; 2. 'óramutató'; 3. *cajgër*: 'a mutatóval (fekete tollal) megjelölt meddő anya-juh' (MTSz 215); *cáger, cágër, cágèr* (ÚMTSz 1: 665). A TESz szerint a m. szó jelentése: 'útmutató' (1876); 'óramutató' (1881); '<a mutatóval: fekete tollal megjelölt> meddő nőstény juh' (1887); baj.-osztr. eredetű; vö. baj.-osztr. *zaiger* 'óramutató; mutatóujj', ném. *zoagɛr* 'mutató; óramutató; jelzőkő; hegycsúcson elhelyezett pózna'; vö. még ir. ném. *Zeiger* 'mutató'. Etimológiailag ide kapcsolódik a m. *cégér* is. A ném. *ai* helyén jelentkező *â* (= á) egyes felném. nyelvjárásokban végbement hangváltozás eredménye, tehát a m. alakváltozatok többszörös átvételre vallanak. Nyelvjárási szó (TESz 1: 408); vö. MNy 1996/92: 158–163, Gerstner 1998: 40, Abonyi 2006: 422; 2008: 190.

цех < ném. *Zeche* 'vendégség; kocsmaszámla; céh; rend': У *цеху*, де была плавильна піч, проводилася вытопка оціля. (Чорі 1: 150); Полірованя й вышліфовываня бутра проходило в окремому *цеху*. (Чорі 1: 162); Вшиткых гостўв запросили в експериментальный *цех*. (Чорі 2: 7); Заботилася, обы її *цех* выповнив квартальный план. (Чорі 2: 31); Роблячи в *цеху* на конвеєрі, наглядачков за її роботов была сама майстриня – начальниця зміны. (Чорі 3: 160); Іду до ковальні, справлю собі шумну балту, положу на ню всилиякі *ціхи*, обух золлів золотом, жеби нигде такої балти не було, як моя; ... (Гнатюк 157);

A *цех* majdnem mindegyik ruszinban megvan, a ném. szóvégi magánhangzó elhagyásával; mivel megvan az ukránban, szlovákban és a lengyelben is, ezek lehettek a közvetítő nyelvek; bács-szerémi rusz. *цех* (Горбач 323); lemkó-rusz. *циха* (Слимак 607); RMSz *цехъ* 'céh' (Csopey 423); РуРуС *цех* (Керча 2: 554); k-szlk. rusz. *цех; цеховый* (РЛ 333); ukr. *цех* (Грінченко 4: 427); az or. *цех* szót valószínűleg a le. *cech* közvetítette; vö. kfném. *zëch, zëche* (Фасмер 4: 301, Преображенский 2: 1187); szlk. *cech, cecha* (Newerkla 55, 58, 66, 68, 161, Majtán 1: 173); k-szlk. *cech, cecha* (Halaga 1: 164); m. *cech*: '(vendéglői) számla (összege)' (ÉKSz 169); a TESz szerint a m. *cech* jelentése: '(vendéglői stb.) fogyasztás összege, számla összege' (1875). Ném. eredetű; vö. ném. *Zeche* '(kocsma-) számla'; ugyanez

a ném. szó az alapja a *céh* szónak is. A m. alakváltozatok közül a *k* végűek a ném. *χ´* hang helyettesítésével keletkeztek; vö. *pech ~ pek(k)*. A bizalmas társalgási nyelv szava (TESz 1: 413); m. nyvj.: *cech, cek, cekk* (ÚMTSz 1: 670); *cech* (1614) felném. jövevényszó (ESz 97); vö. Hadrovics 1985: 161, Nyr 1988/112: 80–86.

цолшток: Мав такый мийтер-*цолшток*, што состояв из дисятьох частинок, котрі изкладалися вйєнно.. (Чорі 2: 252);

A *цолшток* igen széles körben elterjedt ném. jövevényszó, amely nem vett fel semmilyen adaptációs képzőt; a szláv irodalmi nyelvekből kerülhetett be; bács-szerémi rusz. *цолшток* (Сопка 31); lemkó-rusz. *цольшток* (Климак 606); máramarosi rusz. *цолшток* (Бевка 139); k-szlk. rusz. *цольшток; цольштоковый* (РЛ 334); PyPyC *цолшток* (Керча 2: 560); szlk. *cólštok* (Newerkla 426); k-szlk. *col'štok* (Halaga 1: 175). A m. *colostok* jelentése: 'összehajtható mérővessző' (1833). A TESz alapján ném. eredetű szó; vö. ném. *Zollstock* 'mérőpálca vagy -vessző, ácsmérték'. Ez a ném. *Zoll* 'hüvelyk, col' és a ném. *Stock* 'bot, pálca, vessző' összetétele. A m. alakváltozatok közül a *colostok* részben népetimológiás alakulás. A magyarba az asztalos-, ács- stb. mesterség szavaként kerülhetett át (TESz 1: 454, ESz 107); m. *colstok/colostok*: 'mérővessző' (ÉKSz 179); m. nyvj.: *colstok, calstok, colostok, collstok, cóstok, csolosztok, csolsztok, csósztok, solsztok* (ÚMTSz 1: 717); vö. Nyr 1900/29: 412–420; 1908/37: 363–364; 1920/49: 97–102; 1973/97: 157–166; 1988/112: 80–86, Bárczi 1963: 351, BBB 560, Mollay 1989: 250, Gerstner 1998: 13, Abonyi 2006: 422; 2008: 190.

цуг: Ледвы *цугом* вытягли вўз из болота, вмерзлый там за нўч. (Чорі 1: 172); А тіло єго кліщами рвано єще з живаго, Вби каждий тиждень *цуг* єдин день пану роблено. (Плішкова 43); – А *цуг* щи є? – звідать ся коминарь. (Керча 1997: 15);

Az előző címszóhoz hasonlóan a *цуг* is megtalálható mindegyik ruszin nyelvváltozatban; bács-szerémi rusz. *цуг* (Сопка 31, Горбач 323); máramarosi rusz. *цуг* (Бевка 139); k-szlk. rusz. *цуг* (РЛ 334); RMSz *цугъ* 'vonat; fogat' (Csopey 423); PyPyC *цуг* (Керча 2: 560); kárp. ukr. nyvj. *цуг* (Гоца 61), *цуг(к)* (Гвоздяк 237); az or. *цуг* vagy a le. *cug* közvetítésével került be, vagy pedig közvetlenül a ném. *Zug* átvétele (Фасмер 4: 304, Преображенский 2: 1188); szlk. *cúg* (Newerkla 322, 379, 393, 427, Majtán 1: 195); k-szlk. *cug* (Halaga 1: 175); m. *cúg*: 'húzás; légvonat, léghuzam' (Balassa 1: 101). A m. *cúg* szó jelentése: 'szakasz mint katonai egység' (1746); 'fogat' (1793/1844); 'a pohár egyszerre való kiürítése, ill. erre való készség' (1880); 'gumiszövet betét a cipő szárában' (1884); 'léghuzat' (1885); 'egyfajta felvonó' (1952). A TESz szerint ném. eredetű szó; vö. ném. *Zug* 'húzás, vonás; léghuzat; fogat, vonat; menet, katonai szakasz'; stb. A magyarban mutatkozó jelentésváltozatok legtöbbje nem magyar fejlemény, hanem a ném. megfelelők külön átvétele. A szó 'szakasz mint katonai egység' jelentésében katonai szakszó, 'gumiszövet betét a cipő szárában' jelentésében eredetileg mesterségszó volt; az 'egyfajta felvonó' jelentés pedig építőipari munkások

csoportnyelvében fordul elő. Legtöbb jelentésváltozatában régies, elavulóban levő nyelvjárási szó (TESz 1: 459). A ném. szó a ném. *ziehen* ‘húz, von’ ige származéka. Ma főként a bizalmas társalgási nyelvben használatos ‘léghuzat’ jelentésben (ESz 108); m. *cúg*: 1. ‘léghuzat’; 2. ‘cipő szárába illesztett rugalmas eresztéк’; 3. ‘szakasz’ (ÉKSz 180); m. nyvj.: *cugg, cukk, cúg, cug* (ÚMTSz 1: 724); vö. Nyr 1900/29: 412–420, Gerstner 1998: 13, Abonyi 2006: 422; 2008: 190.

цурік!, цурук!: Се мій Париж ... *Цурік*, Цюріх! (Федынышынець 2002: 11); Кунь са напудив, почав утікати *цуруκ*, узад. (Гнатюк 236);

A címszó kétféle alakban honosodott meg a ruszinban; bács-szerémi rusz. *цурик* (Сопка 31), *цуруκ* (Горбач 323); máramarosi rusz. *цурік/цуруκ* (Бевка 140); k-szlk. rusz. *цуруг* (РЛ 335); РуРуС *цурік* (Керча 2: 561); kárp. ukr. nyvj. *цурюк* (Гоца 61); k-szlk. *curik/curuk!* (Halaga 1: 176); m. *curukk*: ‘vissza!’ (Balassa 1: 102). A TESz alapján baj.-osztr. eredetű; vö. alsó ausztr. *zruk*, ném. *zrugg* ‘hátra, vissza’; vö. még ir. ném. *zurück* ‘ua’. Az átvétel több baj.-osztr. jellegű nyelvjárásból (köztük nyilván hazai ném. nyelvjárásokból is) történhetett, az alakváltozatok ugyanis a németből magyarázhatók, kivéve a bármelyik szótagban jelentkező *o*-t, mely már magyar hangváltozás eredménye. A mai magyar nyelvben elsősorban igás állatot hőköltető, hátrálásra késztető szó; emberre csak durva vagy tréfás használatban vonatkoztatják. Egyes nyelvjárásokban van lovat hőköltető, ill. faroltató szóként *crukste, crukstéjn, curukste* is, ez a ném. *zurückstehen* ‘hátrább áll’ (felszólításként használt főnévi igenév) átvétele. A magyarban elsősorban az osztrák katonai nyelv révén honosodhatott meg. Nyelvjárási szó (TESz 1: 461). Az ESz szerint is a *curukk* (1600 k.) baj.-osztr. jövevényszó; vö. tiroli *zrugg*, ném. *zurück* ‘vissza (a kiindulóponthoz)!’. Igei származéka a *curukkol* (1709) (ESz 108); m. nyvj.: *crukk, curikk, strukk, szurikk, szürükk, crúk* (ÚMTSz 1: 730); m. *curukk/curikk*: ‘(igásállatot, kül. lovat farolásra nógatva): vissza!’ (ÉKSz 181); vö. Nyr 1908/37: 363–364; 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 249, Gerstner 1998: 13, Abonyi 2006: 422; 2008: 190.

цурік(г)нути(ся) < ném. *zurücken* ‘oda-, közelebb tol; közeledik’: *Цурікнули* ся. (Олбрахт 120); Прийде д дірі, кунь са надудив; почав кунь *цурукати* назад. (Гнатюк 236); Прийшов кунь д дірі, *цурукнувса* назад. (Гнатюк 237); Коні чогось спудилися и *цурітнулися* навспак. (Чорі 3: 158);

A szó jellemzően *-нути* és *-amu* igei adaptációs suffixumokkal illeszkedett be a ruszinba; bács-szerémi rusz. *цурукаų ше* (Горбач 323); РуРуС *цурікати, цурікнути* (Керча 2: 561); k-szlk. rusz. *цуругнути* (РЛ 335); k-szlk. *curikovac* (Halaga 1: 176); m. *curukkol*: ‘visszafelé megy, hátrál’ (Balassa 1: 102); m. nyvj. *curukkoltat*: ‘hátráltat (pl. lovat)’ (MTSz 251); *curukkol/curikkol*: ‘hátrál, farol’ (ÉKSz 181); m. nyvj.: *curukkol, crukkolni, crukkoll, crukkul, curikkó, curikkol, curikkul, curikónyi, szrukkol, trukkol* (ÚMTSz 1: 730); vö. Nyr 1988/112: 80–86.

шаме(р)лик: Обернула ся на *шамелику* коло коровлячого вумени. (Олбрахт 33); В домах маєме деревляный бутор: столы, стулцї, лавицї, гокерликы, *шамеликы*, полицї… (Утцюзнина 145); Неруности на *шамерликови* были зглажені столярным майстром. (Чорі 2: 175); Обы дўстати коробку, што находилася звирьхы на скрини, надставив собы *шамерлик*. (Чорі 3: 172); Змайстровав учора для сына отиць *Шамелик* – малый саморобный столиць. (Петровцій 1993: 124);

A címszó a nőnemű főnevekre jellemző *-a* honosító képzővel ill. anélkül is megtalálható a ruszinban; valószínűleg a szláv irodalmi nyelvekből került át; bács-szerémi rusz. *шамла* (Сопка 31, Горбач 323); k-szlk. rusz. *шамля* (РЛ 338); РуРуС *шамелик* (Керча 2: 580); szlk. *šamel, šamerlík, šamlík* (Newerkla 222, 224); k-szlk. *šamerdlik/šamerlik* (Halaga 2: 1007); m. *zsámoly*: 1. ‘kis székhez hasonló alacsony állvány, melyre a pamlagon, széken ülők fel szokták lábaikat rakni’; 2. ‘lépcsőül szolgáló emelvény’. Így nevezik különösen azt a kerekeken járó talapzatot, melyet a folyók szélén a kompok elé tolnak, hogy a bejáróknak hidul szolgáljon (CzF); *sámoly*: ‘zsámoly’ (Ball 2: 499); *sámli*: ‘a zsámoly népies neve’ (Balassa 2: 190); m. nyvj. *sámëdli – sámëll, zsámedli*: ‘zsámoly’; *sámla – sámja, sámlo, sámlya, zsámlya*: ‘a szövőszék taposójának (lábítójának) egy-egy léce’ (MTSz 1908); *sámli, sámi, samli* (ÚMTSz 4: 813). A m. *zsámoly* (1395) jelentése: ‘a széknél alacsonyabb, lábtámasztóul, ülésül használható bútordarab’. Mollay szerint késői középfelnémet vagy korai újfelnémet kori bajor-osztrák eredetű; vö. kfném. (baj.-osztr.) *schamel* (1321). Az átvételnek akkor kellett megtörténnie, amikor a kfném. [sχ] > [š] fejlődés már lezárult, a XIII. század után; vö. lat. *scamellus* > ófném. *scamal* > kfném. *schamel* > m. *sámoly ~ zsámoly*. A *zsámoly* változatból szóhasadással keletkezett szinonimája a *gyámol* (‘támaszt’) (Mollay 1982: 567). A TESz szerint a szó jelentése: ‘evőeszközzsámoly’ (1814), ‘zsámoly’ (1819), [sámla, sámlya] ‘a szövőszék pedálja’ (1830), [sámja] ‘a szekér tengelyére erősített farúd’ (1905). Baj.-osztr. eredetű, többszörös átvétellel; vö. baj.-osztr. *schamel, schammə̀l, schåml, schamerl*, ném. *schåmm’l, schamml* ‘zsámoly’; ófném. *scamal*, kfném. *schamel* ‘zsámoly, pad, szék, asztal’; ir. ném. *Schemel* ‘zsámoly, szövőszék pedálja; a szekér tengelyéhez erősített farúd, eke része’. Ez a k. lat. *scamellum* (< lat. *scabellum*, <: lat. *scamnum*) átvétele. A cseh *šamlicě*, szlk. *šamel’, šamlík*, szb-hv. *šámla* ‘zsámoly’ szintén a németből való. A m. szó két szótagú alakváltozatai a baj.-osztr. *schåml, schamel* alakra, a három szótagúak a *schamerl* formára vezethetők vissza. A *sámla, sámja* alakra vö. *serbla*, a szóvég alakulásmódjára vö. *hecsedli, hokedli, nokedli*. A bizalmas társalgási nyelv és a nyelvjárások szava (TESz 3: 482). A m. nyelvjárásokban *sámelli, sámedli* változatok a baj.-osztr. *schamerl* formára vezethetők vissza, de a szóvégi *dli* kialakulására hatással lehetett *hokedli* szavunk is (ESz 718); *sámli*: ‘támlátlan kisszék, zsámoly’ (ÉKSz 1191); vö. BBB 291, *sámedli* Nyr 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 239.

шандар(ь), жандар(ьм): В село прийшли *жандаре*, вбы всмирити бунтаръв. (Чорі 1: 197); Селом прохожовався молодинькый *жандарик*. – Бодай тоты *жандарикы* у пеклі горіли: не єдного чоловіка з сього світа йзіли. (Чорі 2: 16); Имили го *шандаре* и забили в вариську тюрму. (Чорі 2: 29); Нико не знав, де находяться опрышкўвські льохы, в котрых они пряталися уд *жандаръв*. (Чорі 3: 102); Kolo branȳ areštu mav službu nevelyčkȳj *šandaryk* z malen'kȳm, jakbȳ poskručanȳm, lyčkom. (Petrovaj 121); ..., Тогды мої ручкы, Гей, *шандарі* капчали. (Гиряк 168); Вхабили панове діти на тім місті, А самы втікали *шандарям* повісти. (Плішкова 96); Зась *шандарі* по хыжах ходили, контрольовали, ці дахто дома палінку не варить. (Мальцовска 93); Пуд петеком требало вукрасти єї из села, жебы *жандарь*, яґер не відїли. (Утцюзнина 83); Ци не мав бы зато лем покликати *жандарі*? (Олбрахт 103); В Ніридьгазі по базару Ходять шпіцликы, *шандаре*: ... (Петровцій 1996: 24); Дав собі накликати по своюм краю тристо жун, шістьсто *шандарів*: два *шандарі* наперед, а два зозаду коло царської жони. (Гнатюк 28); І прибіг у варош свій і дав знати рендерім і *жандарім*, ушиткім, оби йшли на поміч, бо там розбійники сут. (Гнатюк 121); igei származéka: *жандаритu(ся)* (Чорі 2: 17);

Ez az átvétel kétféle alakváltozatban is megtalálható a ruszinban; a zs-s alakok franciás ejtésmódot tükröznek; lemkó-rusz. *шандар* (Слимак 607); máramarosi rusz. *жандарь* (Бевка 61); k-szlk. rusz. *шандарь; шандарьскый* (РЛ 338); РуРуС *жандарь* (Керча 1: 272), *шандарь* (Керча 2: 581); RMSz *жандарь* 'pénzügyi őr, felvigyázó' (Csopey 90); ukr. *жандар, жандарка* (Грінченко 1: 474); or. *жандарм* (Фасмер 2: 35); k-szlk. *šandar* (Halaga 2: 1007); m. *zsandár*: 'az országban a közrendre és biztonságra felügyelő katonai szervezet tagjának régi neve' (Balassa 2: 390); m. nyvj. *zsandár*: (tréf., gúny.) 'újonc' – kaszárnyai szó (MTSz 3633). A TESz szerint a m. szó jelentése: '(osztrák) csendőr'; ném. eredetű szó; vö. ausztr. ném. *schandarm, schãdarm*, ir. ném. *Gendarm* 'fegyveres csendőr, rendőr, zsandár'. A németbe a franciából került; vö. fr. *gendarme* 'fegyveres lovas; csendőr'. A fr. szó a többes számú fr. *gensdarmes* ('fegyveres emberek') módosulata. Megfelelő szó más nyelvben is használatos; vö.: ang. *gendarme*, or. *жандарм*. A magyarba az osztrák katonai-közigazgatási nyelvből került (TESz 3: 1210, ESz 936); vö. BBB 292, ÉKSz 1539, Hadrovics 1985: 544.

шанц: *Шанц* перед двором быв доста глубокый. (Чорі 1: 226); Вітер зрывав листя в садах и звійовав го в ярочкы та *шанцы*. (Чорі 2: 169); Насилу вдалося му утягти камінь, што завалився у *шанц*. (Чорі 3: 172); Ona any raz mu ši ne posanovala, choc' bȳ de – pid plotom, pid kopkov abo v *šancu*, – hravci s'a stysnytȳm v kutykach gamb usmivom, odpoviv Duhan uslužno naskoro. (Petrovaj 91); Із роботи біг я так У дощовий день, Що впав у *шанц* – рівчак, Й там лежав як пень. (Петровцій 1993: 124); Будеш сувету ты мати, Кить в *шанца* упаду – ... (Петровцій 1999: 77); Попасуємe по *шанцах* коровы, Для нашых мам збираємe чічкы ... (Петровцій 2004: 136); ..., уйшов на улицю и там стямив два увержені

дубкы у *шанцу*. (Утцюзнина 94); И душа провадаря, што была стулена глубоко у *шанцу*, нараз ся вупростила. (Олбрахт 62);...: пазурї йдут у дїло втїкай у *шанц* безнадїї пуд фатёл глины ... (Затлоукал 25); Як вун уже відів, жи лампа недалеко, зайшов до *шанцу* і почав по земли колом бити; ... (Гнатюк 161);

Ez a jövevényszó is két alakban szerepel a ruszinban, mely az irodalmi nyelven keresztül honosodhatott meg; lemkó-rusz. *шанец* (Климак 607); RMSz *шанецъ* ‘árok, sánc’, *шанцъ* ‘sánc’ (Csopey 431); РуРуС *шанц* (Керча 2: 581); k-szlk. rusz. *шанець* (РЛ 338); ukr. *шанець* (Грінченко 4: 484); kárp. ukr. nyvj. *шанц* (Гоца 60); az or. *шанец* a le. *szaniec* által került a nyelvbe (Фасмер 4: 404, Преображенский 2: 1227); szlk. *šanc, šanca* (Newerkla 397, 494), még szlk. *šianec, šiance* (Majtán 5: 617); k-szlk. *šanec* (Halaga 2: 1007); m. *áncz*: **‘**háborúban alkalmazható földerődítvény, mely az ellenséggel szemközt védelmül, és biztonságul szolgál’; különféle alakú és nagyságú lehet. Újabb megnevezése: *gátony*. Idegen eredetű szó; ol. *scanso*, ang. *sconce*, ném. *Schanse* stb (CzF); *sánc*: ‘földhányás, háborúban védelmi erődítés; árok’ (Balassa 2: 190); *sánc*: (erőd.) ‘földből és kövekből készített felhányás, mely a megtámadás ellen védelmül szolgál’ (Ball 2: 499); m. nyvj. *sánc, sânc*: 1. ‘árok’; 2. ‘a szamosujvári fogház’ (MTSz 1909); m. nyvj. *sanc, szânc* (ÚMTSz 4: 813). A *sánc* (XVI. sz.) az úfném., kései kfném. *schanz(e)* ‘ua’ átvétele (SzófSz 265). A TESz szerint a m. szó jelentése: ‘védelmül emelt földhányás, töltés, gát’ (1553); ‘hosszan elnyúló árok a kiásott földdel együtt’ (1585); ‘különböző mélyedések elnevezéseként’ (1785); ‘síugráshoz használt meredek lejtőjű építmény’ (1919); ‘<sakkjátékban> a király és a bástya sajátos módú és célú helycseréje’ (1952); baj.-osztr. eredetű; vö. baj.-osztr. *schanz* ‘töltés, gát, erődítés’; kfném. *schanze* ‘rőzseköteg, töltés, gát, korlát’; ném. *Schanze* ‘gát, töltés, erődítésül, védelmül emelt földhányás’ <főleg tüzérségi lövegállás előtt>; ma ‘síugrósánc’ is. A ném. szó eredete vitatott. A szb-hv. *šànac*, cseh *šance*, le. *szańce, szaniec*, or. *шанец* ‘katonai sánc’ a németből való. A magyarba hadászati műszóként került. Eredeti jelentése a ‘védelmül emelt földhányás, töltés, gát’ volt. A 2. (‘hosszan elnyúló árok a kiásott földdel együtt’) jelentés a magyarban keletkezett részint térbeli érintkezési asszociáción alapuló névátvitellel, részint a *sáncárok* összetételből való jelentéstapadásos önállósulással. A 3. jelentés a 2.-ból alakult. A 4. szintén jelentéstapadással jött létre az *ugrósánc* összetételből. Az *ugrósánc* a ném. *Sprungschanze* tükörfordítása. Az 5. is magyar fejlemény (TESz 3: 483, ÉKSz 1191). Mollay véleménye szerint a *sánc* (1508) korai úfném. kori baj.-osztr. eredetű; korai úfném. (baj.-osztr.) *schanz*, kném. *schanze* (Mollay 1982: 490). A baj.-osztr., ném. szavak talán a frank *schanze* ‘kosár’ szóra vezethetők vissza, és a kosárszerű rőzsefonadékból épített gátak alapján alakultak ki a későbbi jelentések. A magyarba hadászati műszóként került, további jelentései metaforikus fejlemények. A *sáncol* ‘sáncot épít’ (1585) származéka *-l* igeképzős alakulat, és ma főképpen a sportnyelvben használatos (röplabda, sakk) (ESz 718); vö. Nyr 1920/49: 97–102, BBB 292, Hadrovics 1985: 465, Mollay 1989: 244.

шараґля/ширигля: Иппен вытесовав бильцята для *шараґлӳв*, коли надыйшла кума. (Чорі 1: 148); *Ширигліі* – носилки для гною, каміння ... Наносиш ся за динь – хрыбет весь тріскоче ... (Петровцій 1993: 125); Обы ня Дявіл, вбы ня гута вбила, Обы ня на *ширигляхъ* понесли… (Петровцій 1996: 65); Узяв колотвицю й истесав из ниї поперечину на *шараґлі*. (Чорі 2: 282);

A címszónak számos alak- ill. hangváltozata jött létre a ruszinban; egyes nyelvek a többes szám jelével vették át a szót; máramarosi rusz. *шараґля* (Бевка 144); k-szlk. rusz. *шараґлї; шараґлёвый* (РЛ 338); RMSz *шараґль* ‘saroglya’ (Csopey 431); PyPyC *шараґлї* (Керча 2: 581); ukr. *шараґи* (Грінченко 4: 485); szlk. *šragle* (Newerkla 308, Majtán 5: 660); k-szlk. *šeregle, šragy* (Halaga 2: 1009, 1022); m. *saroglya, saraglya, seráglya*: ‘lajtorjához hasonló szerkezetű, fából készült rácsféle eszköz különféle célokra’; pl. *saroglya* a szekéren v. kocsin, mellyel a szekér v. kocsi nyitott hátulját elzárják; ‘a lóistálókban a jászol fölötti létra, mely mögé a szálas takarmányt teszik’. Így nevezik a teherhordásra való létraformát is. Jelent továbbá ‘rácsos ajtó’-t, pl. mely egyes tájakon a konyhák előtt van. Tájnyelven: *saraglya, seréglye*. A *saroglya* általában rácsos szerkezetű, vagyis rovatosan összeállított lécekből, karókból áll; azon *sar* gyökű szavakkal rokonítható, melyek rovásos metszésre vonatkoznak, mint pl. a *sarol, sarló, sarabol*. A *sarog* szótőből képződtek: *sarogol, sarogló, sarogla*, lágyan *saroglya*, azaz sarolt szálakból álló (eszköz). A *saroglya* másképpen *taraglya*, melynek szótöve a *tar* ‘metszés’-t jelent a *tarol, tarló* származékokban, s rokon a hasonló jelentésű *sar* tővel. (CzF); *saráglya/saroglya*: 1. ‘a parasztkocsi hátulján a tengely fölé erősített rácsféle eszköz, melybe takarmányt szoktak tenni’; 2. ‘lajtorjaforma rácsféle eszköz, mely alsó végével a jászol fölé a falhoz erősítve a lovaknak takarmánytartóul szolgál’; 3. ‘targonca’; 4. ‘lécekből összeállított rácsos ajtó’ (Ball 2: 504); *saráglya*: 1. ‘rácsos szerkezet a szekéren elől és hátul’; 2. ‘többféle célra szolgáló farács, pl. a jászol fölött; szénát, fát, köveket hordanak rajta’ (Balassa 2: 191); m. nyvj. *saraglya, saroglya – sarágja, saráglya, serággo, sëráglo, seráglya, sëráglya, sorogja, sorollya*: 1. *srágla, sráglo*: ‘léckerítés’; 2. ‘félmagasságú léc- v. vesszőajtó (a konyhaajtón kívül)’ (MTSz 1914); *csiriglya, salagra, saragja, saraglya, saragla, saraglán, saraglám, saráglo, saruglya, seráglya, seráglán, sërágla, seráglo, seregje, soragja, saráglya, srág* (ÚMTSz 4: 836). A *saroglya, saraglya* (1530) valószínűleg a tót *šragle* (t.sz.) ‘ua’ átvétele, mely a ném.-ből származik; a közvetlen ném. származtatás – tájny. *schragel* ‘ua’ – hangtani okokból vitatott (SzófSz 266). A szó a TESz szerint baj.-osztr. eredetű; vö. baj.-osztr. *schrágəl, šrāgl* ‘ferdén vagy keresztbe összeilleszteti rudakból, lécekből álló, rácsszerű tartó állvány(zat), kecskeláb, hordágy, saroglya’; szlovákiai ném. *šragle* ‘kecskeláb; hátsó saroglya’. Ezek a szavak a kfném. *schrage* ‘kecskeláb, emelőszerkezet, csiga’ kicsinyítőképzős származékai, etimológiailag a ném. *schräg* ‘ferde’ családjába tartoznak. Vö. még ném. *Schragen* ‘rácsszerű állványzat, fűrészbak’. A szlk. *šragle* ‘saroglya’, *šragl’a* ‘hordágy, hordozósaroglya, egykerekű targonca’; szln. *srágle* (t.sz.) ‘saroglya’ a németből valók. A szb.-hv. *šàraglje* (t.sz.), kaj

šáraglje ‘első és hátsó saroglya’, a szlk. *šaragl˙a, šaragle* (t.sz.), az ukr. (Kárpátalja) *шараглы* és a rom. *şiréglă* is a magyarból való átvétel. A magyarba *le* végű baj.-osztr. forma került. A szóvégi *a* a ném. *ə* helyettesítője; vö. *cérna, kályha, lárma*. Az alakváltozatok közül legeredetibb a *srágla* típus. A többi változat kialakulásában a legnagyobb szerepet a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldása játszotta. A *seráglya* elhasonulással keletkezett a korábbi *saráglya ~ soráglya*-félékből. A *seregje* formák az elhasonulás utáni hangrendi kiegyenlítődés eredményei lehetnek. A *srágla ~ saráglya ~ saroglya*-féle és a *saroglya*-félék *á (~ a) ~ o (~ ó)* váltakozása a magyarban fellépő különböző hasonulásokkal és elhasonulásokkal magyarázható, de részben a ném. *ā* különféle baj.-osztr. ejtésváltozataira is visszavezethető; vö. *láger, ráma; gróf, sógor, rostokol*. A nyugat-dunántúli *ság* ‘saroglya, szállítóeszköz’, *serág* ‘takarmánytartó rács a jászol fölött’ egy toldalék nélküli, rövidebb baj.-osztr. alak átvétele (TESz 3: 495). Mollay K. szerint a szó jelentése: ‘a szekérderék hátsó, ill. elülső részén lévő, lekapcsolható rácsszerű szerkezet’ (1530); ‘rács-, ill. létraszerű szállító eszköz’ (1560); ‘különféle célokra használt rács, rostély’ (1611). Mollay a szót hazai korai úfném. kori szepesi szász eredetűnek tartja; vö. szász *šragle* ‘ferdén vagy keresztbe összeillesztett rudakból, lécekből álló, rácsszerű tartó állvány(zat), kecskeláb, hordágy, saroglya’; korai úfném. *schrag* (Mollay 1982: 492); *saroglya*: 1. ‘szekérderéknak hátul, ill. elöl elzáró, rácsszerű alkatrésze; szekérderéknak ezzel határolt hátsó része’; 2. ‘rudakkal ellátott (rácsos) szállítóeszköz’; 3. ‘(istállóban) rácsos etető’ (ÉKSz 1195); *saroglya* (1530) (ESz 721); vö. Nyr 1900/29: 412–420; 1920/49: 97–102; 1988/112: 80–86, MNy 1910: 97–105, Hadrovics 1985: 468, Mollay 1989: 245, Abonyi 2008: 191.

шафель, шафлик: – Пане першый тайомнику або, пане шефе, вы сьте дурный, як *шафель*. (Сухый 60); …, и вна у загородї схыляла ся над *шафликом* из райбанинов лем у сукни, кошули и набосо вбутых топанках, … (Олбрахт 54); Але він пішов до боднаря, купив єден великий *шафель*, єдну шпаргу, одніс до костела і прив’язав на склепліня горі, а *шафель* остав на дилях. (Гнатюк 178);

A szó egyes nyelvekben az irodalmi alak mellett még *-ик* kics. képzős formában is meghonosodott; máramarosi rusz. *шафлик* (Бевка 144); bács-szerémi rusz. *шафель* (Сопка 31), *шафель, шафлїк* (Горбач 323); k-szlk. rusz. *шафель/шафлик; шафлёвый/шафловый* (РЛ 339); РуРуС *шафель* (Керча 2: 582); RMSz *шафель* ‘dézsa’ (Csopey 431); szlk. *šafel’, šaflík* (Newerkla 81, 414), még szlk. *šaf, šáf, šafel’* (Majtán 5: 598); k-szlk. *šafel’, šafličëk, šaflik* (Halaga 2: 1005); m. *sáf*: ‘dézsa-, vagy sajtárnemű faedény’; néhol *sáfó*. A ném. *Schaff, Schaffel, Scheffel* átvétele, s valószínűleg mindegyik közös eredetije a gör. *skajh*, ahonnan a lat. *scaphium* is származik (CzF); *sáf*: ‘egy- v. kétfülü edény, dézsa v. sajtár’ (Ball 2: 496); *sáf*: ‘fából készült, kisebb hordóféle edény’ (Balassa 2: 188); m. nyvj. *sáf*: ‘sajtár, dézsa’; *sáfli – sáfó*: ‘dézsa, sajtár, fejőke’ (MTSz 1901, ÚMTSz 4: 803). A *sáf* (1130–40/XII–XIII. sz.) TESz szerinti jelentése: ‘(többnyire fából készült) edény: dézsa, sajtás, kád, hordó’ stb.

(1526); ‘korsó; csupor’ (1708). Ném. eredetű szó; vö. ném. *Schaffel* ‘sajtár; véka’, kfném. *schaf* ‘folyadéktartó edény; gabona mértékegysége’, *schaffe* ‘merítőedény’, ném. *Schaff* ‘dézsa, sajtár’, fném. ‘szekrény, láda’ is, baj.-osztr. *schàf, schaff* ‘sajtár, dézsa, fából készült fürdőkád, gabona mértékegysége’ stb. Ez a ném. *schaffen* ‘alkot, teremt; kialakít, megformál, kifarag, kiváj’ etimológiai családjába tartozik. A m. *sáf*-nak elsősorban fném., esetleg még kfném. nyelvjárási forrása is lehetett. Ha a korai tulajdonnévi adatok idetartoznak, ezek *p*-je hanghelyettesítés eredménye. A *ph*-val írt formák is hangozhattak *p*-vel. Az *f*-es alak újabb átvétel. Az átvétel igen régi jellegére látszik utalni az a körülmény is, hogy a *sáf* ma dunántúli és csallóközi, ezenkívül székely nyelvjárási szóként mutatható ki, a székely szó azonban hangtani okokból aligha származhat az erdélyi szászból. A második jelentés magyar fejleménynek látszik. Elavulóban lévő szó (TESz 3: 468); vö. Hadrovics 1985: 460.

шваґер, шовґор: Ей, мам я глас, як воргон, Навучів ня *шовґор*. (Гиряк 103); На возі зо мнов были: нянько, *шовґор* і муй ґазда. (Мальцовска 78); Прийшов милый муй *шовґор*, хочу го погостити. (Керча 2001: 83); *Шовґорув* отиць быв паскуда, та и *шовґор* ся справовав безучливо, и хоть из Балинков добрі жиют и мают красні дїти, мамка му тото не забыла доднись. (Олбрахт 30); Мій *шовґор* – сестрин чоловік – Дружину довів до могили. (Петровцій 1993: 127); Бірівський *шовґор*, що взяв його сестру, та положив по сто банковок. (Гнатюк 188);

A címszó számos alakváltozatban került be a szláv nyelvekbe; valószínűleg az alakváltozatok különbözősége a különféle kiejtést tükrözik. A ruszin alakokra esetleg nagymértékben hatottak a szláv irodalmi nyelvek; lemkó-rusz. *швогер* (Слимак 607); bács-szerémi rusz. *шовгор* (Сопка 31); k-szlk. rusz. *шваґор/шовґор* (РЛ 339); RMSz *шовгоръ* ‘sógor’ (Csopey 433); РуРуС *шовґор* (Керча 2: 591); ukr. *шваґер/шваґер* (Грінченко 4: 488); kárp. ukr. nyvj. *шовґор* (Гоца 61); szlk. *švagor, švagrík* (Majtán 5: 689); k-szlk. *švoger, švogerko* (Halaga 2: 1030); m. *sógor*: 1. ‘a férj nejének minden férfitestvére a férjnek sógorai; a nő nőtestvéreinek a férje; a férjhez ment nőnek mind férfi mind nőtestvérei sógoruknak nevezik az illető férjet’; 2. ‘a vérség fokozata szerint sógornak mondják a férj nejének akár közelebbi akár távolabbi férfirokonát, és viszont ez utóbbi minden rokonai a férjet; tehát azon férj, ki közelebbi vagy távolabbi nővérünkkel lépett házasságra, sógorunk; és viszont; vagyis az egyik házastárs a másik házastársnak akár közelebbi akár távolabbi vérszerénti rokonaival, tehát apjával s anyjával is, sógorsági viszonyban áll’; 3. tágabb értelemben: ‘a valódi sógoroknak testvérei és atyjafiai, vagyis a két házastárs rokonai is egymás között sógoroknak hívják egymást’; 4. Átvitt értelemben, népies nyelven: ‘bizalmas, pajtási cím, mint a koma’. Szintén népies nyelven a német ember *sógor*. Hasonló ehhez a tót *atyafi*, a czigány *koma*, a zsidó *szomszéd*. A *sógor* rokon a lat. *socer*, ném. *Schwager*, le. *szwagier*, cseh *szwagr*, hellén *ekuroV*, perzsa *kuszur* stb. szavakkal. Régi magyar nyelven: *sű* v. *sűv*, mely a székelyek között máig hallható, s néhol *sú*; amely hang tekintetében az előbb említett szavak szótövét is

alkotja (CzF); *sógor*: ‘vmely személyre nézve a házastárs férfirokona’ (Ball 2: 523); *sógor*: ‘a feleség v. a férj fivére’ (Balassa 2: 204); m. nyvj. *sógor – sóguram, suó*: ‘nász, férfirokon’; így szólítják egymást a legények; így szólítja a vásárban a vevő az eladót (MTSz 1979); *suo, soger, sóger, sógrom* (ÚMTSz 4: 922). A *sógor*, régi *svógor* (1450, XVI. sz.) a ném. *schwager* ‘ua’ átvétele (SzófSz 272). Mollay K. szerint a m. szó jelentése: ‘rokon, a házastárs rokona’ (1450); ‘(az egyik házasfél szempontjából) a másik házasfél fivére, (a testvér szempontjából) a nővér férje’ (1528); ‘a másik házasfél nővére vagy a fivér felesége’; hazai korai úfném. eredetű; vö. korai úfném. (Selmecbánya, 1365) *swager*; (1379) *swager*; (1521) *swoger*; (1418) *swoger*; (1529) *svoger* ’sógor’ (Mollay 1982: 502). A TESz alapján a szónak a következő jelentései vannak: ‘rokon, <különösképpen> a házastárs rokona’ (1450); ‘<az egyik házasfél szempontjából> a másik házasfél fivére, <a testvér szempontjából> a nővér férje’ (1528); <megszólításként> ‘barát, cimbora, pajtás’ (1662/1853); ‘német, ill. osztrák ember’ (1775); ‘nász’ <rokonságnévként> (1888); ‘a nagynéne férje’ (1892); ‘klasszikus szöveg fordítása mint iskolai puska’ (1898); vö. baj.-osztr. *schwanghə’, swoger*, szlovákiai ném. *švōgr*, szász *schwōgər, šwogər*, bánsági ném. *švōr*, ir. ném. *Schwager* ‘a másik házasfél fivére, a nővér férje, após, vő; házasság révén szerzett rokon, barát, cimbora, pajtás <megszólításként: iparos legények egymás közt, diákok nem diákokkal szemben>’. A ném. szó átvétele még: szb.-hv. *švogor*, cseh *švagr*, szlk. *švager, švagor*, le. *szwagier* ‘sógor’. A magyarból valók: rom. *şogor*, szb.-hv. *šogor*. A m. *sógor, soger, swó* változatok különféle, főként hazai ném. nyelvjárásokból való külön átvételből származnak. (A szóeleji mássalhangzó-torlódás kiküszöbölésének erre a típusára vö. *cérna, kotta*.) Az 1–3. jelentés a németből való. A 4. jelentés a ‘rokon, atyafi’ jelentés alapján fejlődött, s az osztrákokkal való sok évszázados állami kapcsolatokra, a közös uralkodóházra utal. Az 5–6. jelentés az 1–2. jelentés nyelvjárási módosulata, illetve szűkítése. A 7. jelentés a régi diáknyelvben keletkezett, de szemléleti alapja nem világos. A *sógor* a *rér* és a *süv* főneveket, a *sógorasszony, sógorné, sógornő* pedig az *ángy*-ot kiszorították a használatból (TESz 3: 567, ÉKSz 1213). Az ESz szerint a *sógor*-nak megfelelő (1450) szó a németben ieu. eredetű; vö. óind *śvāśurah* ‘az apóshoz tartozó’, lat. *socer* ‘após’. A *-ság* névszóképző *sógorság* (1575) a *sógor* jelentéseihez hasonló módon jelöli a házastársak rokonai közötti közelebbi, ill. távolabbi rokonsági kapcsolatokat (ESz 742); vö. Hadrovics 1985: 479, Mollay 1989: 245, Gerstner 1998: 34, Nyr 1920/49: 97–102.

швунг: ...”– сваты й собі наставлявуть хлопця й дўвку, з *швунгом* дудлячи зорўвку.” (Чорі 2002: 27);

A *швунг* adaptációs képző nélküli szókölcsönzés; lemkó-rusz. *швунг* (Климак 607); РуРуС *швунг* (Керча 2: 583); k-szlk. rusz. *швунг* (РЛ 339); szlk. *švung* (Newerkla 509); k-szlk. *švung* (Halaga 2: 1030). A m. *svung* (1860) ‘lendület, gyors mozdulat; szónoki szárnyalás’ ném. jövevényszó; vö. ném. *Schwung* ‘lendülés, lódulás, lendület, szárnyalás’. Ez a ném.

schwingen ‘lenget, lendít, lóbál’ származéka. A *svung* a magyarban a bizalmas társalgási nyelv szava (ESz 761); a m. *svung* jelentése: ‘lendület’ (ÉKSz 1233, Balassa 2: 214); m. nyvj.: *sung, suŋg* (ÚMTSz 4: 1008); vö. MNy 1910: 97–105.

шерблик: *Шерблик* – будь-який горшок. Лиш іронічний Відтінок у цьому слові є – Що й до того *шерблика* заб’єш, Як в сім’ї нестаток споконвічний?! ... (Петровцій 1993: 125); ..., Вбы каку з них дїтинську вбмыти скоро, У *шерблыках*, де пішавуть дївкы... (Петровцій 1999: 62); ..., пан М. пішо прийшов до райболници (15 км), цубрячи на собі вшыток потребный на лїчїня інвентарь: постіль з папланом, загловком, плахтов, ладу з медікаментами, *шерблик*, ... (Керча 1997: 13);

bács-szerémi rusz. *шербли* (Сопка 31); máramarosi rusz. *шерблик* (Бевка 145); RMSz *шерблик*ъ ‘éjjeli edény’ (Csopey 432); РуРуС *шерблик* (Керча 2: 584); az or. *шербер* a ném. *Scherbel* szóból származik (Фасмер 4: 429); szlk. *šerblica* (Majtán 5: 612); k-szlk. *šerbel’, šerbličëk, šerbličisko, šerblik* (Halaga 2: 1009); a m. *serbli* jelentése: ‘éjjeli edény’ (1791); ‘törött edény’ (1958). A TESz alapján baj.-osztr. eredetű szó, többszörös átvétellel; vö. baj.-osztr. *schearwarl* ‘éjjeli’, ném. *scherberl* ‘kis éjjeli edény, törött üveg cserepe’, *scherb’en* ‘éjjeli edény’, *schearplɛ* ‘cserép, edény’, *scherbɛ, scherp, scherpɛ* ‘üveg, cserép’; szlovákiai ném. *scherbl* ‘éjjeli edény’; vö. még ném. *Scherbel* ‘edényke, cserép, éjjeli edény’. Ez a ném. *Scherbe* (‘edény, cserép, törékeny tárgy, cseréptárgy’) kicsinyítő képzős származéka. A m. szó két szótagú változatai a ném. *scherbl* változatból, a három szótagúak a *scherberl, schearwarl* formából magyarázhatók. A *li* szóvégre vö. *pitli, sámli*. Alacsony stílusértékű szó (TESz 3: 519). A *serbli* (1791) a magyarban több változatban él (pl. *serbedli, serbéli*), melyek különböző átvételek eredményei. Bizalmas használatú, nyelvjárási szó (ESz 728); m. *serbli*: ‘éjjeliedény’ (ÉKSz 1203); m. nyvj. *serbli, sebri, sëbri, serbëdli, serbeli, sêrbeli, serbéli, sêrbli, sërbli, sibri* (ÚMTSz 4: 872); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 33.

шингла < ném. *Schindel* ‘zsindely’: Зорвана из хлювчати вихром *шингла* упала далеко уд стріхы. (Чорі 2: 196); Вихор нахлиповав надорванов *шинглов*, што ледвы держалася на єнному клинцьови. (Чорі 3: 221);

A *шингла* nőnemű (*-a* adaptációs suffixummal) és hímnemű alakban egyaránt beilleszkedett a ruszinba; RMSz *шингла* ‘zsindely’ (Csopey 432); РуРуС *шингла* (Керча 2: 585); k-szlk. rusz. *шындель/шынгля; шындлёвый/шынглёвый* (РЛ 340); ukr. *шингель* (Грінченко 4: 495); szlk. *šindel, šindel’* (Newerkla 304), *šindel’, šengl’a* (Majtán 5: 623); k-szlk. *šingl’a* (Halaga 2: 1012); m. *sindĕl, sindĕly*: ‘vékonyra hasogatott, egyik szélén éles, másikon behornyolt lemez fából, mellyel az épületeket födni szokták’; m. neve: *szelmény* (CzF); *sindel, sindely*: 1. ‘egyik szélén rovatékkal ellátott, egy körény alakú, vékony fenyőfadeszka, melyet házak fedelezésére szoktak használni’; 2. ‘lapos cserépdarabok, melyeket szintén

házak fedelezésére használnak' (Ball 2: 519); *zsindel*: 'fenyőfából készített tenyérnyi széles deszkalap, mely egyik élén hornyolt, s mellyel a házak tetejét szokták befedni' (Ball 2: 773); *zsindely*: 'fa- v. cseréplemez, amivel a háztetőt borítják' (Balassa 2: 391); m. nyvj. *zsindely – séndő, sëndü, sindê, sindël, sindely, sindli, sindő, sindől, singely, sündöl, zsendej, zsendely, zsendéj, zsindüő* (MTSz 2644). A *zsindely* (XV. sz.) a ném. *schindel* 'ua' átvétele (SzófSz 347). A TESz alapján a *zsindely* (1371?) jelentése: 'tetőfedésre használt hosszú, keskeny falemez' (1405 k.); 'tetőcserép' (1590). Ném. eredetű szó; vö. kfném. *schindel*, ném. *Schindel* 'zsindely, tetőfedésre használt hosszú, keskeny deszka; tetőcserép'; vö. még baj.-osztr. *šindl*, szász *šendəl*, szlovákiai ném. *šendl* 'zsindely'. Ez a k. lat. *scindula* 'zsindely' főnévnek a lat. *scandula* 'ua' alakváltozatának átvétele. A magyarba hazai német házépítő mesterek révén, szakszóként került. A kfném. *sch* > m. *s* ~ *zs* ~ *z* megfelelésre vö. *zsák, zsákmány, zsellér* stb. A magyarban régóta adatolt *i* ~ *ë* váltakozás német alapon is magyarázható, de nyelvünkben is kialakulhatott. A szóvégi *ly* palatalizáció eredménye; vö. *persely, tarsoly*. A szb-hv. *šindra, šindol*, cseh *šindel*, szlk. *šindel'*, le. *szyndel* 'zsindely' szintén a németből való (TESz 3: 1220). Az ESz alapján a *zsindely* (1371 tn. (?), 1405) felném. jövevényszó; vö. kfném. *schindel, schendel*, baj.-osztr. *schintl*, szász *šęndəl*, ném. *Schindel* 'tetőfedésre használt keskeny deszka'. Igei származéka a *zsindelyez* (1588) (ESz 939); *zsindely*: 'tetőfedésre pikkelyszerű elrendezésben használt hosszúkás falemez; zsindelytető' (ÉKSz 1541); vö. Hadrovics 1985: 474.

шіф(а) < ném. *Schiff* 'hajó': Морякы из *шіфы*, што топилася, высилали сігнали, просячи помочи. (Чорі 1: 137); Знаєш плавати – плавли, Не знаш плавати – сідай в *шіфу*! (Петровцій 1996: 39); Дисять адьовів на *шіфі*, Вітер чортом завыває, Парусами матлюгає, Гонить *шіфу* по габах. (Петровцій 1999: 90); З корыта Міша *шіфу* учинив, Й летить собі габами, ги на крылах! .. (Петровцій 2004: 133); ..., докуль люде не познавали парові *шіфы* и плавали по морю плахтянками. (Утцюзнина 64); ..., та го не хотїли ани на єдну *шіфу* пустити, бо ся бояли, а най ся зверне. (Керча 1997: 4); ... на чорнуй *шіфі* час розвозит трупы ... (Затлоукал 26); Прийшов по чорному морьови, заплатив золотом за *шифу* і перейшов за чорной море до Америки. (Гнатюк 258);

Az előző átvételhez hasonlóan a *шіф(а)* is nőnemű és hímnemű alakban is meghonosodott; máramarosi rusz. *шіфа* (Бевка 145); lemkó-rusz. *шіфа* (Слимак 608); bács-szerémi rusz. *шифа* (Сопка 31); k-szlk. rusz. *шыфа, шыфка* (РЛ 340); РуРуС *шіфа* (Керча 2: 587); szlk. *šíf* (Newerkla 391, Majtán 5: 620); k-szlk. *šif/šifa* (Halaga 2: 1011).

шлагер: – A címszó alakváltoztatás nélkül került be az átvevő nyelvekbe; máramarosi rusz. *шлагер* (Бевка 146); k-szlk. rusz. *шлагер; шлагровый; шлагрик* (РЛ 341); РуРуС *шлагер* (Керча 2: 589); szlk. *šláger* (Newerkla 496); m. *sláger*: 'hatásos darab, műsorszám' (Balassa 2: 203); *sláger*: 1. 'divatos könnyű zenedarab, dal'; 2. 'kelendő, divatos, rendszerint olcsó

árucikk'; 3. '(kártyajátékban) az a helyzet, amelyben a lapok értékének összege nyolc v. kilenc' (ÉKSz 1212). A *sláger* jelentése a TESz alapján: 'nagy színpadi siker' (1878); 'kelendő árucikk' (1926); 'divatos dal, könnyű zenei darab, divatos táncdal' (1832). Ausztr. ném. eredetű; vö. ném., ausztr. ném. *Schlager* 'felkapott, divatos zeneszám, dal, táncdal; hatásos színdarab, film; kelendő árucikk' (<: ném. *schlagen* 'üt, csap, ver' stb.). A szó a bécsi zenekritikák nyelvében keletkezett a XIX. sz. végén. Létrejöttének az volt a jelentéstani alapja, hogy a nagy sikert aratott zeneszámok gyors elterjedését a villámcsapás erejéhez és gyorsaságához hasonlították. A cseh *šlágr*, le. *szlagier*, szb-hv. *šlager* 'divatos dal; újdonság' szintén a németből való. A m. *sláger* 'ütés a kártyajátékban; nyerőlap, adu; tromf' külön átvétel lehet a németből, megfelelője azonban nem mutatható ki. Keletkezéséhez vö. mégis a *schlagen* ige 'játékban (sakkban, dámajátékban stb.) megver vkit, figurát leüt; vkit érvekkel meggyőz' jelentését; vö. még ném. *Schläger* 'aki üt; amivel ütnek, ütő' (TESz 3: 556). A *sláger* (1878) főnév a ném. *schlagen* 'üt, csap, ver' igére vezethető vissza (ESz 738); vö. Nyr 1988/112: 80–86.

шлайир, шлаєр < ném. *Schleier* 'fátyol, lepel': Фата весільна – *шлаєр*. Германізм. (Петровцій 1993: 24); Най сестричка потанцює туй В *шлаєрі* – в весільнім платті білім! (Петровцій 1993: 37); ... На *шлайирї* молодої Пишу твоє имня. (Петровцій 1999: 124); Йде у *шлаєрі* Марія, И в Олены є пасія, А в Юланы – росте хрін. (Петровцій 2004: 51); – Из довгыма *шлаєрами*? – имко зазвідала русалка. (Утцюзнина 133); Анця *шлаєр* білый має, уд собі приміряє. (Чорі 2002: 44); Бо ту в маю, так як в раю, Цвіт черешень – білый *шлаєр*. (Харитун 84);

A *шлаєр* szinte azonos alakban mindegyik ruszin nyelvváltozatban meghonosodott; bács-szerémi rusz. *шлаєр* (Сопка 31); lemkó-rusz. *шлайер* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *шлаєр* (РЛ 341); РуРуС *шлаєр* (Керча 2: 589); kárp. ukr. nyvj. *шлаєр* (Гоца 60); szlk. *šlajer* (Newerkla 227, Majtán 5: 643); k-szlk. *šlajer* (Halaga 2: 1017); m. nyvj.: *slájer, sájer, sájër, sláher, slajer, slájër* (ÚMTSz 4: 914); vö. Nyr 1901/30: 468–470; 1988/112: 80–86.

шлайфер < ném. *Schleifer* 'köszörűs': – bács-szerémi rusz. *шляйфер* (Горбач 323), még *шлайфер* (Сопка 31); máramarosi rusz. *шлайфер* (Бевка 146); РуРуС *шлайфер* (Керча 2: 589); RMSz *шлайферъ* 'köszörűs' (Csopey 433); szlk. *šlajfiar, šl'ajfiar, šl'ajfír* (Newerkla 305, Majtán 5: 643); m. nyvj.: *slájfer, sláifër, slájfër* ('vándorköszörűs') (ÚMTSz 4: 914); vö. Abonyi 2006: 422; 2008: 191.

шлайфовати < ném. *schleifen* 'köszörül, élesít, fen, csiszol': – A címszó többnyire *-овати* igei honosító képzővel jött létre; lemkó-rusz. *шляйфувати* (Слимак 607); RMI *шлайфовати* 'köszörülni' (Hodinka 433); RMSz *шлайфовати* 'köszörülni' (Csopey 433);

РуРуС *шлайфовати* (Керча 2: 589); k-szlk. rusz. *шлайфовати; шлайфованый* (РЛ 341); szlk. *šl'ajfovat'* (Newerkla 305, Majtán 5: 643); m. nyvj.: *slájfol, sláiful* (ÚMTSz 4: 914).

шлехт < ném. *schlecht* 'rossz; rosszul': – máramarosi rusz. *шлехт* (Бевка 146); vö. Abonyi 2006: 422; 2008: 191.

шлог < ném. *Schlag* 'ütés; verés; faj, fajta; sorompó; hajtás; sujtás; kocsiajtó; szivattyú lökeme': – Ez az átvétel a szlávban jellemzően o-val hangzik; máramarosi rusz. *шлог* (Бевка 146); k-szlk. rusz. *шлёг/шлюг* (РЛ 341); РуРуС *шлог* (Керча 2: 589); or. *шлаг* (Фасмер 4: 452); szlk. *šlóg* (Majtán 5: 646); m. nyvj. *slâg – slóg*: 'levágott erdőrész, vágás' (MTSz 1976); m. nyvj. *slág* (ÚMTSz 4: 914). A TESz szerint a *slág* jelentése: 'tömlő, gumicső' (1938); ném. eredetű szó; vö. ném. *Schlauch*, h. baj.-osztr. *šlaoχ* 'tömlő, hajlékony cső'. A ném. szó átvétele a szb-hv. *šlauh* 'gumicső <lopóként>' is. A hazai német iparosok, kereskedők nyelvéből kerülhetett a magyarba. A ném. *χ* ~ m. *g* megfelelés újszerű; esetleg a zöngés mássalhangzóval kezdődő ragok (-ból, -ban stb.) előtti zöngésüléssel vagy talán helyettesítéssel magyarázható. Alacsony stílusszintű, városi nyelvi szó; a nyelvjárásokból egyelőre nem adatolható (TESz 3: 556). Az ESz szerint a *slag*-nak (1938) megfelelő ném. főnév a kfném. *slūch* ('lenyúzott kígyóbőr; burok; cső') alakra megy vissza. A szóvégi *g* hanghelyettesítés eredménye (ESz 738); m. *slag*: 'gumi öntözőcső, tömlő' (ÉKSz 1212).

шлус: – bács-szerémi rusz. *шлус* (Сопка 31); lemkó-rusz. *шлюс* (Слимак 607, 608); máramarosi rusz. *шлус* (Бевка 146); szlk. *šlus* (Newerkla 497); a m. szó jelentése: A) főnévként: '(kereskedelmi) zárlat' (1900); 'derék, derékbőség' (1901); 'zárókő <boltívben>' (1952); 'egyfajta hús' (1966); B) módosítószóként: 'vége!, nincs tovább!' (1904). A TESz szerint ném. eredetű; vö. ném. *Schluß* 'valaminek a vége, befejezés, zárás, zárlat, tőzsdei kötés; zárókő <boltívben>; vége!, nincs tovább!'; h. ném. *Schluß* 'derék, derékbőség <a szabászatban>; húsféleség'; vö. még ausztr. ném. *Schlußbraten* 'húsfajta'. A szb.-hv. *šlus* 'öv; zárás' szintén a németből való. A magyarba feltehetőleg többszörös átvétellel, közgazdasági, valamint mesterségszóként került. Alacsony stílusszintű szó (TESz 3: 559, ÚMTSz 4: 916). A ném. szó a *schließen* ('bezár, lezár') ige származéka. A bizalmas társalgási nyelv szava (ESz 739). A m. *slussz* az Értelmező Kéziszótárban: I. fn. 1. 'derékbőség'; 2. 'sertésnek a karaj és a comb közötti húsa'; 3. 'lapzárta; munkaidő vége'; II. msz. 'nincs tovább, vége!' (ÉKSz 1212); vö. Nyr 1908/37: 363–364; 1988/112: 80–86, Bárczi 1963: 317, Gerstner 1998: 33, Abonyi 2006: 422; 2008: 191.

шмалц < ném. *Schmalz* 'zsír': – A címszó kétféle alakban is megtalálható a ruszinban; bács-szerémi rusz. *шмалєц* (Сопка 31); máramarosi rusz. *шмалц* (Бевка 146); lemkó-rusz. *смалєц* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *шмалець; шмалцёвый* (РЛ 341); szlk. *šmalec, šmelc* (Newerkla

306, Majtán 5: 648); m. nyvj. *smalczsír* (ÚMTSz 4: 916); vö. Nyr 1914/43: 408–414, Abonyi 2008: 191.

шмірґіль/шміргель: Держано было гладесенькоє, начисто зачищеноє *шміргльом*. (Чорі 1: 225); Зачищав *шміргльом* изогнаті деталі стўлця. (Чорі 2: 264); Набедреникы назубльовалися ножовков а зачищалися пак рашпільом и *шміргльом*. (Чорі 3: 177); *(за)шміргльоватися* (Чорі 3: 185, 213); …, Бо в туалиті хоснує *Шміргіль* – наждачный папірь. (Петровцій 1993: 127);

Ez az átvétel kissé eltérő alakban mindegyik ruszin nyelvváltozatban megvan, s az adatok alapján, valószínűleg nyelvjárásokból kerülhetett be; bács-szerémi rusz. *шмиргла* (Сопка 31); lemkó-rusz. *шмиргель* (Климак 607); k-szlk. rusz. *шміргель; шміргльовый* (РЛ 341); РуРуС *шміргліи* (Керча 2: 590); le. ukr. nyvj. *шмиргіль* (Лесів 425); kárp. ukr. nyvj. *шміргіль* (Гоца 61); szlk. *šmirgel, šmirgel'* (Newerkla 392); k-szlk. *šmirgel'* (Halaga 2: 1018); m. *smirgli*: 'csiszoló-, dörzsölőpapír, üvegpapír' (Balassa 2: 203). A TESz szerint a m. *smirgli* ném. eredetű, valószínűleg többszörös átvétellel. Jelentése: 'csiszolókő, egy ásványfajta' (1786); 'csiszolópor' (1893); 'üvegpapír, csiszolópapír' (1932); vö. ném., ausztr. ném. *Schmirgel, schmergel* 'csiszolókő, korund; csiszolópor'; *schmirggl* 'csiszolókő'. Ez az ol. *smeriglio* 'csiszolókő, csiszolópapír' átvétele, ennek közvetlen átadója tisztázatlan. Végső forrása bizonytalan eredetű görög alak 'korund, csiszolókő' jelentéssel. Ez különféle utakon több más nyelvbe is átkerült; vö.: ang. *emery*, fr. *émeri*, sp. *esmeril*, lat. *smyris*. A m. szó régebbi *el* végzetű változatai a ném. *Schmirgel, schmergel* viszonylag korai átvételei, a *smirgli* változat a baj.-osztr. *schmirggl* alakra vezethető vissza. Az első és a második jelentése a németből való, a harmadik a magyarban fejlődhetett jelentéstapadással a *smirglipapír* összetételből. Ez a ném. *Schmirgelpapier* átvétele (TESz 3: 561, ESz 740); m. *smirgli*: 'csiszolópapír' (ÉKSz 1212); m. nyvj. *smiérgli, smirglyi* (ÚMTSz 4: 917); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Mollay 1989: 250.

шмук: …, навіщали на ся вшиткі *шмукы* свої и мамчины, … (Олбрахт 31);

A *шмук* képzőnélküli szókölcsönzés; РуРуС *шмук* (Керча 2: 590); szlk. *šmuk* (Newerkla 392, Majtán 5: 649). A m. *smuk* jelentése: 'ékszer' (1621). A TESz szerint bajor-osztrák eredetű szó; vö. baj.-osztr. *schmuck* 'ékszer, ékesség'; vö. még ném., ausztr. ném. *Schmuck* 'ékszer' (<: ném. *schmücken* 'díszít, ékesít'). A szb-hv. *šmuk* 'ékszer' szintén a németből való. A magyarba a társasági élettel kapcsolatban került. A bizalmas nyelvhasználat elavulóban lévő szava (TESz 3: 562); vö. MNy 1910: 97–105.

шнайдер < ném. *Schneider* 'szabó': Пройде дале, а там два *шнайдри* шили на стільці. (Гнатюк 263); – Відів-им двох *шнайдрів*. (Гнатюк 266);

A *шнайдер* alakváltoztatás nélkül majdnem minden ruszin nyelvváltozatban megtalálható; bács-szerémi rusz. *шнайдер* (Сопка 31), *шнайдер(ка)* (Горбач 323); РуРуС *шнайдер* (Керча 2: 591); k-szlk. rusz. *шнайдер(ка)* (РЛ 341); kárp. ukr. nyvj. *шнайдер* (Гоца 62); szlk. *šnajder* (Newerkla 369); m. nyvj. *snájder, snajder, snájdër, sneider* (ÚMTSz 4: 917); vö. Nyr 1908/37: 363–364.

шнїцел < ném. *Schnitzel* 'szelet (hús); hulladék': Приладиме *шнїцел* из талпы заказника. (Керча 1997: 23);

A címszót *-а* adaptációs suffixummal ill. anélkül is átvették; РуРуС *шніцла* (Керча 2: 591); k-szlk. rusz. *шніцель* (РЛ 341); szlk. *šnicel, šnicl'a* (Newerkla 392); k-szlk. *šnycl'a* (Halaga 2: 1019); or. *шницель* (Фасмер 4: 462); m. *snicli*: 'szelet (hús)' (Balassa 2: 203); *snicli*: 'hússzelet; levágott hulladék' (ÉKSz 1212); m. nyvj. *snicli, sisnyi, sisznyi* (ÚMTSz 4: 917).

шнурка/шнурок: Склав у гатіжак ушитко, што треба, и затяг гатіжаковый *шнурок*. (Чорі 1: 219); Тот *шнурок* быв задовгый у його топанкы. (Чорі 2: 54); Тяжко нахылявся над боканчами, заязувучи *шнуркы*. (Чорі 3: 221); Andrij stojav bosȳj kolo postely, joho tonkȳ nohȳ opovyvaly kolo kistok *šnurkȳ* gač i mož bȳlo podumaty, že prymerzly ku studenij, jak led, zeml'i. (Petrovaj 33); Оплечок патёлатовый, Убран головачкою, А дрічок златоглавовый Стиснен *шнуровачкою*. (Плішкова 55); *Шнура* жывота ... Цілюща *шнура* ... (Мальцовска 10); *Шнуркы* на топанкы – фізовы Порвалися, хоть и – шовкові. (Петровцій 1993: 110); Ци видиш на золотом *шнурі* золотой яблоко? (Гнатюк 247); igei származék: *зашнуровати(ся)/зашнурововати(ся)* (Чорі 2: 153); névszói származékszavak: *зашнурованый; зашнуроваңя* (Чорі 2: 153);

Ez a jövevényszó megvan a ruszinban *-а* ill. *-ок* adaptációs suffixumokkal ill. anélkül; bács-szerémi rusz. *шнур, шнурка* (Сопка 31, Горбач 323); lemkó-rusz. *шнурок* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *шнура, шнурка, шнурочка; шнуровый* (РЛ 341); РуРуС *снур* (Керча 2: 353); RMSz *снурокъ* 'zsinór', *снуръ* 'ácszsinór, csapózsinór' (Csopey 368); ukr. *шнур, шнурок* (Грінченко 4: 507); kárp. ukr. nyvj. *шнур* (Гоца 60), *шнурок* (Гвоздяк 237); az or. *шнур, шнурок* a le. *sznur, sznurek* közvetítésével a kfném. *snuor* alakra megy vissza (Фасмер 4: 462), még or. *шнур* (Преображенский 2: 1242); szlk. *šňůra, šnúra, šnóra, šnôra* (Newerkla 227, Majtán 5: 650); k-szlk. *šnur, šnurëčëk, šnurëčka, šnurëk, šnurka* (Halaga 2: 1018); m. *zsinór, sinór*: 1. 'bizonyos testek, pl. kender, len rostjaiból, v. gyapot-, gyapju-, szőr-, haj-, selyemszálakból sodrott, fonott, kötött zsinegféle, mely a közönséges kötéltől részint finomabb volta, részint vékonyabbsága által különbözik; ácsok, kőmívesek, kertészek mérőzsinórja; ónos v. ólmos zsinór; csapózsinór'; 2. szűkebb értelemben: selyemszálakból, vagy szögből készitett gombkötő munka, melyet más célokra is, de kiváltképen öltönyök, ill. bizonyos bútorok díszítésére szoktak használni; pl. fehér, vörös, sárga, fekete, kék, zöld zsinór; lapos, széles, keskeny, gömbölyű zsinór. Rokon vele a gör. *zónárion* ('övecske')

újgör. *zónári*, perzsa *zonnár* (‘funis’) (CzF); *zsinór*: (ált.) ‘zsineg’; 1. ‘hosszú zsineg, melyet a kertészek kifeszítenek, hogy az út irányát meghatározzák’; 2. ‘az ácsok festékes zsinege’; 3. ‘állat szőréből sodrott, fonott, vert kisebb-nagyobb vastagságú szál, melyet díszítésül a felöltőkre szoktak sújtás gyanánt felvarrni’; 4. ‘fehér pamutból sodrott spagát vékonyságú szál, mellyel a ruhák alját szokták szegélyezni’ (Ball 2: 773); m. nyvj. *zsinór – sinor, sinór, sinyór, zsinar, zsinor*: ‘tekézésnél az első, középső és utolsó báb leütése’ (MTSz 2646). Mollay szerint a m. szó kfném. kori k. ném. eredetű; jelentése: ‘zsinegszerű, sodrott, font, különböző célra (ruházkodási kelléknek, kötözőanyag) használt készítmény (1538)’; ‘mérőzsinór, zsinórmérték’ (1560); vö. kfném. *snûr*. *Schur, Band, Seil*; kfném. (baj.-osztr.) *snuor*, korai úfném. *schuer*; (Körmöcbánya, 1492) *schnwor*. Az átvétel mozzanatai: kfném. [snūr] > m. *isnuur > *isnour > isnór > sinór > zsinór. Az *is- ~ si-* hangcserét a ném. eredetű *sing* szóból hasadással már alakuló *sineg > zsineg* hangrendje is befolyásolhatta (Mollay 1982: 572). Az ESz alapján a *zsinór* (1538) felném. jövevényszó; vö. kfném. *snûr, snuor* ‘(sodrott) fonal, szál’, hazai korai úfném. *schnur* ‘zsinór’, bécsi ném. *schnur* ‘<kuglijátékban> zsinórdobás’, ném. *Schnur* ‘zsinór, zsineg’. A ném. szó ieu. eredetű; vö. litván *nérti* ‘befűz’. Melléknévi származéka: *zsinóros* (1580); igei származéka: *zsinóroz* (1588) (ESz 939).

шпайз: Z toho samoho dn’a molodȳ poberaly s’a spaty do *špajzu*, i Justyna vece jich ne vȳrušovala rano. (Petrovaj 33); Хыжа служыла як кухня, спалня, їдалня і *шпайз*. (Мальцовска 20); Доку-м обмацовав *шпайз*, та якогось липкачого фраса-м перевернув собі просто на анцуг! – ... (Керча 1997: 9); Узяв Катку, одніс до *шпайзу*, там де див сир із бочков і послав до Івана наскоро. (Гнатюк 109);

A *шпайз* azonos formában bekerült az összes ruszin nyelvváltozatba; lemkó-rusz. *шпайз* (Климак 607); bács-szerémi rusz. *шпайз* (Сопка 31); k-szlk. rusz. *шпайз; шпайзовый; шпайзик* (РЛ 341); РуРуС *шпайз* (Керча 2: 592); szlk. *špajz, špajza, špajzka* (Newerkla 219, 220); k-szlk. *špajz* (Halaga 2: 1019); m. *spájz*: ‘éléskamra’ (Balassa 2: 208); m. nyvj. *spajzli*: ‘éléskamara’ (MTSz 1994); *spájz, pájsz, paiz, pájz, spajz, spejc* (ÚMTSz 4: 945). A m. szó baj.-osztr. eredetű; vö. baj.-osztr. *speis*, ném. *spais* ‘éléskamra, élelem’; ném. *speis*, ausztr. ném. *Speis* ‘éléskamra’; ném. *Speise* ‘élelem, táplálék, élelmiszer, készlet, tartalék’. A ném. szó lat. eredetű; lat. *spensa, spisa* ‘élelem’; *spensa* ‘éléskamra’. Ez a lat. *expensa* ‘költség, kiadás’ fejleménye. A cseh *spíže*, szb-hv. *špajz, špajza* szintén a németből való (TESz 3: 584, ÉKSz 1220). A m. nyelvben a *spájz* (1768) alak mellett megtalálhatók a szóeleji mássalhangzótorlódás feloldásával keletkezett *pájz, pájsz* változatok is. A bizalmas társalgási nyelv szava; *spejz* alakban is gyakori; az *á > e* váltakozására vö. *slájm > slejm* (ESz 746); vö. Nyr 1988/112: 80–86.

шпаргийт/шпаргет: Postavyla na stil pered sȳniv velyčeznu kajstronu tatarčanȳch pyrohiv i takoj – zas’ ku *šparhetovi*, de štos’ barz škvarčalo i parovalo. (Petrovaj 34); ..., а ты старый

календарь прилож до *шпарґета*, ... (Сухый 12); ..., та напалює *шпарґийт* дрывами, и кальгу гріє дрывами, обы у хыжи тепло было. (Утцюзнина 145); Зламалась кладовка кухонна – *шпарґийт*. (Петровцій 1993: 128); Юрко ростопив на *шпарґеті* у малій мисочці грудку воску. (Гриб 24); Пудыйшла до *шпарґета*, вбы мало ся зогріти. (Чорі 2: 219);

A címszó kisebb alaki eltéréssel illeszkedett be a ruszin nyelvekbe; lemkó-rusz. *шпарґет* (Слимак 608); bács-szerémi rusz. *шпорґет* (Горбач 324); k-szlk. rusz. *шпарґет; шпарґетовый* (РЛ 341); РуРуС *шпарґе(ŭ)т* (Керча 2: 592); szlk. *šparhert, šparhet, šporhel', šporhelt* (Newerkla 340, 341, 342); k-szlk. *šparhet, šparhecik* (Halaga 2: 1020); m. *sparherd*: 'takaréktűzhely' (Balassa 2: 208); m. nyvj. *spârherd – parhert, porhel, pórhel, porhely, pórhert, sparhel, sparhét, sporhed, spórhej, spórhel, sporhelt, spórhelt, sporhelyt*: 'takaréktűzhely' (MTSz 1994); még ide: *sparhert, pārhed, parhelt, pârhêlt, parhert, parhet, parhët, pārhët, parhét, polhert, porhely, porhel, porhɛ̈l, pórhel, pórhét, pórhêt, porsët, sparelt, sparhejt, sparhelyt, sparhel, sparheld, sparhëld, sparhet* (ÚMTSz 4: 946). A TESz szerint a *sparhelt* ném. eredetű szó; vö. ném., ausztr. ném. *Sparherd* 'takaréktűzhely'; szlovákiai ném. *špoarhert*. Összetett szó: ném. *Spar-* 'takarék-,' < *sparen* 'takarékoskodik, kímél'+*Herd* 'tűzhely'. A szb-hv. *šporet, špareť, šporhert* 'konyhai tűzhely' szintén a németből való. A magyarba az ausztriai németből, illetve a hazai baj.-osztr. nyelvjárásokból kerülhetett. Az alakváltozatok közül a mássalhangzó-torlódásban lévő, szókezdő ném. *š* elhagyását mutatókra vö.: *speiz, strimpfli*; az ir. ném. *a*-nak megfelelő baj.-osztr. *ō*-s formák átvételére ld. *drót, gróf*. A szóbelseji *l, ly*-t mutató változásban az egyik *r*-nek a másiktól való elhasonulása *l*-lé, illetve *l* > *ly* palatalizációjával ment végbe; e fejlődésben része lehetett a tűzhely népetimológiás hatásának is. A *spór* az említett népetimológia révén jöhetett létre elvonással (TESz 3: 586). A *sparhelt* (1846) ausztr. ném. jövevényszónak nyelvjárásainkban számos alakváltozata használatos. A *parhel, parhët, porhét* alakok a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkeztek, az *ly*-t tartalmazó változatok *(sparhelyt)* a tűzhely népetimológiás hatását mutatják, az *ó* magánhangzót tartalmazó formák *(spórherd, spórhel)* baj.-osztr. átvételre utalnak (ESz 747); *sparhert/sparhelt*: 'takarék-, ill. gáztűzhely' (ÉKSz 1220); vö. Nyr 1908/37: 363–364; 1988/112: 80–86, Hadrovics 1985: 481.

шпаціp < ném. *Spaziergang* 'séta, sétálás': Раз у добу пополудни, коли йшли на *шпаґір* у єден бук ушиткі повбертані, щоби царська жона не виділа лице шандарськой, ани шандарь єї. (Гнатюк 28);

A *шпаґір* kics. képzős alakban is megtalálható a ruszinban; a különböző szláv nyelvek ill. nyelvjárások közvetíthették; lemkó-rusz. *шпаґірка* (Слимак 607, 608); k-szlk. rusz. *шпаґір/шпаґірка* (РЛ 341); РуРуС *шпаґір, шпаґірка* (Керча 2: 592); ukr. *шпаґір* (Грінченко 4: 509); szlk. *špacír* (Newerkla 500), még szlk. *špacírka* (Majtán 5: 652); k-szlk. *špacir, špaciréčka, špacirka* (Halaga 2: 1019).

шпаціровати(ся) < ném. *spazieren* ‘sétál, sétálgat’: Ona i spravdȳ ne dala za všȳtkȳ totȳ dn’i any kus pokoju nevistam, cilȳma dn’amy *špacirovala* s’a po všȳtkȳch zakut’ach, hl’adavči furt daku novu robotu, a dakoly i sama ne mohla bȳ povisty, že što. (Petrovaj 198); Царський син виняв шваблик, запалив смолу, іздолу по чіжмах поцяпкав смолов, увошов назад до корчми, почав *шпаціpьовати* по хижи, по корчмі, та усягди ставав, де відів гроші. (Гнатюк 163); По-модному ся накокошив и згорда *шпаціровав* помежи кури. (Чорі 3: 182);

A címszó jellemzően az *-овати* honosító suffixummal került be más nyelvekbe; bács-szerémi rusz. *шпаціpай* **(**Сопка 31); k-szlk. rusz. *шпаціровати(ся)* (РЛ 341); РуРуС *шпаціровати* (Керча 2: 592); ukr. *шпаціpувати* (Грінченко 4: 509); kárp. ukr. nyvj. *шпаціровати* (Гоца 63); szlk. *špacírovat’* (Newerkla 64, 500, Majtán 5: 652); k-szlk. *špacirovac* (Halaga 2: 1019); m. nyvj. *spacéroz, pacéroz*: ‘sétál’ (MTSz 1994); *spacírol, pacérol; spacíroz, pacéroz, pacíroz* (ÚMTSz 4: 944); vö. *spacéroz* Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 41.

шпекулант/шпикулант < ném. *Spekulant* ‘üzér, üzérkedő, nyerészkedő’: Она обернулася у другий бік уд них, бо она віщувала, може, они які *шпикуланти*, може, Соломон загнав; ... (Гнатюк 39); Жид-*шпекулянт* відів дораз, шо щось такоє дорогоє; жид усе шпекулює, що з русина як жити. (Гнатюк 272);

A címszó esetleg nyelvjárásokból került be a ruszinba; РуРуС *шпекулант* (Керча 2: 592); k-szlk. rusz. *шпекулант(ка); шпекулантьскый* (РЛ 342); k-szlk. *špekulant* (Halaga 2: 1020); m. nyvj. *spëkulant*: ‘okos’ (MTSz 1995); *spekulánt, pekulánt, spékulánt* (ÚMTSz 4: 947); *spekuláns*: ‘üzleti spekulációval foglalkozó, üzérkedő (személy)’ (ÉKSz 1220); vö. Nyr 1988/112: 80–86.

шпекуловати: Заговорив собі, ош мусить *вышпекуловати* такі двирі, вбы самі удпиралися перед чилядником. (Чорі 1: 163); *Шпекуловав*, як бы легше изыйити з горы, ги туды пуднятися. (Чорі 2: 250); Доті *шпекуловав*, докі собі „журавель” з колесом не намудровав. (Чорі 3: 192); Хоть як тяг ся, хоть *шпекуловав*, хоть и текло из нёго з великої немагы. (Керча 2001: 65); Не слухайте такых людей, што лем *шпекулюють*, ... (Плішкова 106); *Шпекулювуть*, де тых дощок набрати. (Чорі 2002: 42); Бо тот пан мав грошей много; та так *ушпикулював*, як би гроші дістав уд пана, якими фіглями, бо силов не годен. (Гнатюк 118);

Az átvétel *-овати* honosító suffixummal került be; az Eperjes környéki ruszin szóalakra nagy valószínűséggel a (kelet-)szlk. nyelvjárás hatott; РуРуС *шпекуловати* (Керча 2: 592); k-szlk. rusz. *шпекуловати* (РЛ 342); szlk. *špekulírovat’, špekulovat’* (Newerkla 501, Majtán 5: 655); k-szlk. *špekulovac* (Halaga 2: 1020); m. *spekulál*: (lat-ném.) 1. ‘tervezget, gondolkozik,

számít’; 2. ‘nyerészkedésre számít’ (Balassa 2: 208); m. nyvj. *spekulál, spékulál*: ‘gondolkozik, töri a fejét’ (MTSz 1995). A TESz szerint a m. szó (‘töpreng; számít vmire’) (1795) lat. eredetű szócsalád tagja, ném. közvetítéssel is; vö. lat. *speculatio* ‘kikémlelés, szemlélődés, elmélkedés’; h. lat. *speculatio mercatoria* ‘kereskedői számítás, spekuláció’; lat. *speculari* ‘kikémlel, szemrevételez, figyelemmel kísér’; h. lat. *speculans* ‘nyerészkedő’; lat. *speculativus* ‘elmélkedő, töprengő’; ném. *Spekulation* ‘spekuláció’; *spekulieren* ‘spekulál’, *Spekulant* ‘spekuláns’, *spekulativ* ‘spekulatív’. A szócsalád alapja a lat. *speculari*, a lat. *specere* ‘lát, néz’ származéka. Megfelelő szók vannak pl. a lengyelben, oroszban, s a *spekuláns*-féle kivételével az angolban, franciában, olaszban is. A *p* kezdetű m. formák, ill. az *ëspëkulál* a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkeztek. A *spekuná(l)* elhasonulásos forma. A *spekuláns* a ném. *Spekulant* alapján történt visszalatinosításnak is felfogható. A *spekulás* a lat. szóvégnek a magyarosításával jött létre. A *spekuláció, spekulál*, de főleg a *spekuláns* elsősorban az üzleti, kereskedelmi élettel kapcsolatban terjedt el szélesebb körben (TESz 3: 587). A *spekulál* (1693) szónak megfelelő kifejezések más nyelvekből is ismertek: pl. ang. *speculate, speculation*, fr. *spéculer, spéculation* ‘spekulál’, ‘spekuláció’ (ESz 747); m. *spekulál*: 1. ‘gondolkodik, elmélkedik, töpreng; habozik, bizonytalankodik’; 2. ‘üzleti spekulációval foglalkozik’ (ÉKSz 1220); m. nyvj. *ëspëkulál, pekulál, pikulál, spékulál* (ÚMTSz 4: 947); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 72.

шпіц/шпиц: Выцоканый *шпіцом* топанка мотив напоминав му знакому спўванку. (Чорі 1: 158); Запйаткы на боканчах надходилися, треба было прибити на них *шпіцы*. (Чорі 3: 174); Наконіць єсьме на *шпіцу*, на котрум чажко стане 5–6 людий,… (Утцюзнина 109);

bács-szerémi rusz. *шпиц* (Сопка 31, Горбач 324); máramarosi rusz. *шпіц* (Бевка 147); k-szlk. rusz. *шпіц; шпіца* (РЛ 342); РуРуС *шпіц* (Керча 2: 593); or. *шпиц* (Фасмер 4: 474); szlk. *špic* (Newerkla 501), még szlk. *špica* (Majtán 5: 656); k-szlk. *špic* (Halaga 2: 1020); m. *spicc*: ‘becsípés, kis ittasság’ (Balassa 2: 208); m. nyvj. *spicc – ëspicc, ispicc*: ‘szivarszopóka’ (MTSz 1995, ÚMTSz 4: 948). A TESz szerint a *spicc* jelentése: ‘lábujjhegy; cipőorr’ (1574 k.); ‘csúcs, él, hegy’ (1575); ‘veszedelem’ (1598); ‘csipke’ (1832/1899); ‘hegyes kivágás (ruhán)’ (1872); ‘cigaretta-, szivarszipka’ (1890). Baj.-osztr. eredetű szó; vö. baj.-osztr. *spitz, spiz* ‘csúcs, él, csúcsos tárgy; cipő orra; csipke; cigarettaszipka; veszedelem, veszedelmes helyzet’; ausztr. ném. *Spitz* ‘cigarettaszipka’; vö. még ném. *Spitze* ‘csúcs, hegy, él; csúcsos, hegyes tárgy; csipke; cigarettaszipka; veszély, bizonytalan helyzet’. A m. szó a *spicc²* és *spicc³* ném. eredetijének jelentésváltozata. A szb-hv. *špìc* ‘csúcs, hegycsúcs; cigarettaszipka’ szintén a németből való. Jelentéseinek megfelelően többszörös átvétellel került a magyarba. A bizalmas társalgási nyelv szava (TESz 3: 589). Mollay a szót hazai korai úfném. (bajor-osztrák) eredetűnek tartja; vö. korai úfném. (1540); *spitz*, kfném. *spitze* (Mollay 1982: 504); *spicc*: 1. ‘hegyesszögű alakzat, ék, hegy, csúcs’; 2. ‘cipő orra v. talpának orr felőli vége’; 3.

‘(balettban) a hátrafeszített lábujjak hegye’ (ÉKSz 1221); vö. Mollay 1989: 245, Gerstner 1998: 34, Abonyi 2003: 22; 2006: 423; 2008: 191.

шпіцель, шпіцлик: Иде собі, гибы й не видить, ош двоє *шпіцликўв* слідкувуть за ним. (Чорі 1: 222); В Ніридьгазі по базару Ходять *шпіцликы*, шандаре:… (Пертовцій 1996: 24); Na tvari Kolybȳ zjavyv s’a vȳraz honorovoho *špicl’a*. (Petrovaj 139);

lemkó-rusz. *шпицель* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *шпіцель; шпіцлёвскый; шпіцельство* (РЛ 342); РуРуС *шпіцел* (Керча 2: 593); szlk. *špic, špicel’* (Newerkla 501); k-szlk. *špicel’* (Halaga 2: 1020); m. *spicli*: ‘besúgó, kém’ (Balassa 2: 208); m. nyvj. *spicli, picli*: ‘árulkodó’ (MTSz 1995, ÚMTSz 4: 948). A m. *spicli* bécsi ném. eredetű; vö. ném. *spiz’l* ‘a titkosrendőrség ügynöke’; baj.-osztr. *spitzel* ‘besúgó’; ném. *Spitzel* ‘ua’. Ez a *Spitz* ‘hegycsúcs; enyhe mámor; pomerániai kutya, pumi’, illetve *spitzen* ‘hegyez’ szavaknak és így a m. *spicc*[1] és *spicc*[2] német eredetijének a családjába tartozik. A ‘besúgó’ jelentésű ném. szó Bécsből terjedt el, s utóbbi a német köznyelv elemévé vált. A szb-hv. *špicl, špiclôv* ‘titkosrendőr, ügynök, kém; eszes fickó’, a cseh *špicl* ‘besúgó’ és a szlk. *špicel* forrása ugyancsak német. A szó az osztrák önkényuralom és rendőri besúgórendszer révén honosodott meg a magyarban. Diáknyelvi használata 1891-től adatolható (TESz 3: 589); *spicli*: ‘besúgó, árulkodó tanuló’ (ÉKSz 1221); *spicli* (1828) (ESz 748); vö. Nyr 1908/37: 145–149; 363–364; 1988/112: 80–86.

шпор/шпур: Добре вымішала мучанку, што варила на *шпорі* в горшку. (Чорі 1: 117); У *шпорі* щи жеврів слабый огинь. (Чорі 2: 18); Дрыва в *шпорі* были сырі и страшенно курили. (Чорі 3: 71); Скільки він віддав мені тепла! *Шпор* – залізну грубку в нашій хаті – ... (Петровцій 1993: 128); А ты набрала с *шпора* грани, И кажеш: – Уттіть ты ни встанеш, Онь докі ї ни йзіш! (Петровцій 1996: 88); Ріща в *шпорі* стічно половіньов пыше. (Петровцій 1999: 8); Динь ледвы сїріє через запарені оболокы, *шпор* щи студеный. (Утцюзнина 62); ..., поливка кыпить на *шпорі*, голубці варяться. (Чорі 2002: 44); ..., Обы-м коло *шпора* красоту скітила! (Керча 1997: 32);

lemkó-rusz. *шпаргет* (Слимак 608); bács-szerémi rusz. *шпоргет* (Горбач 324); máramarosi rusz. *шпур* (Бевка 147); k-szlk. rusz. *шпор* (РЛ 342); РуРуС *шпор* (Керча 2: 593); m. nyvj. *spór: pór* ‘takaréktűzhely’ (MTSz 1996); *espár, ëspár, pór, espór, pᵃór, spó(u)r* (ÚMTSz 4: 949); *spór*: a ‘takaréktűzhely’ népies neve; néhol *spórhel-, sporher*-nek nevezik (Balassa 2: 208). A m. *sparhelt* a TESz szerint ném. eredetű szó; vö. ném., ausztr. ném. *Sparherd* ‘takaréktűzhely’; szlovákiai ném. *špoarhert*. Összetett szó: ném. *Spar-* ‘takarék-,’<*sparen* ‘takarékoskodik, kímél’ + *Herd* ‘tűzhely’. A szb-hv. *šporet, šparet, šporhert* ‘konyhai tűzhely’ szintén a németből való. A magyarba az ausztriai németből, illetve a hazai baj.-osztr. nyelvjárásokból kerülhetett. Az alakváltozatok közül a mássalhangzó-torlódásban lévő, szókezdő német *š* elhagyását mutatókra vö.: *speiz, strimpfli* (ld. šparhet). A bizalmas

nyelvhasználat, illetve nyelvjárások szavai (TESz 3: 586); *spór*: ‘takaréktűzhely’; [← *spórhelt* ↔ *sparhert*] (ÉKSz 1221).

шпоровати/шпуровати: Старався не тратити много, вбы хоть дашто *вшпуровати* дітьом на анцушкы. (Чорі 1: 213); Не вўзся на машині, а йшов пішо, обы *зашпуровати* пару рублўв. (Чорі 2: 154); Kil’ko mav grajcariv, kotrȳ *šporyv* vece jak za dvadc’at’ rokiv ponevir’an’ po bilim svit’i, všȳtko spustyv na nych. (Petrovaj 11); ..., *Шпорійте*, де треба, ружа-розмарія, *Шпорійте*, де треба, А добрі са майте. (Гиряк 173); На фармі песосы сьте уж *шпоровали*, потім сьте начісто з фармов скраховали. (Плішкова 104); *Шпоруємe* єй голосом, бо сі ціниме єй слова, якы малюють мозаїку пережытого, ... (Мальцовска 34); – Я днись не сїв на трамвай, ай біг єм за ним и *зашпоровав* шість стотинок. (Утцюзнина 95); И на свальбі не *шпурувуть*, не шкодувуть колачі, ги тоты Данканичі. (Чорі 2002: 62); Жоны тото з ся *вушпурёвали* онь до захрипнутя. (Олбрахт 119); *Шпуровати* – заощаджувати може Тільки той, хто справді шпурівный. (Петровцій 1993: 128); А й менї на мотор дашто *пришпорила*! (Керча 1997: 32); Не *пришпорував* грошей на путь, не було з чим дому йти. (Гнатюк 185);

Az átvevő nyelvekben a címszónak legalább kétféle alakja fordul elő; mivel megvan a szláv irodalmi nyelvekben, feltehetőleg azokból került át a ruszinba; bács-szerémi rusz. *шпоровацʼ* (Горбач 324), máramarosi rusz. *шпурувати* (Бевка 147); k-szlk. rusz. *шпоровати* (РЛ 342); РуРуС *шпорити, шпоровати* (Керча 2: 593); kárp. ukr. nyvj. *шпуровати* (Гоца 61), *шпур(у)овати* (Гвоздяк 239); szlk. *šporovat’* (Newerkla 342, 415, 569, Majtán 5: 659); k-szlk. *šporovac* (Halaga 2: 1021); m. *spórol*: ‘takarékoskodik’ (Balassa 2: 208). A *spórol* (‘takarékoskodik’) (1835) a TESz szerint baj.-osztr. eredetű; vö. baj.-osztr. *sparen*, ném. *sp*ārn, sparen* ‘őriz, oltalmaz, kímél, takarékoskodik vmivel, megtakarít’ (pénzt). A szb-hv. *šparati, šparovati* ‘takarékoskodik’ szintén a németből való. A m. szó első szótagbeli *ó*-jára vö. *drót, gróf, ságor*. A szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldására vö. *stucli, strimfli, sparhelt* (TESz 3: 592); *spórol* (1835); vö. ófelném. *spar* ‘takarékos; szoros, kevés’. A bizalmas nyelvhasználat szava (ESz 749); m. *spórol*: 1. ‘takarékoskodik, (összeget) megtakarít’; 2. ‘vár, számít vmire’ (ÉKSz 1221); m. nyvj. *póró, pórol, pôrôl, spuārul, spurroj* (ÚMTSz 4: 949); vö. *spórul* Nyr 1988/112: 80–86.

шрийгом/шреgом, шрийт/шрейт: Вбы жона ни знала – *шрийгом*! – Ты бери вино, й – пий го! (Петровцій 1993: 129); Заторсав кантар и кінь чорный упят летить, ги потя, ги *шрийт*, ... (Петровцій 1999: 114);

A címszó megléte kétféle kiejtési módot tükröz, de gyakoribb az e-s alak, melynek beilleszkedését valószínűleg az irodalmi nyelv befolyásolta; kárp. ukr. nyvj. *шрегом, шригом* (Німчук 87); k-szlk. rusz. *шрегом* (РЛ 342); РуРуС *шрейт* (Керча 2: 593); szlk. *šréga, šrégom* (Newerkla 503); k-szlk. *šregom/do šrega* (Halaga 2: 1022); m. nyvj. *srég*: ‘rézsút’

(MTSz 1997); *srég, ségre, serég, sré; srégelt, srégen, slégan, slégen, sréen, sréën, srégan, sréjjen* (ÚMTSz 4: 950). A m. szó jelentése: ‘ferdén, átlósan, rézsútosan átellenben’. A TESz szerint ném. eredetű; vö. ném., baj.-osztr. *schräg* ‘ferde, átlós, rézsútos; ferdén, átlósan, rézsútosan’. Ez a m. *saroglya* ném. eredetijének családjába tartozik. A m. *srég* ném. nyelvjárási forrása az ausztr. és a hazai városi ném., illetve a hazai baj.-osztr., Erdélyben a szász is. A szóvégi *g*-s és *g*-tlen változat a ném. *g*-s, illetve *χ*-s változatok külön átvétele. Az *l*-es formák m. nyelvi *r* ~ *l* váltakozás eredményei; vö. *csülök* ~ *csürök, tülköl* ~ *türköl*. A nyelvjárásokban a szónak több mód- és állapothatározóragos alakja él: *srégan, srégen, srégët, srégent, srégont, srét* stb. Ezek részben a *rézsút* megfelelő változatainak analógiájára alakulhattak. Az egész m. nyelvterületen elterjedt nyelvjárási szó, illetve a bizalmas társalgási nyelv szava (TESz 3: 594). A ném. *schräg* ieu. eredetű; vö. lat. *curvus* ‘ívelt’. A magyarban a szónak több alakváltozata is él, a *srég* ~ *sré* alakok külön átvételek eredményei, az l-es változatok (pl. *slégenn*) *r* ~ *l* váltakozással jöttek létre; a *ségre, serég* formák a szóeleji mássalhangzótorlódás feloldásával keletkeztek (ESz 750); *srég*: I. mn. ‘ferde, rézsútos’; II. hsz. ‘ferdén, rézsút(osan)’ (ÉKSz 1223); vö. MNy 1910: 97–105, BBB 292, Nyr 1988/112: 80–86.

шруб < ném. *Schraube* ‘csavar’: Вкрутив *шруба* в стіну й повісив на нього рамку з образчиком. (Чорі 1: 169); Закріпив напаровану деталь *шрубом*. (Чорі 3: 194);

Ez a jövevényszó elvétve *-a* adaptációs suffixummal is látható; bács-szerémi rusz. *шруб* (Сопка 31, Горбач 324); lemkó-rusz. *шруба* (Слимак 607, 608); RMSz *шрубъ* ‘csavar, srófˮ (Csopey 433); РуРуС *шруб(а)* (Керча 2: 594); k-szlk. rusz. *шруба, шрубка; шрубовый* (РЛ 342); ukr. *шруб/шрубок* (Грінченко 4: 512); szlk. *šrób, šróba, šróf, šrôb, šrôba* (Newerkla 342), még szlk. *šraub, šrauba* (Majtán 5: 661); k-szlk. *šruba, šrubëčka, šrubka* (Halaga 2: 1022).

шрубовати < ném. *schrauben* ‘csavarni’: Обы зняти з двирцят накладный замок, мусів *вышрубовати* всі чотыри шрубы. (Чорі 1: 163); Докі прийшов майстер, вўн устиг *вышрубовати* всі шпінгалеты на вызоры. (Чорі 1: 163);

A címszóban szereplő ige elég széles körben használatos germanizmus; a honosító suffixumokat tekintve feltehetően a lemkó-ruszin szóalak a lengyel ill. ukrán hatására alakult így; bács-szerémi rusz. *шрубовац* (Сопка 31); lemkó-rusz. *шрубувати* (Слимак 607); RMI *шрубовати/шрубити* ‘srófolni, csavarni’ (Hodinka 433); RMSz *шрубовати* ‘csavarni, srófolni’ (Csopey 433); РуРуС *шрубовати* (Керча 2: 594); k-szlk. rusz. *шрубовати* (РЛ 342); ukr. *шрубувати* (Грінченко 4: 512); szlk. *šraubovat’* (Majtán 5: 661); k-szlk. *šrubovac* (Halaga 2: 1022).

штамперлик/штемперлик: На высербаный борщ, перед другым блюдом, выпив *штемперлик* палинкы. (Чорі 1: 137); Ачий бы му вночи не заснулося, кобы до корчмы на *штемперлик* не завернулося. (Чорі 2: 36); Любив упити натще *штемперлик* паленкы. (Чорі 3: 219); Dumam si, že ne sohrišȳme barz, ked' na všȳtko toto vȳpjeme po *štamperlyku*. (Petrovaj 35); …, отиць має на праву руку *штамперлик* паленкы, на лїву – … (Олбрахт 60); Ледвы паны устигли упити *штамперлик*, а уже по гостинї, люде ся росходят. (Керча 2001: 29); igei származék: *наштемперлити(ся)* (Чорі 3: 226);

A szó hasonló alakban van meg az átvevő nyelvekben; esetleg nyelvjárásból kerülhetett a ruszinba; PyPyC *штамп(ер)лик* (Керча 2: 594); k-szlk. rusz. *штамперлик; штамперлича; штамперличок* (РЛ 342); kárp. ukr. nyvj. *штамперлик* (Гоца 62); szlk. *štamprle, štamperlík, štamprlík* (Newerkla 415). A TESz szerint baj.-osztr. eredetű szó, jelentése: 'rendszerint fél decinél kisebb űrtartalmú pálinkás, likőrös pohárka, kupica' (1895); vö. baj.-osztr. *stamperl, schdampfarl, schdamparl, stámpə'l*; ausztr. ném. *Stamperl, stampɛrlɛ* 'talpatlan, száratlan kis pálinkás-, likőröspohár' (tkp. tömzsi lábacska) <: ném. *Stampf, Stampfe, Stampfer* 'döngölő, sulyok; ormótlan láb'; ném. *stampfen* 'topog, toporzékol; döngöl'. A bizalmas társalgási nyelv elavulóban lévő szava, helyenként nyelvjárási szinten is él (TESz 3: 597). A *stampedli* (1895) a ném. *Stampfe* 'döngölő, sulyok' szóra megy vissza (ESz 751); m. *stampedli*: 'kupica, talpas kis likőröspohár' (ÉKSz 1223); m. nyvj.: *stámpëlli, stamperli* (ÚMTSz 4: 953); vö. Nyr 1973/97: 157–166; 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 35.

штанга/штангля: Выпхнула ним *штанга* на соревнованіях принесла му славу. (Чорі 1: 130); Ним была збирована доста тяжка *штанга*. (Чорі 2: 159); Увірено держав надняту над головов *штангу*. (Чорі 3: 169); Вже туй жону я нич ни звідав, Ай постіль вєнно ис сусідом, Ги *штангу*, м зняв горі. (Петровцій 1996: 88);

A címszó kétféle alakban illeszkedett be a ruszinok nyelvébe: l-lel és l nélkül; itt is megfigyelhető az *-a (-я)* főnévi honosító suffixum; lemkó-rusz. *штанга* (Слимак 607); bács-szerémi rusz. *штангла* (Сопка 31); máramarosi rusz. *штангля* (Бевка 148); k-szlk. rusz. *штанга; штанговый; штангля; штанглёвый* (РЛ 342); PyPyC *штангля* (Керча 2: 594); or. *штанга* (Фасмер 4: 477); szlk. *štanga, št'anga, štangel', štangl'a, štanka, štankl'a* (Newerkla 393, Majtán 5: 662); k-szlk. *štanga* (Halaga 2: 1022). A m. *stangli* jelentése: 'pózna, rúd' (1887); 'süteményfajta' (1892). A TESz szerint baj.-osztr. eredetű szó; vö. baj.-osztr. *stangl, stangəl*; ném. *stangl*; hazai baj.-osztr. **štaəgl, štāŋ^{a}'l* 'rudacska, rúd'. Ez a ném. *Stange* 'rúd, karó, pózna, rúd alakú csomagolás' kicsinyítőképzős származéka. A m. szó *li* végére vö. *kifli, nudli*. A 'süteményfajta' jelentés a baj.-osztr. *Salzstangel*-nek megfelelő m. 'sós stangli' (sós rudacska, tésztafajta) kapcsolat alapján magyarázható. A bizalmas nyelvhasználat szava (TESz 3: 597, ESz 751); m. *stangli*: 'rúd alakú (sós) sütemény' (ÉKSz 1223); m. nyvj.: *stangli, stángli, tángli* (ÚMTSz 4: 953); vö. Gerstner 1998: 41, Abonyi 2003: 22; 2006: 423; 2008: 191.

штимпиль/штимпіль/штемпель, штемплик: Из того дуставала у суботу пятьдесять гелерув на *штемплик* и нефранковану поштовку из сіонистичным гаслом и, … (Олбрахт 66); *Штимпиль* – марку я приклеїв на конверт, … (Петровцій 1993: 129); Мой цюлюнок на лицьови, Гикой *штимпиль* на писмови. (Петровцій 1996: 104); – Та йдїт до вароша купити вусямкоруновый *штемплик* на жадость. (Утцюзнина 176); Пйані в *штимпиль* и не дуже тяглися додому. (Чорі 2002: 77); *Штимпель* – то поштовый знак. (Чорі 2: 211); Куферткы з наклейеными *штимплями* понўс на пошту. (Чорі 3: 181); igei származékok: *заштемпльовати(ся) / заштемпльововати(ся)* (Чорі 2: 154); *наштемпльовати(ся)* (Чорі 3: 226);

Itt többféle alakváltozattal találkozunk: bács-szerémi rusz. *штембиль* (Сопка 31); lemkó-rusz. *штемпель* (Слимак 607); máramarosi rusz. *штимпіль* (Бевка 148); k-szlk. rusz. *штемпель* (РЛ 342); RMSz *штемпель* ‘bélyeg’, *штемпликъ* ‘ua’. (Csopey 433); PyPyC *штемпель* (Керча 2: 594); ukr. *штемп* (Грінченко 4: 513); or. *штемпель* (Фасмер 4: 478); szlk. *štempel’* (Newerkla 309), *štampel’, štampl’a* (Majtán 5: 662); k-szlk. *štempel’, štempličëk, štemplik* (Halaga 2: 1023); m. nyvj. *stempely – cempel, ëstëmplyi, stömpej, templi*: ‘bélyeg’ (MTSz 1997); *estempej, ëstempli, istempli, stempoly, temfli, templi* (ÚMTSz 4: 954). A m. szó a TESz szerint ném. eredetű; vö. ném. *stempl, stempfl* ‘támoszlop, támfa <bányában>; bélyegző, bélyegzőlenyomat, illetékbélyeg’; szlovákiai ném. *štempl* ‘postai bélyeg, bélyegző’; ausztr. ném. *Stempelmarke* ‘illetékbélyeg’. Ez a ném. *Stempel* ‘döngölő, zúzó; támoszlop’ hangtani változata. A szb-hv. *štèmpl* ‘bélyegző, illetékbélyeg’ az ausztriai németből való. Részben az ausztriai németből, az osztrák bürokrácia nyelvéből, részben a hazai bányavidékek német nyelvjárásaiból került a magyarba a régebbi *stempely*-hez képest újabb átvételként. Hasonló kettős átvételre vö. *zsámoly ~ sámli*. Bizalmas társalgási nyelvi és nyelvjárási szó (TESz 3: 600). Mollaynál a m. szó jelentése: ‘cölöp, vendégoszlop’ (1553), s hazai korai úfném. eredetűnek tartja; vö. korai úfném. (Selmecbánya, 1400) *stempfl*, (1479) *stempel*, (1492) *Stempel*, (1498) *stempel*, (1510) *stempel* (Mollay 1982: 509). Az ESz alapján is a *stempli* (1848) (‘bélyegző lenyomata, pecsét’) ném. jövevényszó; vö. ausztr. ném. *Stempelmarke* ‘illetékbélyeg’, *stempelpflichtig* ‘illeték-, díjköteles’. A ném. *Stempel* a kfném. *stampfen* ‘topog, dobog, döngöl’ igére vezethető vissza. A szó korábbi átvétele az északkeleti és erdélyi bányavidékek nyelvjárásaiban ma is használatos: *stempely* cölöp, nyomódúc, alakverő; pecsét, pecsétnyomó’ (1553). A *stempli* egyrészt az osztrák bürokrácia nyelvéből, másrészt a h. bányavidékek ném. nyelvjárásaiból, újabb átvételként került a magyarba. Igei származéka a *stempliz* (1848) (ESz 752); *stempli*: ‘bélyegző (lenyomata), pecsét’ (ÉKSz 1224); vö. Mollay 1989: 244, Gerstner 1998: 35.

штімовати/штимовати: Тоты выробы, што лем мало не *штімовали* розмірам, выбракововалися и утправлялися на доробку. (Чорі 1: 85); Позираву – нич ни *штімує* и в тых, котры шіковно ся возять, ... (Петровцій 1999: 133);

máramarosi rusz. *штимовати* (Бевка 148); bács-szerémi rusz. *штимовац* (Сопка 32); lemkó-rusz. *штымувати* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *штімовати* (РЛ 343); РуРуС *штімовати* (Керча 2: 595); kárp. ukr. nyvj. *штім(у)овати* (Гвоздяк 238); szlk. *štimovat'* (Newerkla 507). A m. szó jelentése: '<hangszert> hangol' (1817); 'egyezik, összhangban van valamivel' (1906/1910). A TESz szerint ném. eredetű szó; ném. *stimmen* '<hangszert> hangol, egyezik, összhangban van, rendjén van, rendben van'. A '<hangszert> hangol' és az 'egyezik, összhangban van valamivel' jelentésében két külön átvétellel került a magyarba. A m. *stimmt* 'rendben van' a német ige 3. személyű alakjának átvétele (TESz 3: 602, ESz 753); m. nyvj. *stímül, stimmol* (ÚMTSz 4: 956); vö. Nyr 1921/50: 135–139; 1988/112: 80–86, ÉKSz 1225, Abonyi 2008: 191.

шток < ném. *Stock* 'bot, pálca, vessző; fatönk, tuskó; emelet': Начальство жило на другых-тритьых *штоках*, а проста чилядь – на вирхньых. (Чорі 1: 78); Будинок быв высокый, емелетный, десь на дивйать *штокўв*.. (Чорі 2: 9); Я живу в будинку штоковому, Онь на тритьім повирьху – *штоку*. (Петровцій 1993: 129); ..., Наонажиме заводы, всї хыжі – на *шток*! (Петровцій 1999: 122); А кралювна тото из *штока* на оболок вшитко відїла. (Керча 2001: 33); ...; затрубіли на здравканя старуй панї, котра їм помахала из *штока*, ... (Олбрахт 84); Бо 16 *шток*, ліфт не возить, воды не є, ... (Керча 1997: 22); Тогди ізрадовався мотузарь, і купив у вароши єден фундуш і кирту велику, і збудовав на *штоки* дум, і по-панськи собі жив. (Гнатюк 84);

A *шток* képző nélkül ment át a ruszinba: bács-szerémi rusz. *шток* (Сопка 32, Горбач 324); lemkó-rusz. *шток* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *шток; штоковый* (РЛ 343); РуРуС *шток* (Керча 2: 595); szlk. *štok* (Newerkla 310, 426, 505, Majtán 5: 673); m. nyvj. *stok* (ÚMTSz 4: 956).

штоповати < ném. *stopfen* 'tömni, beledugni; tömíteni; foltozni (harisnyát)': ..., Райбати, варити, штрімфлї *штоповати*, ... (Керча 1997: 32);

bács-szerémi rusz. *штоповац* (Сопка 32); РуРуС *штоповати* (Керча 2: 595); kárp. ukr. nyvj. *штопати* (Гоца 63, Гвоздяк 239); szlk. *štopat'* (Newerkla 359, Majtán 5: 674); k-szlk. *štopkac* (Halaga 2: 1023); or. *штопать* (Фасмер 4: 479, Преображенский 2: 1247); a m. *stoppol* ige jelentése: 'ruhaneműn, harisnyán lévő lyukat hosszába és keresztbe öltött fonallal folyamatosan besző' (ÉKSz 1225). A TESz szerint a *stoppol* (1897/1905) ném. eredetű; jelentése: 'ruhaneműn keletkezett lyukat fonállal besző'; vö. ném. *stopfen* 'megtöm, betöm, tömít; foltoz, besző'. Előzménye, a nyugati germán **stoppōn* 'beledug, töm' ige a *stafíroz*-nak

is végső forrása. A fr. *stopper* ‘műstoppolással megjavít’ a ném. szó rokon nyelvi megfelelőjének, a holl. *stoppen* ‘töm; foltoz, megjavít’ igének az átvétele. A m. *stoppol* végződésére vö. *klappol, stoppol*[1]. A szóközépi ném. *pf* > m. *pp* megfelelésre ld. m. *klopfol* ‘vereget, ütöget’ (< ném. *klopfen* ‘ua.’) (TESz 3: 604). A ném. *stopfen* ieu. eredetű; vö. óind *tupáti* ‘lök, taszít, döf’. Jelentésének kialakulására hatással volt a középkori lat. *stuppare* ‘kóccal betöm’ ige (ESz 753); m. nyvj. *steppol* (ÚMTSz 4: 957); vö. *stoppul* Nyr 1988/112: 80–86.

штранг(а) < ném. *Strang* ‘kötél, istráng; vágány’: – Ez a címszó is *-a* adaptációs suffixummal ill. anélkül került be az átvevő nyelvekbe; Kárpátalján a suffixumos alak, míg Szlovákiában a képző nélküli alak dominál; bács-szerémi rusz. *штранг* (Сопка 32, Горбач 324); RMSz *штранга* ‘kötél, istráng’ (Csopey 433); PyPyC *штранга* (Керча 2: 596); k-szlk. rusz. *штранг* (РЛ 343); szlk. *štránek, štrang, štranok, štránok* (Newerkla 505, Majtán 5: 675); k-szlk. *štrang, štraněk* (Halaga 2: 1023); m. *istráng*: ‘vékonyabb kötél’ (Ball 1: 628); *istráng*: A régi nyelvben általában ‘kötél’, ma ‘hámkötél’ (Balassa 1: 360). A m. *istráng* (1493) az úfném. *strang* ‘kötél’ átvétele (SzófSz 138); m. *istráng*: ‘a hámot a hámfával összekötő kötél, szíj, lánc’ (ÉKSz 607). Az *istráng* (1493) (‘a hámot a hámfával összekötő kötél’) felném. jövevényszó; vö. tiroli ném. *strąng* ‘kötél’, baj.-osztr. *strang* ‘kötél; hámistráng’, ném. *Strang* ‘ua.’. A ném. szó ieu. eredetű; vö. óizlandi *strengr* ‘ua.’. A m. szóeleji *i* szerepe a mássalhangzó-torlódás feloldása; vö. *iskola, ispotály* (ESz 345); m. nyvj. *ësráng, estáng, esterang, estarang, esteráng, esteráŋg, istrán, istrang, ëstráng, ëstrāng, istaráng, isteráng, istëráng, istorang, istoráng, stráng, sztráng* (ÚMTSz 2: 1114, MTSz 962); vö. *istráng* Nyr 1988/112: 80–86.

штрапація: ..., Чия довга піпа юй завдавала велику *штрапацію*, урядничков здруженої канцеларнї тых трёх правных особ. (Олбрахт 71); Тото имня му не дає спати, мучит го *штрапаціёв*. (Олбрахт 88);

Erre az átvételre csak a kárpátaljai ruszinban találtam adatot; ott *-ія* honosító képzőt vett fel a szó; PyPyC *штрапація* (Керча 2: 596); szlk. *štrapácia* (Newerkla 505, Majtán 5: 675); k-szlk. *štrapacia* (Halaga 2: 1024); m. *strapa* ‘fáradság, vesződség’ (Balassa 2: 209, MTSz 1998). A m. szó jelentése a TESz szerint: ‘megerőltetés, túlzott igénybevétel’ (1874) (strapál). A szócsalád alapja, a *strapál* magyar fejlemény: a *strapáció (strapa)* szópárjaként keletkezett az *inspiráció: inspirál; prédikáció: prédikál* stb.-félék mintájára. A *strapáció* a *strapáca ~ strapácia* latinosított változata. Az ugyancsak latinosított *strapáca, strapácia* a ném. *Strapaze* ‘vesződés, fáradság, strapa; koptatás, nyűvés’ alakra megy vissza. A ném. szó a tisztázatlan eredetű ol. *strapazzo* ‘strapa, túlerőltetés’ átvétele. A *strapa* elvonással jöhetett létre a *strapál*-ból (TESz 3: 605); a m. *strapa* az ÉKSz szerint: ‘fárasztó munka, kimerítő elfoglaltság; erős

igénybevétel' (ÉKSz 1225); m. nyvj.: *strapáció, rapáció, tërëpácció, tërëpáció, trapáció, trapácijó* (ÚMTSz 4: 958, MTSz 1998); vö. Nyr 1973/97: 157–166; 1988/112: 80–86.

штримфля/штрімфля, штрімфлї: Зазувана *штрімфля* розлізлася на пйаті. (Чорі 2: 63); Натігованя *штрімфлўв* не занимало у неї много часа. (Чорі 3: 216); И *штрімфлї*, и калапчок, и вечерна ташочка из пудром и жебаловчатём, … (Олбрахт 76); Панчохи – *штримфлі* ті не для окраси, В які дівчатка, що на виданні ... (Петровцій 1993: 129); В *штримфиль* го ни прячу – Уп'ю літер, уп'ю – два, Щи й дістану здачу. (Петровцій 1996: 51); Не буду тя бити, буду честовати, Райбати, варити, *штрімфлї* штоповати, ... (Керча 1997: 32);

A címszónak számos változata él a ruszinban és más nyelvjárásokban, mely az ejtésmód ill. a meghonosodás különféleségét mutatja: lemkó-rusz. *штремфля* (Слимак 607); bács-szerémi rusz. *штрумфлї* (Сопка 32); máramarosi rusz. *штрімфля* (Бевка 148); k-szlk. rusz. *штримфля* (РЛ 343); РуРуС *штрімфлї* (Керча 2: 596); kárp. ukr. nyvj. *штрімфлі* (Гоца 60, Гвоздяк 238); szlk. *štrimfl'a* (Majtán 5: 676); k-szlk. *štremfl'a* (Halaga 2: 1024); m. *strimfli*: 'harisnya' (Balassa 2: 209); m. nyvj. *strimfli: ëstrimflyi, istirimfi, istirimfli, istirinfi, istirinfli, istrimfli, stimfli, stirimfli, strinfi, trimfli* (MTSz 1998); *istirimfi, istirinfi, istirimfli, istirinfli, istirimpfli, istrimfi, istrimfli, istrinfli, istrimpli, srimfli, striflyi, strimfi, strinfi, strimfli, strüfli, temfli, templi, timfi, tirimfi, tirimfli, tirinfli, tiriñfli, tirîmfli, trinfi, trimfli, trinfli, trimpfli* (ÚMTSz 4: 959). A m. szó a TESz szerint baj.-osztr. szócsaládba tartozik; vö. baj.-osztr. *strumpf (strümpfe)*, *štrimpföl*, ausztr. ném. *Strumpf (Strümpfe)*, ném. *strümpfel, strimpli* 'harisnya' kicsinyítőképzős származéka. A m. *strimfli li* végződésére vö. *kifli, nudli* stb. Az alakváltozatok a szóeleji, illetve -végi mássalhangzó-torlódás különböző feloldásával jöttek létre. A szóvégi *s* bizonyára magyar fejlemény, valamilyen analógiás hatásra megszilárdult képző lehet. A *strimf* elavult, a *strimfli* a bizalmas nyelvhasználat, illetve a nyelvjárások elavulóban lévő szava (TESz 3: 606). Mollay szerint a szó korai úfném. kori hazai baj.-osztr. eredetű, jelentése 'harisnya' (1620) (Mollay 1982: 509). Horváth Mária szerint a szó jelentése 'harisnya; lábbeli'. Adataink közül az 1697–98-as rókával bélelt, vadászni való *strinfle* jelentése lehet 'nemezcsizma', esetleg 'kapca', a többi 'harisnyá'-ra utal. Alakváltozatok: *strimf[ph], strenf, strymff, strimfli, strinfli, strimpli, strimfili, strünf*. A ném. *Strumpf*, délném. *štrĭpf, strimpf'l, strimpf* változatainak átvétele. Eredetileg 'nadrágszár' jelentésben szerepelt, mai jelentését, a divat változásával a XVI. század elején kapta. Germán eredetű szó, gazdag rokonsággal. A németben a XIII. századtól van adatolva, kezdetben 'fatörzs' jelentésben. Ez később, a ruhadarabra való alkalmazás után háttérbe szorul. A magyarba átkerülve megőrizte a délném. nyelvjárásokra jellemző vonásokat: a szóbelseji illabiális magánhangzót, a szóvégen az *l ~ li* hanghelyettesítés, illetve hangfejlődés figyelhető meg. A XVI. századi ném. példák *Stimpf* (r-nélküli) alakjai nálunk nem bukkannak fel. A mássalhangzó-torlódás kiküszöbölésének többféle módját figyelhetjük meg: a szóeleji *str-*

hangkapcsolat ekkor már nem egészen ismeretlen: vö. *strázsa, strucc*. Figyelmet érdemelnek a szóvégi *mpf* ~ *mpfl* feloldási törekvései: 1) a *p* kiesése: a *strimf[f], strimfli, strinfli*-alakokban; b) az *f* kiesése: *strimpli*; c) a szótaghatárok megváltoztatása: *strimf-li, strim-fi-li, strinf-li*. Hasonlók szerepelnek az osztrák nyelvjárási adatok között is. A jelenségek már az átvétel idején az átadó nyelvjárásokban is meglehettek. A *strimpök* 'harisnyák' a szakadáti nyelvjárásszigetről való. Az erdélyi szász nyelvjárás hatására vall (Horváth 213); kárp. m. nyvj. *strimfli* (Дєрке 31, 33); vö. Nyr 1908/37: 363–364; 1914/43: 408–414, Bárczi 1963: 317, ÉKSz 1225, Mollay 1989: 244, Udvari 2005: 148; 2006: 124.

штріх/штрих < ném. *Strich* 'vonás, húzás; csík': Горы зображалися ним лише контурно, даскўлькома *штрихами*. (Чорі 2: 217);

A *штріх/штрих* képző nélkül került be az átvevő nyelvekbe; máramarosi rusz. *штріх* (Бевка 148); bács-szerémi rusz. *штрикла* (Сопка 32); РуРуС *штріх* (Керча 2: 596); ukr. *штрих* (Грінченко 4: 515); or. *штрих* (Фасмер 4: 480); szlk. *štrich* (Newerkla 220, 232, Majtán 5: 676); k-szlk. *štrich, štrichliček, štrichlik* (Halaga 2: 1024); vö. Nyr 1973/97: 157–166, Abonyi 2006: 423; 2008: 191.

штріховати < ném. *stricheln* 'csíkozni, vonalkázni': Нарисовала цвітку й голубинько йі *заштріховала*. (Чорі 1: 233); Вывўв контуры гўр и *заштриховав*. (Чорі 2: 154); mn-i származék: *заштрихованый* (Чорі 2: 154);

lemkó-rusz. *штрыкувати* (Слимак 607); ukr. *штрихувати* (Грінченко 4: 515); le. ukr. nyvj. *штрихувати* (Лесів 425); szlk. *štrichovat'* (Newerkla 311); k-szlk. *štrikovac* (Halaga 2: 1024).

штроф: ...; аж прийшли по тоту кирть, де бували закляті чотири дівки, що їх принюс вітор за *штроф* до Бозького дому – ... (Гнатюк 211);

bács-szerémi rusz. *штроф* (Сопка 32); lemkó-rusz. *штроф* (Слимак 607); máramarosi rusz. *штроф* (Бевка 148); k-szlk. rusz. *штроф; штрофовый* (РЛ 343); РуРуС *штроф* (Керча 2: 596); szlk. *štráf, štróf* (Newerkla 343, Majtán 5: 674); k-szlk. *štrof* (Halaga 2: 1024); m. *soróf, sróf*: a ném. *Schraube* átvétele; jelentése: 'csavar' (CzF); *sróf, srófol, srófos*: 'csavar, csavarol, csavaros' (Ball 2: 531); *sróf*: 'csavar' (Balassa 2: 208); m. nyvj. *sróf – sëróf, saróf, soróf, stróf* (MTSz 1997); *sróf, seróf, soróf, stróf, zsoróf, tróf* (ÚMTSz 4: 951). A m. *sróf*, népny. *sorófok* (XVIII. sz.) a ném. tájny. *schrauf* 'ua' átvétele (SzófSz 275). A TESz szerint a *sróf* jelentése: 'csavarmenetes rúd, orsó <prés, satu, lakat stb. alkotórészeként>' (1662); ? 'fa-, vascsavar' (1698); 'emelőcsiga' (1708); 'prés, sajtó; befogó eszköz' (1792); ném. eredetű; vö. baj.-osztr. *šrâf, šraof*, h. baj.-osztr. *šrauf, šrãuf* (t. sz.), *šraif* 'csavarmenet, csavar'; szász *šrauf* 'csavarmenetes orsó, csavar, prés, satu', stb.; vö. még ném. *Schraube* 'csavarmenet, csavar;

emelőcsiga, emelőcsavar, prés, satu, csavarmenetes orsó' stb. A ném. szónak és germ. megfelelőinek, továbbá a fr. *écrou* 'csavaranya, csavarház' főneveknek a viszonya és végső forrása vitatott. Kelet-Európában a szó főként a német révén terjedt el; vö.: szb-hv. *šraf*; cseh *šroub*; szlk. *šrauba, šraub, šróba*; le. *śruba*; or. *шуруп* 'csavar, srób'. A szb-hv. *šàrâf, šerâf* 'ua' és a rom. *şirof, şrof* 'ua', valamint talán a szlk. *šróf* 'ua' is magyar közvetítésű. A m. *srób* ném. nyelvjárási forrása elsősorban a bajor-osztrák, ezenkívül Erdélyben a szász is lehetett. Az *ó*-s és az *á*-s változatok részint ném. ejtésváltozatok tükröződ, részint a ném. *au* különböző helyettesítői. A *t* kezdetű változatok a szóeleji *sr* mássalhangzó-torlódás kiejtési nehézségének túlkompenzálásával (ill. *str* kezdetű jövevényszavak: *strázsa, strófa*, stb. analógiájára) alakult *strof, stróf* változatokból keletkeztek a hármas torlódás kiküszöbölésével. A jelentések – többszörös átvétel révén – a németből valók (TESz 3: 594). A *srób* (1559) az ESz szerint felném. jövevényszó; vö. korai úfném. *schrauff* 'csavar', hazai korai úfném. *schrwff* 'ua', ném. *Schraube* 'csavarmenet, csavar', ném. régi nyelvi, nyvj. 'emelőcsiga, emelőcsavar, prés, satu, csavarmenetes orsó'. A ném. szó bizonytalan eredetű, viszonya a fr. *écrou*, ófr. *escroe* 'csavaranya, csavarház' alakokhoz tisztázatlan (ESz 750); vö. Hadrovics 1985: 467, Nyr 1988/112: 80–86.

штро(в)фовати/штрафовати < ném. *strafen* 'megbírságol, megbüntet': Всьых багатых – награжу! Бідных – *поштровфувy*! (Петровцій 1996: 36); А вун зато на ня пискав, вбы причаловати А пендриком по хребтови щи й *поштрафовати*! (Керча 1997: 35);

Az *ó*-s és az *á*-s alakok a ném. ejtésváltozatok tükröződ; máramarosi rusz. *штрофовати* (Бевка 148); lemkó-rusz. *штрофати* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *штрофати/штрофовати* (РЛ 343); RMI *штровфовати* 'bírságolni, büntetni' (Hodinka 433); RMSz *оштрафовати* 'megbírságolni, megbüntetni' (Csopey 245); PyPyC *штрофовати* (Керча 2: 596); szlk. *štrafat', štrafovat'* (Newerkla 231, Majtán 5: 674); k-szlk. *štrofac* (Halaga 2: 1024); m. nyvj. *srófol, sorófol, zsorófol* (ÚMTSz 4: 951); *stráfol, stráfful* (ÚMTSz 4: 957); vö. MNy 1916: 23, Bárczi 1963: 317, Abonyi 2003: 20.

штурм < ném. *Sturm* 'vihar, zivatar; vész, veszedelem; roham, ostrom': Турісты взяли перевал; Руські *штурмом* взяли „Лінію Армада". (Чорі 1: 76);

A címszót az ukrán és a szlovák egyaránt közvetíthette; bács-szerémi rusz. *штурм* (Сопка 32); RMSz *штурмъ* 'roham' (Csopey 433); PyPyC *штурм* (Керча 2: 596); ukr. *штурм* (Грінченко 4: 516); az or. *штурм* a le. *szturm, szturmować* közvetítésével az úfném. és kfném. *sturm, stürmen* alakokból származik (Фасмер 4: 481, Преображенский 2: 1248); szlk. *šturm, šturma* (Newerkla 233, Majtán 5: 680).

штурмовати < ném. *stürmen* 'ostromol; megrohamoz': Коли Матяш король *штурмував* Відень, сам пуйшов до вароша шпіоновати. (Керча 2001: 64);

A *штурмовати* a ném. *Sturm* + *-овати* adaptációs képzővel ellátott igealak; bács-szerémi rusz. *штурмовацъ* (Сопка 32); RMI *штурмовати* ‘rohamozni’ (Hodinka 433); РуРуС *штурмовати* (Керча 2: 596); ukr. *штурмувати* (Грінченко 4: 516); az or. *штурмовать* a le. *szturmować* közvetítésével került be a nyelvbe (Фасмер 4: 481); szlk. *šturmovat’* (Newerkla 68, 233, Majtán 5: 681).

шубер < ném. *Schuber* ‘toló, tolóka; szekérgát’: Коли огинь у шпорі переставав горіти, газда задвигав *шубер* на комені, обы тепло не вывітрьовалося через цўвку. (Чорі 2: 52); Дымохўдна цўвка на кальзі была наўвзатуленов *шубером*. (Чорі 3: 201);

A szó honosító képző nélkül került át; bács-szerémi rusz. *шубер (*Горбач 324); máramarosi rusz. *шубер* (Бевка 149); k-szlk. rusz. *шубер; шубровый* (РЛ 343); РуРуС *шубер* (Керча 2: 597); kárp. ukr. nyvj. *шубер* (Гоца 61); k-szlk. *šuber* (Halaga 2: 1026); m. *subler*: ‘tolómérce’ (ÉKSz 1226); m. nyvj.: *suber, sóbër, subër, súbër, super* (ÚMTSz 4: 963); vö. Nyr 1973/97: 157–166; 1988/112: 80–86, Abonyi 2008: 192.

шубікс: Купив їй кифи і *шубіську* і поставив пуд мура і дав їй два стільці. (Гнатюк 151);

máramarosi rusz. *шубікс* (Бевка 148); РуРуС *шубіска* (Керча 2: 597); szlk. *šuviks* (Newerkla 416, 417); k-szlk. *šuviks* (Halaga 2: 1029); m. *suviksz*: ‘cipőkenőcs’ (Balassa 2: 212); m. nyvj. *suviksz – subic, subick* (MTSz 2023); *subic, subick, subiszk, suviszk* (ÚMTSz 4: 993). A TESz szerint m. szó jelentése: ‘cipőkrém’ (1793); ‘csekélység, semmiség’ (1848); baj.-osztr. eredetű, vö. ném. *schuahwix*, h. ném. *schuhwichs* ‘cipőkrém, cipőmáz’; vö. még ném. *Schuhwichse* ‘ua’. Ez összetett szó; vö. ném. *Schuh* ‘cipő’, *Wichse* ‘(cipő)tisztítószer, (cipő)krém’. Az utótaghoz vö. még baj.-osztr. *wichs*, ném. *wigs* ‘cipőkrém’. A baj.-osztr. *β* > m. *b* ~ *v* megfelelésre vö. bognár, bükköny, ó*b*égat ~ ó*v*égat stb; vö. még ci*v*il ~ ci*b*il. Az *szk* és *ck* végű, nyelvjárási változatok hangátvetéssel, valamint affrikálódással (vö. barack, palack) jöttek létre. A szó ‘csekélység, semmiség’ jelentése tréfás használattal keletkezett az elsőből. A bizalmas nyelvhasználat és a nyelvjárások szava (TESz 3: 626, ESz 758); *suviksz/subick*: 1. ‘lábbeli fényesítésére való fekete kenőcs’; 2. ‘csekélység, semmiség’ (ÉKSz 1230); vö. BBB 292, Nyr 1988/112: 80–86; Mollay 1989: 250, Gerstner 1998: 35, Abonyi 2006: 423; 2008: 192.

шурувати/шуровати: – máramarosi rusz. *шуруваты* (Бевка 149); k-szlk. rusz. *шуровати* (РЛ 343); RMI *шуровати* ‘sikárolni, súrolni’ (Hodinka 434); RMSz *шуровати* ‘súrolni’ (Csopey 434); РуРуС *шуровати* (Керча 2: 598); az or. *шуровать* igét a le. *szurować* közvetítette (Фасмер 4: 489); szlk. *šúrovat’* (Newerkla 358); m. *súrol v. surol, (sur-ol)*: ‘szilárd, tömör, kemény testet valamely eszközzel dörzsöl, hogy tiszta v. fényes legyen’; pl. súrolni a szoba padlóját; edényeket, késeket, villákat súrolni; másképpen: *sikárol* (‘dörzsöl,

dörzsölve koptat') (CzF); *súrol*: 'szilárt test felületét vmely érdes anyaggal, pl. vizes kőporral dörzsöli a végből, hogy a rajta lévő mocsok lemenjen' (Ball 2: 534); *súrol*: 1. 'érint vmilyen tárgyat'; 2. 'dörzsöléssel tisztára mos' (Balassa 2: 211). A *súrol*, népny. *zsúrol* (1600 k.) a kfném. *schûren*, k.-ném., hazai ném. *schoren* 'ua' átvétele (SzófSz 276); m. nyvj. *súrol: zsurol, zsurul* (MTSz 2014); *sírollya, sorujja, zsuró, zsúró, zsurol, zsurú, zsurúnyi, zsurul* (ÚMTSz 4: 983). A TESz szerint a m. szó jelentése: 'dörzsöl, dörgöl, horzsol' (1600 k.); 'érint, hozzáér; nagyon megközelít, csaknem elér vmit' (1615 k.); 'sikál, dörzsölve tisztít' (1753); 'csiszol' (1792); 'reszel' (1820). Hangutánzó szóként keletkezett a surrogó hangot adó érintés, dörzsölés kifejezésére. Rokonságban lehet a *surrog, surran* igékkel. A hangutánzó tőhöz járuló gyakorító *-l* igeképző az ige tranzitív voltát fejezheti ki; vö. *döng, döngöl*. Magának a tőnek a meglétére látszanak utalni: *súros* 'az a halászlegény, aki a haját mosni tartozik'; *surutvál* 'dörzsöl', *lesurnyol* 'ledörgöl', *hozzásúrosdóskodik* 'hozzádörgölődzik, törleszkedik', *surmó* 'a víz sodrának kitett partbeszögellés <a Tiszában>'. A 'dörzsöl, súrol' fogalmat több más nyelvben is hasonló hangalakú szavak fejezik ki; vö. még m. *suhol, csuhol, súrol* 'simít, fényesít'. A *súrol* családjába tartozik még: *súrlik* 'súrlódó hang hallatszik', *surlongás* 'zajos nézeteltérés'. A TESz szerint ném. jövevényszó; vö. kfném. *schiuren, schûren* 'dörzsöléssel tisztít, söpör, takarít', korai kfném. *schûren*, kalném. *schuren*, úalném. *schüren* 'dörzsöl, tisztít', szász *schauərn* ('ua'), 'simít' is, *schô(u)ren* 'tisztogat, súrol, sikál', vö. még ném. *scheuern* 'dörzsöléssel tisztít'. Ez az al- és középnémet nyelvjárásokból került a német köz- és irodalmi nyelvbe; eredete nincs kielégítően tisztázva. A származtatás nehézsége, hogy az a ném. hangváltozat, amelyre a m. alak – kivéve a *sórol* formát – visszamehet, időben és térben távol esik a viszonylag későn feltűnő m. szótól. A két magyarázat nem zárja ki teljesen egymást, lehetséges ugyanis, hogy a *súrol*-ban kétféle eredet esett egybe. A magyarban az *s*-es és a másodlagosan zöngésült *zs*-s alak között éles nyelvjárási különbség van: az előbbi a középső és keleti, az utóbbi a nyugati nyelvjárásokban él (TESz 3: 620, ÉKSz 1229). Az ESz szerint nem zárható ki az sem, hogy a *súrol* (1600 k.) a szintén hangutánzó eredetű, nyelvjárási *sorol* 'sodor' alakváltozataként jött létre. Visszaható igeképzős származéka a *súrlódik* (1655) (ESz 757). Horváth M. szerint ez a ném. *scheuern*, alsószász *schuren*, erdélyi szász *šô(u)ən* átvétele. A koraújfelnémetben még ritka; Luthernél *schewren* alakban fordul elő; csak a XVIII. századtól terjed; a déli ném. nyelvjárásokban idegen, helyette inkább a *putzen, fegen, [ab]-reiben* igéket használják. Végső forrása a népi lat. **excūrāre* 'tisztítani'; ebből fejlődött az ófr. *escurer* (fr. *écurer*) 'ua'; [közép]alném. *schūren* 'dörzsölni' (Horváth 217). Mollay úgy gondolja, hogy a szó nem ném. eredetű. A TESz által második magyarázati lehetőségként felvett kfném. (középnémet) *schiuren* ~ *schūren* ('dörzsöléssel tisztít', 'söpör', 'takarít') [ǖ ū] hangjának a magyarban nem felelhet meg [ū]. A kfném. [ǖ ū] diftongizálódása ugyanis már a XII. század közepén megindult. Marad tehát az első magyarázati lehetőség: a hangutánzó eredet (Mollay 1982: 512); vö. Gerstner 1998: 60, Abonyi 2008: 192.

шурц: На клинку висів гентешўв *шурц*. (Чорі 1: 221); *Шурц* на шустрови так замаслився, засмолився, ош быв як бы убоксованый. (Чорі 2: 85);

A *шурц* adaptációs képző nélküli ném. jövevényszó a ruszinban; a kárpátaljai ruszinba valószínűleg az ukránból, a kelet-szlovákiaiba a szlovákból került át; máramarosi rusz. *шурц* (Бевка 149); k-szlk. rusz. *шурц; шурцовый* (РЛ 343); RMSz *шурцъ* 'kötény' (Csopey 434); РуРуС *шурц* (Керча 2: 598); kárp. ukr. nyvj. *шурц* (Гоца 60); szlk. *šurc, šurca* (Newerkla 358); k-szlk. *šurc, šurcičëk, šurcik* (Halaga 2: 1028); m. *surc*: 'kötény' (Balassa 2: 211); m. nyvj. *surc – suarc, súrc*: 'kötény' (MTSz 2012); *súrc, sùrc* (ÚMTSz 4: 981). Mollay szerint a *surc* jelentése: 'katonai felszerelés egy bizonyos része' (1494); 'öv' (1562); 'női alsóruhaféle' (1590); 'kötény' (1597); hazai korai úfném. eredetű; vö. korai úfn. (1522) *schůrcz*; (1534) *schůrtz* 'kötény' (Mollay 1982: 512). A TESz szerint a szó baj.-osztr. eredetű; vö. baj.-osztr. *schurz* 'kötény, női szoknya, paraszting'; ausztr. ném. *Schurz* 'bőrkötény'; szlovákiai ném. *šuats*, h. baj.-osztr. *šuᵃtts*, szász *šurts* 'kötény, csípő köré kötött ruhadarab'; vö. még ir. ném. *Schurz* 'ágyékkötő, kötény; katonai öltözet egy bizonyos része'; *Schürze* 'ágyékkötő, kötény, szoknya'. A cseh *šorc, šorec* (: > šorčík), le. *szorc*, szlk. *šurc* 'kötény' szintén a németből való. Különféle mesterségek szókincsében, továbbá nyelvjárási szinten az északkeleti és keleti nyelvjárásokban él (TESz 3: 619); *surc*: '(munkához való) férfikötény' (ÉKSz 1229); kárp. m. nyvj. *surc, súrc, sulc, súlc, surckötő* (Дєрке 33); vö. Mollay 1989: 244, Gerstner 1998: 35, Abonyi 2006: 423; 2008: 192.

шустер: У *шустра* быв вытягальный пристрўй, на котрому вытяговав кожу. (Чорі 1: 153); Родичі устройили сына іношом-учеником до *шустра*, обы пруслужовав му и вчився уд нього шустровати. (Чорі 2: 287); *Шустер* узяв кожу и накройив з неї заготовкы на нові топанкы. (Чорі 3: 184); То до *шустра* в Підгородю іде з граду напасть на білім коню. (Сухый 40); Видав, отиць го заганяв дозирати на *шустра*, а легко, нудив ся у вакаціях, ... (Олбрахт 36); névszói származékok: *шустерство* (Олбрахт 10), *шустирня* (Олбрахт 37, 51, 62), *шуструськый* (Олбрахт 37, 59); Вутяг *шустер* стару чіжму… (Утцюзнина 180); Однажди сталося так у Будапешті: єден *шустер* дуже прекрасні цьижми ушив, але худобний був і діти мав. (Гнатюк 345); igei származéka: *шустровати* (Чорі 2: 287, Олбрахт 36);

A máramarosi ruszin kivételével a *шустер* azonos alakban van jelen a többi ruszinban: bács-szerémi rusz. *шустер* (Сопка 32, Горбач 324); lemkó-rusz. *шустер* (Слимак 607); máramarosi rusz. *шуштир* (Бевка 149); k-szlk. rusz. *шустер; шустерьскый; шустерство* (РЛ 343); РуРуС *шустер* (Керча 2: 598); kárp. ukr. nyvj. *шустер* (Гоца 63); szlk. *šuster* (Newerkla 482, Majtán 5: 688); k-szlk. *šuster* (Halaga 2: 1029); m. *suszter*: 'varga' (Balassa 2: 212); m. nyvj. *susztër – sujszter, sujsztër, sújszter, suster* (MTSz 2017); *csucter, sujszter, suijszter, sujsztër, suster, sus'ter, sustër, szuszter, szusztër* (ÚMTSz 4: 987). A TESz szerint a

suszter baj.-osztr. eredetű; jelentése: ‘cipész’ (1766), ‘kontár’ (1836); vö. baj.-osztr. *schuster, schuester*; ausztr. ném. *Schuster, schuɛstɐr* ‘cipész’; ném. *Schuster* ‘cipész, kontár’. Ez középfelnémet kori összetétel, tagjaira vö. kfném. *schuoch* ‘cipő’, kfném. *sûtaere, sûter* ‘szabó, varga’. Az utótag latin eredetű; lat. *sutor* ‘szabó, foltozóvarga’. A m. szó jelentései a németből valók. A szó családjához tartozó *suszteráj* (‘cipészműhely’) a ném. szó származékának átvétele; vö. erre ném. *Schusterei* ‘cipészműhely; cipészmesterség’ (TESz 3: 623). Horváth Mária szerint a *suszter* (1608) (‘cipőkészítő’) végső forrása a lat. *sūtor* (‘foltozóvarga’), mely átkerült a germán nyelvekbe; vö. ófném. *sutari* > kfném. *sūter*. Nemcsak a lábbelikészítőt, de a szabót [= ‘varró’] jelentette, ezért a kfném. kor végén – megkülönböztetésül – a *schouch-sūter* > *schuo[ch]ster*, később a *schuster* formát kezdték használni, de a tekintélyesebb *Schuhmacher* mellett háttérbe szorult (Horváth 218); *suszter*: 1. ‘cipész’; 2. ‘mesterségéhez nem értő személy, kontár’ (ÉKSz 1229); BBB 292, m. *suszter* (1608 tn. (?), 1766) (ESz 757); vö. Nyr 1908/37: 363–364; 1920/49: 97–102; 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 35, Abonyi 2006: 423; 2008: 192.

шутер/шутир: Пак ищи из май пуздного часу добрі памятує на шоры сільськых возув из *шутром* з дїдового камінолому и на людий, … (Олбрахт 9);

Az előző címszóhoz hasonlóan, ez a szó is közel azonos alakban van meg a ruszinban: lemkó-rusz. *шутер* (Слимак 607); máramarosi rusz. *шутир* (Бевка 149); k-szlk. rusz. *шутер; шутровый* (РЛ 343); РуРуС *шутер* (Керча 2: 598); kárp. ukr. nyvj. *шутер* (Гоца 60); szlk. *šuter* (Newerkla 416); k-szlk. *šuter* (Halaga 2: 1029); a m. *sóder* jelentése: ‘kőtörmelék vagy (homokkal kevert) apró kavics, murva <út feltöltésére stb.>’ (1781); ‘elégett szénmaradvány, salak’ (1957); ‘szóáradat’ (1958). A TESz szerint ném. eredetű; vö. ném. *Schotter*, baj.-osztr. *schoder*, *schódə(r), schotter, schutter*, ném. *schoudɐr* ‘folyóvízi kavics, (homokkal keveredett) hordalékkavics, zúzott kő <útépítésre>’. Ennek átvétele a szb.-hv. *šóder* ‘sóder’ és a szln. *šȏder* is. Elsősorban a (főként hazai) baj.-osztr. nyelvjárásokból kerülhetett a magyarba többszörös átvétellel: az első szótagi *o* ~ *ó* és *u* ~ *ú*, valamint a szóbelseji *t* ~ *d* különböző ném. ejtésváltozatoknak felel meg. Az ‘elégett szénmaradvány, salak’ és a ‘szóáradat’ jelentés magyar fejlemény, melyek közül az első a rendeltetés hasonlósága alapján keletkezett, a másodikban argó szó: az argó *dobja, lapátolja, nyomja, szórja a sódert* stb. ‘beszél, mint a vízfolyás; mellébeszél, hazudik’ – metaforikus szókapcsolatokból önállósult (TESz 3: 565). A *sóder* (1781) az ESz szerint baj.-osztr. jövevényszó; vö. baj.-osztr. *schoder, schotter, schutter*, ném. *Schotter* ‘kavics, zúzott kő <útépítésre>’. Ez a ném. *Schutt* ‘törmelék, omladék’ származéka. A m. nyelvjárások alakváltozatai (sódér, soter, sútër) különféle átvételek eredményei. Másodlagos, ‘üres beszéd’ jelentése (1958) a *nyomja a sódert* ‘sokat beszél, szövegel’ szószerkezet (1940) tárgyának önállósodásával keletkezett (ESz 741); m. *sóder*: 1. ‘folyami kavics, apró kavics (tömege)’; 2. ‘üres beszéd’ (ÉKSz 1213); m. nyvj. *sódér, sotël,*

soter, sotër, suter, sutër (ÚMTSz 4: 919); vö. MNy 1910: 97–105, Abonyi 2003: 22; 2006: 423; 2008: 192.

шуштирай/шустерай < ném. *Schusterei* ‘cipészkedés; cipészmesterség; cipészműhely’: – máramarosi rusz. *шуштирай* (Бевка 149); PyPyC *шустерай* (Керча 2: 598); m. nyvj. *sujsztërájj, súszteráj* (ÚMTSz 4: 987).

шумлийдер, шымлийдка: У Полянї тото дає ся спознати, правда, лем пудля *шымлийдок* жандарюв и фінанцув. (Олбрахт 23); Козирьок на шапці – *шумлийдер* Має быти пружный, ги фийдер. (Петровцій 1993: 130);

A szót nem mindegyik ruszin vette át; esetleg közvetlen német átvétel; máramarosi rusz. *шумлийдер* (Бевка 149); PyPyC *шимлийдер* (Керча 2: 585); m. *simléder, simli*: ‘sapkaellenző’ (ÉKSz 1208). A *simléder* (1835) (‘sapkaellenző’) ném. jövevényszó; vö. ném. régi nyelvi *schirmleder* ‘sapkaellenző; kocsi, hintó védőernyője’. Ez a ném. *Schirm* ‘ernyő’, (ausztr. ném.) ‘sapkaellenző’ és *Leder* ‘bőr’ szavakból alkotott összetétel. A *simléder* a magyarba az osztrák katonai nyelv szavaként került, napjainkban elavulóban van. A szóbelseji *r* eltűnésére vö. *funér ~ furnéroz*. Az azonos jelentésű *simli* és a nyvj. *sirmli* feltehetőleg a ném. *Schirm* átvétele lehet, melyhez más baj.-osztr. eredetű szavak analógiájára kapcsolódott a *li* végződés; vö. *kifli*. A bizalmas nyelvhasználat szavai (ESz 734); m. nyvj. *sikléder, sinléder; simlisapka, sirmisapka* (ÚMTSz 4: 989); kárp. m. nyvj. *simléderes sapka, simléder, sildes sapka, siltes sapka, siltes sipká* (Дєрке 31); vö. Nyr 1988/112: 80–86.

шацовати: – A címszó a ném. *Schatz* + *-овати (-увати)* adaptációs suffixummal képzett igealak; lemkó-rusz. *шацувати* (Климак 607); bács-szerémi rusz. *о-, шацовац* (Горбач 323, Сопка 31); máramarosi rusz. *шяцовати* (Бевка 149); k-szlk. rusz. *шацовати; шацованый* (РЛ 339); PyPyC *шацовати* (Керча 2: 582); szlk. *šacovat’* (Newerkla 300), *šacovat’, sačovat’* (Majtán 5: 597); k-szlk. *šacovac* (Halaga 2: 1005); m. nyvj. *saccol – sácol*: ‘becsül’ (MTSz 1901); *sáccul, sájcol(l)* (ÚMTSz 4: 803). A TESz szerint a *saccol* jelentése: ‘<mennyiséget, méretet, minőséget, értéket stb.> becsléssel hozzávetőlegesen felmér; vmit találgatva vél, gondol, vmiről találgatva vélekedik’ (1835). Baj.-osztr. eredetű szó; vö. baj.-osztr. *schatzen, schätzen*, h. baj.-osztr. *šattsn* ‘(hozzávetőlegesen) felbecsül, felmér, megítél; vél, hisz’; vö. még ir. ném. *schätzen* ‘ua’. Ez, valamint alapszava, a ném. *Schatz* ‘kincs, gazdagság’ stb; ‘ár, bér, érték, adó’ a m. *sarc, sarcol* családjának forrása is. A szb-hv. *šàcovati* ‘felbecsül, hozzávetőlegesen felmér’, a cseh *šacovat* ‘ua’, valamint a le. *szacować* ‘bírál, kritizál’ ugyancsak a németből származik. Az alacsony stílusszintű városi nyelvi m. *seccol* külön átvétel lehet a hazai németből, esetleg a jiddisből; az utóbbira vö. jidd. *schezen* ‘megbecsül, felbecsül’. A *saccol* a nyelvterület nyugati felén élő nyelvjárási szó; ezen kívül a városi nyelvnek a bizalmas társalgásban használatos szava (TESz 3: 468). A *saccol* (1835)

(‘számszerűleg becsül; vél’) kifejezés baj.-osztr. ill. ném. megfelelőjének alapszava a ném. *Schatz* (‘kincs, gazdagság’) (ESz 714); m. *saccol*: ‘számszerűleg becsül, vmennyinek ítél’; (a jövőre vonatkozólag) hisz, vél’ (ÉKSz 1188); vö. Nyr 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 32, Abonyi 2006: 423; 2008: 192, Udvari 2005: 148; 2006: 124.

ягир/ягер, єгерь: Дичина выганялася псами и *єгерями* просто на вадасўв. (Чорі 1: 92); То быв *єгерь* ґрафа Шенборна. (Чорі 2: 13); Пуд петеком требало вукрасти єї из села, жебы жандарь, *ягер* не відїли. (Утцюзнина 83); Уйшов вон з того села циганин, а єден *ягир* веде єнного пса старого, хоче го забити з пушки, бо старий. (Гнатюк 355); mn-i származéka: *єгерськый* (Чорі 2: 13);

A címszó – valószínűleg az ukrán ill. szlovák hatás miatt – többféle alakváltozatban honosodott meg a ruszinban: máramarosi rusz. *єгер*, *ягир* (Бевка 61, 150); k-szlk. rusz. *ягер; ягерьскый* (РЛ 345); РуРуС *ягер* (Керча 2: 603); az ukr. *єгер* ném. jövevényszó; < alném. *Jäger*, ófném. *jagōn* (ЕСУМ 2: 178); or. *егерь* (Преображенский 1: 249); szlk. *jáger* (Newerkla 352, Majtán 1: 509); k-szlk. *jager* (Halaga 1: 311); m. nyvj. *jágër*: ‘vadász’ (MTSz 975). Horváth Mária szócikkében található példák alapján a m. *jáger* (1645) jelentése: ‘vadász; főúri birtokokon alkalmazott tisztviselő, erdész, a vadászatokon közreműködő (beosztott, ill. vezető)’ (Horváth 93). Az ESz alapján a *jáger* (1645) ‘egy fajta gyalogos katona; vadász’ baj.-osztr. jövevényszó; vö. baj.-osztr. *jágə*, bécsi *jaga* ‘vadász’, ném. *Jäger* ‘ua’. Ezek a ném. *jagen* ‘űz, hajszol, vadászik’ ige származékai. Elavult szó (ESz 350). Mollay 1989: 244, vö. Nyr 1908/37: 363–364; 1914/43: 408–414; 1988/112: 80–86, Gerstner 1998: 19, Abonyi 2003: 23; 2007: 379; 2008: 188.

ярмарок < kfném. *jârmarket*, ném. *Jahrmarkt* ‘vásár, piac’: Justyna jakraz obuvala už bokanči, kotrȳ kupyv jej gazda na *jarmarku* v Bardejovi peršoj po svad’bi jary. (Petrovaj 269); Як бы-м на *ярмарку* народность продала, ... (Плішкова 112); За зароблені корункы пак мали мати потум з чим іти на *ярмарок* до Великого Березного. (Мальцовска 25); Сама я ся, сама, зрадила, Сама по *ярмарку* ходила. З кумочками я ся водила, водила, На *ярмарку* зайду пропила. (Гриб 45); Поведете ня на *ярмарок*; дорого ня продавайте, бо на тум *ярмарку* нич такой дорогой не буде, як я. (Гнатюк 227); Їх знакомленя удбылося у вариши на *ярмарку*. (Чорі 2: 211);

lemkó-rusz. *ярмак* (Слимак 607); k-szlk. rusz. *ярмарок* (РЛ 346); RMSz *ярмарокъ* ‘vásár’ (Csopey 440); РуРуС *ярм(ар)ок* (Керча 2: 606); ukr. *ярмарок/ярмак* (Грінченко 4: 542); or. *ярмарка*, népies *ярмонка* (Фасмер 4: 561, Преображенский 2: 1279); szlk. *jarmak, jarmark, jarmok, jarmarok, jarmek, jarmerk* (Newerkla 185, Majtán 1: 515).

XI. Összegzés

A ruszinok nyelvi kérdése mindig szorosan összefonódott nemzeti identitásukkal. A ruszin nyelv(ek)et mind a kelet, mind a nyugat felől érkező hatások, ezen kívül számos, az óegyházi szláv liturgikus nyelvéből származó kifejezés különbözteti meg a többi keleti szláv nyelvtől. A ruszin évszázadokon keresztül csak dialektusokban létezett, irodalmi nyelv nem volt. A nyelvjárások effajta keveréke körül minden időben léteztek különféle kisebb, regionális irodalmi nyelvek, melyek hosszú időre visszanyúló tradícióval és nagy tekintéllyel is rendelkeztek. Mivel e nyelvjárásokon beszélők határterületen élnek, szókincsükre mindig erős hatással volt a lengyel, a szlovák és a magyar. Így például az Eperjes környéki ruszin lexika nagy része megegyezik a keleti szlovák dialektusok szókincsével; a lemkó-ruszin a lengyel nyelvjárásokkal mutat hasonlóságot; a kárpátaljai ruszinban sok az ukrán dialektusokból átvett elem; a bács-szerémi ruszin a szerb és horvát nyelvjárásokhoz áll közel. Ezek az irodalmi nyelvek természetszerűleg nagymértékben befolyásolták az idegen eredetű elemek meghonosodását, illetve beilleszkedését.

Dolgozatomnak legfőbb célja az volt, hogy bemutassam a ruszin népnyelvű művekben megtalálható leggyakoribb német jövevényszavakat. Munkám végén azt állapítottam meg, hogy germanizmusok mindegyik ruszin nyelvváltozatban jelen vannak, meglehet nem azonos arányban. Túlnyomó részük a szlovák és a magyar közvetítésével került be a ruszinok nyelvébe. A német jövevényszavak – többnyire eredeti jelentésüket megőrizve – képző nélküli alakban, vagy pedig honosító képzővel ellátva fordulnak elő a ruszinban, mely a ragozási paradigmába való beilleszkedésüket segíti elő.

Adaptációs képző nélkül átvett szókölcsönzések: pl. *анцуг / анцук, бурбіль / борбіль, бух(г)алтер, векер, ґатер, ґерок / ґийрок, ґешефт, келнер, крах, креденц, куншефт, лаґер, ландшафт, лозунг, рапорт / репорт, регімент, реклик / рехлик, рінґішпіль, цолштоκ, шнайдер ….*

Honosító képzővel ellátott német jövevényszavak; főnevek: *атака, бухалтерія, вага, варта, ґан(ок), ларма, муштра, рама, фара, фарба, шингла, штранґ(а), штрапаціа, штримфля / штрімфля*; az igék többnyire -овати adaptációs képzővel kerültek be: pl. *бештеловати, биґльовати / біґльовати, ма(р)шіровати / ма(р)шировати, муштровати, пуцовати / пуцувати, райбовати, ратовати(ся), фалцовати, фалшовати, фарбовати, фасовати, фрыштиковати / фришτиковати, цурік(ґ)нути(ся), шрубовати, штурмовати, шацовати*, *шлайфовати, шпаціровати(ся), шпекуловати*; melléknevek: *файный / файний, фалошный / фалешный, фалшивый*; és határozószó a *шрийґом / шреґом*.

A legtöbb lexikai germanizmust a szlovákiai, kárpátaljai és a bács-szerémi ruszinban találtam (legalábbis azokban a művekben, melyeket feldolgoztam), kevesebbet a máramarosiban és a lemkó-ruszinban. A leggyakoribb közös német jövevényszavaknak

számítanak: *борбіль/бурбіль, вагон, вага, вандровати, гандиль/гендель, ґатер, ґешефт, ґвавт/ґвалт, ґрайцарь/ґрицярь, дах, куфер/куфир, лайбик, луфт, мвашинґвер/машінґвер, мелдовати, плац, фарба, ферталь/фірталь, фест, фірганок/фірганґ(а), флек, цолштик, шіф(а), штанґа/штанґля, штимпиль/штемпель, штримфля/штрімфлї, шустер, шацовати*.

A legtöbb forrás kárpátaljai és szlovákiai ruszin nyelven állt rendelkezésemre. Sajnos kevesebbet tudtam feldolgozni a lengyelországi, illetve a máramarosi ruszin nyelvváltozatban megírt művekből, ezt a hiányosságot a későbbiek folyamán pótolni szeretném. Úgy gondolom, így is számos példával tudtam alátámasztani azt a tényt, hogy lexikai germanizmusok nagy számban vannak jelen a ruszinok nyelvében, s a szókincsük jelentős részét teszik ki.

Mivel elsődleges célom egy megbízható korpusz összeállítása volt, a dolgozatban a jövevényszavak fonetikai és morfológiai meghonosodásáról csak érintőlegesen történik utalás, de ennek pótlása a későbbiek folyamán terveim között szerepel. A ruszin nyelvű források kibővítése, illetve újabb lexikai germanizmusok feltárása, valamint azok további, részletesebb (szintaktikai, szemantikai) vizsgálata, tárgykör és szófajok szerinti csoportosítása egy következő nagyobb munka témája lehet, melyhez ezek a szócikkek jó alapot szolgáltathatnak.

Szójegyzék

А

анцуг/анцук ... 145

атака ... 146, 256

атаковати ... 146

Б

бант(ик) ... 147

бештеловати ... 147, 256

бигльовати/бігльовати ... 147

биглязь/біглязь ... 147

бріфташка ... 148

бруслик ... 148

бунт ... 148

бунтовати ... 149

бурбіль/борбіль ... 149

бух(г)алтер ... 151, 256

бухалтерія ... 151, 256

В

вага ... 152, 256, 257

вагон ... 151, 185, 257

вайтер ... 152

вакса ... 156

вандровати ... 152, 257

варта ... 153, 256

вартовати ... 153, 154

векер ... 154, 256

вексель ... 155

вербовати(ся) ... 155

воск ... 156

Г

гайцовати ... 157

гангиль ... 157

гангльовати ... 157

ганглярь ... 158

гастролер ... 158

гендльовати ... 158

гендлярь ... 158

герцег ... 158

герцог ... 158

говзентраґы ... 159

гойзентраґ ... 159

гоптак ... 159

Ґ

ґан(ок) ... 160, 256

ґанц ... 160

ґанцел-ґанц ... 160

ґатер ... 160, 256, 257

ґвавт ... 161, 257

ґвалт ... 161

ґерок ... 162, 256

ґешефт ... 162

ґийрок ... 162, 256

ґланц ... 163

ґланцовати ... 163

ґлейх ... 163

ґлянц ... 163

ґлянцовати ... 163

ґрайцарь ... 164, 257

ґрайцярь ... 164

ґрицярь ... 164

Д

дах ... 165, 257

драйфус ... 165

Е

едельвейс ... 165
ендшпіль ... 165

Є

єгерь ... 255

З

зігерайська ... 166

К

калараб(ы) ... 166
камарат(д)(ка) ... 167
капут ... 167
карлаб ... 166
келнер ... 168
керовати ... 168
кнедлик ... 169
кост ... 169
кошт ... 169
коштовати ... 170
крах ... 172
креденц ... 172
куншефт ... 173
куперай ... 173
курбля ... 174
куфер ... 143, 174, 175, 257
куфрик ... 174, 175

Л

лагер ... 175, 256
лада ... 176
лайбик ... 143, 144, 177, 257
ландшафт ... 178, 256
ларма ... 178, 256
лозунг ... 179, 256
лугбайлон ... 180
луфт ... 180, 257

М

ма(р)шіровати ... 184, 256
майшлик ... 180, 181
марш ... 181, 182
маршал ... 182
машин(гвер) ... 183
мелдовати ... 184, 185, 257
мундур ... 185
мундштук ... 186
мусай(но) ... 186
мутерка ... 188
муштра ... 188, 189, 256
муштровати ... 189, 256

П

пантлик ... 143, 190
пасовати ... 191
пемзлик ... 192
плайбас ... 192
плац ... 192, 193, 257
пуцовати ... 193, 256
пуцувати ... 193, 256

Р

райбати ... 194
райбовати ... 194, 256
рама ... 194, 256
ранг ... 195
рапорт ... 196, 256
ратовати(ся) ... 197, 256
раф ... 197
рашпель ... 142, 197, 198
рашпіль ... 197, 198
регімент ... 198, 256
регрут ... 142, 199
реклик ... 200, 256
рекрут ... 199
репорт ... 196, 256

рехлик ... 200, 256
ригиль ... 201
ріглик ... 201
рінгішпіль ... 201, 256

С

сакомпак ... 202

У

уншлаг ... 202
урлап ... 202

Ф

файний ... 203, 256
файный ... 200, 203, 256
файронт ... 204
фалешный ... 204, 256
фалошный ... 204, 256
фалц ... 205
фалцовати ... 205, 256
фалшивити ... 206
фалшовати ... 206, 256
фара ... 206, 256
фарба ... 206, 207, 256, 257
фарбити ... 207, 208
фарбовати ... 207, 208, 256
фартук ... 208
фартух ... 144, 208
фасовати ... 208, 256
фелдшер(ка) ... 209
фелчер ... 209
ферталь ... 210, 257
фертик ... 211
фершлоґ ... 211
фест ... 212, 257
фийдер ... 212, 254
фіранки ... 213
фірганок ... 213, 257
фірнайс ... 214
фірталь ... 210, 257
флайбыс ... 192
флек ... 214, 257
форшпонт ... 215
фоштер ... 215
фра(й)ир(ка) ... 215
фраїр(ка ... 215, 216
фрайла ... 216
фрас ... 216, 217
фриштик ... 144, 217
фрыштик ... 217
фрыштиковати ... 218, 256
фурт ... 218, 219
фусиклі ... 219

Ц

цайґ(ґ)ер ... 220
цех ... 220
цолшток ... 221, 256, 257
цуґ ... 221
цурік ... 222, 256

Ш

шаме(р)лик ... 223
шандар(ь) ... 224
шанц ... 224, 225
шараґля ... 226
шафель ... 142, 227
шафлик ... 227
шацовати ... 254, 256, 257
шваґер ... 228
швунґ ... 229, 230
шерблик ... 230
шингла ... 230, 256
ширигля ... 226
шіф(а) ... 231, 257
шлаґер ... 232

шлайир ... 232
шлайфер ... 232
шлехт ... 233
шлус ... 233
шмалц ... 234
шміргіль ... 234
шмук ... 234
шнайдер ... 142, 235, 256
шнйцел ... 235
шнурка ... 235
шовґор ... 228
шпайз ... 145, 236
шпаргет ... 237, 240
шпаргийт ... 237
шпацір ... 237
шпаціровати(ся) ... 238, 256
шпекулант ... 239
шпекуловати ... 238, 256
шпикулант ... 239
шпиц ... 239
шпіц ... 143, 239
шпіцель ... 240
шпіцлик ... 240
шпор ... 240
шпоровати ... 241
шпур ... 240, 241
шпуровати ... 241
шрейт ... 241
шрийґом ... 241, 256
шруб ... 144, 242
шрубовати ... 242, 256
штамперлик ... 243
штанга ... 243, 257
штангля ... 243, 257
штемпель ... 244, 257
штемперлик ... 243
штимовати ... 245
штимпиль ... 244, 257
штімовати ... 245
шток ... 245
штоповати ... 245, 247
штрант(а) ... 246, 256
штрапація ... 246, 256
штрафовати ... 249
штримфля ... 247, 256, 257
штрих ... 248
штрімфлї ... 148, 245, 247, 257
штріх ... 248
штріховати ... 248
штроф ... 248
штурм ... 249
штурмовати ... 249, 250, 256
шубер ... 250
шубікс ... 250
шумлийдер ... 254
шуровати ... 250
шурувати ... 250
шурц ... 252
шустер ... 142, 252, 257
шутер ... 253
шуштирай ... 254

Я

ягир/ягер ... 255
ярмарок ... 255

Bibliográfia

1. Abonyi Andrea 2001. Немецкие языковые элементы в романе Василия Петровая «Русины». In: Zoltán A. (szerk.): *Studia Russica XIX*. Budapest, 6–12.
2. Abonyi Andrea 2003. Лексические германизмы в карпаторусинском литературном языке (На основе произведений И. Петровция и И. Керчи). In: Zoltán A. – Jászay L. (szerk.): *Studia Russica XX*. Budapest, 17–23.
3. Abonyi Andrea 2006. Lexikai germanizmusok a máramarosi ruszin nyelvjárásokban. In: Mártonfi Attila-Papp Kornélia-Slíz Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Argumentum Kiadó, Budapest, 419–424.
4. Abonyi Andrea 2007. Лексичні германізми у Словарі русинського языка Юрія Чорія. In. *Мовознавство* – книга 5: Збірник наукових статей. Матеріали VI Міжнародного конґресу україністів. Київ – Донецьк, 373–382.
5. Abonyi Andrea 2008. Лексичні германізми у мараморoських русинських говорах (за діалектним словником Олекси Бевки). In: Michael Moser – András Zoltán (Hrsg.): *Die Ukrainer (Ruthenen, Russinen) in Österreich-Ungarn und ihr Sprach- und Kulturleben im Blickfeld von Wien und Budapest*. Wien – Budapest, 185–193.
6. Alexics György 1912. Lárma. In: *Magyar Nyelvőr* XLI. évf. VIII. füzet, 424–425.
7. Balassa József 1900. A magyar nyelv német jövevényszavai. In: *Magyar Nyelvőr* XXIX. évf. IX. sz. 412–420.
8. Balassa József 1940. *A magyar nyelv szótára I–II.* Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest.
9. Baleczky Emil 1956. О языковой принадлежности и заселении села Комлошка в Венгрии. In: Studia Slavica Hungarica II. évf. Akadémiai Kiadó, Budapest, 345–364.
10. Ballagi Mór 1866–1873. *A magyar nyelv teljes szótára I–II.* Pest.
11. Bálint Sándor 1970. A szegedi népnyelv jövevényszavai. In: *Magyar Nyelvőr* 94. évf. 3. sz. 345–347.
12. Bárczi Géza 1941. *Magyar szófejtő szótár*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
13. Bárczi Géza 1963. *A magyar nyelv életrajza*. Budapest.
14. Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán 1967. *A magyar nyelv története*. Budapest.
15. Beke Ödön 1948. Német jövevényszavak. In: *Magyar Nyelvőr* 72. évf. 2. sz. 88–89.
16. S. Benedek András 2003. *A gens fidelissima: a ruszinok.* Budapest.
17. S. Benedek András 2005. A ruszinok korai történetéből. In: Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében" c. konferencia szerkesztett előadásai, leadott tanulmányai. 2004. március 19–20. Budapest, 48–55.
18. Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1976. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1–3.* Budapest.
19. Berczik Árpád 1910. A magyar szókincs pusztulása. In: *Magyar Nyelv* VI. kötet, 97–105.

20. Bonkáló Sándor 1940. *A rutének (ruszinok)*. Budapest.
21. Buza János 1974. Fertály szavunk XVI–XVII. századi jelentéstörténetéhez. In: *Magyar Nyelv* LXX. évf. 1. szám, 113–132.
22. Czuczor Gergely – Fogarasi János 1862–1874. *A magyar nyelv szótára I–VI*. Budapest.
23. Csopey László 1883. *Rutén-magyar szótár./Русько-мадярский словарь*. Budapest.
24. Dulicsenko D. A. 1998. *A ruszin nyelv*. Einführung in die Slavischen Sprachen. Darmstadt, 126–140.
25. Erdődi József 1973. Az osztrák-magyar nyelvi kapcsolatok történetéhez. In: *Magyar Nyelvőr* 97. évf. 2. sz. 157–166.
26. Futala Tibor 2000. A kárpátaljai és Eperjes környéki ruszinok irodalmi nyelvei a XIX. században. In: *Kisebbségkutatás* 9. évf. 4. szám
27. Gerstner Károly 1996. Német jövevényszók a TESz.-ben, ill. az EWUng.-ban. In: *Magyar Nyelv* 92. évf. 2. sz. 158–163.
28. Gerstner Károly 1998. A német vonatkozású elemek újabb etimológiai szótárainkban. In: *Nyelvtudományi Értekezések 145*. Budapest.
29. Giesswein Sándor 1901. Adalékok német jövevényszavainkhoz. In: *Magyar Nyelvőr* XXX. évf. IX. sz. 468–470.
30. Gombkötő Antal 1908. Meghonosodott német szavak a szegedi tájszólásban. In: *Magyar Nyelvőr* XXXVII. évf. VII. füzet, 363–364.
31. Hadrovics László 1985. *Ungarische Elemente im Serbokroatischen.* Budapest – Böhlau Verlag, Köln – Wien.
32. Halaga O. R. (zred.) 2002. *Východoslovenský slovník I–II*. Košice – Prešov.
33. Hartay Erzsébet 1950. Borbély és fodrász. In: *Magyar Nyelvőr* 74. évf. 2–3. sz. 173–176.
34. Hollós Attila 1996. Az orosz szókincs magyar elemei. In: *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai.* 206. szám. Budapest.
35. Hollós Attila 2004. Csopey László élete és művei. In: *Dimensiones Culturales et Urbariales Regni Hungariae 5*. Nyíregyháza.
36. Horváth Mária 1978. *Német elemek a 17. század magyar nyelvében*. Budapest.
37. Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor 1978. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
38. Király István (főszerk.), Szerdahelyi István (felelős szerk.) 1970–1996. *Világirodalmi lexikon 1–19*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
39. Kniezsa István 2000. *Magyarország népei a XI. században*. Budapest.
40. P. Kovács Imre 1988. Német jövevényszavak a hosszúpereszegi nyelvjárásban. In: *Magyar Nyelvőr* 112. évf. 1. sz. 80–86.
41. Kulcsár Gyula 1908. Az idegen szavak átvételéről. In: *Magyar Nyelvőr* XXXVII. évf. IV. füzet, 145–149.
42. B. Lőrinczy Éva – Hosszú Ferenc 1979–2002. *Új magyar tájszótár 1–4*. Budapest.

43. Majtán M. (ved. red.) 1991–2000. *Historický slovník slovenského jazyka I–V*. Bratislava.
44. Mollay Károly 1958. Jövevényszó-kutatásunk 1945-től 1957-ig. In. *Magyar Nyelv* LIV. évf. 1. sz. 146–157.
45. Mollay Károly 1982. *Német–magyar nyelvi érintkezések a 16. század végéig*. Budapest.
46. Mollay Károly 1989. A német–magyar nyelvi érintkezések. In: Balázs János (szerk.): *Nyelvünk a Duna-tájon*. Budapest, 231–290.
47. O. Nagy Gábor 1961. Muszáj. Szó- és szólásmagyarázatok. *Magyar Nyelv* LVII. évf. 3. szám, 347–348.
48. Newerkla Stefan Michael 2004. *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Frankfurt am Main.
49. Nyomárkay István 1984. *Strane riječi u hrvatskosrpskom (srpskohrvatskom) jeziku*. Tankönyvkiadó, Budapest.
50. Pfliegl Franz 2002. *Das Russinische* (Unter besonderer Berücksichtigung der Varietät in Transkarpatien Ukraine). Wien.
51. Réthei Prikkel Marián 1912. A borbélyok régi magyar nevei. In: *Magyar Nyelv* VIII. kötet, 262–263.
52. Révai Testvérek 1911–1935. *Révai nagy lexikona (Az ismeretek enciklopédiája)* XIII. kötet, 376–380.
53. Simonyi Zsigmond 1920. A magyar-német nyelvviszony. In: *Magyar Nyelvőr* XLIX. évf. VII–VIII. füzet, 97–102.
54. Spitzer Leo 1920. Német elemek a magyar katonanyelvben. In: *Magyar Nyelvőr* XLIX. évf. I–III. füzet, 16–19.
55. Szinnyei József 1893–1901. *Magyar tájszótár I–II.* Budapest.
56. Takáts Sándor 1903. Magyar hadi nyelv. In: *Magyar Nyelvőr.* XXXII. évf. VIII. sz. 426–430.
57. Udvari István (szerk.) 1991. *Hodinka Antal: Ruszin-Magyar Igetár.* Nyíregyháza, 10–17.
58. Udvari István 1994a. A ruszinok XVIII. századi historiográfiája. In: Udvari István (szerk.): *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza, 49–60.
59. Udvari István 1994b. Hajdani ruszin szórványok. In: Udvari István (szerk.): *Ruszinok a XVIII. században.* Nyíregyháza, 95–97.
60. Udvari István 1994c. Bacsinszky András püspök (1732–1772–1809), a ruszin felvilágosodás képviselője. In: Udvari István (szerk.): *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza, 196–215.
61. Udvari István 1994d. Egyházi-vallási viszonyok a ruszinok körében a XVIII. században. In: Udvari István (szerk.): *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza, 61–64.
62. Udvari István 1994e. A ruszinok népneveiről, mai helyzetükről. In: Udvari István (szerk.): *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza, 15–34.

63. Udvari István 1995a. A bácskai, szerémségi és szlavóniai ruszinok története. In: Udvari István (szerk.): *Tallózások ukrán, ruszin és szlovák könyvek körében*. Nyíregyháza, 17–23.
64. Udvari István 1995b. A szlovákiai ruszinok történetének vázlata. In: Udvari István (szerk.): *Tallózások ukrán, ruszin és szlovák könyvek körében*. Nyíregyháza, 237–242.
65. Udvari István 1995c. Bácskai ruszin elbeszélések. In: Udvari István (szerk.): *Tallózások ukrán, ruszin és szlovák könyvek körében*. Nyíregyháza, 65–70.
66. Udvari István 1997a. Языковое отражение русинско-венгерского сожительства (На основе поэтического тома «Наші співанкы»). In: *Studia Slavica Hungarica* 42. Akadémiai Kiadó, Budapest, 425–434.
67. Udvari István 1997b. A bács-szerémi ruszin nyelv lexikai hungarizmusai kutatásának története. In: Udvari István (szerk.): *Tanulmányok az ukrán és ruszin filológia köréből.* Nyíregyháza, 100–110.
68. Udvari István 2001. Sztripszky Hiador a ruszin irodalmi nyelvről. In: *Календарь-Альманах на 2001 год. / Ruszin nyelvű naptár 2001*. Budapest, 69–73.
69. Udvari István 2002. A magyarországi ruszinokról és ukránokról. In: *Magyar Napló* XIV. évf. 3. szám, március, 54–56.
70. Udvari István 2002. Bacsinszky András püspök életéről, működéséről. In: Udvari István (szerk.): *Szöveggyűjtemény a ruszin írásbeliség tanulmányozásához I. Bacsinszky András munkácsi megyéspüspök cirillbetűs körlevelei*. Nyíregyháza, 227–229.
71. Udvari István 2005a. Ruszinok (könyvrészlet). In: Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében" c. konferencia szerkesztett előadásai, leadott tanulmányai. 2004. március 19–20. Budapest, 6–14.
72. Udvari István 2006. Szókészleti vizsgálatok a XVIII. századi ruszin irodalmi nyelv köréből – Balutyánszky Péter javainak összeírása. In: Кюннапа А. – Лефельдта В. (ред.): *Микроязыки, языки, интеръязыки. Сборник в честь ординарного профессора Александра Дмитриевича Дуличенко*. Tartu, 120–125.
73. Verő Leó 1921. A magyar katonanyelv jövevényszavai. In: *Magyar Nyelvőr* L. évf. IX–X. füzet, 135–139.
74. Viga Gyula 1994. Előszó. In: Udvari István (szerk.): *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza, 5–13.
75. Wertner Mór 1914. Adalék a magyar németség ismeretéhez. In: *Magyar Nyelvőr* XLIII. évf. IX–X. füzet, 408–414.
76. Zaicz Gábor (főszerk.) 2006. *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

***

77. Бевка Олекса 2004. *Словник-пам'ятник. Діалектний словник села Поляни Мараморошського комітату*. (Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 15.) Ніредьгаза.

78. Белей Л. О. 2000. Русинська мова в Югославії та Хорватії. In: Русанівський В. М. – Тараненко О. О. – Зяблюк М. П. (ред.): *Українська мова – енциклопедія*. Вид. „Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, Київ, 527.
79. Бенедек Ґергей 2004. Мадярьско. In: Paul Robert Magocsi (red.): *Русиньскый язык*. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, 263–275.
80. Гвоздяк Ольга 2002. Морфологічна адаптація німецьких запозичень в українських говірках Закарпаття. In: *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Випуск 5. (Матеріали Міжнародної наукової конференції „Українська література в загальноєвропейському контексті". Ужгород, 16–17 жовтня 2001.). Ужгород, 236–239.
81. Горбач Олекса 1969. Лексика говірки бачвансько-срімських українців. In: *Науковий збірник музею української культури в Свиднику 3*. Свидник, 320–324.
82. Гоца Еріка 2000. Особливості функціонування лексем німецького походження в українських говірках закарпаття. In: *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць*. Ужгород, 59–65.
83. Гринчишин Д. Г. – Гумецька Л. Л. – Керницький І. М. (Ред.) 1977–78. *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. I–II*. „Наукова Думка", Київ.
84. Гринчишин Д. Г. – Полюга Л. (Ред.) 1994–2004. *Словник української мови (XVI – першої половини XVII ст.)* Національна Академія Наук України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів.
85. Грінченко Борис (ред.) 1907–1909. *Словарь української мови I–IV*. Київ.
86. Дєрке Магдалена 2004. Німецькі запозичення назв одягу в угорських говорах Закарпаття. In: *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 31–36.
87. Дрогомирецький Петро1996. Лексика німецького походження в „Історичному словнику українського язика". In: Гринчишин Д. (ред.): *Українська історична та діалектна лексика. Збірник наукових праць*. Львів, 172–175.
88. Керча Игорь 2007. *Русинско-русский словарь I–II. // Словник русинсько-руськый I–II*. ПолиПринт, Ужгород.
89. Ковтюк Иштван 2007. *Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре*. (Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 22.) Ньиредьхаза.
90. Лесів Михайло 1997. *Українські говірки у Польщі*. Видавництво „Український архів", Варшава.
91. Магочій Павел Роберт 2005. *Наша отцюзнина. Історія карпатськых русинꙋ*в. (куртый напис діла русинськых неділных шкӳл) Выдавателство В. Падяка, Ужгород.
92. Мельничук О. С. (гол. ред.) 1982–2003. *Етимологічний словник української мови. I–IV*. Київ.

93. Німчук В. В. 1963. З іншомовних запозичень у закарпатських верхньонадборжавських говірках. (Іменникові суфікси та прислівники іншомовного походження.) In: *Дослідження з мовознавства*. Київ, 79–88.
94. Орос В. 1997. Русинские (украинские) лексические диалектизмы, встречающиеся на территории бывшей Мараморощины, тождественные с словакизмами (на материале памятников и текстов Ласло Дэже). In: *Studia Russica XVI*. Budapest, 187–189.
95. Поп Иван 2001. *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород, 55–72.
96. Преображенский Г. А. 1959. *Этимологический словарь русского языка I–II*. Государственное издательство иностранных и национальных словарей. Москва.
97. Слимак Василь 1983. Германізми в словниковому складі лемківського українського діалекту околиці Бардієва. In: *Науковий збірник музею української культури в Свиднику 11*. Свидник – Пряшів, 603–609.
98. Сопка Дюра 1976. Варваризми нємецкого походзеня у нашим язику. In: *Творчосц* II/2. Нови Сад, 25–32.
99. Удвари Иштван 2005. К исследованию словника русинского литературного языка XVIII века. In: *Studia Slavica Hungarica* 50/1–2. Budapest, 143–156.
100. Фасмер Макс 1986–1987. *Этимологический словарь русского языка I–IV*. „Прогресс", Москва.
101. Фонтаньскій Генрик 2004. Лемковина. In: Paul Robert Magocsi (red.): *Русиньскый язык*. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, 210–262.
102. Юлиян Рамач 2004. Войводина. In: Paul Robert Magocsi (red.): *Русиньскый язык*. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, 277–304.
103. Ябур Василь – Панько Юрій 1994. *Правила русиньского правопису*. Русиньска оброда, Пряшів.
104. Ябур Василь – Плішкова Анна 2004. Пряшівска Русь. In: Paul Robert Magocsi (red.): *Русиньскый язык*. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, 147–209.
105. Ябур Василь – Плїшкова Анна – Копорова Кветослава 2007. *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*. (Правописный і ґраматічный словник). Русин і Народны новинкы, Пряшів.

Ruszin nyelvű források

1. Kercsa Igor 2001. *Утцюзнина*. Budapest.
2. Petrovaj Vasil' 1993. *Rusyny*. Pr'ašov.

***

3. Гиряк Михайло Др. 1993. (ред.): *Співанкы Анны Маціbобовой*. Пряшов.
4. Гнатюк Володимир 2001. *Казка Закарпаття*. Карпати, Ужгород.
5. Гриб Ян 1994. *Чітанка про русиньскы діти*. Пряшов.
6. Затлоукал Ярослав 2002. *Земля, Европов зохабена*. Ужгород.
7. Керча Ігорь 1998. *Шандор Петевфій – Убрані поезії*. Ужгород.
8. Керча Ігорь 2001. *Матяш, король Русинув*. Ужгород.
9. Керча Тамара 1997. *Бобалькы из попрём*. Ужгород.
10. Мальцовська Марія 1998. *Під русиньскым небом*. Пряшів.
11. Мілан Гарбера Др. (Упорядник, запис мелодій) 1992. *У Нягові ясно*. Співанкы з репертуару Петра Ґубы і Михайла Белея з Нягова. Пряшов.
12. Олбрахт Иван 2001. *Смутні очі Анцї Караджічової*. Ужгород.
13. Петровцій Іван 1993. *Діалектарій*...Ужгород.
14. Петровцій Іван1996. *Наші співанкы*. Ужгород.
15. Петровцій Іван 1999. *Наші и нинаші співанкы*. Осӱй – Ужгород.
16. Петровцій Иван 2004. *Послїднї спӱванкы*. Ужгород.
17. Плішкова Анна (ред.) 1996. *Муза спід Карпат*. Пряшів.
18. Сухый Штефан 1994. *Русиньскый співник*. Пряшов.
19. Федынышынець Владымыр 2001. *Рутенійо моя,* ...Ужгород.
20. Федынышынець Владымыр 2002. *Аванте, Авангарде!* Ужгород.
21. Харитун Юрко 1995. *Гуслі з явора*. Пряшів.
22. Чорі Юрій 2001–2006. *Словарь русинського языка I–IV*. Ужгород.
23. Чорі Юрій 2002. *И днись гоя й завтра гоя*. Мукачево.

Rövidítések jegyzéke

Irodalom

Ball – Ballagi Mór: *A magyar nyelv teljes szótára I–II.* Pest, 1866–1873.

BBB – Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán: *A magyar nyelv története*. Budapest, 1967.

CzF – Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára I–VI*. Budapest, 1862–1874.

ESz – Zaicz Gábor (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete.* Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006.

ÉKSz – Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor: *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

MNy – *Magyar Nyelv* (folyóirat). Budapest

MTSz – Szinnyei József: *Magyar tájszótár I–II.* Budapest, 1893–1901.

Nyr – *Magyar Nyelvőr* (folyóirat). Budapest

RMI – Hodinka Antal: *Ruszin-Magyar Igetár*. Udvari István (szerk.) Nyíregyháza, 1991.

RMSz – Csopey László: *Rutén-magyar szótár./Русько-мадярский словарь*. Budapest, 1883.

SzófSz– Bárczi Géza: *Magyar szófejtő szótár*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.

TESz – Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1–3.* Budapest, 1967–1976.

ÚMTSz – B. Lőrinczy Éva – Hosszú Ferenc (szerk.): *Új magyar tájszótár 1–4*. Budapest, 1979–2002.

VIL – *Világirodalmi lexikon 1–19.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970–1996.

***

ЕСУМ – Мельничук О. С. (гол. ред.) *Етимологічний словник української мови. I–IV*. Київ, 1982–2003.

РЛ – Ябур Василь – Плїшкова Анна – Копорова Кветослава: *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*. (Правописный і граматічный словник). Русин і Народны новинкы, Пряшів, 2007.

РуРуС – Керча Игорь: *Русинско-русский словарь I–II. // Словник русинсько-руськый I–II.* ПолиПринт, Ужгород, 2007.

ССУМ – Гринчишин Д. Г. – Гумецька Л. Л. – Керницький І. М. (Ред.): *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. I–II.* „Наукова Думка”, Київ, 1977–78.

Nyelvészet

ang.	–	angol
ausztr. ném.	–	ausztriai német
baj.-osztr.	–	bajor-osztrák
fr.	–	francia
h.	–	hazai
ieu.	–	indoeurópai
ir.	–	irodalmi
k. lat.	–	közép-latin
k-szlk.	–	kelet-szlovák
k-szlk. rusz.	–	kelet-szlovákiai ruszin
kárp.	–	kárpátaljai
kfném.	–	középfelnémet
kics. képző	–	kicsinyítő képző
lat.	–	latin
le.	–	lengyel
m.	–	magyar
mn.	–	melléknév
ném.	–	német
nyvj.	–	nyelvjárás
ófném.	–	ófelnémet
ol.	–	olasz
óprov.	–	óprovanszál
or.	–	orosz
rom.	–	román
rusz.	–	ruszin
sp.	–	spanyol
szb-hv.	–	szerb-horvát
szkr.	–	szanszkrit
szlk.	–	szlovák
szln.	–	szlovén
tn.	–	tulajdonnév
úfném.	–	újfelnémet
ukr.	–	ukrán

MELLÉKLETEK

I= Alföld, II=Kisalföld, III= Felvidék, IV= Északkeleti Felvidék (=Kárpátalja), V= Dunántúl és a Dráva-Száva köze, VI= Erdély, VII= Karszt és Tengermellék

16. ábra
A Kárpát-medence régiói és vásárvonalai

Jelmagyarázat: 1= Zemplén Kárpátaljához csatolt területe, 2= Szabolcs Kárpátaljához csatolt része, 3= Bereg és Ugocsa magyarországi része, 4= Ung Szlovákiához tartozó része, 5= Máramaros és Ugocsa Romániához tartozó területe

17. ábra
Az észak-keleti vármegyék és a mai Kárpátalja

18. ábra
A ruszin néprajzi egységek hipotetikus térképe (Forrás: Магочій Павел Роберт: *Наша отцюзнина. Історія карпатськых русинўв*. Ужгород, 2005.)

19. ábra
Komlóska

20. ábra
Lemkó fatemplom

21. ábra
Rutén fatemplom

22. ábra
A Szent Miklós székesegyház – Eperjes (Szlovákia)

23. ábra
A ferencesek temploma – Eperjes (Szlovákia)